

**TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM:
BİR DEĞİŞİM SÜRECİ**
**ULUSLARARASI SİVİL TOPLUM ENDEKSİ PROJESİ
TÜRKİYE ÜLKE RAPORU**

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM: BİR DEĞİŞİM SÜRECİ

ULUSLARARASI SİVİL TOPLUM ENDEKSİ PROJESİ TÜRKİYE ÜLKE RAPORU

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı'nın (TÜSEV) izni olmadan herhangi bir yöntemle çoğaltılamaz.

TÜSEV 2006
TÜSEV Yayınları No 39
ISBN 975-01025-3-3

Editörler:

Filiz Bikmen
Zeynep Meydanoğlu

Çeviri:

Zeynep Meydanoğlu
Z. Müge Dane

Proje Ekibi:

Prof. Dr. Ahmet İçduygu, Koç Üniversitesi, Saha Araştırması Koordinatörü
Filiz Bikmen, TÜSEV, Proje Direktörü
Prof. Dr. Fuat Keyman, Koç Üniversitesi, Araştırma Direktörü
Gülhan Özdemir, TÜSEV, Proje Koordinatörü
Mahi Khallaf, CIVICUS, Proje Koordinatörü
Sevda Kılıçalp, TÜSEV, Proje Koordinatörü
Zeynep Meydanoğlu, TÜSEV, Proje Asistanı
Z. Müge Dane, TÜSEV, Saha Araştırması Asistanı

STEP Yan Rapor Yazarları:

Prof. Dr. Ahmet İçduygu ve Z. Müge Dane, Koç Üniversitesi (Bölgesel düzeyde sivil toplum değerlendirmesi)
Doç. Dr. Aslı Tunç, İstanbul Bilgi Üniversitesi (Ulusal düzeyde medya taraması ve raporu)
Başak Ekim, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Politikalar Forumu (İşsizlik üzerine vaka analizi)
Gülhan Özdemir, TÜSEV (Ulusal bütçeleme süreci üzerine vaka analizi ve kurumsal sosyal sorumluluk çalışması)
Murat Aksoy, İnsan Hakları Uzmanı (İnsan hakları üzerine vaka analizi)

Ulusal ve Yerel Medya Tarama Çalışmalarında Yer Alanlar:

Alper Özçakır, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Doç. Dr. Aslı Tunç, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Erkan Saka, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Ertuğrul Kürkçü, Bianet Bağımsız İletişim Ağı
Hacer Foggo, Bianet Bağımsız İletişim Ağı
İtir Akdoğan, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Özge Aktaş, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Pınar Sayan, TÜSEV, Proje Stajyeri

Kitap ve Kapak Tasarımı

Rauf Kösemen, MYRA

Uygulama

MYRA

Şekiller

Harun Yılmaz, Dinçer Şenol, Onur Bilgi, MYRA

Baskı

Sena Ofset Ambalaj, Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Proje Yaklaşımı ve Metodolojisi:

CIVICUS – World Alliance for Citizen Participation

Proje Sponsorları:

TÜSEV
Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
Third Sector Foundation of Turkey

CIVICUS
World Alliance for Citizen Participation

CHREST
FOUNDATION

CAF
committed to effective giving

**TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM:
BİR DEĞİŞİM SÜRECİ**
**ULUSLARARASI SİVİL TOPLUM ENDEKSİ PROJESİ
TÜRKİYE ÜLKE RAPORU**

İçindekiler

ÖNSÖZ, 9

TEŞEKKÜRLER, 10

KISALTMALAR, 12

ARAŞTIRMA BULGULARI ÖZET RAPORU, 13

GİRİŞ, 21

I. SİVİL TOPLUM ENDEKSİ PROJESİ VE YAKLAŞIMI, 23

1. Proje Zemini, 25
2. Proje Metodolojisi ve Yaklaşımı, 25
3. Sivil Toplum Endeksi'nin Sınırları, 30

II. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM, 33

1. Sivil Toplumun Özellikleri, 35
2. Sivil Toplum Kavramı, 38

III. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM ANALİZİ, 43

1. YAPI, 45
  - 1.1 Vatandaş katılımının yaygınlığı, 46
  - 1.2 Vatandaş katılımının derinliği, 49
  - 1.3 Sivil toplum katılımcılarının çeşitliliği, 50
  - 1.4 Organizasyon düzeyi, 53
  - 1.5 Sivil toplumdaki ilişkiler, 56
  - 1.6 Kaynaklar, 57
2. ORTAM, 61
  - 2.1 Siyasi Ortam, 62
  - 2.2 Temel hak ve özgürlükler, 66
  - 2.3 Sosyo-ekonomik bağlam, 68
  - 2.4 Sosyo-kültürel bağlam, 69
  - 2.5 Yasal ortam, 70
  - 2.6 Devlet-sivil toplum ilişkileri, 74
  - 2.7 Özel sektör- sivil toplum ilişkileri, 77
3. DEĞERLER, 81
  - 3.1 Demokrasi, 82
  - 3.2 Şeffaflık, 84
  - 3.3 Hoşgörü, 86
  - 3.4 Şiddet kullanmama, 88
  - 3.5 Cinsiyet eşitliği, 89
  - 3.6 Yoksulluğu azaltmaya yönelik faaliyetler, 91
  - 3.7 Çevresel sürdürülebilirlik, 93

4. ETKİ, 95
  - 4.1 Kamu politikalarını etkileme, 96
  - 4.2 Devlet ve özel sektörün hesap verebilirliğini sağlama, 102
  - 4.3 Toplumsal meselelere cevap verebilme, 104
  - 4.4 Vatandaşların güçlendirilmesi, 107
  - 4.5 Toplumsal ihtiyaçların karşılanması, 111

IV. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUMUN GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİ, 115

V. TAVSİYELER ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ, 121

VI. SONUÇLAR, 127

EKLER, 135

Ek 1: Step Gösterge Puanlama Tablosu, 137

Ek 2: STK'ların Kamu Politikalarına Etkisi Raporları: 3 Vaka Çalışması, 155

Ek 3: Özel Sektörün Kurumsal Sosyal Sorumluluğu: Türkiye'deki 10 Şirketin İncelemesi, 159

Ek 4: Sivil Toplumun Türk Medyasındaki Yansıması, 161

Ek 5: STEP Proje Ekibi ve Yan Rapor Yazarları Özgeçmişleri, 163

KAYNAKÇA, 166

TABLO VE ŞEKİLLER

Tablolar

Tablo 1 Avrupa Birliği Sürecinin Sivil Topluma Etkisi

Tablo I.1.1 Sivil Toplum Endeksi 2003-2005 uygulama sürecine katılan ülkeler

Tablo II.1.1 STEP Kapsamına Alınan STK Türleri

Tablo III.1.1 Vatandaş Katılımının Yaygınlığı Göstergeleri

Tablo III.1.2 Vatandaş Katılımının Derinliği Göstergeleri

Tablo III.1.3 Sivil Toplum Katılımcılarının Çeşitliliği Göstergeleri

Tablo III.1.4 Sosyal Grupların Sivil Topluma Katılım Düzeyi: Üyelik

Tablo III.1.5 Sosyal Grupların Sivil Topluma Katılım Düzeyi: Liderlik

Tablo III.1.6 Türkiye'de Dernek, Vakıf, Sendika, Oda ve Kooperatif Sayıları

Tablo III.1.7 Organizasyon Düzeyi Göstergeleri

Tablo III.1.8 STK Kapasite Geliştirme Programları

Tablo III.1.9 Sivil Toplumdaki İlişkiler Göstergeleri

Tablo III.1.10 Sivil Toplumdaki Kaynaklar Göstergeleri

Tablo III.1.11 Mali Kaynaklar: Ayrıntılı

Tablo III.2.1 Siyasi Ortam Göstergeleri

Tablo III.2.2 Temel Hak ve Özgürlükler Göstergeleri

Tablo III.2.3 Sosyo-ekonomik Bağlam Göstergeleri

Tablo III.2.4 Sosyo-kültürel Bağlam Göstergeleri

Tablo III.2.5 Yasal Ortam Göstergeleri

Tablo III.2.6 Vakıf yöneticilerince devletin mevzuat açısından engel teşkil ettiği alanlar

Tablo III.2.7 Devlet-Sivil Toplum İlişkileri Göstergeleri

Tablo III.2.8 STK Türüne göre Devletle Diyaloga İlişkin Haber Analizi

Tablo III.2.9 Vakıfların Devletle İşbirliği: Ayrıntılı

Tablo III.2.10 Özel Sektör-Sivil Toplum İlişkileri Göstergeleri

Tablo III.3.1 Demokratik Değerlerin Toplum Düzeyinde Gelişiminde Sivil Toplum Faaliyetleri

Tablo III.3.2 Demokratik Değerlerin Toplum Düzeyinde Gelişimine Sivil Toplumun Rolü
Tablo III.3.3 Demokrasi Göstergeleri
Tablo III.3.4 Şeffaflık Göstergeleri
Tablo III.3.5 Ulusal Kurum ve Sektörlerin Kirlilik Algılanması
Tablo III.3.6 Hoşgörü Göstergeleri
Tablo III.3.7 Şiddet Kullanmama Göstergeleri
Tablo III.3.8 Cinsiyet Eşitliği Göstergeleri
Tablo III.3.9 Yoksulluğu Azaltmaya Yönelik Faaliyetler Göstergesi
Tablo III.3.10 Çevresel Sürdürülebilirlik Göstergesi
Tablo III.4.1 Kamu Politikalarını Etkileme Göstergeleri
Tablo III.4.2 Düşünce ve İfade Özgürlüğü alanında sivil toplumun aktiflik derecesi
Tablo III.4.3 Düşünce ve İfade Özgürlüğü alanında sivil toplumun başarı derecesi
Tablo III.4.4 Sosyal Politikalar alanında sivil toplumun aktiflik derecesi
Tablo III.4.5 Sosyal Politikalar alanında sivil toplumun başarı derecesi
Tablo III.4.6 Ulusal Bütçeleme Sürecinde sivil toplumun aktiflik derecesi
Tablo III.4.7 Ulusal Bütçeleme Sürecinde sivil toplumun başarı derecesi
Tablo III.4.8 Devlet ve Özel Sektörün Hesap Verebilirliğini Sağlama Göstergeleri
Tablo III.4.9 Toplumsal Meselelere Cevap Verebilme Göstergeleri
Tablo III.4.10 Toplumsal sorunların çözümünde STK etkinlik düzeyi
Tablo III.4.11 Türkiye’de Çeşitli Kurumlara Duyulan Ortalama ve Tam Güven Seviyeleri
Tablo III.4.12 Vatandaşların Güçlendirilmesi Göstergeleri
Tablo III.4.13 Toplumsal İhtiyaçların Karşılanması Göstergeleri

Şekiller

Şekil 1 Türkiye Sivil Toplum Karosu
Şekil I.1.1 Sivil Toplum Karosu Örneği
Şekil II.1.1 Ülke Bilgileri
Şekil III.1.1 Yapı Boyutu Alt-boyut Puanları
Şekil III.1.2 Vatandaş Katılımı ve STK Üyeliği
Şekil III.1.3 Bağışlar ve Gönüllülük
Şekil III.1.4 STK’ların Coğrafi Dağılımı
Şekil III.1.5 Sivil Toplumdaki İlişkilerin Sınırlılık Düzeyi
Şekil III.1.6 Kaynaklar
Şekil III.2.1 Ortam Boyutu Alt-boyut Puanları
Şekil III.2.2 STK’ların Tescil Süreci
Şekil III.2.3 Devletin STK’lara Getirdiği Sınırlamalar
Şekil III.2.4 Özel Sektör ve Devletin STK’lara Desteği
Şekil III.2.5 Özel Sektör STK İlişkileri
Şekil III.3.1 Değerler Boyutu Alt-boyut Puanları
Şekil III.4.1 Etki Boyutu Alt-boyut Puanları
Şekil III.4.2 STK’ların Kamu Politikalarını Etkilemede Aktiflik ve Etki Düzeyi
Şekil III.4.3 STK’ların Devlet ve Özel Sektörün Hesap Verebilirliğini Sağlama Faaliyetleri
Şekil III.4.4 Türkiye’nin Çözülmesi Gereken En Önemli Sorunu
Şekil III.4.5 Toplumsal Hareketler için kapasite Oluşturma ve Vatandaşların Bilgilendirilip Eğitilmesinde STK’ların Aktiflik ve Başarı Düzeyi
Şekil III.4.6 STK Hizmetlerinden Faydalanan Gruplar
Şekil VI.1.1 Türkiye Sivil Toplum Karosu

Önsöz

TÜSEV (Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı) 1993 yılında, aralarında ülkenin önde gelen vakıflarının da bulunduğu 23 vakfın önderliğinde kurulmuştur. Bugün TÜSEV şemsiyesi altında 100'ü aşkın vakıf işbirliği yapmakta ve Vakfın misyonunu desteklemektedir. Sivil toplum ile ilgili araştırma projelerinin hazırlanması ve çeşitli raporların yayınlanması TÜSEV'in *'Türkiye'de üçüncü sektörün yasal, mali ve işlevsel altyapısını güçlendirme'* amacının vazgeçilmez bir unsurudur. Bu amaç doğrultusunda TÜSEV, geçmiş yıllarda pek çok araştırma projesi üstlenmiş, Türkiye için kritik öneme sahip bu sektörün güçlü ve zayıf yönleri ile ihtiyaçları konusunda farkındalık yaratmaya çalışmıştır. CIVICUS Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) bu girişimler arasında önemli bir yere sahiptir. Zira bu çalışma Türkiye'de sivil topluma hem son derece kapsamlı hem de uluslararası karşılaştırmalı bir bakış sağlamaktadır. Proje, sektöre dair zengin bir veri birikimi oluşturulmasının yanında çeşitli faydalı girişimleri de beraberinde getirmiştir.

STEP öncelikle geniş ve detaylı bir analitik çerçeve oluşturup zengin veri toplanmasını, ardından da bu son derece karmaşık alana dair elde edilen verilerin bu çerçevede yapısal çözümlemesini sağlamıştır. STEP kapsamında ele alınan konular kaynaklar ve katılım gibi yapısal göstergelerden sivil toplumun işlevini sürdürdüğü ortama, sektörde benimsenip teşvik edilen değerlerden (örn. cinsiyet eşitliği, çevresel sürdürülebilirlik) sivil toplumun etkisine (özellikle politikaları etkileme ve hayat standartlarının yükseltilmesi gibi konularda) kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır.

Ayrıca projenin beraberinde getirdiği çeşitli veri toplama ve çözümleme yöntemlerinden (özellikle medya tarama analizi çalışması) bazıları Türkiye için bir ilk olmuştur. Bu yöntemlerin uygulanması sonucu öğrenilenler ve kazanılan beceriler gelecek benzer girişimlerin önünü açmıştır. Proje bu özelliğiyle TÜSEV'de ve Türk sivil toplumunda araştırma alanında kapasite geliştirilmesine de katkı sağlamıştır.

Son olarak, STEP yalnızca bir araştırma projesi olmakla kalmamış, paydaşların aktif katılımını projenin hem tasarım, hem araştırma, hem de sentez aşamalarında sağlamıştır. Böylece STEP, araştırma süresince 250'yi aşkın kurum, birey ve uzmanı sivil toplumu tartışmak üzere bir araya getirmiştir. Bu özelliği belki de STEP'in sivil topluma en değerli katkısı olmuş, proje süresince yaratılan diyalog, işbirliği ve bilgi birikimi sivil toplum paydaşları arasında sektörün potansiyel gücüne dair farkındalık yaratmıştır.

Gerek STEP sürecinin gerekse araştırma bulgularının Türkiye'de sivil topluma yeni bir bakış getirmesini ve bu son derece dinamik sektörü güçlendirmeye yönelik girişimlere öncü olmasını umarız.

Prof. Dr. Üstün Ergüder
Yönetim Kurulu Başkanı
TÜSEV

Teşekkürler

STEP, TÜSEV'in bir araştırma girişimi olup, nihai halini CIVICUS, proje sponsorları, danışma kurulu, STEP ekibi ve proje katılımcıları gibi projeye sonsuz destek veren çeşitli birey ve kurumlara borçludur. Proje direktörü olarak TÜSEV ve STEP ekibi adına projeyi destekleyen tüm bu birey ve kurumlara teşekkür ederim. Öncelikle kendini sivil toplumu dünya çapında güçlendirmeye adanmış uluslararası bir kuruluş olan CIVICUS'a (Vatandaş Katılımı İçin Dünya İşbirliği) projenin yaklaşımı ve araştırma metodolojisini geliştirdiği, TÜSEV'e STEP'i Türkiye'de uygulama şansını verdiği ve uygulama süresince yol gösterdiği için teşekkür ederiz. Özellikle CIVICUS'dan Mahi Khalla'fa projeye sağlamış olduğu sonsuz destek için müteşekkirimiz.

Proje sponsorları ABD'de yerleşik Crest Foundation, İngiltere'de yerleşik Charities Aid Foundation ve Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı'dır. STEP Sivil Toplum Ulusal Forumu'nun gerçekleşmesi Açık Toplum Enstitüsü Türkiye Temsilciliği, Henrich Böll Vakfı Derneği ve Forum'un gerçekleştirildiği İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin desteğiyle mümkün olmuştur. İlk Danışma Kurulu toplantımıza Koç Üniversitesi'nde yerleşik GLODEM ev sahipliği yapmıştır. Tüm proje sponsorlarına bu önemli girişime vermiş oldukları destek için tek tek teşekkür ederiz.

STEP Danışma Kurulu, projenin oluşum aşamasından itibaren STEP sürecinin içinde bulunmuş ve çeşitli çalışmalarla projenin yönünün çizilmesini sağlamıştır. Her biri kendi alanında uzman ve sivil toplum deneyimine sahip Danışma Kurulu üyelerine projeye verdikleri destek ve ayırdıkları zaman için müteşekkirimiz:ⁱ

Aziz Çelik Kristal İş Sendikası

Bilgi Buluş Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı- Küresel Çevre Birimi

Derya Akalın Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV)

Fikret Toksöz Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Yerel Yönetim Uzmanı

Funda Erdem Kars Belediyesi

Gülcan Korkmaz Youth for Habitat ve Dünya Bankası Gençliğin Sesi Grubu

Hakan Gümüş Türkiye Gençlik Konseyi Girişimi, AEGEE-Ankara

Neslihan Tombul Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV), Bank of New York

Murat Çelikkan Radikal Gazetesi Yazarı, Helsinki Yurttaşlar Derneği

Nurhan Yentürk İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Merkezi

Ömer Çaha Fatih Üniversitesi ve Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi

Pınar İlkkaracan Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Vakfı

Sunay Demircan Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM)

Şeyhmus Diken Diyarbakır Sanat Merkezi, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Danışmanı

Şentürk Uzun İçişleri Bakanlığı, Dernekler Dairesi Başkanı

STEP'in yönetiminden sorumlu Proje Direktörü ve nihai ülke raporunun yazarlarından biri olarak, projenin STEP Ekibi'nin yorulmak bilmeyen çalışmaları ve desteği olmadan mümkün olamayacağını ve ekibin her bir bireyinin elinizdeki rapora önemli katkıları bulunduğunu belirtmek isterim: Gülhan Özdemir, Sevda Kılıçalp, Z. Müge Dane ve Zeynep Meydanoglu; Araştırma Direktörü Koç Üniversitesi'nden Prof. Dr. Fuat Keyman; Saha Araştırması Koordinatörü Koç Üniversitesi'nden

i Danışma Kurulu üyelerinin bağlı oldukları kurumlar projenin tamamlanmasından sonra değişmiş olabilir.

Doç. Dr. Ahmet İçduygu. Ayrıca IPS Vakfı'ndan Hacer Foggo ve İstanbul Bilgi Üniversitesi'nden Doç. Dr. Aslı Tunç önderliğindeki uzmanlar araştırma kapsamında medya taramasını yürütmüş; konularında uzman Başak Ekim ve Murat Aksoy ise politika analizlerini gerçekleştirmiştir. Proje stajyerimiz Pınar Sayan medya taraması veritabanının oluşturulmasında büyük destek olmuş, Ulusal Forum kolaylaştırıcıları ve dokümantasyon görevlileri forumun gerçekleştirilmesinde önemli rol üstlenmiştir. TÜSEV'deki meslektaşlarımız eleştirel yorumları ve proje yönetimindeki katkılarıyla Proje'ye destek sağlamışlardır. Hepsine ayrı ayrı teşekkürlerimizi sunmak isteriz.

Projenin yürütüldüğü tarihlerde Sivil Toplum Geliştirme Projesi'nde (STGP) görev alan ve ekibimize Türkiye'de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması ve Bölgesel Danışma Toplantıları katılımcılarını belirlerken büyük yardımları dokunan Rana Birden'e de STEP ekibi adına teşekkürlerimizi sunmak isterim. Ayrıca, Bölgesel Danışma Toplantıları ve Ulusal Forum katılımcılarına en büyük teşekkürü borçluyuz: onların sabır ve katılımları olmadan projeyi gerçekleştirmemiz imkânsız olurdu.

TÜSEV ve STEP ekibi adına ülkemizde mevcut binlerce sivil toplum kuruluşuna (STK) ve onları destekleyenlere Türkiye'nin kalkınmasına yönelik tüm çaba ve faaliyetleri için ayrıca teşekkür etmek isterim. Onların yılmayan çalışmaları hepimiz için birer ilham kaynağı olmuştur.

Elinizdeki araştırmanın sivil toplumu geliştirmeye yönelik çalışmalarda aydınlatıcı ve ilgi çekici bir rehber ve gelecek araştırma girişimleri için öncü nitelikte olmasını umar, bize Türkiye'de üçüncü sektörün gelişimi için verdiği heves ve ilhamı sizlere de hissettirmesini dileriz.

Filiz Bikmen

Sivil Toplum Endeksi Projesi ve TÜSEV Direktörü

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AÇEV	Anne ve Çocuk Eğitim Vakfı
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BİA	Bağımsız İletişim Ağı
BİHDK	Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu
BKA	Bölgesel Kalkınma Ajansları
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CIDCM	Uluslar arası Kalkınma ve Çatışma Merkezi
CIVICUS	Vatandaş Katılımı İçin Dünya İşbirliği
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DK	Danışma Kurulu
GRECO	Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
ICNL	Uluslararası Kar Amacı Gütmeyen Hukuk Merkezi
ILO	Uluslar arası Çalışma Örgütü
İP	İşçi Partisi
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KAGİDER	Kadın Girişimciler Derneği
KSS	Kurumsal Sosyal Sorumluluk
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ÖDP	Özgürlük ve Dayanışma Partisi
ÖSGD	Özel Sektör Gönüllü Derneği
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SKİP	STK-Kamu İşbirliği Projesi
STEP	Sivil Toplum Endeksi Projesi
STGP	Sivil Toplum Geliştirme Projesi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SÜRKAL	Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TEGV	Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı
TEMA	Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TMY	Terörle Mücadele Yasası
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TOG	Toplum Gönüllüleri Vakfı
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜMİKOM	Türkiye Milletvekillerini İzleme Komiteleri
TÜRKİŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSEV	Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
TÜSİAD	Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Derneği
UKK	Uluslararası Koordinasyon Kuruluşu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

Araştırma Bulguları

Özet Raporu

Elinizdeki rapor Türkiye’de sivil topluma dair ilk geniş kapsamlı ve uluslararası karşılaştırmalı araştırma projesi olan STEP bulgularını sunmaktadır. STEP’in temel amaçları sivil toplumun karşı karşıya bulunduğu zorluk ve fırsatları anlamak; araştırma bulgularını konudaki tartışma ve faaliyetlerde rehber olarak kullanmak; ve böylece sivil toplumun demokratikleşme ve kalkınma süreçlerine katkısını artırmaktır.

STEP’in kavramsal çerçevesi dört ana boyut (yapı, ortam, değerler ve etki) ve 74 gösterge ile çizilmiş, bu göstergeler proje ekibinin ve uzmanların 2004-2005 seneleri boyunca topladıkları ikincil veriler, ek saha araştırmaları (200’ü aşkın paydaşı kapsayan danışma toplantıları, vaka analizleri) ve diğer veri toplama faaliyetleri ile desteklenmiştir. Veriler daha sonra sentez edilmiş, Danışma Kurulu (DK) tarafından puanlanmışⁱⁱ ve böylece Sivil Toplum Karosu’nda görsel olarak betimlenen sayısal özelliğine kavuşturulmuştur (Bkz. Şekil 1). Aralık 2005’te yaklaşık 100 sivil toplum paydaşını bir araya getiren ve iki güne yayılan Sivil Toplum Ulusal Forum’u düzenlenmiş, forumda araştırma bulguları tartışılmış ve hareket planları oluşturulmuştur. Özetle STEP ülke raporu çok çeşitli araştırma faaliyetlerinin bulgularını içermektedir.

Projenin çıktıları ülkemizde sivil toplumun mevcut durumuna dair derinlemesine bir bakışı ve Türk sivil toplumunun tüm zayıflıklarına rağmen önemli bir değişim süreci içinde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple Türkiye Sivil Toplum Karosu’nun (Bkz. Şekil 1) oldukça küçük şekli her boyutuyla zayıf bir sivil toplumdaki ziyade henüz yeni, gelişmeye açık ve hızlı bir değişim süreci içindeki bir sivil toplumu betimlemektedir. Ancak Karo, araştırma bulgularını yüzeysel de olsa görsel bir şekilde betimleme amacındadır ve daha detaylı bilgi için ülke raporunun tümüne başvurulması gerekmektedir.

Türkiye Sivil Toplum Karosu daha yakından incelendiğinde sivil toplumun **yapı** boyutunun gelişmeye en ihtiyacı olan boyut olduğu görülmektedir; diğer boyutlara kıyasla oldukça düşük olan yapı puanı da bu durumu vurgulamaktadır. Yapı, özellikle *vatandaş katılımının yaygınlaştırılıp derinleştirilmesi, STK’ların vasıfları, kapasite ve kaynakları ile STK’lar arası bağların ve ilişkilerin geliştirilmesi* temellerinde gelişmeye en açık ve ihtiyacı olan boyuttur.

Sivil toplumun varlığını ve faaliyetlerini sürdürdüğü **ortam** hukukun üstünlüğünün sağlanamaması, yolsuzluk, aşırı merkezîyetçi devlet anlayışı ve gerek devletin gerekse özel sektörün sivil toplumla ilişkilerinin az gelişmiş olması sebebiyle kısıtlayıcı olmaya devam etmektedir. Ancak ülkenin içinde bulunduğu reform süreci hem *daha destekleyici bir yasal çerçeveyi hem de medeni hak ve özgürlüklerin genişlemesini* beraberinde getirmektedir.

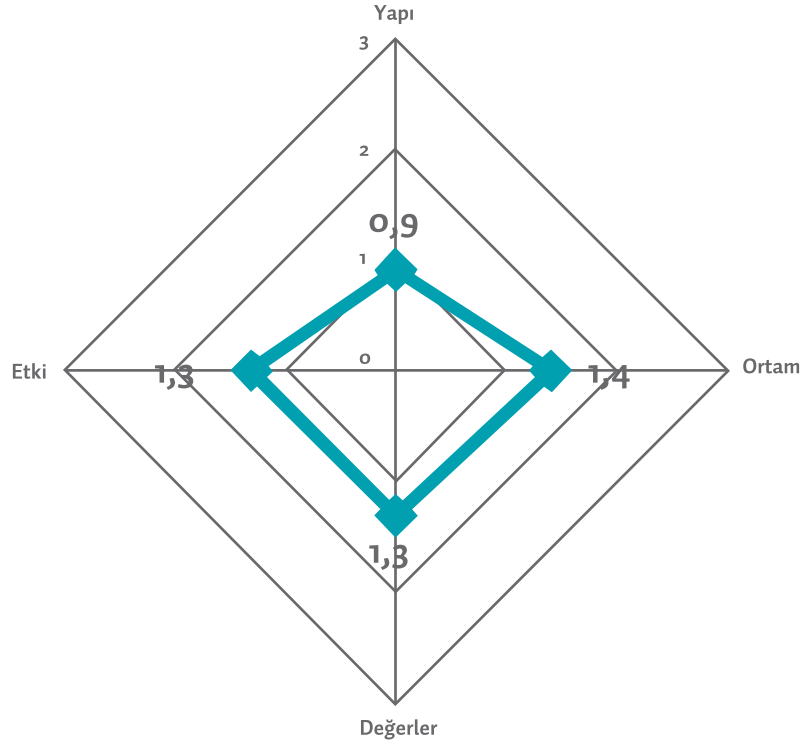
Sivil toplumun uygulayıp teşvik ettiği **değerlere** ilişkin boyut sivil toplumun *hoşgörü, demokrasi ve iyi yönetim* gibi değerleri içselleştirmede ve *yoksulluğu azaltmaya yönelik faaliyetlerde* zayıf kaldığını; buna karşılık *cinsiyet eşitliği, şiddet kullanmama ve çevresel sürdürülebilirlik* gibi alanlarda başarılı teşvikleri olduğunu ortaya koymaktadır.

Son olarak **etki** boyutu da gerek STK’ların lobicilik faaliyetlerine devlet tarafından getirilen sınırlamalar, gerekse STK’ların *devleti ve özel sektörü hesap verebilir ve toplumsal*

ⁱⁱ Puanlama çalışması ile ilgili detaylı bilgiyi Proje Metodolojisi bölümünde bulabilirsiniz.

ŞEKİL 1:
TÜRKİYE SİVİL
TOPLUM KAROSU

ŞEKİLDE TÜRKİYE'DE
SİVİL TOPLUMUN DÖRT
BOYUTU GÖRSEL OLARAK
BETİMLENMEKTEDİR.

meselelere duyarlı kılmadaki eksikliği sebebiyle zayıftır. Bu zayıflık STK'ların toplumsal ihtiyaçlara cevap verme, vatandaşların güçlendirilmesi ve politika oluşumlarındaki artan önem ve katılımları ile dengelenmektedir.

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUMA GENEL BİR BAKIŞ

Türkiye'de sivil toplumun geçmişi ve kökenleri ülke raporunun ilerki bölümlerinde detaylı olarak anlatılmaktadır. Ancak Türkiye'de sivil toplum son 10 yılda yaşanan bazı dönüm noktalarına bağlı olarak büyük değişim geçirmiştir. Örneğin 1996 yılında Habitat Konferansı'nın Türkiye'de gerçekleşmesi sivil toplumun dünya çapında artan önemine dikkat çekmekle kalmamış, Türkiye'den yüzlerce STK ve diğer paydaşın küresel sivil toplum hareketine katılmalarına, sosyal adalet ve sürdürülebilir kalkınma alanlarında gündemlerini genişletmelerine sebep olmuştur.

Bunu takiben 1999 senesinde yaşanan Marmara depremi 20,000'den fazla insanın ölümüne sebep olmuş ve bölgeyi büyük yıkıntıya uğratmıştır. Bu felaket karşısında STK'lar halktan gerek gönüllülük gerekse bağışlar bağlamında büyük destek toplamış ve acil toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında devletten daha etkin olduklarını ortaya koymuşlardır.

Son ve belki de en önemli dönüm noktası 2001'de Türkiye'nin AB üyelik süreci çerçevesinde kabul edilen Kopenhag Kriterleri olmuş ve devleti AB'nin demokratik değer ve uygulamalarını benimseyecek politik iradeyi gösterme mecburiyetinde bırakmıştır. Kopenhag Kriterleri beraberinde önemli reformları getirmiş, sivil toplumu özellikle hak ve özgürlükler temelinde etkilemiştir. Söz konusu reformlar ülkede örgütlenme özgürlükleri ve medeni haklar üzerinde 1980'den beri süregelen kısıtlamaları büyük ölçüde kaldırmış ve sivil toplum faaliyetleri için daha elverişli bir alan oluşturulmasını sağlamıştır. Ayrıca merkezi ve yerel seviyelerde insan hakları ve sosyal politikalar gibi önemli konularda diyalogu teşvik eden yeni yasal düzenlemelere gidilmiştir.

Bu dönüm noktalarının yanı sıra Türkiye’de ekonomik yaşamın inişli çıkışlı bir serbest pazar temelinde örgütlenmesi ve devletin sosyal hizmetlere yönelik harcamalarını büyük ölçüde azaltan özelleştirme dönemi sivil toplumun rolünü doğrudan etkilemiş, pek çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi sürdürülebilir kalkınma ve demokratikleşme sürecinde STK’ların yeni gündem ve faaliyet alanları benimsemesini sağlamıştır.

Günümüzde STK’lar kamu ve özel sektörler için önemli bir ortak ve paydaş olarak ortaya çıkmaktadır. Sektördeki bu uyanış ve canlılık STK’ları pek resmiyeti olmayan ve birbirinden kopuk gruplardan kurumsallaşmış ve resmi kuruluşlar haline getirmiştir. Türkiye nüfusuna oranla STK sayılarının (her 100,000 kişiye ortalama 6 vakıf ve 108 dernek düşmektedir) oldukça düşük olmasına rağmen proje yürütmek için kurumsal kapasitenin önemini vurgulayan ve bazı STK eğitim ve destek programlarını beraberinde getiren “proje dönemi”, STK’ları kalkınma ve demokratikleşme alanlarında seferber etmiştir.

Bu bağlamda araştırma sivil toplumu gerek kavramsal gerekse faaliyet alanlarında olumlu yönde bir değişim süreci içindeyken resmetmektedir. Proje, Türkiye’de sivil toplumu değişik açılardan değerlendirmekte (toplumdaki rolü, katılım ve etki derecesi, teşvik ettiği değerler ve faaliyetleri gibi) ve değişim sürecinde ilerlediği yöne dair saptamalar yapmaktadır.

ARAŞTIRMANIN TEMEL BULGULARI

Aşağıda Türkiye’de sivil topluma STEP merceğinden bakılmakta ve araştırmanın temel bulgularına değinilmektedir.

Toplumsal meselelere cevap verebilme

STK’lar hastaneler, okullar, okuma-yazma kursları, gençlik merkezleri gibi çeşitli programları yoluyla özellikle eğitim ve sağlık alanlarında yüksek kaliteli hizmetler sunmaktadır. STK’lar ayrıca devlet kurumlarının yönetim reformları ve yükselen hizmet standartlarının getirdiği teknik eğitim ihtiyaçlarına bünyelerindeki profesyonel ve akademik birikim ile yanıt vermekte, örneğin hâkimlerin insan hakları ve sınır polisinin mülteciler konularında eğitilmelerini sağlamaktadır. İhtiyaçları karşılamada gerek yeni bir hastane, okul ya da yatakhane yapılması, gerek kurtarma çalışmaları ya da afet yardımları, gerekse uzman görüş gerektiren yasal reformlar gibi STK faaliyetleri etkileyicidir. Ayrıca son 10 yıldır ve son olarak Doğu Asya tsunami felaketinde pek çok STK doğal afetlerden etkilenen ülkelere yardım ulaştırmıştır. Ancak bu tür hizmetlerini sürdürebilmeleri için STK’ların daha destekleyici bir vergi mevzuatına ihtiyaçları vardır.

Vatandaş katılımı

Araştırma bulgularına göre son yıllarda güçlü ve etkin bir grup STK’nın ortaya çıkmasına rağmen Türk halkının geneli sivil toplum hareketinden kopuk kalmaktadır. Her 100,000 kişiden sadece 5790’ı bir derneğe üyedir.ⁱⁱⁱ Vatandaşlar yakınlarına ve akrabalarına yardımda bulunma eğilimi gösterebilir de STK’lara bağış yapmamakta, üye veya gönüllü olarak STK’lara destek vermemektedir. STK’lar bu konuda endişelerini dile getirmekte ve vatandaş katılımını artırmaya yönelik faaliyetlere ihtiyaç duyduklarını doğrulamaktadır.

Kurumsal kapasite

Türkiye konjonktüründeki değişimler STK hizmetleri ve savunuculuk faaliyetleri için yeni alan ve talepleri de beraberinde getirmiştir. Ancak pek çok STK kapasite geliştirme

ⁱⁱⁱ Bu sayılar sendikaları kapsamamaktadır.

konusunda – gerek yönetim gerekse program alanlarında – ve kaynak oluşturmada sıkıntı çekmektedir. Daha gelişmiş STK’lar programlarına artan talepler karşısında genişleme ve sürdürülebilirlik konularında mücadele vermektedir. Yakın zamanda STK’lara yönelik bazı kapasite geliştirme ve destek programları başlatılsa da bunlar talepleri karşılayamamaktadır. Ayrıca sözü edilen programlar daha çok yeni ve küçük STK’ları hedef almakta, daha tecrübeli STK’ların ihtiyaçlarını görmezden gelmektedir. Son olarak STK’ların içinde bulunduğu kaynak sıkıntısı, nitelikli ve uzman eleman almalarını engellemekte ve kapasite yetersizliğini bir kısır döngü haline getirmektedir. Bu konunun çok yönlü olarak ele alınması, STK’lara kaynak aktarımını sağlamaya yönelik mekanizmalar oluşturulması; fon sağlama ve program oluşturma gibi temel alanlarda eğitim ve destek imkânları yaratılması; STK’ların kurumsal kapasitelerinin (özellikle insan kaynakları ve teknik altyapı alanlarında) artırılması gerekmektedir.

STK’lar arasında işbirliği

Son yıllarda ortak amaçlar için çalışan STK ağ ve platformlarında sayıca bir artış gözlenmektedir. Örneğin çevre hareketi gerek yerel gerekse ulusal düzeydeki platformlarla oldukça iyi örgütlenmiştir. Kadın hareketi de bir alt sektör olarak ağ kurma konusunda oldukça başarılıdır. Benzer bir eğilim, AB sürecinin beraberinde getirdiği uluslararası STK’larla yapılan toplantı ve konferans sayısındaki artışta görülmektedir. Bu olumlu gelişmelere rağmen araştırma bulguları STK’ların, aralarındaki oldukça sınırlı işbirliği ve iletişim düzeylerini endişe verici bulduklarını göstermektedir. STK’lar ayrıca etkileşim ve bilgi paylaşımı fırsatlarının azlığı sebebiyle kendilerini uluslararası mukabillerinden kopuk hissetmektedir. Yasal reformlar için çalışan ya da STK destek merkezi ve platformu görevi gören bazı STK’ların varlığına rağmen bu tür girişimler yetersiz kalmaktadır. Bu ihtiyaçlara sektörün nasıl cevap verebileceği, ulusal seviyedeki geniş kapsamlı STK platform ve ağlarının mı yoksa Türkiye’nin coğrafi büyüklüğü ve bölgesel çeşitliliği göz önüne alınarak çok sayıda daha küçük platform ve ağ kuruluş oluşturulmasının mı tercih edileceği henüz belli değildir.

Kamu sektörü ve sivil toplum ilişkileri

Türkiye’de devlet ve sivil toplum ilişkilerinin sancılı bir geçmişi vardır. Bu sebeple konu sivil toplumun gelişimi her söz konusu olduğunda ön plana çıkmaktadır. Yeni Dernekler Kanunu, araştırma yürütüldüğü sıralarda sadece bir yıldır yürürlükte olmasına rağmen devlet-sivil toplum ilişkilerinde olumlu gelişmelere işaret etmektedir. Ancak sivil toplumun haklarını güvence altına alan yasalarla mevcut uygulamaların örtüşmemesi ve aşırı devlet kontrolüne işaret eden bazı haberler endişe vericidir. STK’lar devlete yönelik eleştirel yorumlar yapmaktan çekinmeye devam etmekte ve bu durum devletin hesap verebilirliğini ve şeffaflığını teşvik eden STK faaliyetlerinin yetersiz kalmasına sebep olmaktadır. Araştırma bulguları Türkiye’de devlet kontrolü altındaki sivil toplum modelinden uzaklaşmaya başlansa da tam anlamıyla teşvik edici bir ortamın oluşmasının zaman alacağını göstermektedir. Bu konuda STK’lara uygulamaların izlenmesinde ve yanlış uygulamaların ortaya çıkarılmasında görev düşmektedir.

STK’larla ilişkileri iyileştirme çabası içindeki devlet, STK’ların kent konseylerine katılımı, kamu hizmetleri alanında işbirliği, STK katımlı insan hakları ve sosyal politikalar komisyonları oluşturulması gibi teşvik edici uygulamalarda bulunmaktadır. Bu gelişmelerin altının çizilmesi gereklidir. Ancak devletin iki sektör arasında şeffaf ve erişilebilir ilişkileri güvence altına almak için açık ve anlaşılır çerçeve ve mekanizmalar oluşturmaya devam etmesi gerekmektedir. Son olarak vergi reformları kamu yararına çalışan STK’ların hak ettikleri desteği bulmaları için şarttır. Diğer taraftan, STK’lar

politika oluşturma süreçlerindeki ortaklık rollerini yerine getirebilmeli, devlet-STK ilişkilerinde yeni politikalar ve uygulamalar sunabilecek düzeye gelmelidir.

Filantropi^{iv}: Bireysel ve Kurumsal Bağışçılar

Sektörün gerek boyutlarının gerekse faaliyet alanlarının genişlemesi, artan kaynak ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Avrupa Birliği STK'lar için belli başlı bir mali kaynak olarak ortaya çıkmakta, ancak diğer (yerel) kaynak ve bağışçıları gölgede bırakmaktadır. Yerel bağışçılar ise kurumsal bağışlar, hibe tahsisi ve STK'ları destekleyecek mali yöntemlere yabancı kalmaktadır. Vatandaşların %80'i bir şekilde bağış yapmakta (dini sebeplerle, akrabalarına ve yakınlarına, STK'lara), ancak bu bağışların büyük çoğunluğu (%86) ihtiyaç sahiplerine doğrudan yapılan küçük miktarda ve düzensiz bağışlar olmakta, STK'lara yapılmamaktadır (%18). Yıllık bağışlar gayri safi milli hasıla'nın (GSMH) %0.01'inden azını oluşturmakta, hane başına yapılan bağış oranı yıllık 53 ABD dolarını bulmaktadır. Devlet resmi bir bağışçı olarak öne çıkmamaktadır, zira şimdide dek STK'lara yaptığı aynı/nakdi yardımların çoğu bir kereye mahsus ve süreklilikten yoksundur. Ancak AB kaynaklı yapısal fonlar devletin bu alandaki faaliyetlerini artırmakta ve hibe tahsisinde daha stratejik bir yaklaşıma ihtiyaç yaratmaktadır.

Güven ve Sosyal Sermaye

Türkiye'deki düşük güven ve hoşgörü seviyeleri toplumda ortak hareket etmeyi zorlaştırdığı gibi sivil toplumda ideolojik, coğrafi ve etnik çizgilerde ayrılıklara yol açmaktadır. STK'lar bu sorunları dile getirmelerine rağmen kökten çözümler yaratamamaktadır. Ancak toplumda kurumlara duyulan güven eksikliğine rağmen sivil toplum kuruluşlarına diğer kurumlara kıyasla daha fazla güvenilmekte, her iki kişiden biri STK'ların Türk toplumu için olumlu katkıları olabileceğine inanmaktadır. Veriler, STK'ların halkın desteğini sağlama ve sosyal sermaye alanında toplumun değişik kesimleri arasında birleştirici rol oynama kapasitesinde olduğunu ortaya koymaktadır.

İyi yönetim: STK'larda şeffaflık ve hesap verebilirlik

STK'lar toplum düzeyinde demokrasiyi teşvik etmede aktif olsalar da, kendi bünyelerinde demokratik uygulamalar ve iyi yönetim konusunda eksiklikler göstermekte, bu konuda kendilerine eleştirel olarak yaklaşabilmektedir. Sektörün genelinde yolsuzluğun hâkim olması gibi bir durum söz konusu olmasa da, STK'lar kuruluşlarının yüksek iyi yönetim standartlarını benimseyip uygulamalarını istemektedir. Şu anda eksikliği hissedilen davranış kuralları, standartları ve kendi kendini yönetme mekanizmalarının oluşturulması STK'larda iyi yönetimi sağlayacak ve kamuoyunun desteğini artıracaktır.

STK'larda hak eksenli faaliyetler ve politikaları etkileme

STK'lar Türkiye'de sosyal adalet alanında giderek daha aktif rol almakta, faaliyetleri düşünce ve ifade özgürlüğünden işkenceye, çocuk ve kadın haklarına kadar pek çok alanda çeşitlilik göstermektedir. Sivil toplum kuruluşları dezavantajlı gruplara hizmet götürmekle kalmamakta, hedef kitlelerini ilgilendiren kamu politikaları konusunda da oldukça aktif rol oynamaktadır. Örneğin insan hakları kuruluşları medeni hakların genişletilmesinde, kadın hakları kuruluşları ise Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) cinsiyet eşitliğine yönelik başarılarla imza atmıştır. Bu ve benzeri STK girişimleri özellikle mevcut kısıtlayıcı ortam, kaynak yetersizliği ve kuruluşların çoğunun üyelere ve gönüllülere ihtiyaç duyması göz önüne alındığında etkileyicidir. Hak eksenli sivil toplum hareketi genişledikçe STK'lar daha fazla vatandaş katılımına ve vatandaşlarla daha yakın bağlara ihtiyaç duyacaktır.

iv İngilizce karşılığı 'philanthropy' olan bu terimin Türkçe'deki karşılığı hayırseverlik olmakla birlikte kelimenin tam anlamını karşılamamaktadır. Dilimizde hayırseverlik, çoğunlukla tarihi gelişimi sebebiyle bireylerin dini, vicdani ve/veya duygusal güdülerinden hareketle yaptıkları yardım faaliyetlerini çağrıştırmaktadır. Ancak uluslararası düzeyde filantropi terimi bu çağrışımlardan ziyade birey ve kurumların içinde buldukları toplumların refah seviyesini yükseltmek amacıyla (çoğunlukla STK'lara ve stratejik bir planla) bağışta bulunmalarıdır.

Medya'da sivil toplum

Araştırma bulguları Türk medyasının sivil toplumu ne şekilde yansıttığına dair ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır. Örneğin, gazeteler sivil topluma ilişkin haberlere televizyonlardan çok daha fazla yer vermekte, yerel gazeteler yerel STK haberlerinden ziyade ulusal seviyedeki faaliyetlere yer vermeyi tercih etmektedir. Haberler daha çok kısa başlıklar halinde geçilmekte, düşünce liderleri ve köşe yazıları STK'ları ilgilendiren konulara ilgisiz kalmaktadır. Ulusal düzeydeki gazeteler STK'lara daha geniş yer vermekte ve çeşitli faaliyetlere değinmektedir, ancak haberler içerik olarak oldukça yüzeyseldir. Çoğu haber STK toplantı ve konferanslarını duyuran nitelikte olup, STK'ların ele aldığı konulara değinmemektedir. Ayrıca medyanın ilgi gösterdiği STK türleri daha çok ekonomik çıkara dayalı kuruluşlar ya da meslek örgütleridir, diğer STK türlerine çok az ilgi gösterilmektedir. Medyanın ve özellikle köşe yazarlarının sivil topluma daha çok ilgi gösterip, kamuoyu yaratılmasına yardımcı olmaları gerekmektedir.^v

Kurumsal sosyal sorumluluk ve özel sektör desteği

Yukarıda sözedildiği gibi Türkiye'de şirketler STK'lara bağışçı ve destekçi rollerinin gün geçtikçe farkına varmaktadır. Ancak STK'larla olan ortaklıklarında bir kerelik sponsorluklardan ziyade, stratejik ve süreklilik gösteren ortaklıklara geçilmesi gerekmektedir. Ayrıca şirketler için bağışlarda daha teşvik edici vergi indirimleri getirilmesi ve şirketlerin çalışanlarının gönüllü ve üye olarak STK'lara katılımını teşvik etmeleri gerekmektedir. En önemlisi, STK'lar ve özel sektör kuruluşları birbirlerini sadece proje ortakları olarak görmemeli ve daha uzun vadeli sonuçlar almak için sosyal ve ekonomik kalkınma konularını birlikte ele almalıdır.

AB Süreci ve STK'lar

STK'lar AB uyum sürecinin STK'ların işlevini sürdürdüğü ortam, yasal çerçeve ve bazı demokratik değerlerin toplumda yayılmasında olumlu bir etkisi olduğunu belirtmiştir (bkz. Tablo 1). En önemli ve olumlu etki olarak yasal çerçevelerde yapılan reformlar ve STK'ların demokratik değerleri teşvikindeki artış belirtilmiştir. AB'nin ve uyum sürecinin yine olumlu ama daha az etkili olduğu bir alan da toplumsal hareketler için kapasite oluşturulması ve STK–devlet ilişkilerindeki gelişmelerdir. Bölgesel Danışma Toplantıları'nda AB, hak ve özgürlükler, STK'lara mali kaynak sağlanması, STK'lar arası bağlar kurulması, vatandaşlık haklarının daha iyi kullanılması ve kamu bilincinin artırılması gibi çok çeşitli konularda her derde deva nitelikte görülmüştür. AB sürecinin ve desteğinin yerel kaynaklarla birleştirilmesi ve böylece AB sürecinin tetiklediği söz konusu sosyal değişimlerin sahiplenilmesi gereklidir.

TABLO 1. AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNİN SİVİL TOPLUMA ETKİSİ

%	Etkisi Yok	Sınırlı olumsuz	Sınırlı olumlu	Kısmen olumlu	Önemli ölçüde olumlu
Yasal çerçeve	0	9,4	7,1	46,5	35,4
Devlet STK Diyalogu	3,1	0,8	33,9	38,6	19,7
Mali Kapasite	6,6	2,5	29,5	33,6	24,6
Demokrasiyi teşvik etme	1,6	1,6	14,2	48,8	33,1
Toplumsal hareketler için kapasite oluşturma	3,2	2,4	42,1	32,5	17,5

v. Detaylı bilgi için bkz. Ek 4: Sivil Toplumun Türk Medyasındaki Yansıması

SONUÇLAR

STEP bulguları Türkiye’de sivil toplumun olumlu sosyal değişimde önemli bir aktör ve dinamik bir sektör olarak ortaya çıktığını ve günümüzde bir dönüm noktasında bulunduğunu göstermektedir. Türkiye sivil toplum karosu, küçük boyutlarıyla henüz yolun başındaki bir sivil toplumu betimlemektedir. Araştırma bulguları güçlü yönlerden çok zayıf yönler ortaya koymaktadır; ancak aynı zamanda sivil toplumun Türkiye’nin kalkınması ve demokratikleşmesi için yapabileceklerine dair fırsatlarla doludur.

STEP’in kapsamlı analitik yapısı ve araştırma metodolojisi sayısız birincil ve ikincil veriyi ülke raporunda bir araya getirmektedir. Nihai ülke raporu, verilerin 4 boyut ve 74 gösterge çerçevesinde incelendiği bir bölümü ve araştırma bulguları ışığında ulaşılan tavsiye ve gelecek adımları kapsamaktadır. Bu zengin veri kaynağı Türk sivil toplumuna yönelik strateji ve projelerin geliştirilmesinde kamu, özel ve üçüncü sektörlerden paydaşlar için, hem ulusal hem uluslararası seviyede büyük fırsatlar sunmaktadır.

Giriş

Elinizdeki rapor Aralık 2004 - Kasım 2005 tarihleri arasında dünya üzerinde elliden fazla ülkede uygulanan CIVIVUS (Vatandaş Katılımı için Dünya İşbirliği) Sivil Toplum Endeksi Projesi'nin bulgularına dayanmaktadır.

Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) eylem odaklı ve katılımcı bir araştırma projesi olup, dünyada sivil toplumun durumunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu değerlendirmeyi sektörün zayıflıkları ve önündeki zorlukları da göz önüne alarak sivil toplum paydaşlarının analizleri ve faaliyet planları ile birleştirmektedir. Böylece proje hem gerçekçi bir değerlendirmeyi hem de ortak hareket planlarını geniş bir tabana yaymakta ve bulguların gelecekteki politika oluşumları ve girişimlerde yol gösterici olmasını sağlamaktadır.

STEP'in uygulandığı her ülkede projenin yürütülmesini bir Ulusal Koordinasyon Kurulu üstlenmekte, Ulusal Danışma Kurulu'nun ve CIVICUS'daki STEP proje ekibinin rehberliğinde yürütmektedir. Proje'nin Türkiye'deki Ulusal Koordinasyon Kurulu olan TÜSEV bir grup birincil ve ikincil kaynaktan faydalanarak veri toplama işlemini yürütmüş, toplanan veriler proje metodolojisinin öngördüğü 74 göstergeye göre ayrıştırılmış ve daha sonra Danışma Kurulu tarafından puanlanarak sayısal bir nitelik kazandırılmıştır. Böylece sivil toplumun kapsamlı bir değerlendirmesi elde edilmiştir. Bu veriler daha sonra çeşitli sivil toplum paydaşlarını bir araya getiren STEP Ulusal Forumu'nda tartışılmış, katılımcılar sivil toplumun zayıf ve güçlü yanlarını ve gelişimine yönelik çeşitli tavsiyeler belirlemiştir. Proje süresince CIVICUS'daki Proje Ekibi TÜSEV'e destek vermiş ve her aşamada bir nevi kalite kontrol sağlamıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi Sivil Toplum Endeksi Projesi dünyanın çok sayıda ülkesinde uygulanan uluslararası karşılaştırmalı bir araştırma projesidir. Projenin iki temel amacı 1) sivil toplum hakkında bilinenlerin artırılması ve 2) sivil toplum paydaşlarının sektörün gelişimine daha fazla sahip çıkmalarının sağlanması olarak özetlenebilir. Projenin belirli standartlar gerektiren karşılaştırmalı yapısı ve her ülkede sivil toplumun kolay sınıflandırılmayan kendine has özellikleri olması proje için zorlayıcı olmuştur. CIVICUS bu sorunun üstesinden önceden belirlenmiş olan 74 göstergesi ülkelerin kendilerine has durum ve koşullarına uyarlanabilir yaparak gelmiştir. TÜSEV projenin uygulanmasında bu fırsattan bir miktar faydalanmış, ancak projenin genel çerçevesinde büyük bir değişiklik yapmamıştır.

STEP'in önemli bir özelliği Türkiye'de sivil toplum üzerine bu kapsamda ve uluslararası nitelikte yapılan ilk araştırma olmasıdır. Bu sebeple gerek araştırma süreci gerekse bulguları önemli sonuçlar doğurmuştur. Projenin interaktif ve katılımcı yapısı çok çeşitli bakış açılarını kapsamış, bulguları ise sektördeki bilgi eksikliğinin giderilmesi ve boşlukların doldurulması için önemli olmuştur.

RAPORUN YAPISI

I. Bölüm, STEP proje zemini ve metodolojisinden oluşmakta ve projenin geçmişi, kavramsal çerçevesi ve araştırma metodolojisi hakkında detaylı bilgi vermektedir.

II. Bölüm, "Türkiye'de Sivil Toplum" başlığı altında Türkiye'de sivil toplumun belli başlı özelliklerine ve gelişimine değinmektedir. Bu bölümde ayrıca Türkiye'de sivil toplum kavramının algılanış biçimi ve proje kapsamında kullanımı da incelenmektedir.

III. Bölüm'ü oluşturan "Türkiye'de Sivil Toplum Analizi", STEP metodolojisinin dört boyutuna uyumlu olarak Yapı, Ortam, Değerler ve Etki olmak üzere dört ana bölüme ayrılmıştır. STEP bulguları bu başlıklar altındaki alt başlık ve göstergeler altında toplanmış; bu bölümün bir veri bankası görevi görmesi amaçlanmıştır. Bu sebeple, raporun genel bir yorumunu arayanların Sonuç bölümüne başvurmaları daha yararlı olacaktır. III. Bölüm ayrıca raporun eklerinde daha detaylı açıklanmış olan bir grup vaka analizi ve araştırma çalışmasına da değinmektedir.

IV. Bölüm olan "Türkiye'de Sivil Toplumun Güçlü ve Zayıf Yönleri"nde STEP kapsamında gerçekleştirilen tüm danışma toplantılarında ve Sivil Toplum Ulusal Forumu'nda ortaya çıkan Türkiye'deki sivil topluma dair zayıf ve güçlü yanların genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Bölgesel Danışma Toplantıları toplam 120 katılımcı ile buldukları coğrafi bölgeyi temsil eden sırasıyla İstanbul, Diyarbakır, Adana, Ankara, Samsun, İzmir ve Kars illerinde düzenlenmiştir.

V. Bölüm'deki "Tavsiyeler ve Çözüm Önerileri"nde sunulan tavsiyeler ağırlıklı olarak Ulusal Forum'un atölye çalışmalarında yapılan Türkiye'de sivil toplumun sorunlarını önceliklendirme ve sivil toplumu güçlendirmeye yönelik somut hareket planları oluşturma çalışmasının sonuçlarıdır.

Son olarak, VI. "Sonuç" Bölümü'nde Sivil Toplum Karosu^{vi} ayrıntılı olarak incelenmekte ve raporun Türkiye'de sivil toplumun geneli için ortaya koyduklarına dikkat çekilmektedir.

vi Sivil Toplum Karosu CIVICUS ve Kaliforniya Üniversitesi Sivil Toplum Merkezi'nden Helmut Anheiner tarafından geliştirilmiş bir görsel değerlendirme aracıdır ve projenin tüm çıktıları karo şeklinde bir grafiğe dökerek özetlemektedir.

I

Sivil Toplum Endeksi Projesi ve Yaklaşımı

1. PROJE ZEMİNİ

Bir Sivil Toplum Endeksi yaratma düşüncesi ilk olarak 1997 senesinde, CIVICUS (Vatandaş Katılımı İçin Dünya İşbirliği) uluslararası kuruluşunun *New Civic Atlas* isimli dünyanın 60 ülkesinin sivil toplum profillerini bir araya getirdiği yayında ortaya çıkmıştır (CIVICUS 1997). Sonrasında, *New Civic Atlas*'ta yer alan bilgilerin gerek kalitesini gerekse karşılaştırılabilirliğini artırmak amacıyla kapsamlı ve karşılaştırmalı bir değerlendirme aracı yaratılması düşünülmüş ve ortaya Sivil Toplum Endeksi çıkmıştır (Heinrich/Naidoo 2001; Holloway 2001). 1999 senesine gelindiğinde, London School of Economics'deki Sivil Toplum Merkezi'nin direktörü olan Helmut Anheier, Sivil Toplum Endeksi'nin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Anheier 2004). Bu yeni kavram ilk olarak 2000-2002 seneleri arasında on dört ülkede pilot projeler olarak denenmiş ve ardından derinlemesine incelenip geliştirilmiştir. Şu anki uygulama sürecinde ise (2003-2005) CIVICUS ve projenin uygulandığı ülkelerdeki ulusal koordinasyon kuruluşları Sivil Toplum Endeksi Projeleri'ni elliye aşkın ülkede uygulamaktadır. (Bkz. Tablo I.1.1).

Türkiye'de projenin uygulama süreci Ocak 2004- Aralık 2005 tarihleri arasında Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) tarafından yürütülmüştür. TÜSEV projenin Türkiye'deki ulusal koordinasyon kuruluşu olmak için başvuruda bulunmuştur. Proje kapsamında Türkiye'de sivil toplumun durumuna dair kapsamlı bir değerlendirme yapılması ve zayıf yönlerinin belirlenerek somut hareket planları ile güçlendirilmesi TÜSEV için özellikle önemli olmuştur. 2003 senesinin mayıs ayında TÜSEV personelinden Rana Zincir Johannesburg'da bir CIVICUS Sivil Toplum Endeksi Projesi çalıştayına katılmış ve ardından proje çalışmalarına başlamıştır.

TABLO I.1.1: SİVİL TOPLUM ENDEKSİ 2003-2005 UYGULAMA SÜRECİNE KATILAN ÜLKELER¹

Almanya	Güney Kore	Orissa (Hindistan)
Arjantin	Gürcistan	Nepal
Azerbaycan	Hırvatistan	Nijerya
Bolivya	Hollanda	Polonya
Bulgaristan	Honduras	Romanya
Burkina Faso	Hong Kong	Rusya
Çek Cumhuriyeti	İskoçya	Sırbistan
Çin Cumhuriyeti	İtalya	Sierra Leone
Doğu Timor	Jamaika	Slovenya
Ekvator	Karadağ	Şili
Endonezya	Kıbrıs ²	Tayvan
Ermenistan	Kosta Rika	Togo
Fiji	Kuzey İrlanda	Türkiye
Filistin	Lübnan	Uganda
Galler	Makedonya	Ukrayna
Gambiya	Mauritius	Uruguay
Gana	Mısır	Vietnam
Guatemala	Moğolistan	Yunanistan

2. PROJE METODOLOJİSİ VE YAKLAŞIMI

Sivil Toplum Endeksi uzun bir uygulama süreci ve çok çeşitli araştırma metodları içermektedir. Ancak tüm bunların merkezinde projenin tümünü şekillendiren STEP'in benimsemiş olduğu geniş ve kapsamlı sivil toplum tanımı bulunmaktadır. Herhangi bir ülkede sivil toplumun değerlendirilmesi için Sivil Toplum Endeksi *yapı, ortam, değerler ve etki* olmak üzere dört ana boyut belirlemiştir. Bu boyutların her biri bir grup alt-boyuttan, bu alt-boyutların her birisi de çeşitli göstergelerden oluşmaktadır. STEP veri toplama çalışmalarının tümü (ikincil kaynaklar, anket, Bölgesel Danışma Toplantıları, medya tarama analizi, vaka analizleri v.b.) bu göstergeler çerçevesinde şekillenmektedir. Ayrıca, Danışma Kurulu puanlama çalışması da bu göstergeler temel alınarak

¹ Bu liste bağımsız ülkeleri ve STEP'in uygulandığı diğer bölgeleri kapsamaktadır.

² Sivil Toplum Endeksi Projesi Kuzey ve Güney Kıbrıs'ta ayrı olarak yürütülmüş, ancak tek bir nihai ülke raporu olarak basılmıştır.

yapılmaktadır. Bu aşamaların ardından araştırma bulguları ve Danışma Kurulu puanlama çalışmasının sonuçları çeşitli sivil toplum paydaşlarını bir araya getiren STEP Sivil Toplum Ulusal Forumu'nda tartışılmış ve sivil toplumun güçlü ve zayıf yönleri belirlenerek hareket planları oluşturulmuştur. STEP kavramsal çerçevesi, araştırma ve değerlendirme metodolojisi aşağıda daha detaylı açıklanmaktadır.

2.1 Kavramsal Çerçeve

Sivil Toplum Tanımı

Sivil toplum tanımı Sivil Toplum Endeksi'nin merkezinde yer almaktadır. STEP sivil toplumu, "aile, devlet ve piyasanın dışındaki, insanların ortak çıkarlarını geliştirmek için bir araya geldiği arena" olarak tanımlamaktadır (CIVICUS 2003). Bu tanımla STEP'i diğer sivil toplum kavramlarından ayıran iki özellik ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, STEP bu tanımla resmi ve kurumsallaşmış sivil toplum kuruluşlarının ötesine geçerek resmi olmayan koalisyon ve grupları da göz önüne almaktadır. İkinci olarak bu tanım, sivil toplumun genellikle hayır kurumları ve çevre örgütleri gibi olumlu değerleri savunan gruplarla özdeşleştirilmesine karşın, sivil toplum alanına ırkçı gruplar ve saldırgan spor taraftarları gibi negatif faaliyetlerde bulunan grupları da dâhil etmektedir.

STEP Danışma Kurulu, projeyi Türkiye koşullarına uygun bir şekilde uyarlamak amacıyla STEP'in önerdiği tanımdaki 'çıkart' ifadesini 'yarar' ifadesi ile değiştirmiş ve böylece proje çerçevesinde kullanılan tanım "insanların ortak yararlarını geliştirmek için bir araya geldikleri aile, devlet ve piyasa dışında kalan alan" olarak değiştirilmiştir. Bu tanım her Bölgesel Danışma Toplantısı'nda tartışılmış ve böylece sivil toplum tanımı üzerine daha farklı görüşler de alınmıştır. Katılımcılar tanımın ilk kısmındaki "insanların ortak yararlarını geliştirmek için bir araya gelmeleri" ifadesinde fikir birliği

halindeyken, tanımın ikinci bölümündeki "aile, devlet ve piyasa dışında kalan alan" ifadesi daha fazla tartışma yaratmıştır. Sivil toplumun "devlet ve piyasadan ayrı bir alan" olması gerektiği ve bu tanım içinde yer almayan "gönüllülük" kavramının sivil toplumun temelinde yer aldığı vurgulanmıştır.

Sivil Toplumun Durum Değerlendirmesi

Sivil Toplum Endeksi, sivil toplumun durumunu dört ana boyut çerçevesinde incelemektedir:

- Sivil toplumun **yapısı** (örn: üye sayıları, bağış yapma ve gönüllülük oranları, şemsiye kuruluşların varlığı ve sivil toplum altyapısı, insan kaynakları ve mali kaynaklar);
- Sivil toplumun varlığını ve işlevlerini sürdürdüğü **ortam** (örn: yasal, siyasi, kültürel ve ekonomik bağlamlar, sivil toplum- devlet ve sivil toplum-özel sektör ilişkileri);
- Sivil toplum arenasında benimsenen ve savunulan **değerler** (örn: demokrasi, hoşgörü, çevresel sürdürülebilirlik);
- Sivil toplum aktörlerinin gerçekleştirdiği faaliyetlerin **etkisi** (örn: kamu politikalarını etkileme, vatandaşların güçlendirilmesi, toplumsal ihtiyaçların karşılanması).

Her boyut, birçok alt boyuttan ve bu alt boyutlardan her biri de çok sayıda bireysel göstergelerden oluşur (toplam 74 gösterge). STEP uygulama süreci, tüm araştırma ve analizlerin, bu göstergelerin her biri göz önüne alınarak yapılmasına odaklanmıştır. Bu çerçeve, aynı zamanda ülke raporunun şekillendirilmesinde de önemli rol oynamaktadır.

Sivil Toplum Karosu, Sivil Toplum Endeksi'nin dört ana boyutunu görsel olarak ifade etmek için kullanılmaktadır³ (bkz. Şekil I.1.1). Karo, dört değişik boyutuyla sivil toplumun güçlü ve zayıf yanlarını özetlemektedir. STEP

kapsamında elde edilen bulguların Danışma Kurulu'nun puanlaması sonucunda elde edilen puanların boyutlara yuvarlanmasıyla ortaya çıkan bir sayısal değerlendirmedir.

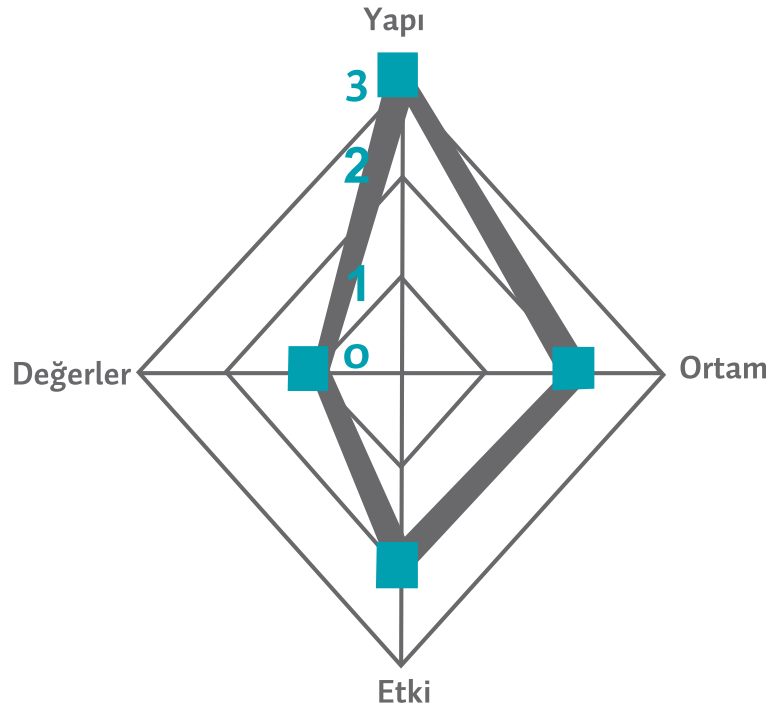
Karo, ana boyutlarıyla ülkedeki sivil toplumun mevcut durumunun bir yansıması niteliğinde olup, tartışmalar için iyi bir başlangıç noktası teşkil etmektedir. Ancak, Sivil Toplum Karosu boyut puanlarını tek bir puana indirgemekten kaçındığı için, farklı ülkeleri boyut puanları açısından sıralamak yanlış olacak; böyle bir yaklaşım her bir boyutun kendi içinde son derece karmaşık olan yapısını göz ardı edecektir. Karoya ilişkin hatırlanması gereken bir başka nokta, karonun sivil toplumun zamanda belli bir noktadaki durumunu betimlediği ve dinamik bir perspektifi olmadığıdır. Ancak, ileride Sivil Toplum Endeksi'nin tekrarlanarak uygulanması halinde, sivil toplumun zaman içerisindeki gelişimini izlemek ve ülkeler arası bir karşılaştırma yapmak mümkün olabilir (Anheier, 2004).

2.2 Proje Metodolojisi

Bu bölüm Sivil Toplum Endeksi Projesi kapsamında yürütülen çeşitli veri toplama ve gruplandırma çalışmalarına değinmektedir.

2.2.1 Veri Toplama

Sivil Toplum Endeksi, sivil toplumun kapsamlı ve geçerli bir incelemesinin yapılabilmesi için çeşitli bakış açılarına ve verilere açık olması gerektiği düşüncesinden hareketle sivil toplumun içinden ve dışından çeşitli paydaşların görüşlerine ve yerel, bölgesel ve ulusal seviyeden verilere yer vermiştir. Böylece Sivil Toplum Endeksi kapsamında aşağıda sıralanan araştırma metodlarına başvurulmuştur: 1) mevcut uluslararası ve ulusal rapor ve yayınların STEP göstergeleri dikkate alınarak taranması, 2) Anket çalışması ve Bölgesel Danışma Toplantıları, 3) Medya tarama çalışması,

ŞEKİL I.1.1:
SİVİL TOPLUM KAROSU
ÖRNEĞİ

4) Ek veri toplama ve araştırma çalışmaları.

Projede çeşitli veri toplama yöntemlerine başvurulması kapsayıcılığı sağlamanın yanında, ülkede sivil toplumun gösterdiği çeşitlilik ve bölgesel farklılıklar gibi çeşitli etkenleri de göz önünde bulundurma imkânı sağlamaktadır. Ayrıca, Sivil Toplum Endeksi tüm mevcut veri kaynaklarını kullanarak benzer verilerin tekrarlanmasını ve zaten sınırlı nitelikteki kaynakların ziyanını önlemektedir. Son olarak, araştırma metodolojisi katılımcıların süreçten bir şeyler öğrenmesini ve katılımcı öğrenme anlayışının teşvik edilmesini sağlamak üzere tasarlanmıştır. Bu amaçla proje süreci boyunca katılımcılar kendilerini daha büyük bir resmin parçası olarak görmeye, içinde buldukları sektörel ve kurumsal ortamın dışında düşünmeye, sivil toplum içindeki ve dışındaki stratejik ilişkilerin farkına varmaya, sivil toplumun güçlü ve zayıf yönlerini göz önünde bulundurmaya ve sivil toplumun bir bütün olarak ihtiyaçlarını belirlemeye teşvik edilmişlerdir. Bu noktada Sivil Toplum Endeksi'nin sivil topluma bir

3 Sivil Toplum Karosu CIVICUS için Helmut Anheier tarafından geliştirilmiştir. Bkz. Anheier 2004.

bütün olarak bakmayı amaçladığını ve tüm mevcut aktörlerin bir haritasını oluşturmaktan uzak olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bununla birlikte, projenin bir amacı da sivil toplum içindeki ve diğer sektörlerle olan güç ilişkilerini incelemek ve önemli sivil toplum aktörlerine belirli göstergeler altında yer vermektir.

Türkiye’de Sivil Toplum Endeksi uygulaması için yukarıda bahsedilen tüm veri toplama yöntemlerine başvurulabilmiş ve böylece son derece zengin bir veri tabanı oluşturulmuştur. Sözü edilen metodların bir listesi aşağıda sunulmuştur:

İkincil Kaynaklar

Türkiye ve dünyada yayımlanmış ve yayımlanmamış raporlar CIVICUS’un sağladığı metodoloji çerçevesinde incelenmiş ve elde edilen bulgular bir rapora dönüştürülmüştür. Bu kapsamda; Dünya Değerler Araştırması, Freedom House Endeksi, AB ilerleme raporları, Dünya Bankası sosyal ve ekonomik raporları gibi uluslararası araştırmaların verileri kullanılmıştır. Ayrıca TÜSEV tarafından 2004 senesinde gerçekleştirilen hane halkı araştırmasından da faydalanılmıştır. (Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet araştırması kapsamında 1536 bireye STK üyelikleri, bağış yapma ve gönüllülük eğilimleri, sivil topluma bakışları gibi konularda sorular yöneltilmiştir.)

Anket ve Bölgesel Danışma Toplantıları

Ülkenin 7 bölgesinde (toplam 26 il ve ilçe), farklı sektörlerden (kamu, sivil toplum, özel sektör, akademi, medya, bağışçı kuruluşlar) 120 sivil toplum paydaşının katılımıyla gerçekleştirilen odak grup toplantıları yapılmıştır. Toplantı katılımcıları, metodoloji gereği, toplantı öncesinde STEP Anket Çalışması’na dahil edilmiş (toplam 132 anket tamamlanmıştır),

elde edilen anket sonuçları SPSS programında analiz edilmiştir.

Medya Tarama Çalışması

Sivil toplumun Türk medyasına nasıl yansıdığını analiz etmek üzere ulusal ve bölgesel düzeyde yayın yapan medya kanalları 16 Nisan-16 Haziran 2005 arası her gün, 74 gösterge ve diğer kriterlere göre (içerik analizi dahil) uzman kişilerce taranmıştır. Seçilen medya organları günlük olarak taranmış ve sivil topluma ilişkin bulunan göstergeler CIVICUS tarafından hazırlanmış bir veri tabanında sınıflandırılmıştır. STEP ekibi, elde edilen tüm verileri ACCESS üzerindeki bir veritabanına girmiştir ve bu veriler analiz edilerek Medya Tarama Analizi hazırlanmıştır.

Politikaları Etkileme Analizi

Sivil toplumun politikaları etkileme boyutunu değerlendirmek üzere CIVICUS tarafından üç konu belirlenmiş ve Türkiye’deki uzmanlar tarafından her konu için vaka incelemeleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan incelemelerin ardından her konuya ilişkin birer rapor oluşturulmuştur. STEP kapsamında ele alınan konular; İnsan Hakları (Düşünce ve İfade Özgürlüğü); Sosyal Politikalar (İşsizlik) ve Ulusal Bütçeleme Süreci’dir.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Özel sektörün sivil topluma yaklaşımı konusunda bir inceleme çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Türkiye’nin en büyük 10 şirketinin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri incelenmiş ve bir rapora dönüştürülmüştür.

Uzman Görüşmeleri

Son olarak, STEP veri toplama sürecinde çoğunluğu sivil toplumun sosyal politikalara etkisi ve kurumsal sosyal sorumluluk konularıyla ilgili belirli konularda uzman 18 kişiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

2.2.2 Veri Sentezi

Yukarıda sözü edilen veri toplama çalışmalarının tamamlanmasının ardından bütün verilerin sentez ve özeti yapılmış, STEP çerçevesinde bulunan 74 gösterge baz alınarak bir taslak ülke raporu haline dönüştürülmüştür. Bu rapor, düzenlenen bir toplantıda jüri görevindeki Danışma Kurulu üyelerine sunulmuş ve kurulun her bir boyut için 0 (çok zayıf) ile 3 (çok güçlü) arasında bir puan vermesiyle puanlandırılmıştır. Toplantıda kullanılan “jüri modeli” vatandaşların toplumsal bir konu etrafında bir araya gelip kendilerine sunulan veriler ışığında ortak bir karara varmaları esasına dayanmaktadır (Jefferson Centre 2002). Bu aşamada Danışma Kurulu’nun görevi STEP Ekibi’nin taslak ülke raporuyla kendilerine sunmuş olduğu verilere sadık kalarak puanlama çalışmasını gerçekleştirmektir.

Türkiye’de puanlama çalışması şu şekilde gerçekleştirilmiştir: Öncelikle, Danışma Kurulu üyeleri her bir gösterge için kendi bireysel puanlarını vermiştir. Ardından, her gösterge için bu bireysel puanların ortalaması alınmış ve yuvarlanarak alt-boyut ve boyut puanları oluşturulmuştur. STEP çerçevesindeki 74 göstergenin dörtte biri kadarı için mevcut veriler yeterli görülmüş ve bu göstergelerin puanları fazla bir tartışmaya yol açmamıştır (örn: 1.1.1, 1.2.1 göstergeleri). Ancak, yaklaşık elli gösterge için Danışma Kurulu üyelerinin bireysel puanları arasında büyük farklılıklar gözlenmiştir. Danışma Kurulu bu tartışmalı göstergeler üzerinde derinlemesine tartışmış ve ardından tekrar oylamaya gidilmiştir. Ayrıca, gösterge puanlarının ortalamasının alınmasıyla ulaşılan alt-boyut ve boyut puanları ile gösterge puanları arasında bir çelişki/ düşünce ayrılığı olmadığından emin olmak amacıyla alt-boyut puanları da tekrar oylanmıştır. Puanlamanın ardından

dört boyutun (yapı, ortam, değerler ve etki) nihai puanları Türkiye Sivil Toplum Karosu’nu oluşturmak üzere grafiğe yerleştirilmiştir. Son olarak Danışma Kurulu karonun yorumlanması ve boyut puanlarının birbirleriyle ilişkileri üzerinde durmuştur.

2.3 Araştırmanın Faaliyete Dönüştürülmesi

Sivil Toplum Endeksi Projesi sadece bir akademik araştırma projesi değildir. Proje’nin öncelikli amaçlarından biri araştırma sürecinde mümkün olduğunca çok sayıda ve çeşitli sivil toplum paydaşını bir araya getirmek, sivil toplumla ilgili tartışmalarda katalizör görevi görmek ve bu tartışmalara ileride sivil toplumun gelişmesinde yararlı olabilecek bir yön vermektir. Bu bağlamda STEP, eylem odaklı bir araştırma projesidir. Türkiye’de STEP uygulamasına geniş sivil toplum paydaşlarının katılımı araştırmanın her aşamasında gerçekleşmiştir.

Öncelikle, STEP’in ilk aşamalarından itibaren çeşitli faaliyet alanlarından ve sivil toplum alanında uzman kişilerden oluşan Danışma Kurulu, projeye yön vermiştir. Kurul üyeleri, sivil toplum paydaşları ve uzmanları, özel sektör temsilcileri ve kamu yetkilileri olmak üzere büyük çeşitlilik göstermektedir. Danışma Kurulu projenin başında sivil toplum tanımı ve proje metodolojisi üstünde değişiklik yapma imkanı bulmuş; projenin ilerleyen aşamalarında ise STEP taslak ülke raporu bulgularını gözden geçirmiş ve Türkiye’de sivil toplumun bir değerlendirmesini yapmıştır. Çeşitli paydaşları bir araya getiren bir diğer faaliyet, Bölgesel Danışma Toplantıları olmuştur. Toplantılara katılan sivil toplum temsilcilerinin farklı alanlardan gelmelerine ayrıca önem verilmiştir: kadın örgütleri, insan hakları örgütleri, üniversiteler, odalar ve sendikalar, bağışçı kuruluşlar bunlara örnek olarak verilebilirler. Bu çeşitli paydaşlar Türkiye’de sivil topluma ve sivil toplum

aktörlerine dair görüşlerini tartışmaya, sivil toplumun zayıf ve güçlü yanlarına değinmeye ve çeşitli uygulamaların sivil toplum kuruluşları üzerindeki olası etkilerini düşünmeye teşvik edilmişlerdir.

Son olarak, ülke genelinden ve farklı sektörlerden 95 sivil toplum paydaşını bir araya getiren ve iki gün süren STEP Sivil Toplum Ulusal Forumu, hem STEP süreci ve araştırma bulgularının katılımcılara sunulup tartışılmasını ve sivil toplumun mevcut durumu hakkında ortak farkındalık yaratılmasını, hem de STEP bulguları ışığında sivil topluma ilişkin güçlü ve zayıf yönler ile tehdit ve fırsatlardan oluşan bir analiz yapıp, sivil toplumu geliştirmeye yönelik 'ortak' katılımlı bir hareket planı oluşturulmasını amaçlamıştır. Ulusal Forum'da Sivil Toplum Karosu ve Proje'nin belli başlı bulguları sunulmuş ve katılımcılara bu bulguların sivil toplum hakkında ortaya koyduklarını dört küçük atölyede tartışma imkânı verilmiştir. Forum tartışmaları ve çıktıları kayıt edilmiş ve nihai ülke raporuna değerli birer veri olarak eklenmiştir.

Sonuç olarak, Proje'nin uygulama süreci boyunca her aşamada mümkün olduğunca kapsayıcı olmaya ve ilgili paydaşlara danışılmaya çalışılmıştır. Proje için özel olarak bir web sitesi oluşturulmuştur (www.step.org.tr). Projenin ileriki aşamalarında proje çıktılarının STK'lar, sivil toplum destek merkezleri, bağışçı kuruluşlar, akademi gibi çeşitli paydaşlarca kullanılması ve sivil toplumun durumu hakkında farkındalık yaratılması umulmaktadır.

2.4 Proje Çıktıları

Türkiye'de Sivil Toplum Endeksi Projesi uygulamasının çıktıları aşağıda sıralanmaktadır:

- Ülkemizde sivil toplumun, yapı, ortam, değerler ve etki boyutlarını içeren, kapsamlı bir ülke raporu;
- STEP kapsamında gerçekleştirilen araştırma ve danışma faaliyetlerinin

sonuçlarının detaylı raporlar olarak sunulması (STEP Medya Tarama Analizi Raporu, Türkiye'de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi Raporu, STK'ların Kamu Politikalarına Etkisi Raporları, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporu);

- Sivil toplum paydaşlarının bir araya gelip görüş alışverişinde bulunması, önemli konu ve gelişmelerin tartışılması için bir toplantı zemininin oluşturulması;
- Sivil toplum paydaşlarının ortak katılımıyla sivil toplumu güçlendirmek için gereken öncelikli faaliyetlerin bir listesinin oluşturulması.

3. SİVİL TOPLUM ENDEKSİ'NİN SINIRLARI

STEP çerçevesinin kapsamlı ve karmaşık yapısına rağmen, projenin Türkiye'de uygulanmasında bazı sınırlamalarla karşılaşmıştır. Aşağıdaki bölümde bu sınırlamalara değinilmektedir:

3.1 Sivil Toplum Tanımı ve STK Listesi: Teorinin Uygulamaya Geçirilmesindeki Zorluklar

CIVICUS tarafından önerilen sivil toplum tanımı oldukça geniş olup, Türkiye uygulamasında sadece küçük bir değişiklik ile kabul edilmiştir. Danışma Kurulu'nun hangi STK türlerinin Proje kapsamına alınacağıyla ilgili tartışmasında ise pek çok fikir ayrılığı yaşanmıştır. Tüm kurul üyelerinin bu listeye siyasi partilerin dahil edilmemesi gerektiği konusunda fikir birliğine varmasına rağmen inanç odaklı kuruluşlar, sendikalar ve odalar tartışma konusu olmuştur. Sonuç olarak Danışma Kurulu siyasi partiler haricinde CIVICUS tarafından önerilen listenin tümünü kabul ederek listeyi mümkün olduğunca geniş tutmuştur. Listenin mümkün olduğunca kapsayıcı tutulması, sivil toplumun son derece geniş ve kendi içinde çeşitlilik gösteren bir alan olduğunu ve kolaylıkla bir tür STK'ya veya çeşitli standartlara

indirgenemeyeceğini vurgulamak açısından önemlidir.

Ancak yukarıda sözü geçen geniş tanım ve listenin kapsadığı STK'ları araştırma sürecine dahil etmek konusunda STEP ekibinin karşısına iki sorun çıkmıştır. Bunlardan ilki sendikalar, odalar, meslek birlikleri, medya ve özel sektör gibi kimi STK ve STK olmayan aktörlerin katılımını sağlamanın zorluğudur. Projenin ilerleyen aşamalarında bu aktörlerin faaliyetlerinde STK'larla ortak bir alan paylaşmalarına rağmen, onların içinde buldukları 'gerçekleri' STEP'in dört boyutu çerçevesinde incelemenin çok daha detaylı bir analiz gerektireceği anlaşılmıştır. Mümkün olan en geniş STK yelpazesini gerek anket çalışmasında ve Bölgesel Danışma Toplantıları'nda, gerekse Ulusal Forum'da sağlama çabamıza rağmen yine de sendikalar, meslek birlikleri ve odalar gibi kuruluşların katılımı düşük seviyede kalmıştır. Ancak, bu kuruluşların Medya Tarama Analizi'ne dahil edilmiş olmaları ortaya ilginç sonuçlar çıkarmıştır. Sendikalar, meslek odaları ve birlikleri gibi zaman zaman STK'lıkları tartışılabilen kuruluşların, Türkiye'de hemen her zaman sivil toplumun bir parçası olarak görülen dernek ve vakıflardan onları ilgilendiren yasal düzenlemeler, üyelik ve kaynaklar bakımından çok farklı oldukları görülmüştür. Bu kuruluşların arasındaki temel fark, "gönüllü üyelik" kavramıdır: örneğin meslek odalarının kurulması yasal bir şart olup, bu kuruluşları diğer STK'lardan ayıran bir unsurdur.

Bu durumda, STEP analizinin genellikle dernek ve vakıf olarak kurulup, daha çok kalkınma ve haklara yönelik kamu yararına faaliyetler yürüten STK'ları yansıttığı söylenebilir. İkinci sorun ise, Türkiye'deki STK'ların son derece çeşitli olmalarından kaynaklanmaktadır. Cami yaptırma ve hemşeri dernekleri gibi STK'lar çoğunlukta olup, ülkedeki

toplam 80,000 dolaylarındaki derneğin 20,000'ini oluşturmaktadır. Bu kuruluşlar hakkında fazla bilgiye rastlanmadığı gibi, ilgili bireylere ulaşmanın da kolay olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak, bu alt-sektörler hakkında amaçlandığı kadar derin bir analiz yapılamamış ve bu durum Türkiye'de sivil toplumu anlamamıza sınırlayıcı bir etken olarak yansımıştır.

Projede karşılaştığımız başlıca sınırlama, sivil toplum ve STK'ları tanımlarken hedeflediğimiz geniş yelpazenin, bu aktörlere erişim konusunda geçerli olamamasıdır. Her bir STK türünün kendine has tutumlarını incelemek için çok daha derinlemesine bir çalışma gerekmektedir. Okurların, raporda ağırlıklı olarak kamu yararına ve kalkınma ve haklar konularında çalışan STK'lardan söz edildiğini unutmamaları gerekmektedir.

3.2 Mevcut Literatür ve Çalışmalar

Pek çok gelişmekte olan ülkede de görüldüğü üzere, sektöre dair az sayıda ulusal ve uluslararası kaynak bulunması araştırma çalışmasında çeşitli boşluklara ve ağırlıklı olarak STEP birincil araştırma bulgularına başvurulmasına sebep olmaktadır. Bu durum özellikle sayıları yüksek ancak haklarındaki veriler sınırlı olan cami yaptırma ve hemşeri derneklerinin araştırmada temsil edilmesini olumsuz etkilemiş ve raporun geniş kapsamını sınırlayıcı bir etken olmuştur.

3.3 STEP Anketi ve Gösterge Puanlama Tablosu

Sivil Toplum Endeksi anket sorularını mümkün olduğunca Türkiye bağlamına uygun hale getirmeye çalışmamıza rağmen, anket soruları ve yaklaşımı daha çok haklar ve kalkınma konularına odaklanan 'modern' STK'lara yönelik olmuştur. STEP anket çalışması ve danışma toplantılarına kısmen küçük bir grubun katılması (132 kişi) ise sonuçların

sivil toplumun geneline mal edilmesini zorlaştırmaktadır. Geriye bakıldığında, anket ve danışma toplantılarında az sayıda tutulan soruların ortaya yorumlanması kolay olmayan sonuçlar çıkardığı görülmektedir.

Proje metodolojisinin gösterge puanlama tablosunun gösterge eklenerek ya da çıkartılarak değiştirilmesini mümkün kılmasına rağmen tablonun aslına mümkün olduğunca sadık kalınmaya çalışılmıştır. Geriye bakıldığında ise bazı değişikliklerin yapılmasının Türkiye’de sivil toplumun çeşitli tutumlarının ortaya konulması açısından yararlı olabileceği düşünülmüştür.

Son olarak, anket çalışmaları ve danışma toplantıları süresince STK listesinin katılımcılara sunulup tartışılmasına rağmen, tartışmalar esnasında söz konusu STK yelpazesinin genişliği ve kapsamı unutulmuş olabilir.

II

Türkiye’de Sivil Toplum

1. SİVİL TOPLUMUN ÖZELLİKLERİ

Son yıllarda Türkiye’de, hem akademik hem de kamusal söylem içinde sivil toplum kavramının canlandığını, sivil toplum faaliyetlerinin ülke genelinde arttığını ve yaygınlaştığını, sivil toplum kuruluşlarının toplumsal değişimin önemli aktörlerinden biri konumuna yükseldiğini gözlemlemekteyiz. Sivil toplumun, toplum içinde “toplumsal dayanışma, toplumsal güven, toplumsal sorumluluk, toplumsal sorunlara çözüm bulma, toplumsal istikrar gibi önemli değerlerin yaratılmasında rol oynayan değer yaratıcı bir kurum, bir iletişim ağı” olarak algılandığını söyleyebiliriz.¹ Sivil toplum, bu canlanma sürecinde toplumsal gelişimin, toplumsal barışın, demokratikleşmenin ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın önemli bir aktörü olarak kabul edilmeye başlamıştır. Bu bağlamda son yıllarda, özellikle 2000’li yıllar içinde, Türkiye’nin modernleşme ve demokratikleşme süreçlerindeki önemli gelişmelere paralel olarak sivil toplumun “toplumsal sorunlara çözüm bulma çabasının olduğu bir iletişim alanı”, “siyasi ve ekonomik ilişkilerin ve yaşam alanlarının dışında yer alan ve hareket eden bir örgütsel yaşam” ve “devlet-toplum/birey ilişkilerinin demokratik düzenlenmesine katkıda bulunan bir kamusal alan” olarak, hem nicel hem de nitel anlamda önem kazandığını söyleyebiliriz.

Türkiye’de bugün hem sivil toplumun toplumsal değişimin önemli bir alanı olarak güçlendiğini, hem de STK’ların bir örgütsel yaşam alanı olarak farklı yapılanmalar halinde yaygınlaştığını görüyoruz. STK’lar farklı alanlarda çalışan gönüllü örgütlerden, düşünce kuruluşlarına, sosyal hareketlerden vatandaşlık inisiyatiflerine, hükümet-dışı örgütlerden sendikalara ve meslek odalarına kadar geniş bir yelpaze içinde hareket eden bir “örgütsel alanı” temsil

ŞEKİL II.1.1 ÜLKE BİLGİLERİ

Yüz ölçümü: 780,580 km²

Nüfus: 74,709,412 (Temmuz 2005)

Nüfus yoğunluğu: 89 kişi/km²

15 yaş altı nüfus: %26

Kentsel nüfus: %41,6

Devlet şekli: Cumhuriyet

Yönetim şekli: Parlamenter Demokrasi

Freedom House demokrasi sıralaması: Kısmen özgür

Parlamentodaki kadın oranı: %4.4

Resmi dil: Türkçe

Etnik dağılım: Türk %80, Kürt %20

Dinsel dağılım: Müslüman %99.8 diğer %0.2

İnsan Kalkınma Endeksi puanı: 0,750 (94’üncü)

Milli gelir (GSMH): 661,6 milyar ABD Doları (2005)

satın alma gücü paritesine göre en zengin 16. ülke

Kişi başına düşen milli gelir: satın alma gücü paritesine göre - \$7,900 (2005)

İşsizlik oranı: %10 (2005)

CIA Factbook, 2005.

etmektedir. Bu örgütsel yapıları içinde, sivil toplumun hareket alanı, 1980’lerden bu yana, ama özellikle 2000’li yıllar içinde sadece yerel ve ulusal değil, bölgesel ve küresel bir nitelik kazanmaktadır.

Bu noktada, sivil toplumun Türkiye’de tarihsel gelişimi ile ilgili önemli bir nokta ve ikilem ile karşılaşılıyor. Eğer sivil toplumu *sadece* “siyasi alanın dışında yer alan bir örgütsel yaşam” olarak düşünürsek, Türkiye’de sivil toplumun oldukça uzun bir tarihe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye modernleşme ve demokratikleşme tarihi içinde devlet-dışı örgütlerin ve örgütsel yaşamın önemi, modernleşme sürecinin başladığı geç-Osmanlı İmparatorluğu’na kadar uzanmaktadır (1850- 1917). Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu içinde “hayırseverlik kurumu” olarak ortaya çıkan vakıflar, hem devlet dışı bir örgütsel yaşam alanı oluşturmaları, hem yaptıkları hayırseverlik faaliyetleri içinde siyasi ve ekonomik yaşam alanlarının

¹ E.F. Keyman ve A. İçduygu, *Citizenship in a Global World*, London, Routledge, 2005; M. Edwards, *Civil Society*, London, Polity, 2004.

dışında bir toplumsal dayanışma ilişkisi yaratmaları, hem de hayırseverlik alanı içinde bugünün sosyal vatandaşlığına benzer bir toplumsal ilişki biçimini yaşama geçirmeleri bağlamlarında, sivil topluma örnek olarak düşünülebilirler. Bu araştırmada da, sivil toplum-hayırseverlik ilişkisi üzerine ortaya çıkan bulgular, vakıf örneğinin Türkiye’de hayırseverlik alanı içinde hala geçerliliğini sürdürdüğünü göstermektedir. 1923’de Türkiye Cumhuriyeti’nin bağımsız bir modern ulus-devlet olarak deklarasyonu ile başlayan cumhuriyet tarihinin ilk dönemlerinde (1923-1945) de örgütsel yaşamın önemli olduğu ve özellikle modern bir ulus kurma çabası içindeki devletle organik bir bağ içinde yaşadığı görülmektedir. Örgütsel yaşam 1945-sonrası çok-partili demokratik yaşamda da varlığını sürdürmüş, 1980’den bugüne giderek nitel ve nicel bir önem kazanmış, ulusal nitelikten bölgesel ve küresel bir hareket tarzına doğru geçmiştir. Örgütsel yaşam Türkiye’de modernleşmenin ve çok-partili parlamenter demokratik yaşamın önemli bir içsel ögesi olarak hareket etmektedir.²

Ancak, sivil toplumu devletin ve ekonominin dışında, üzerinde devlet-denetimi olmayan, gönüllü bir temelde katılımcılığı ve demokratikleşmeyi amaçlayan örgütsel bir yaşam olarak düşündüğümüzde, Türkiye’de sivil toplumun tarihinin kısa olduğunu görüyoruz. Bu anlamdaki bir sivil toplumun Türkiye’deki tarihinin kısa ve oldukça yeni bir dönemine tekabül ettiğini ve gelişmekte olmasına rağmen yapısından etkisi ve değerlerine kadar önemli sorunlar ve zayıflıklar taşıdığını görüyoruz. Bu anlamda bir sivil toplumun 1980’ler-sonrası dönemde Türkiye’de modernleşme ve demokratikleşme süreçlerinde yaşanan krizlerle önem kazandığını ve özellikle 2000’li yıllar içinde öneminin sadece nicel değil, aynı zamanda niteliksel olarak da arttığını görüyoruz. Bu anlamda, Türkiye’de

sivil toplumun, bugün gelişmiş Kuzey Amerika ve Avrupa toplumlarındaki sivil toplumların işleyişine paralellik ve benzerlik kazanması 2000’li yıllara rastlıyor ve kısa bir sivil toplum tarihini niteliyor.

Türkiye’de genel olarak, sivil topluma dair çalışma, tartışma ve araştırmaların en temel bulgusu, yukarıda belirtilen bu ikilem, yani sivil toplumun hem eski hem yeni yapısıdır.³ Bu ikilemin ortaya çıkmasının sebebi ve sivil toplumun gelişmesini engelleyen en temel faktör olan, Türkiye’de örgütsel yaşamın önemli olmasına rağmen modernleşmenin devlet-temelli ve devlet-merkezli olmasıdır. Modernleşme süreci içinde, 1923-1945 ulus-devlet temelli modernleşme ve 1945-1980 çok-partili parlamenter demokrasi dönemlerinde devletin, hem toplumsal yaşamın ve toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde, hem de siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda yaşama geçirilmeye çalışılan toplumsal değişim sürecinde “ana, temel, egemen ve en güçlü aktör” olduğunu görüyoruz. Türkiye’de modernleşme, bu anlamda, ulus-devlet temelli ve ulus-devletten toplumsal yaşama doğru hareket eden, (dolayısıyla “yukarıdan aşağıya”) siyasal, ekonomik ve kültürel bir modernizasyon sürecini içeriyor. Bu durum, Türkiye’de devlet denetimi dışında bir örgütsel yaşamın tarihsel olarak gelişmesinin en önemli engellerinden biri olarak ortaya çıkıyor.

Devlet-merkezli ve yukarıdan-aşağıya modernleşme, devlet ile toplum ve devlet ile ulus arasında birlik düşüncesi üzerinde hareket ederken, toplumsal ilişkilerin de birey ya da ekonomik sınıf değil, devlete ve devlet çıkarına hizmet etmeyi amaçlayan vatandaşlar temelinde örgütlenmesini var sayıyor.⁴ Bu nedenle Türkiye’de toplum, bireysel özgürlükler ya da ekonomik sınıf farklılıkları temelinde değil, devlete karşı görevleri olan ve bu görevleri “modernleşme

² E. Zürcher, *Turkey: A Modern History*, London, Tauris, 2004.

³ E.F. Keyman, *Türkiye’de Devlet Sorunu (State Problem in Turkey)*, İstanbul, Bilgi University Publications, 2006.

⁴ N. Pope and H. Pope, *Turkey Unveiled*, London, John Murray, 1997

sürecine hem siyasi, hem ekonomik hem de kültürel olarak hizmet etmek” temelinde tanımlayan vatandaşlardan oluşuyor.

Bu durumun sonucu iki-boyutludur: devlet bir taraftan modernleşmeyle uyumlu örgütsel yaşamı hayata geçirip desteklemekte, bir taraftan da kendi gündemine aykırı bir örgütsel yaşamın gelişmesinin önündeki en temel engeli oluşturmaktadır. Örneğin devlet, toplumun eğitim yoluyla modernleştirilmesi ve devlete karşı görevleri içselleştirilmiş vatandaşlar yaratılması amacıyla uyumlu olarak, eğitim alanındaki örgütlenmeleri ve örgütsel yaşamı yaşama geçirmektedir. Köy enstitüleri, (dergi ve gazete temelinde) yazılı basın yaratılması ve meslek odalarına eğilim, bu örgütlenme biçimini nitelemektedir. Fakat bu örgütlenme (devlet alanı-dışı olmakla birlikte) devlet denetiminde ve devletle organik bağ içinde hareket ettiği ve devlet vatandaşlığı haklar değil de devlete karşı görevler temelinde tanımladığı sürece, devlet Türkiye’de sivil toplumun gelişmesi önündeki temel engeli oluşturmaktadır. Modernleşme sürecinde, siyasi, ekonomik ve kültürel yaşam alanlarında hissedilen devletin ağırlığı, hem sivil toplumun, hem de sivil toplum için önemli olan katılımcı siyasi kültürün gelişmesini engellemektedir. Sonuç olarak Türkiye’de örgütsel yaşamın tarihsel olarak devlet tarafından kurulması ve varlığını devlet denetiminde sürdürmesi bugün bile yüz yüze olduğumuz bir ikilemi ortaya çıkarmaktadır.

Toplumsal yaşamda devletin ağırlığı ve denetimi, 1945-sonrası dönemde çok-partili parlamenter demokrasiye geçişte de devam etmektedir. Bu dönemde, örgütsel yapı meslek odalarını, sendikaları ve hemşeri örgütlerini de içine almakta, ancak sivil toplumun gelişimini değil, devlet denetimini sağlayan bir

yapıdadır. Benzer şekilde, siyasi partiler devlet denetimine karşı mücadele etmek yerine, örgütsel yaşama kendi çıkarlarını gerçekleştirmede kullanılacak müşteriler olarak yaklaşmıştır. 1945-1980 dönemi, katılımcı siyasi kültürün çok gelişmediği, devlet denetiminin toplumsal yaşamda ve modernleşme sürecinde devam ettiği bir dönem olmuştur. Bu dönem içinde, devlet denetimi güçlü-devlet yapısını temsil eden silahlı kuvvetlerin parlamenter yaşama üç kere (1960- 1971- 1980) müdahale etmesini içermektedir. Bu askeri darbeler demokrasinin gelişmesini ciddi bir sekteye uğrattırırken, hem örgütsel yaşam üzerinde, hem de katılımcı siyasi kültür üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.⁵ Güvenlik ideolojisinin demokrasinin önüne geçtiği, çok partili parlamenter demokrasinin kesintiye uğradığı, bireysel hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı ve örgütlü yaşama katılımı engellendiği askeri darbeler, Türkiye’de devleti topluma karşı güçlü kılma işlevini görmüşlerdir.

1980’den sonra Türkiye’de sivil toplumun gelişmesi, devletin toplumsal yaşam üzerindeki gücünün azalmasına yol açan bir dizi tarihsel değişim ve dönüşüme bağlı olmuştur. Ekonomide serbest pazar-temelli ihracata dönük sanayileşmeye geçiş, siyasi ve kültürel yaşamda ortaya çıkan dinsel ve etnik-temelli kimlik talepleri ve küreselleşme sürecinin başlaması Türkiye’de sivil toplumun devlet denetimi dışında gelişmesini sağlayan etkenler olmuştur.

Ekonomik yaşamın serbest pazar temelinde örgütlenmesi, bir taraftan devletin ekonomiye müdahalesi ve güçlü bir ekonomik aktör olarak hareket etmesi üzerinde ciddi bir eleştiri getirirken, diğer taraftan girişimcilik, bireycilik, bireysel haklar ve özgürlükler ekseninde yeni bir liberal söylemin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu alanda devletin küçültülmesi ve bireyin güçlenmesi, 1980’ler sonrası Türkiye’de

⁵ E. Özbudun, *Contemporary Turkish Politics*, Boulder, Lynne Rienner, 2000.

modernleşme sürecine “serbest pazar + birey = demokrasi” denkleminde hareket eden (neo) liberalizmi sokmuştur. Ayrıca serbest pazar ve bireyciliğin güçlü devlet geleneği üzerine yaptığı eleştiri, devlete karşı toplumun gelişmesine katkıda bulunmuştur. Sivil toplumla demokratikleşme arasındaki ilişki, bu dönemde vurgulanmış ve ekonomik yaşamın liberalleşmesi bu ilişkinin önemli bir boyutu olarak görülmüştür.⁶

Bununla birlikte, etnik ve dinsel kimlik taleplerini simgeleyen İslami kimliğin siyasallaşma süreci ve Güneydoğu sorunu, bu döneme damgasını vurmuş ve sivil toplumun gelişmesini engelleyici rol oynamıştır. Devlet, bu dönemde kimlik sorunlarına yaklaştığı gibi sivil topluma da “devlet güvenliği” ekseninde yaklaşarak STK’ları denetleme amacını güden yasal bir yapıyı gündeme getirmiştir.⁷ Daha ileriki sayfalarda araştırmamızın “ortam” ile ilgili kısmının göstereceği gibi, kimlik taleplerinin yarattığı “gerilim ortamı” ile devlet denetimi 1980’lerden sonra sivil toplumun ve STK’ların gelişmesi önünde ciddi engeller oluşturmuştur.

Ancak 2000’li senelere gelindiğinde, bu bölümün sonunda açılmaya çalıştığımız gibi sosyal yapıda ve toplumsal güçlerde oluşan farklılaşma sivil toplumun ve STK’ların nicel ve nitel öneminin artmasına yol açmıştır. Bu bağlamdaki önemli değişim ve dönüşümlerin başında, yirmi bine yakın insanın ölümüne yol açan 1999 Marmara Depremi ve onu izleyen Kaynaşlı Depremi geliyor. Marmara Depremi, hem arama ve kurtarma çalışmaları, hem de insani yardımlar temelinde toplumda sivil topluma karşı ilgi ve güveni arttırmıştır. Bu depremler, sadece devlete dayalı bir modernleşme ve kalkınma anlayışının, toplumsal sorunlara etkili çözüm üretmede yeterli olamayacağı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Marmara Depremi’nin yanı sıra, 2000’li yıllarda sivil toplumun gelişimine katkıda bulunan süreçler ve toplumsal olaylar, Türkiye’nin Avrupa Birliği üyelik sürecinin

belirginleşmesi ve derinleşmesi, devletin ekonomik, siyasi ve kültürel düzeylerde girdiği meşruiyet krizi ve siyasi partilere azalan toplumsal destek olmuştur.⁸ 2000’li yıllar sivil toplumun önemini ortaya çıkarırken, bundan sonra da bu önemin artacağına işaret etmektedir. Bu araştırmanın da gösterdiği gibi, bugün sivil toplumun “yapı, ortam, değerler ve etki” boyutlarındaki sınırlı niteliğinin giderek azalacağını ve Türkiye’nin yakın geleceğinde daha etkin bir sivil toplum göreceğimizi söyleyebiliriz.

2. SİVİL TOPLUM KAVRAMI

Türkiye’de akademik ve kamusal söylem içinde sivil toplum üzerine yapılan tartışmalarda iki-boyutlu bir değerlendirmenin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu tartışmalar içinde, bir taraftan güçlü-devletin ve siyaset yapma eylemini devlet güvenliği ve çıkarıyla özdeşleştirmiş siyasi partilerin toplumsal sorunlara çözüm bulmada etkisiz ve verimsiz oldukları vurgulanmaktadır. Böylece sivil toplum “devlet-toplum/ birey ilişkilerinin demokratikleşmesinin ve iyi yönetiminin önemli bir alanı ve aktörü” olarak değerlendirilmektedir. Bu tartışmalarda diğer taraftan da, sivil toplumun canlanma sürecinin, beraberinde ciddi sorunlar da getirdiğinin vurgulandığını görüyoruz. Zira “sivil toplumun ne anlama geldiği”nin muğlaklaşmaya başlaması; sivil toplum örgütlerinin hem kendi içlerinde, hem de kendi aralarındaki ilişkilerde ciddi sorunların ortaya çıkması ve sivil toplum kavramının sivil toplumun gelişmesine katkıda bulunmayan farklı ideolojiler ve aktörler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda suistimal edilmesi; sivil toplumun hızla yaygınlaşması ile ortaya çıkan temel sorunlardır. Bu nedenle, sivil toplum üzerine yapılan araştırmalarda *sivil toplumdaki faydalanmanın ve sivil toplumun suistimalinin eş zamanlı yaşandığı* vurgulanmaktadır.⁹

Bu tartışmalarda, sivil toplum kavramının ne anlama geldiği sorusu

6 E.F. Keyman, *Türkiye ve Radikal Demokrasi (Turkey and Radical Democracy)*, İstanbul, Alfa, 2001.

7 F. Ustel, *Makbul Vatandaşın Peşinde*, İstanbul, İletişim, 2005.

8 S. Aydın and E.F. Keyman, *European Integration and Democratization in Turkey*, Brussels, CEPS, 2005.

9 J. Ehrenberg, *Civil Society: the critical history of an idea*, New York, NYU Press, 1999.

üzerinde yaşanan muğlaklık sorununun, kavramın birbirine benzer ama farklı tanımları içermesinden de kaynaklandığı söylenebilir. İlk olarak, sivil toplum en genel düzeyde, **“devlet iktidarının baskısı ve denetimi altında olmayan gönüllü örgütlerin yer aldığı alan”** olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım çerçevesinde sivil toplum Türkiye’de devlet denetimi dışında oluşan ve gönüllü üyeliğe dayanan alanı simgelemekte ve demokratikleşme sürecine ya da demokratik toplum yönetimine katkıda bulunmak gibi siyasi ve ahlaki değerleri içermemektedir. İkinci bir sivil toplum tanımı ise, bu değerlere gönderimle ve kavrama belli bir ahlaki ve siyasi değer de atfederek, **“bir toplumun kendisini ve eylemlerini bir bütün olarak, devlet iktidarının baskısı ve denetimi altında olmayan gönüllü örgütler yoluyla örgütlemesi”** şeklinde yapılmaktadır. Bu tanım içinde sivil toplum, Türkiye’de toplumsal yaşamın devlet denetiminden bağımsız olarak kendisini örgütleyebileceği, kendi etkinliklerini bu örgütler yoluyla koordine edebileceği ve yine bu örgütler yoluyla kendi taleplerini siyasi alana taşıyabileceğini simgeleyen bir alandır. Ayrıca bu tanımla sivil toplum demokratikleşmenin ve demokratik toplum yönetiminin tanımlayıcı temel referans-noktalarından biri olma işlevini üstlenmektedir.

Bununla birlikte sivil toplumu sadece demokratik toplum yönetimi temelinde taşıdığı siyasi ve ahlaki değerlere gönderimle düşünmek, kavrama güçlü bir değer yargısı yüklemek sorunu da taşımaktadır. Diğer bir deyişle, sivil toplumu sadece devlet denetimi dışında gönüllü örgütlerin hareket alanı olarak tanımlamak kavramı çok fazla teknikleştirmek ve kavramın taşıdığı ahlaki ve siyasi değeri asgariye indirmek sorununu ortaya çıkartıyorsa, sivil toplumu sadece demokratik toplum yönetimi temelinde tanımlamak da, kavrama aşırı ahlaki ve siyasi

değer yüklemek sorununu ortaya çıkartmaktadır. Bu nedenle, bu tanımlara alternatif olarak, son yıllarda üçüncü bir sivil toplum tanımının yapıldığını görüyoruz. Bu tanım, sivil toplumu **“toplumsal sorunlara etkili ve uzun-dönemli çözüm bulma sürecine aktif olarak katılan ve bu temelde de siyasi aktörleri bu çözümleri yaşama geçirecek politikalar üretmeye yönlendirmek için çalışan farklı gönüllü örgütlerin devlet denetimi dışında kurduğu ortak alan”** olarak tanımlar. Sivil topluma bu tarz bir yaklaşım, sivil toplumun demokratik toplum yönetimine içsel olduğu düşünülen ahlaki ve siyasi değerlere önem vermesiyle birlikte, bu niteliği sivil toplumun tek ve öz tanımlayıcı niteliği olarak görmemektedir. Seçtikleri alanlarda aktif olarak çalışan, bu alanlarda yaşanan sorunlara çözüm üreten ve bu süreçte devlet denetimi dışında hareket eden gönüllü örgütlerin varlığı da sivil toplumun tanımlayıcı niteliklerinden birisidir. Bu anlamda sivil toplumu tanımlarken, ahlaki ve siyasi değer düzeyinde maksimalist ya da tam tersi minimalist bir konumda olmak yerine, sivil toplumu toplumsal sorunların çözüm sürecine yaptığı etki ve verdiği katkı temelinde düşünmenin, son yıllarda Türkiye’de yapılan sivil toplum tartışmaları içinde giderek yaygınlaşan eğilimlerden birisi olduğunu söyleyebiliriz.

STEP kapsamında kullanılan sivil toplum kavramı

Türkiye’de sivil toplum tartışması ve çalışmaları, sivil topluma atfedilen bu üç tanım da içermektedir. Bu araştırmada kullanılan ve CIVICUS’un da önerdiği sivil toplum tanımı, devlet denetimi dışındaki gönüllü örgütleri içeren ve geniş bir alana yayılan bir sivil topluma değinmekte, ancak gerek iyi toplum yönetimine olumlu katkıda bulunan gerekse değerler bağlamında olumsuz nitelikteki örgütleri içeren bir tanımdır. Bu tanım yukarıda yapılan üçlü sivil toplum tanımları içinde

minimalist yapıdaki ilk tanıma uygun düşmektedir.

Yapılan ilk Danışma Kurulu toplantısında, CIVICUS'un kullandığı tanım üzerine farklı görüşler belirmiş ve kurul üyelerince yukarıda sıralanan üç sivil toplum tanımı da dile getirilmiştir. Bu tanımların yanı sıra, sivil toplumun geniş bir yelpazede farklı işlevlerle nitelenmesi de söz konusu olmuştur. Örneğin, sivil toplum toplumsal sorunların çözümünde etkili bir aktör olarak görülmüş; sivil toplumun bu sorunların çözümünde siyasi partilerle ve devletle işbirliği içine girebilen bir niteliğe bürünmesi önemli bulunmuş; sivil toplumun devlet yönetiminin etkili, verimli, sorumlu ve şeffaf bir yönetime dönüştürülmesinde önemli bir aktör olması gerektiği savunulmuş; sivil toplumun yerelden-küresel toplumun aktif vatandaşlık temelinde örgütlenmesinde önemli bir rol oynayan bir aktör olması gerektiği vurgulanmış ve sivil toplumun toplumsal yaşamı oluşturan farklı kimlikler, farklı toplumsal aktörler ve farklı toplumsal kesimler arasındaki ilişkinin demokratik temelde kurulması için de önemli olduğu söylenmiştir. Bunun yanı sıra, Danışma Kurulu toplantısında bugün ülkedeki STK'ların sayısının 150.000'ne ulaştığı savının gerçekçi olmadığı ve sadece nicel anlamda içinde STK'ların, hemşeri örgütlerinin, vakıfların, meslek odalarının ve düşünce kuruluşlarının yer aldığı toplam örgüt sayısını simgelediği vurgulanmıştır.

Benzer şekilde, yapılan Bölgesel Danışma Toplantıları'nda da sivil toplum tanımı üzerine tartışmalar yaşanmıştır. Bu toplantılar sonucunda hazırlanan "Türkiye'de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi Raporu"nda, sivil toplum ile birlikte "amaç, birey, toplum, hizmet, muhalefet, gönüllülük, katılımcılık, güvenilirlik, çeşitlilik, rekabet, rıza, işbirliği, diğerkâmlık, şeffaflık, etkisizleştirmek, farklılık yaratmak" gibi niteliksel sıfatların kullanılması gerektiği

belirtilmiştir. Bu sıfatlar sivil toplumun bir yandan "bireylerin bir amaç için gönüllü etkinlik içine girmesi" olgusunu, diğer yandan ise bu etkinliğin "hizmet, farklılık yaratmak, muhalefet etmek" gibi yanları olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca sivil toplum "katılımcılık, güvenilirlik, işbirliği, şeffaflık" gibi özellikler de içermelidir. Bu toplantılarda, CIVICUS'un sivil toplum tanımı içinde belirtilen "ortak yarar" kavramının ne derece faydalı ve sivil toplumun "aile, devlet ve ekonomi alanlarının dışında yer alan" sınırlarının ne kadar gerçekçi olduğu sorgulanmıştır. Tartışmalarda, bir taraftan ortak yarar kavramı yerine her STK'nın kendi çalışma alanı ile ilgili ortak çıkar kavramının kullanılmasının daha yerinde olabileceği belirtilmiş, diğer taraftan da aile, devlet ve ekonomi alanları ile sivil toplum arasındaki sınırların toplumsal yaşamdaki muğlaklığı vurgulanmıştır.

Geniş bir yelpazeyi kapsayan bu sivil toplum tanımları ve rolleri içinde Danışma Kurulu üyeleri arasında CIVICUS'un önerdiği geniş tanımın kullanılması konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Bununla birlikte, araştırma süresince genellikle Türkiye'nin demokratikleşmesine ve iyi yönetimine dolaylı ya da dolaysız katkıda bulunma amacındaki olumlu örgütlere odaklanılmış ve CIVICUS tanımının içinde bulunan mafya gibi örgütler üzerine araştırma yapılmamıştır. Burada altı çizilmesi gereken bir diğer önemli nokta, araştırmada siyasi partilerin sivil toplum kavramı içine alınmamasıdır. Danışma Kurulu Toplantısı'nda buna sebep olarak (a) siyasi partilerin Türkiye'de ağırlığı bulunan güçlü-devlet geleneği temelinde oluşmuş devlet ile olan yakın ilişkileri; (b) siyasi partilerin kendilerini devlet ile toplum/birey arasına yerleştirmek yerine siyasal toplum içinde konumlandırımları; ve (c) siyasi partiler üzerindeki ideolojik ve yasal devlet denetimi gösterilmiştir.

Sonuç olarak STEP kapsamında ortak bir sivil toplum tanımı benimsenmesi ve STK listesi oluşturulması çalışmaları çeşitli paydaşlar için sivil topluma bakış açılarını sorgulama vesilesi olmuştur. Tartışmalar görüşlerin çok çeşitli olduğunu ve sivil toplum hareketini demokrasi ve kamu yararı ile eşleştirme eğilimini ortaya koymuştur. STEP, sivil toplumun kesin bir tanımını yapma ya da nihai bir STK türleri listesi oluşturma amacıyla olmamakla beraber mümkün oldukça geniş ve kapsayıcı olunması gerektiğini savunmaktadır. Bu tartışmalar sonucunda, aşağıdaki listede adı geçen kategorilerdeki kuruluşların (STK'ların) araştırmada yer almasına karar verilmiştir.

Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Türleri:

Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar)

Özel, kar amacı gütmeyen kuruluşlardır: düşünce üretme merkezleri, kültürel gruplar, üye yararından çok kamu yararına çalışan kuruluşlar gibi. Yasal çerçevede dernek ve vakıflar olarak gruplanmışlardır.

Meslek ve Ticaret Birlikleri

Üyeliğin işadamları ile sınırlı olduğu kuruluşları kapsar. Kendi üyelerinin ya da belirli bir sektörün çıkarlarını gözetme ve baskı grupları olarak faaliyet gösterebilen kuruluşlardır. Ancak bu kategori altındaki bazı derneklerin (TÜSİAD başta olmak üzere) devlet üzerinde baskı oluşturmaya, kamu politikalarını etkilemeye ve politika reformlarına (örn. eğitim konusunda) yönelik faaliyetleri de mevcuttur. Yasal çerçevede dernek statüsündedirler.

Sendikalar

Belirli bir endüstri ya da meslekte çalışan işçilerin haklarını ve çıkarlarını korumak amacıyla örgütlenmesi sonucu oluşan kuruluşlardır. Üyelik serbest olmakla birlikte bazı ortamlarda baskı yoluyla sağlandığı görülebilmektedir. Kamu

TABLO II.1.1 STEP KAPSAMINA ALINAN STK TÜRLERİ

1. İnanç temelli kuruluşlar
2. İşçi sendikaları
3. Savunuculuk yapan STK'lar (örn: halk hareketi, sosyal adalet, barış, insan hakları, tüketici grupları)
4. Hizmet veren STK'lar (örn: okur-yazarlık, sağlık, sosyal hizmetler ve toplumun gelişmesine destek veren STK'lar)
5. Eğitim, geliştirme, araştırma gibi alanlarda aktif olan STK'lar (örn: think tank'ler/ düşünce üretme merkezleri, araştırma merkezleri, kar amacı gütmeyen okullar, kamu eğitimi veren kuruluşlar)
6. Kar amacı gütmeyen medya
7. Kadın kuruluşları
8. Öğrenci ve gençlik dernek/ birlikleri
9. Sosyo-ekonomik olarak toplum dışında kalan (dezavantajlı) grupların oluşturduğu dernek/ birlikler (örn: yoksullar, evsizler, toprağı olmayanlar, göçmenler, mülteciler)
10. Meslek ve iş örgütleri (örn: ticaret odası, meslek birlikleri)
11. Topluluk düzeyinde gruplar/ birlikler (örn: başkasına muhtaç olmadan kendi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan gruplar, ebeveyn birlikleri)
12. Ekonomik çıkara dayalı STK'lar (örn: kooperatifler, kredi birlikleri, karşılıklı tasarruf birlikleri)
13. Etnik/ geleneksel/ yerel birlikler /kuruluşlar
14. Çevre ile ilgilenen STK'lar
15. Kültür ve sanat ile ilgilenen STK'lar
16. Sosyal konular ve eğlence ile ilgilenen STK'lar & spor kulüpleri
17. Hibe dağıtan vakıflar & fon geliştirme organları
18. STK ağları/ federasyonları /destek merkezleri
19. Toplumsal hareketler (örn: barış hareketi)

çalışanlarının da sendikaları mevcuttur ancak bu sendikaların greve gitme hakları yoktur. Sendikaların yapı ve faaliyetlerini gözetme özel yasalar mevcuttur.

Mesleki Birlik/ Dernekler

Belirli bir endüstri ya da meslek grubundan üyelik gerektiren oda ve

dernekleri kapsar (örn: muhasebeciler, doktorlar, esnaf ve zanaatçılar). Kurulmaları kanun tarafından sağlanan bu kuruluşları gözeten özel yasalar mevcuttur.

Topluluk Bazlı Kuruluşlar

Cami yaptırma ve hemşeri dernekleri (büyük şehirlerde aynı yöreden göç etmiş olanların birbirlerine ve memleketlerindekiyle destek sağlamak amacıyla kurdukları kuruluşlar) gibi daha çok halk desteği ile kurulan kuruluşlardır.

III

Türkiye’de Sivil Toplum Analizi

BU BÖLÜM ARAŞTIRMA BOYUNCA ELDE EDİLEN TÜM KALİTATİF VE KANTİTATİF BULGULARIN BİR SENTEZİ NİTELİĞİNDEDİR. STEP KAPSAMINDA ELDE EDİLEN VE AŞAĞIDA SUNULAN BULGULAR SADECE TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUMA DAİR BİRİNCİL VERİLERİ DEĞİL, DANIŞMA TOPLANTILARININ¹ SONUÇLARINI, BU TOPLANTIDA ÖNE ÇIKAN GÖRÜŞLERİ, YORUM VE PUANLARI DA İÇERMEKTEDİR.

STEP, TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUMUN “YAPI, ORTAM, DEĞERLER VE ETKİ” BOYUTLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA YÜRÜTTÜĞÜ İÇİN ANALİZ SIRASINDA DA BU BOYUTLAR TEMEL ALINMIŞ VE HER BİR BOYUT İÇİN CIVICUS TARAFINDAN TASARLANMIŞ OLAN ALT-BOYUTLAR VE 74 GÖSTERGE ÜZERİNE YOĞUNLAŞILMIŞTIR.² DOLAYISIYLA, BU BÖLÜM KENDİ İÇİNDE SİVİL TOPLUMUN YAPI, ORTAM, DEĞERLER VE ETKİ BOYUTLARINI İÇEREN DÖRT ANA BAŞLIKTAN OLUŞMAKTADIR. HER BÖLÜMÜN BAŞINDA O BOYUTUN GENEL PUANINI VE GÖSTERGE PUANLARININ AÇILIMINI GÖSTEREN BİR TABLO YER ALACAK, DAHA SONRA HER GÖSTERGENİN DETAYLI BİR DEĞERLENDİRMESİ YAPILACAKTIR.

¹ Danışma toplantıları gerek Danışma Kurulu Toplantısı’na gerekse Bölgesel Danışma Toplantılarına değinmektedir.

² Daha detaylı bilgi için bkz. Ek 1 Gösterge Puanlama Tablosu.

1. YAPI (0,9 PUAN)

Bu bölüm Türkiye’de sivil toplumun yapı boyutunu, vatandaş katılımı, örgütsel/ mali hareketliliği ve kaynakları temelinde çözümlenmektedir. STEP Danışma Kurulu Puanlama Çalışması’nda bu boyuta verilen puan 0,9’dur ve Türkiye’de yapı bağlamında “sınırlı, hatta zayıf” bir sivil toplumu betimlemektedir. Şekil III.1.1’de Türkiye’deki sivil toplumun yapı boyutuna ve STEP kapsamında ele alınan göstergelerine ilişkin puanlar yer almaktadır.

ŞEKİL III.1.1 YAPI BOYUTU ALT-BOYUT PUANLARI

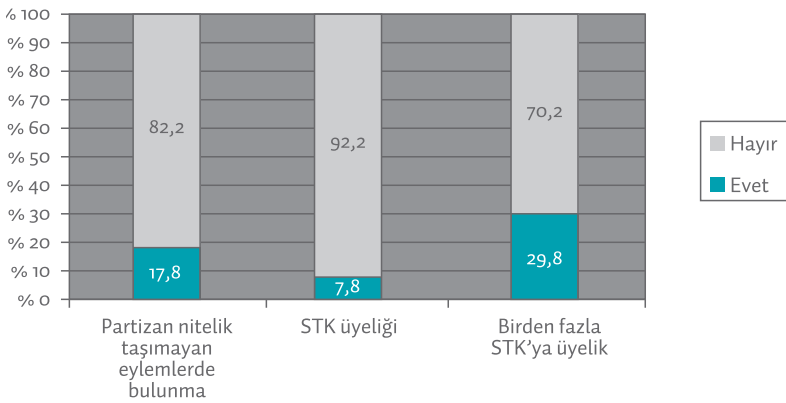

1.1 Vatandaş Katılımının Yaygınlığı (0,4 puan)

Aşağıda Türk vatandaşlarının ne kadarının sivil toplum faaliyetlerine katıldığı ve bu katılımın yaygınlığı irdelenmektedir. Tablo III.1.1 gösterge puanlarını özetlemektedir.

TABLO III.1.1 VATANDAŞ KATILIMININ YAYGINLIĞI GÖSTERGELERİ		
	Alt Göstergeler	Puan
1.1.1	Partizan nitelik taşımayan siyasi hareket	1
1.1.2	Hayır kurumlarına bağış yapma	1
1.1.3	STK üyeliği	0
1.1.4	Gönüllü faaliyetler	0
1.1.5	Toplumsal hareketler	...3

ŞEKİL III.1.2 VATANDAŞ KATILIMI VE STK ÜYELİĞİ

1999 DÜNYA DEĞERLER ARAŞTIRMASI

3 Bu gösterge veri yetersizliği sebebiyle puanlanamamıştır.

4 “Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Raporu”, 2004-2005 yılları arasında TÜSEV tarafından yürütülmüş olup, birçok raporu, akademik çalışmayı ve iki saha araştırmasını kapsayan bir araştırma projesinin nihai raporudur. Bu araştırma kapsamında düzenlenen Hane Halkı Araştırması yaklaşık 1536 katılımcıyı kapsamaktadır (katılımcılar Türkiye genelinde rastgele seçim yöntemiyle belirlenmiştir). Vakıf Yöneticileri Araştırması ise Türkiye genelinden 452 vakıf yöneticisiyle gerçekleştirilmiştir.

1.1.1. Partizan nitelik taşımayan siyasi hareket

Türkiye’deki siyasi katılım kültürünün zayıflığına paralel olarak, toplumun partizan nitelik taşımayan siyasi hareketlere katılım düzeyi düşüktür. 1999 Dünya Değerler Araştırması verilerine göre katılımcıların sadece % 17,8’i bir gösteriye katılmak, dilekçe imzalamak veya boykota katılmak eyleminde bulunmuştur (Bkz. Şekil III.1.2).

1.1.2. Hayır kurumlarına bağış yapma

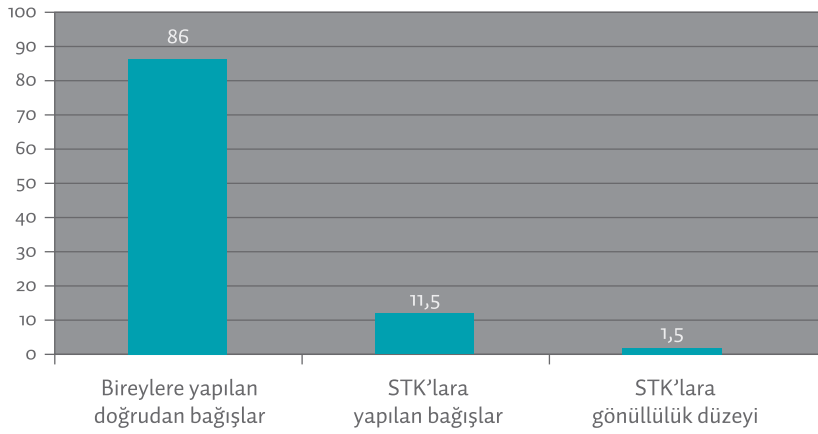
Türk toplumu çok köklü ve güçlü bir hayırseverlik ve bağış geleneğine sahiptir.

Bu araştırma kapsamına alınan tüm katılım yolları arasında (üyelik, bağışlar, gönüllülük) bağışçılık STK'lara en yaygın katılım şekli olmuştur. Dünya Bankası - Türkiye Sosyal Adalet Raporu’na göre, “Türkiye’de yardımseverlik, yoksullara ve toplumun kötü durumda olan kesimlerine sahip çıkmayı savunan İslami gelenekler nedeniyle köklü bir uygulama haline gelmiştir. İhtiyacı olanlara yardım etmek amacıyla, yerel gruplara “düzenli kaynak akışı” olarak nitelendirilen yardımsever bağışları Türkiye’de yerleşmiş bir gelenektir” (Dünya Bankası- Türkiye Sosyal Adalet Raporu, 2002. s.85).

Benzer şekilde, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı tarafından hazırlanan “Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet”⁴ (2005) raporunda belirtildiği üzere, Türkiye’de vatandaşların %80’i bir şekilde (zekat ve fitre gibi dini bağışlar, zorunlu bağışlar, dilencilere verilen bağışlar, sivil toplum kuruluşları ve vakıflara yapılan bağışlar) bağış yaptığını belirtmekte, ancak bağışçıların sadece %18’i bir sivil toplum kuruluşuna bağış yapmaktadır. Kurumlara (STK'lara) yapılan bağışlar söz konusu olduğunda ağırlıklı olarak cami yaptırma dernekleri ve Kuran kursları gibi dini kuruluşlara (% 31,6), Türk Hava Kurumu’na (%18,5) ve hayır işleri yapan kuruluşlara (% 6,7) yapıldıkları ortaya çıkmıştır. Aynı çalışma kapsamında en yüksek ortalama bağış miktarını alan kuruluşlar ise sırasıyla Çocuk Esirgeme Kurumu (373\$), hayır kurumları (116\$) ve dini kuruluşlar (60\$) olmuştur. Ayrıca katılımcıların %40’ı zekat, %70’i ise fitre verdiklerini belirtmiştir.

Bağışta bulunan bireylerin büyük çoğunluğu (%86) ihtiyaç sahibi kimselere doğrudan bağış yapmayı tercih etmekte, bağışlarının ihtiyaç sahiplerine ulaşmasının ve etkin şekilde kullanılmasının ancak bu yolla mümkün olacağını düşünmektedir. Bu durum STK'lara yeterince güvenilmediğine

ŞEKİL III.1.3 BAĞIŞLAR VE GÖNÜLLÜLÜK

yorulabilecekken anket çalışması sonuçları farklı sebeplere işaret etmektedir. Cevaplara bakıldığında, katılımcıların daha çok “küçük ölçekli” (%53,3) ve “içlerinden geldiği anda” (%21,1) bağışta buldukları için aracı kullanmayı gereksiz bulduğu ve bunun verimsizliğe ve mürşifliğe neden olabileceğini düşündükleri görülmüştür. Bilgisizlik (%9) ve güvensizlik (%11) de kurumsal aracı kullanmaktansa doğrudan yardımın tercih edilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Kurumlara yapılan bağış oranlarının düşüklüğüne rağmen, bu durumun temel sebebi olarak STK'lara güvensizliğin ya da hayırseverlik kültürünün zayıflığının ön plana çıkması sevindiricidir. Zira aynı çalışma Türk toplumunda her iki kişiden birinin STK'ların toplumsal sorunların çözülmesinde etkili olabileceğini düşündüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum STK'lara yapılan kişisel bağışların daha düzenli ve sürekli olmasının toplumsal sorunların çözümünde faydalı olacağına ve bu amaca yönelik çeşitli mekanizmalara ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir.

1.1.3 STK üyeliği

Türkiye’de sivil toplum üyeliğine ilgi zayıf düzeydedir. “Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet” Raporu’nda STK üyeliği zayıf çıkarken, bu zayıflığa neden olan faktörler

şöyle sıralanmaktadır: insanların paralarının olmaması (%23), sivil toplum faaliyetlerine ilgi duyulmaması (%15) ve çevrelerinde bu faaliyetlere katılımın az olması (%16). Aynı çalışmada en yüksek üyelik oranları STEP kapsamında sivil toplum kuruluşları listesinin dışında bırakılan siyasi partilere (%25), üyeliğin gönüllülük esasına dayanmadığı meslek odalarına (%12,1) ve spor kulüplerine (% 9,7) ait olmuştur.

Türkiye’de STK üyeliğinin zayıflığı, üyelik oranlarının %7,8 olarak yansıdığı 1999 Dünya Değerler Araştırması’nda da görülmektedir (Bkz. Şekil III.1.2). Ancak bu oranlara üyeliğin gönüllü olmadığı meslek odalarının ve sendikaların da dahil olduğunu belirtmekte fayda vardır.⁵

Daha güncel kamuoyu araştırmaları da ülkemizde STK üyeliğinin zayıflığını doğrulamaktadır: üyelik oranlarının sadece %5’i bulunduğu bir çalışmada en yüksek üyelik oranlarına eğitim, kültür ve sanat alanlarında çalışan STK’lar (%11, 7) sahiptir. Aynı araştırma en düşük üyelik oranlarının %3,9 ile kadın kuruluşlarında gözlemlendiğini göstermektedir (ARI ve Infakto, Türkiye’de Sosyal Sermaye, 2006). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kayıtlarına göre ülkede mevcut bulunan 96 işçi sendikasının üye sayısı 2,9 milyonu aşmaktadır, ancak bu rakamlar Bakanlığın hesaplama yöntemlerindeki tutarsızlıklar sebebiyle abartılı bulunmaktadır⁶. Türkiye’de

**TÜRKİYE’DE
HAYIRSEVERLİK:
VATANDAŞLAR, VAKIFLAR
VE SOSYAL ADALET TÜSEV,
2005 (BAĞIŞLAR)
DÜNYA DEĞERLER
ARAŞTIRMASI, 1999
(GÖNÜLLÜLÜK)**

⁵ Dünya Değerler Araştırması’na meslek odaları, birlikleri, sendikalar ve kooperatifler dâhil edilmektedir, ancak bu kuruluşlar 1.6.1 Mali kaynaklar göstergesinde araştırmaya dâhil edilmemiştir. Zira bu kuruluşlar önemli mali kaynaklara sahiptir ve diğer STK’ların (örneğin insan hakları ve savunuculuk alanlarında çalışan) içinde buldukları kaynak sıkıntısını paylaşmamaktadır.

⁶ Çelik Aziz; Lordoğlu Kuvvet. “Türkiye’de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerinin Kimi Sorunları Üstüne”.

meslek odalarına kayıtlı üye sayısı 7,660,699 iken, Türkiye genelindeki 59,144 kooperatife üye olanların sayısı 8,102,513 olarak bildirilmektedir (Toksöz, Fikret. "Sivil Toplumun Gelişimi", İktisat Dergisi, Ocak 2004). İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi verilerine göre ise 2005 yılında derneklerin toplam üye sayıları 4,326,248'i bulmaktadır.

Sivil Toplum Endeksi Projesi kapsamında gerçekleştirilen "Türkiye'de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi"nde⁷ STK üyeliğinin yetersizliğine dair genel bir fikir birliği söz konusu olsa da bölgesel farklılıkların varlığı da dikkati çekmektedir. Diyarbakır ve Ankara'yı kapsayan toplantılarda sorumlu vatandaş anlayışının gelişmemiş olması, Adana toplantısında ise halkın STK'lara yeterli güveni duymaması düşük STK üyeliği oranlarına sebep gösterilmiştir. Ancak hemen her toplantıda engelleyici sosyo-ekonomik koşullar, sivil katılım ve örgütlenme özgürlüklerinin önündeki engeller vurgulanmıştır. Çözüm önerisi olarak vatandaşlık eğitimleri ve halkta farkındalık yaratacak medya faaliyetleri önerilmiştir. STK faaliyetlerinin gittikçe artan görünürlükleri bu alanda gelişme sağlayacaktır.

1.1.4 Gönüllü faaliyetler.

Türkiye'de sivil topluma katılımın düşüklüğüne paralel olarak vatandaşların gönüllü faaliyetlerde bulunma oranı da oldukça düşüktür. Ancak gönüllülük, bağışlar ve üyelik oranlarına göre daha da düşüktür: 1999 Dünya Değerler Araştırması verilerine göre Türkiye'de gönüllü faaliyette bulunan insanların sayısı ancak % 1,5 oranındadır (Bkz. Şekil III.1.3). Anket katılımcılarının en çok gönüllü faaliyetlerde buldukları kuruluşlar dini kuruluşlar (%26), STEP kapsamında ele alınmayan siyasi partiler (%13) ve spor kulüpleri (%9) olmuştur.

Bununla birlikte, Danışma Kurulu üyeleri Türkiye'de sivil topluma gönüllü

katılımın 1999 Marmara depremiyle başlayan ve 2000'li yıllar içinde artan etkinlikler temelinde artış gösterdiğini belirtmiştir. Depremleri takiben STK'ların kurtarma faaliyetleri binlerce gönüllüyü kısıtlı bir süre içinde olsa seferber etmiştir. Ayrıca sayıları az da olsa mali ve insan kaynakları açısından gelişmiş bazı STK'larda 2000'den fazla kişi gönüllülük yapmaktadır. Kadın kuruluşları neredeyse tamamen gönüllüler ile ayakta durmakta, STK'larda gönüllüler ve çalışmaları hakkında kayıt tutulmaması oranları olduğundan çok aşağıda göstermektedir. Gönüllülük üzerine yapılmış güncel bir araştırma insanların gönüllülük prensibini ve faaliyetlerini çok geniş anlamda algıladıklarını ve giysi bağışlama, STK üyeliği ya da herhangi bir STK/bireye bağış yapmayı bu çerçevede gördüklerini ortaya koymuştur (ÖSGD, Akademetre, 2005).

Sivil toplumun gelişmesiyle gönüllülüğe duyulan ilgi ve verilen önemin artacağı kesindir. Özel Sektör Gönüllüler Derneği'nin (ÖSGD) kurulması da bu yönde işarettir. ÖSGD özel sektörden birey ve çalışanları gönüllü projeler ve STK faaliyetleri ile eşleştirmektedir. ÖSGD ayrıca STK'larla gönüllü alma, çalıştırma ve faydalanma kapasitelerini geliştirmede de çalışmaktadır, zira pek çok STK bu gibi becerilerden yoksun olduğu için gönüllülerden yeterince faydalanamamaktadır. Dernek, gönüllülerin sunduğu potansiyeli daha erişilebilir kılmak amacıyla www.gonulluyum.org isimli bir gönüllü veri tabanı oluşturmaktadır. Sabancı Üniversitesi gönüllü faaliyetlerde bulunmayı mezun olma şartı olarak programlarına koymakta, Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG) üniversitelerde öğrenci birlik ve kulüplerinden oluşan bir ağ ile gönüllülüğü teşvik etmektedir.

Bu alanda oluşturulacak mekanizmalar hem gönüllülük hem de genel katılım

⁷ "Türkiye'de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi", STEP kapsamında sivil toplumdan, devletten ve özel sektörden toplam 120 katılımcı ile gerçekleştirilen Bölgesel Danışma Toplantıları baz alınarak hazırlanmıştır. Bu toplantılar buldukları coğrafi bölgeyi temsilen sırasıyla İstanbul, Diyarbakır, Adana, Ankara, Samsun, İzmir ve Kars illerinde düzenlenmiştir. Katılımcılara Bölgesel Danışma Toplantısı öncesinde telefonda anket uygulanmıştır. Bu çalışmalardan raporun ileriki bölümlerinde anket çalışması ve danışma toplantıları olarak söz edilecektir.

TABLO III.1.2 VATANDAŞ KATILIMININ DERİNLİĞİ GÖSTERGELERİ

	Alt Göstergeler	Puan
1.2.1	Hayır kurumlarına bağış yapma	0
1.2.2	Gönüllülük düzeyi	2
1.2.3	STK üyeliği	0

oranlarını yükseltecektir. Gönüllülüğü şirketler ve bireyler arasında teşvik edecek çeşitli mali teşvikler de bu alanda yardımcı olacaktır.

1.1.5 Toplumsal hareketler

Bu gösterge halkın yüzde kaçının geçen yıl içerisinde toplumsal düzeyde bir eyleme (örneğin bir topluluğun düzenlediği etkinliğe veya toplumsal bir sorunu çözmek amacıyla yapılan toplu nitelikli bir çalışmaya iştirak etme) katıldığını irdelemektedir. “STEP Medya Tarama Analizi”⁸ raporuna göre vatandaşlar kent sorunlarından, kutlama ve/veya protesto gösterilerine ve çevre koruma faaliyetlerine kadar çeşitli alanlarda sivil topluma katılım göstermektedir. Ancak, haberlerden katılım sayısı hakkında net bir bilgi edinmek mümkün olmamaktadır. Sonuç olarak, bu göstergelyi değerlendirmek için yeterli veriye ulaşılamamıştır.

1.2. Vatandaş Katılımının Derinliği (0,7 puan)

Aşağıda Türk vatandaşlarının sivil topluma katılımlarının ne kadar derin/ anlamlı olduğu ve vatandaşların ne sıklıkta/ yoğunlukta sivil toplum faaliyetlerine katıldıkları irdelenmektedir. Tablo III.1.2 gösterge puanlarını özetlemektedir.

1.2.1. Hayır kurumlarına bağış yapma

Yukarıda söz edildiği üzere Türkiye’de köklü ve güçlü bir bağışçılık ve yardımlaşma kültürü olmasına rağmen

vatandaşların hayır kurumlarına düzenli olarak bağışta bulunma oranı düşüktür. TÜSEV’in hane halkı düzeyinde gerçekleştirdiği “Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet” araştırmasında elde edilen veriler de bu zayıf orana işaret etmektedir. Araştırmaya göre halkın %80’i ortalama 53 ABD doları (hane başına yıllık oran) bağış vermekte, bu orana göre bireylerin yıllık gelirinin sadece yaklaşık % 0,9’u doğrudan yardım için kullanılmaktadır. Türkiye’deki 12,5 milyon hanenin tamamı için böyle bir yardımın toplamı yaklaşık olarak 662,5 milyon Amerikan doları etmektedir. Bunun sadece %18’i bir STK’ya doğrudan bağışlanmakta geriye kalanını ise ihtiyaç sahibi kimselere ve dilencilere yapılan bağışlar oluşturmaktadır.

Düzenli ve sürekli hayırseverliği teşvik eden mekanizmaların ve vergi teşviklerinin eksikliği STK’lara yapılan bireysel bağışların artırılmasındaki temel engellerdir. Büyük STK’ların bağış toplama kampanyalarından bazılarının tutarı 1 milyon doları aşmakta olsa da pek çok STK bu kapasiteden yoksundur. Yukarıda söz edilen mekanizmaların oluşturulması ve STK’ların bu alanda kapasitelerinin geliştirilmesi Türkiye’de hayırsever bağışlarının artırılması için iki somut çözüm önerisidir. Ayrıca bağışların takibine yönelik sistemler geliştirilmesi de (örneğin vergi formlarına bağışlarla ilgili beyan verme zorunluluğu eklenmesi) bireylerin STK’lara bağışlar yoluyla ne kadar destek verdiğinin ölçümlenmesinde yararlı olacaktır.

8 Medya tarama çalışması 16 Nisan – 16 Haziran 2005 tarihleri arasında TÜSEV bünyesinde çeşitli uzman kişi ve kuruluşların buluşmasıyla gerçekleştirilmiştir. Ulusal ve bölgesel düzeyde yayın yapan gazete ve televizyon kanalları olmak üzere 9 medya kanalına yönelik tarama çalışmasını kapsamaktadır. Toplam 2041 haber taranmış olup, haberler, STEP çerçevesindeki göstergelere göre analiz edilmiştir. Ulusal düzeyde medya tarama çalışmasını İstanbul Bilgi Üniversitesi Medya ve İletişim Sistemleri Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Aslı Tunç önderliğindeki 4 kişilik bir ekip yürütmüştür. İPS İletişim Vakfı’na bağlı Bianet proje ekibi ise Ertuğrul Kürkçü önderliğinde bölgesel düzeydeki medya taramasını gerçekleştirmiştir. “Sivil Toplumun Türk Medyasındaki Yansıması Raporu” hakkında detaylı bilgi için bkz. Ek 4.

1.2.2. Gönüllülük düzeyi

Bu bağlamda, gönüllüğün nasıl tanımlandığı ve gönüllük için harcanan zamanın aylık mı yoksa haftalık mı hesaplanması gerektiği soruları önemli olmakla birlikte, *gönüllü çalışma eğiliminin arttığını ve çok düşük olmadığını* söyleyebiliriz. Örneğin, ART Development tarafından Aralık 2003- Ocak 2004 tarihleri arasında yapılan “Türkiye Ne Kadar Gönüllü?” anketine katılanların % 92’si “haftada 2-24 saat gönüllülük yaptıklarını” bildirmişlerdir (ART Development, “Türkiye Ne kadar Gönüllü?” Anket Çalışması, Navaie, 2004. s23). Gönüllülüğü teşvik eden mekanizmaların geliştirilmesinin yanında gönüllülüğün STK'lara katkısını ölçmeye yönelik çalışmaların da yapılması yararlı olacaktır.

TABLO III.1.3 SİVİL TOPLUM KATILIMCILARININ ÇEŞİTLİLİĞİ GÖSTERGELERİ		
	Alt Göstergeler	Puan
1.3.1	STK'lardaki üyelik	1
1.3.2	STK'lardaki liderlik	1
1.3.3	STK'ların dağılımı	1

9 Bahattin Akşit, B. Tabakoğlu ve A. Serdar (2002) “Ulus-Devlet, Küreselleşme ve Cemaatçilik Arasında Sıkışan/Gelişen Sivil Toplum” Dikmen, A. A. (ed.) Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme, Türk Sosyal Bilimler Derneği ve İmaj Yayınları, Ankara, 2002: 401-427

10 “Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması” Sivil Toplum Endeksi Projesi kapsamında uygulanan anket vasıtasıyla elde edilen veriler ışığında hazırlanan rapordur. Araştırma kapsamındaki anket telefonda uygulanmış olup, sivil toplumdan, devletten ve özel sektörden olmak üzere Türkiye’nin 26 il ve ilçesinde toplam 132 kişiyle görüşülmüştür. Bu çalışmanın sonuçlarına “Türkiye’de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi” raporunda değinilmektedir ve bu çalışmadan raporun ilkerki bölümlerinde kısaca “STEP Anket Çalışması” olarak söz edilmektedir.

1.3. Sivil Toplum Katılımcılarının Çeşitliliği (1 puan)

Aşağıda sivil toplum arenasının ne kadar çeşitli ve temsili özelliğe sahip olduğu irdelenmekte, tüm toplumsal grupların topluma eşit ölçüde katılıp katılmadıkları ve baskın bulunan veya dışarıda bırakılan gruplar olup olmadığı sorularının cevapları aranmaktadır. Tablo III.1.3 gösterge puanlarını özetlemektedir.

1.3.1. STK üyeliği

“Türkiye’de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi”nde belirtildiği üzere, *STK’lar bütün toplumsal grupları eşit ölçüde temsil etmemektedir*. Bu rapora göre, ‘elit’lerin STK’lardaki temsiliyet oranı yüksekken, az gelirli, kırsal kesimden, kadın ve azınlık gruplarının temsiliyeti daha sınırlıdır. Bu durum, “Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması”nda¹⁰ da (TÜSEV, 2005) desteklenmektedir. Anket katılımcıları arasında, kadınların STK'lara üyeliğini normalin altında olarak değerlendirenlerin oranı %79,5’tir. Buna karşın katılımcılar arasında ‘elit’ kesimin üyeliğini normalin üstünde olarak değerlendirenlerin oranı ise %73,3’tür (Bkz. Tablo III.1.4). İçişleri Bakanlığı 2005 senesi verilerine göre derneklere üye kadın sayısı 770,671 iken, erkek üye sayısı 3,555,577’i bulmaktadır.

STEP Anket Çalışması katılımcılarına aşağıdaki tabloda yer alan kategorilere ait grupların üyelik bazındaki temsiliyeti sorulmuştur. Ancak ‘elit’ kelimesi ile tam olarak ne kastedildiğine açıklık getirilmemiş ve bu sebeple katılımcılar bu kategoriyi kendi kişisel algılarına göre değerlendirmişlerdir. STEP Ulusal Forumu’nda ise ‘elit’ kavramının net olmadığı ve konuya açıklık getirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu kavramsal belirsizliklere rağmen, STK’ların tüm toplumsal grupları eşit derecede temsil etmedikleri açıktır. Ayrıca pek çok STK üye ve yöneticisinin özel ve kamu sektörlerinde önemli pozisyonlara

1.2.3 STK üyeliği

Türkiye’de STK üyeliği çok düşüktür. “1999 Dünya Değerler Araştırması” verilerine yansıyan %7.8 oranındaki STK üyeliği içinde birden fazla STK’ya üye olma oranı % 29.8’dir (Bkz. Şekil III.1.2). Bir diğer kaynağa göre de Türkiye’de 2002 senesinde STK üyeliğinin yaygınlığı bağlamında, birden çok STK’ya üye olanların oranı % 27’dir. Birden çok STK’ya üye olan kişilerin genelde ikiden de çok STK’ya üye olabildikleri görülmektedir. Dernek üyeleri arasında başka bir STK’ya üye olma oranı %31, vakıflarda %29, sendikalarda %27 ve meslek odalarında %14’tür⁹. STK'lara üyelik oranlarının daha iyi anlaşılabilmesi için katılımı artırmaya yönelik girişimlerin yanında bu konuda veri toplamaya yönelik faaliyetlere de ihtiyaç vardır.

TABLO III.1.4: SOSYAL GRUPLARIN SİVİL TOPLUMA KATILIM DÜZEYİ: ÜYELİK

	Yok/ Dışlanmış %	Normalin altında %	Eşit şekilde %	Normalin üstünde %
Kadınlar	3,1	79,5	14,2	3,1
Kırsal kesim	39,5	55,7	4,0	0,8
Etnik azınlıklar	13,0	57,4	21,3	8,3
Dinsel azınlıklar	15,1	52,9	20,8	11,3
Yoksullar	48,4	46,8	2,4	2,4
Elitler	0,8	13,3	12,5	73,3

sahip kimseler oldukları ve üst düzey akademisyen, düşünce ve iş dünyası liderleri ile etkili devlet yetkililerinin çoğunun STK’nın yönetim kurullarında yer aldıkları genelde kabul görmektedir.

Diyarbakır Bölgesel Danışma Toplantısı’nda, dezavantajlı grupların temsiliyetinin düşük olduğu vurgulanmış ve baskın gruplar olabildiği gibi dezavantajlı bazı grupların (eşcinseller, kadınlar gibi) dışlandığına dikkat çekilmiştir. Konuya ilişkin bir diğer dikkat çekici yorum ise Samsun Bölgesel Danışma Toplantısı’nda yapılmıştır. Bu toplantıda STK’larda çok seslilik olduğu ve buna bağlı olarak taze fikirlerin ortaya çıkabildiği, ancak katılımın daha çok etnik kökenlere dayandığı ve böylece politize edildiği belirtilmiştir. Samsun’daki katılımcılar açısından STK’larda dezavantajlı gruplar eşit ölçüde temsil edilememekte, bu da siyasi görüşlerin ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Kars Bölgesel

Danışma Toplantısı katılımcıları, sivil toplum üyeliğinde çeşitlilik konusunda yetersizlikler olduğunu ve bunun aşağıda daha detaylı tartışılan STK liderlerinin yanlış tutumundan kaynaklandığını belirtmiştir.

1.3.2 STK liderliği

Sivil toplumda üyeler nezdinde gözlemlenen oransız temsiliyet sorunu STK liderliğine de yansımaktadır. *Türkiye’de STK lider kadrosundaki çeşitlilik, aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi, zayıf ve sınırlıdır.* STEP Anket Çalışması’na katılanların %86’sı kadınların, %96’sı kırsal nüfusun, %73’ü dinsel azınlıkların, %72’si dinsel grupların, %96’sı ise yoksulların STK’lar tarafından temsiliyetinin olmadığını ya da normalin altında temsil edildiğini söylerken, %75’i yüksek gelir grubunu temsil eden ‘elit’lerin STK’larda normalin üstünde temsil edildiklerini belirtmiştir.

Elit kesimin tanımında üyelikte yaşanan kavram karmaşasının liderlik için de

TABLO III.1.5: SOSYAL GRUPLARIN SİVİL TOPLUMA KATILIM DÜZEYİ: LİDERLİK

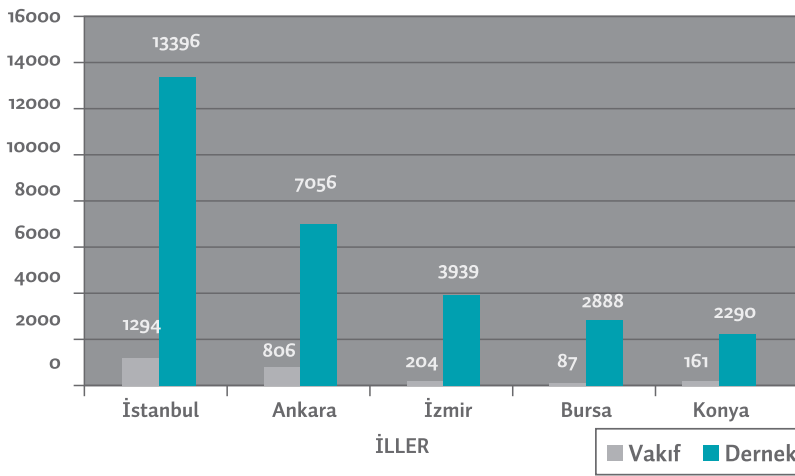
	Yok/ Dışlanmış %	Normalin altında %	Eşit şekilde %	Normalin üstünde %
Kadınlar	9,5	76,2	8,7	5,6
Kırsal kesim	45,0	50,8	3,3	0,8
Etnik azınlıklar	17,9	54,7	18,9	8,5
Dinsel azınlıklar	15,8	56,4	16,8	10,9
Yoksullar	60,2	35,8	3,3	0,8
Elitler	1,7	10,8	12,5	75,0

¹¹ Rapordaki kaynak belirtilmeyen tüm tablo ve şekiller “Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması” verilerine dayanmaktadır.

TABLO III.1.6 TÜRKİYE’DE DERNEK, VAKIF, SENDİKA, ODA VE KOOPERATİF SAYILARI

DERNEK ¹³	80.750	(%54,47)
VAKIF	4.494	(% 3,03)
İŞÇİ SENDİKASI ¹⁴	96	(% 0,06)
KAMU İŞÇİLERİ SENDİKASI	54	(% 0,03)
ODA	4.749	(% 3,20)
KOOPERATİF ¹⁵	58.090	(%39,18)
TOPLAM	148.233	%100

ŞEKİL III.1.4 STK’LARIN COĞRAFİ DAĞILIMI

UNICEF VE İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, ‘İLLERE GÖRE ÖNCELİKLİ YAŞAM KALİTESİ GÖSTERGELERİ’ 2003.

¹² Veri toplamada karşılaşılan zorluklardan dolayı mevcut derneklerin yüzde kaçının kamu yararına, kaçınınsa üye yararına çalıştığını belirlemek mümkün olmamıştır.

¹³ İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi (Dernek ve Vakıf sayıları) 2005.

¹⁴ Çelik; Lordoğlu (2005).

¹⁵ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği İstatistikleri, 2001 yılı verileri.

geçerli olmasına rağmen “Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Raporu”nun vakıf yöneticileri araştırması sonuçları da yukarıdaki verileri desteklemektedir. Araştırma kapsamında görüşülen vakıf başkanlarının %83’ü erkek, %72,3’ü üniversite mezunu, %77’si ise orta ve üst gelir seviyesindedir. Bu sonuçlar vakıf yöneticilerinin çoğunlukla genelin üzerinde eğitim ve gelir seviyesi olan erkekler olduğunu göstermektedir. Üyelik konusunda sözü geçen pek çok STK üye ve yöneticisinin özel ve kamu sektörlerinde önemli pozisyonlara sahip kimseler olması liderlik ve yönetici pozisyonları için de geçerlidir. Ayrıca bölgesel danışma toplantılarında STK’larda liderlik ve yönetici pozisyonlarının periyodik olarak ya da sıklıkla değişmemesi de önemli bir sorun olarak gündeme gelmiştir.

STEP Medya Tarama Analizi’nde sivil topluma ilişkin bulunan 2041 haberin önemli bir bölümü (83 haber) STK’larda liderlik konusuna değinmektedir. Bu haberler sık sık TÜSİAD (Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Derneği), TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), sanayi odaları, mimarlar odaları ve Rotary Kulüpleri gibi elit ve ekonomik güç sahibi kimseleri barındıran STK’lar ile ilgili olmuştur.

STK’lar yönetici seçimlerine ilişkin tüzük ya da ilgili belgeleri gözden geçirmeli, yaş ve sosyal gruplar arası çeşitlilik sağlamak için kota uygulamaları koymalı ve gençlerin STK’lara katılımını teşvik etmelidir.

1.3.3. STK’ların dağılımı

Ülke nüfusu göz önüne alındığında (70 milyon) aktif olarak çalışan kuruluşların ülke genelindeki dağılımının oldukça zayıf olduğu görülmektedir. Yukarıdaki tablo Türkiye’de mevcut değişik STK türlerinin sayılarına ilişkin genel bilgi vermektedir.¹² İçişleri Bakanlığı verilerine göre ülkemizde toplam 85,244 dernek ve vakıf bulunmakta, bu kuruluşların büyük çoğunluğunu (%94,7) dernekler, geri kalanını (%5,3) ise vakıflar oluşturmaktadır. Dernekler arasında en yaygın olanlar cami yaptırma dernekleri (toplam 12,760 adet), sosyal yardımlaşma (8590) ve hemşerilik (7546) dernekleridir. Söz konusu vakıfların yaklaşık %22’sini ise kamu tarafından kurulmuş olan vakıflar oluşturmaktadır.

Coğrafi anlamda STK’lar Türkiye’nin 81 ilinin tümünde faaliyet göstermekte, örneğin her ilde en az 10 dernek bulunmaktadır. Ancak dağılımları eşit değildir ve ağırlıklı olarak büyük şehirlerde bulunmaktadır. Derneklerin aksine vakıflar yurdun tümüne dağılmamışlardır. Bunun sebepleri arasında vakıfların derneklere kıyasla sayıca azlığı ve kurulmalarının zorluğu sayılabilir. STK’ların (vakıf ve dernek) ülke genelindeki coğrafi

dağılımlarına değinen ve Türkiye İçişleri Bakanlığı - UNICEF işbirliği programı çerçevesinde 2003'te hazırlanan 'İllere Göre Öncelikli Yaşam Kalitesi Göstergeleri' verilerine göre, dernek ve vakıfların yoğunlukla bulunduğu ilk beş ildeki dağılımları aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Danışma Kurulu üyelerince altı çizilen bir diğer konu, büyük sayıda üyelikleri içerisinde barındıran sendikaların ve meslek odalarının da yapıları gereği çoğunlukla kentsel alanlarda örgütlenmiş olduğudur. Şekil III.1.4'deki sıralamaya paralel olarak, Türkiye'de sendikaların yoğunlukla bulunduğu iller sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Adana olmuştur.¹⁶

STK'ların ağırlıklı olarak kentsel alanlarda ve büyük şehirlerde yoğunlaşmaları bölgeler arası sosyo-ekonomik ayrımlara işaret etmektedir. Örneğin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki çatışma sonrası ortam, bölgede kurulan STK sayılarında ve bu bölgeye yönelik devlet ve bağışçı desteğinde artış yaratmaktadır.

1.4. Organizasyon Düzeyi (1 puan)

Aşağıda sivil toplumun ne derece örgütlenmiş olduğu ve sivil toplum için nasıl bir altyapı bulunduğu irdelenmektedir. Tablo III.1.7 gösterge puanlarını özetlemektedir.

1.4.1. STK'ların oluşturduğu şemsiye kuruluşların varlığı

Dernekler kanununda yapılan son reformlarla federasyon ve konfederasyon kurulmasının ve tüzel kişiliklerin derneklere üyelik ve katılımlarının önü açılmıştır. Ancak sektörde hala sayıca çok az şemsiye kuruluş bulunmakta, İçişleri Bakanlığı sayılarını 265 federasyon ve 8 konfederasyon olarak belirlemektedir. Bu federasyonların büyük bölümünü spor kulüpleri ve engelli vatandaşlar için çalışan dernekler oluşturmaktadır. Ayrıca sendikaların federasyon oluşturmalarının

TABLO III.1.7 ORGANİZASYON DÜZEYİ GÖSTERGELERİ

	Alt Göstergeler	Puan
1.4.1	STK'ların oluşturduğu şemsiye kuruluşların varlığı	1
1.4.2	STK'ların oluşturduğu şemsiye kuruluşların etkinliği	1
1.4.3	Kendi kendini yönetme/ iç düzenlemeler	1
1.4.4	Destekleyici altyapı	1
1.4.5	Uluslararası bağlantılar	1

önünde engeller bulunmakta, bu kuruluşlar sadece konfederasyon oluşturabilmektedir. Ülkede dokuz sendika konfederasyonu bulunmakta, bunların 3'ü özel sektörü, 6'sı ise kamu çalışanlarını kapsamaktadır.

Şemsiye kuruluşların ve STK ağlarının sayılarının özellikle aynı faaliyet alanları (örn. çevre, eğitim) ya da bölgelerde (örn. İzmir STK Platformu) çalışan STK'lar arasında artmakta olduğu gözlenmektedir. Anket katılımcılarının aklına gelen örnek şemsiye kuruluşlar arasında Demokrasi Platformu, gençlik platformları, birkaç sendika konfederasyonu, kadın grupları ve yerel sivil ağlar olmuştur.

"STEP Medya Tarama Analizi"ne federasyon/ağ örgütlerinin varlığıyla ilintili 52 haber yansımış, ancak sayılarının çokluğuna rağmen bu haberler genellikle yukarıda sözü geçen sendika konfederasyonları ile ilgili olmuştur. Zira Türkiye'de federasyon/ağ örgütü olarak sendikalar her zaman gündemde yer almaktadır ve sendikalar dışında çok farklı alanlarda faaliyet gösteren federasyon/ağ örgütlerinin sayıları sınırlıdır. Ancak, yine de medya taramasının yapıldığı dönemde federasyon örgütlerin TCK'yı eleştirilerine yönelik haberlere medyada sık rastlandığı gözlemlenmiştir (örn: Gazeteciler Platformu, Barolar Birliği).

Sivil Toplum Geliştirme Programı (STGP) "STK İhtiyaç Analizi Raporu"nda¹⁷ (2003), STK'ların birbirleriyle iletişim kurmak, gerçekleştirdikleri iyi uygulamaları

¹⁶ UNICEF ve İçişleri Bakanlığı, 'İllere Göre Öncelikli Yaşam Kalitesi Göstergeleri' 2003.

¹⁷ "STK İhtiyaç Analizi Raporu" STGP kapsamında, Türkiye'deki STK'ların genel sorun ve ihtiyaçlarının belirlenmesi ve kapasitelerinin artırılması amacıyla yapılan çalıştayların sonuçlarını yansıtmaktadır. 5 Şubat-4 Mart 2003 tarihleri arasında, İstanbul, Ankara ve Gaziantep'te 2'şer adet olmak üzere 6 adet düzenlenen İhtiyaç Analizi Çalıştayları'na, Türkiye'nin değişik bölgelerinden, farklı tematik grupları temsil eden, farklı büyüklükte yaklaşık 170 STK katılmıştır. Çalıştaylar sonucunda sağlıklı ve objektif bilgiler elde edilerek Türkiye'deki STK'ların genel bir fotoğrafı çekilmiştir.

paylaşmak ve bilgi toplayıp bilgiye erişmek için ortak bir platformdan yoksun oldukları belirtilmiştir. Bu işlevlerden bazılarını yerine getiren mevcut bazı girişim ve faaliyetler ise süreklilikten ve kapsamlı bir stratejiden yoksundur. STEP kapsamında yürütülen Bölgesel Danışma Toplantıları'nda da sivil toplumun bir ağ içerisinde işlevini sürdürmemesi dikkat çekici bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. İstanbul Bölgesel Danışma Toplantısı'nda, spor federasyonu ve engelliler için faaliyetlerini sürdüren STK'lar dışında çoğu STK'nın federasyon şemsiyesi altında olmadığı vurgulanmıştır. Bir şemsiye altında güç birliğine gidilmesi ve dünyadaki mevcut iyi örneklerin (örn. CIVICUS) incelenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

Şemsiye kuruluşlar (özellikle politika reformları konularında çalışan aktif ve sayıları gün geçtikçe artan STK'lar söz konusu olduğunda) ortak amaçlar için çalışan STK'ları birleştirmede, sivil toplum, özel ve kamu sektörleri arasındaki işbirliği geliştikçe strateji belirlemede ve Türk STK'ların uluslararası ve AB'deki mukabilleriyle iletişim kurmasında faydalı olacaktır. Şemsiye kuruluşlar ayrıca kendi kendini yönetmeye yönelik iç düzenlemeler oluşturulmasında da yararlı olacaktır. Sivil toplumun içinde bulunduğu gelişme süreci ile yeni platform, şemsiye kuruluş, federasyon tipi oluşumlara gidilmesi ve bu yolda diğer ülkelerin model ve tecrübelerinden faydalanılması gereklidir.

1.4.2 STK'ların oluşturduğu şemsiye kuruluşların etkinliği

Anket çalışması verilerine göre STK'ların oluşturduğu federasyon/ağ/şemsiye örgütlerin etkinliği hakkında katılımcıların büyük çoğunluğu net düşüncelere sahip değildir, ancak yaklaşık % 22'si bu tür platformları "genellikle etkili" bulmakta, büyük çoğunluğu ise (%44) konuda kararsız kalmaktadır.

İzmir Bölgesel Danışma Toplantısı'nda STK'ların etkinliğini artırmak için organizasyon düzeyinde iyi bir örgütlenmeye ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Ancak, plansızlık, üye yetersizliği, sistematik altyapı yetersizlikleri, örgütlü demokrasi eksikliği, gönüllü yönetimlerin bilgisizliği ve ilgisizliği, örgütlenme düzeyinde karşılaşılan zayıf noktalar olarak ifade edilmiştir. Ulusal Forum'da ise şemsiye kuruluşların güçlü ve zayıf yanları tartışılmış, bazen gereğinden fazla bürokrasi yaratıp etkinliklerini kaybettikleri vurgulanmıştır. STK'ların oluşturduğu şemsiye kuruluşlar sayıca arttıkça önceki benzer girişimlerin başarılı ve başarısız olduğu noktalardan faydalanılmalıdır.

1.4.3. Kendi kendini yönetme/iç düzenlemeler

Türkiye'de STK'lar arasında kendi kendini yönetme çabaları ve mevcut iç düzenleme mekanizmaları, etkili ve verimli yönetim oluşturmada düşük ve sınırlı kalmaktadır. STEP araştırmaları kapsamında gerçekleştirilen anketlerde, STK'lar içinde, örneğin iç ilişkilerin düzenlenmesinde önemli olan etik kurullar kurulması konusunda katılımcıların %16'sı hiçbir çalışma yürütülmediğini, %56'sı ise *ön çalışmaların yapıldığını ancak etkisinin henüz oldukça sınırlı olduğunu* belirtmişlerdir.

Etkinin sınırlılığı iç düzenlemeler ve kendi davranış kurallarının belirlenip uygulanmasını sağlayacak şemsiye kuruluşların olmaması, devlet tarafından fazlasıyla kontrol altında tutulan sektörde ek düzenlemelerin yük oluşturacağı düşüncesi ve sektörün henüz yeni gelişmeye başladığı bu dönemde yönetim gibi konuları yeni yeni tartışmaya başlaması gibi sebeplere bağlanmaktadır.

Ancak STK'lar ve sektör geliştikçe bu ortak düzenlemelere ihtiyaç artacak, konuda farkındalık yaratılması gerekecektir. Bu nokta özellikle

bağışçıların bağış yaptıkları kuruluşlar arasında ortak bir standart arayacakları göz önüne alındığında önemlidir. Kendi kendini yönetme ve iç düzenlemeler bu bağlamda sadece iyi yönetişimi sağlamakla kalmayıp, düzenli ve güvenilir bir bağışçı kitlesi oluşmasına da yardım edecektir.

1.4.4. Destekleyici altyapı

STK faaliyet alanları ve gündemleri genişledikçe destekleyici altyapı ve teknik desteğe duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Geçtiğimiz on yıl içinde bazı STK'lar bu amaçla STK konferansları ve eğitimleri düzenleme, veri tabanları oluşturma gibi faaliyetlerde bulunmuştur.

Son beş yıl içerisinde bu alanda pek çok girişim olmuş, STK destek merkezleri, programları, üniversitelerde sertifika ve STK eğitim programları sağlayan merkezler ortaya çıkmıştır. Ayrıca STK'ları AB hibe başvurularında eğitmek amaçlı eğitim programları da mevcuttur. Bu programlar gerek kentsel gerekse kırsal alanlarda pek çok STK'ya ulaşmakla beraber genellikle Ankara ve İstanbul merkezlidir. Erişim sorununu çözmek için ülkenin hemen her bölgesinde pek çok seminer ve eğitim programı verilmekte, bu faaliyetlerin bir yan etkisi olarak sivil toplum ve STK yönetimi konularında uzmanlar (sayıları az da olsa) arasında ağ kurulması, eğitim materyalleri ve yerel bilgi birikimi oluşturulması gibi olumlu sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Tüm gelişmelere rağmen Türkiye'de sivil toplumu destekleyici altyapı sınırlı niteliktedir ve arz talebi karşılamaktan uzaktır. STEP anket çalışmasına katılan

STK'ların % 76'sına göre Türkiye'de sivil toplum bu bağlamda çok sınırlı bir alt yapıya sahiptir. STK kapasite geliştirme programlarının yeterliliğinin illere göre dağılımına baktığımızda da bu tür programları yeterli bulanların oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo III.1.8). Ayrıca beklenilen aksine, STK destek program ve kuruluşlarının belirli bölgelerde daha fazla ya da etkin olmadıkları, bu alandaki eksiklik ve ihtiyacın ülke genelinde hissedildiği görülmektedir.

Gerek STK faaliyet ve projelerindeki, gerekse fonlardaki artış (devletten ve AB'den) STK'lara destek ve kapasite artırma konularında çalışan kuruluşlara olan ihtiyacı artırmakta ve gelecekte STK destek merkezlerinin kurulması için elverişli bir ortam sağlamaktadır. Fon tahsisi ve düzenli fon kaynakları sağlanması bu kuruluşların sürdürülebilirliği açısından önemli bir konudur.

1.4.5. Uluslararası bağlantılar

Türkiye'de STK'ların uluslararası bağlantıları ve uluslararası ağlara üyeliği sınırlı bir nitelik göstermektedir. Bununla birlikte, bazı mevcut yasal kısıtlamalar haricinde bu durum 2000'li yıllar içinde giderek iyileşme eğilimi göstermektedir. 1996 yılında Türkiye'de gerçekleşen Habitat II Konferansı bu bağlamda bir dönüm noktasıdır. Bu toplantıdan sonra, Türk STK'larının uluslararası forumlara katılımının daha fazla teşvik edildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca, özellikle 2000'li yıllarda Türkiye-AB ilişkilerinde ortaya çıkan derinleşme sürecinde STK'ların uluslararası forumlara

TABLO III.1.8 STK KAPASİTE GELİŞTİRME PROGRAMLARI

	İzmir	Adana	Ankara	Diyarbakır	İstanbul	Kars	Samsun
Yetersiz	17,6	17,6	0	6,7	6,7	28,6	21,1
Sınırlı	58,8	58,8	70	73,3	66,7	38,1	73,7
Ortalama	23,5	23,5	25	20	26,7	33,3	0
Yeterli	0	0	5	0	0	0	5,3

katılma, ortaklıklar ve bağlantılar kurma eğiliminde yükseliş görülmektedir. Örneğin geçtiğimiz yıl içinde STK önderliğinde gerçekleşen uluslararası konferans sayısının geçmiş yıllara oranla üç kat arttığı görülmektedir.

Bu gelişme eğilimi içinde, “Türkiye’de Fon Geliştirme ve STK’lar”¹⁸ Raporu’nda belirtildiği üzere, uluslararası bağlantıları olduğunu belirten STK’lar (%46) arasında, bağlantının türü genellikle ağ oluşturma, işbirliği ve fonlara erişimdir. Ancak, yalnızca fonlara erişim anlamında bakıldığında, uluslararası bağlantıları olan STK oranı çok düşük kalmıştır (Bikmen, 2004). Benzer biçimde, anket çalışmasına katılanların %75’i STK’ların uluslararası ağlara ve/veya kuruluşlara üyeliklerini “çok sınırlı” olarak değerlendirmiştir (katılımcıların % 3’ü STK’ların hiçbirinin, % 72’si ise STK’ların çok azının uluslararası ağlara üye olduğunu kaydetmiştir). Dil ve yurtdışına gitmek için gereken vize başvurularının zorluğu, bağlantı kurulmasını kolaylaştıracak kuruluş ve veri tabanlarının azlığı da bu konuyu olumsuz etkilemektedir. Ayrıca mali kaynaklar açısından güçlü kuruluşların uluslararası bağlarının daha gelişmiş olduğu görülmektedir. “STEP Medya Tarama Analizi”nde uluslararası bağlantılar kurmuş olan STK’larla ilgili 85 haber taranmış olsa da haberlerin büyük çoğunluğu TÜSİAD ve TOBB gibi kuruluşların uluslararası arenadaki işbirliği veya iletişimleriyle ilgili olmuştur.

AB uyum süreciyle konunun artan önemi, uluslararası işbirliğini teşvik eden AB hibeleri ve şemsiye ve ağ kuruluşların oluşturulması STK’ların uluslararası bağlantılar kurmaları açısından kolaylaştırıcı olacaktır.

¹⁸ Bikmen, Filiz. “Türkiye’de Fon Geliştirme ve STK’lar” 2004.

1.5. Sivil Toplumdaki İlişkiler (1 puan)

Aşağıda değişik sivil toplum aktörleri arasındaki ilişkilerin ne kadar güçlü ve üretken olduğu incelenmektedir. Tablo III.1.9 gösterge puanlarını özetlemektedir.

1.5.1 İletişim

Yukarıda STK’ların uluslararası bağlantılarında bir dönüm noktası olarak nitelendirilen Habitat Konferansı, Türk STK’ları arasında da iletişim ve bilgi paylaşımını geliştirmiştir. Konferansın ardından sektörün gelişmesi için daha çok iletişim ve yardımlaşmaya ihtiyacı olduğundan yola çıkılarak birtakım email listeleri ve grupları, STK’ların irtibat bilgilerini kapsayan veri tabanları ve ardi ardına STK sempozyumları düzenlenmiştir. Günümüzde bu girişimler hala kullanılmakta ve faydalı olmaktadır. Örneğin STK Duyuru listesi 2870 üyesine, kardeş listesi STK Gençlik ise 1827 üyesine güncel sivil toplum faaliyetleri ve meseleleri hakkında bilgi ulaştırmaktadır. Bu listelerin dışında başka alternatifler de mevcuttur. Sektörde iletişim adına bir diğer önemli gelişme ülkenin ilk Sivil Toplum Dergisi’nin 2003 senesinde yayınlanmaya başlaması olmuştur. Tüm bunlar sektörde iletişimi ve belgelemeyi artırmaya yönelik çabalara işaret etmektedir.

Bu gelişmelere rağmen STK’lar sivil toplum kuruluşlarının kendi alanlarında koruyucu bir tavır takındıklarını, bilgi paylaşmaya yanaşmadıklarını (STGP 2003) ve bunun iletişimi kısıtladığını bildirmektedir. STEP kapsamında gerçekleştirilen ankete katılanların % 82’si sivil toplum aktörleri arasındaki ilişkiyi “sınırlı” (%74) ve “yetersiz” (%8) olarak değerlendirmiştir (bkz. Şekil III.1.5). Bölgesel danışma toplantılarında da STK’lar arası iletişimsizliğin ciddi bir sorun ve verimli çalışmayı azaltan bir etken olduğu belirtilmiştir. Ancak tüm toplantılarda STK’lar arasında (özellikle

TABLO III.1.9 SİVİL TOPLUMDAKİ İLİŞKİLER GÖSTERGELERİ

	Alt Göstergeler	Puan
1.5.1	İletişim	1
1.5.2	İşbirliği	1

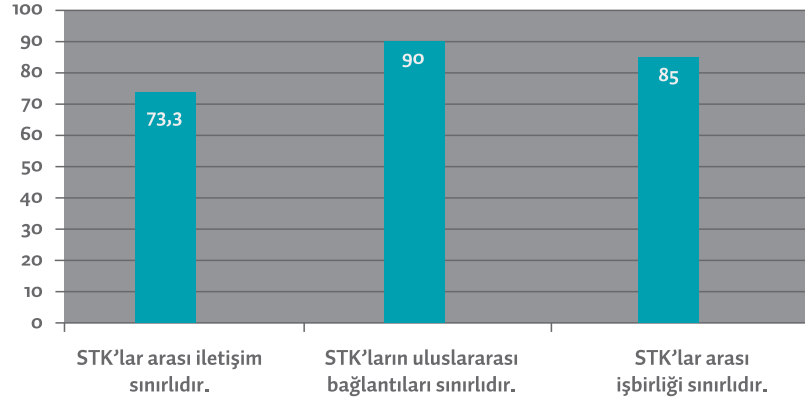
farklı alanlarda çalışan) bu alandaki gelecek çalışmalara yönelik heves görülmüştür.

1.5.2 İşbirliği

Farklı alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları birbirleriyle sınırlı derecede işbirliği içerisine girmektedir, ancak sivil toplumun içinde bulunduğu ortam (başta AB hibeleri olmak üzere) projelerde ortak çalışılmasını giderek daha gerekli ve faydalı (örn. savunuculuk alanında) kılmaktadır. Bu durum şemsiye kuruluşlara ilişkin bölümlerde değinildiği üzere pek çok platform ve ağ kuruluşu oluşturulmasına sebep olmuştur. Ancak iletişim konusundaki sınırlı yapı işbirliğine de yansımakta, STEP anket çalışmasına katılanların % 7'si Türkiye'de STK'lar arası işbirliğine hiçbir örnek olmadığını söylerken, % 50'si örneklerin çok az olduğunu, % 35'i ise bazı örnekler bulunduğunu söylemektedir. İşbirliği örnekleri arasında nükleer enerji karşıtı platformlar, gönüllü ve kadın kuruluşları sayılmaktadır.

STK'lar arası sınırlı işbirliğinin sebepleri çok çeşitlidir. STEP Bölgesel Danışma Toplantıları katılımcılarına göre, ülke genelinde STK'lar arası işbirliğine önyargılı bakılmakta ve eş-dost/çıkarcı ilişkileri mevcut işbirliklerini şekillendirmektedir. STK'ların hâlâ yerel düşünce ve koşullar tarafından sınırlandırıldıkları ve bölgeler ya da çalışma alanları arası işbirlikleri kuramadıkları da toplantılarda ayrıca vurgulanmıştır. Bu sınırlı yapının nedenlerinden birisi de, STGP "STK İhtiyaç Analizi Raporu"nda belirtildiği üzere, sivil toplum içinde STK'ların kendi alanlarını koruma eğiliminin yüksek olmasıdır. Bu raporda, hem STK'ların kişiselleştirilmesi, hem de büyük STK'ların baskınlığı, yerel girişimlerin ve etkin işbirliklerinin gelişmesindeki engeller olarak görülmektedir. STK'lar arası uzun dönemli işbirliklerine oldukça az rastlanmakta ve STK etkinlik ve hizmetlerinin duyurulması konusunda iletişim sorunu yaşanmaktadır. Bu

ŞEKİL III.1.5 SİVİL TOPLUMDAKİ İLİŞKİLERİN SINIRLILIK DÜZEYİ

karamsar tabloya rağmen son yıllarda başarılı işbirliği örneklerine sıkça rastlanmaktadır ve bu artışta ortaklık gerektiren AB projelerinin rolü büyüktür. STEP Medya Tarama Analizi Raporu'nda bu gösterge için bulunan 100 haberden 56'sı aynı alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile ilgili olmuştur. Ayrıca işbirliklerinin genelde toplantı/seminer organizasyonları veya aynı sektörlerdeki sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelerek resmi kurumlara ziyarette bulunmaları ile sınırlı kaldığı görülmüştür. Sonuç olarak aktif eylem niteliğindeki ve farklı alanlarda faaliyet gösteren STK'lar arası işbirliklerine pek rastlanmamıştır. STK koalisyon ve ağlarındaki artışa rağmen bu olumlu eğilim daha çok benzer alan ve temalarda çalışan STK'ları etkilemekte ve sektörler arası işbirliğinde etkili olmamaktadır.

1.6 Kaynaklar (1 puan)

Aşağıda STK'ların kaynaklarının hedeflerini gerçekleştirmede ne derece yeterli olduğu irdelenmektedir. Tablo III.1.10 gösterge puanlarını yansıtmaktadır.

1.6.1. Mali kaynaklar

STK'ların çoğunun mali kaynakları hedeflerini gerçekleştirmede yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizliğin sebepleri kuruluşların fon tahsisi ve finansman konularındaki bilgi ve beceri eksiklikleri, kurumsal ve bireysel bağışçıları

**TABLO III.1.10 SİVİL TOPLUMDAKİ KAYNAKLAR
GÖSTERGELERİ**

	Alt Göstergeler	Puan
1.6.1	Mali kaynaklar	1
1.6.2	İnsan kaynakları	1
1.6.3	Teknolojik altyapı kaynakları	1

STK'lara bağış yapmaya teşvik edecek mekanizmaların bulunmaması ve yapılan bağışların büyük bölümünün belli başlı büyük STK'lara gitmesidir.

STK'ların fon tahsisi ve finansman konularındaki eksikliği mali kaynaklarının yetersiz kalmasında önemli bir etkidir. Bir kurumun mali yönetimi, kaynakları ve bu kaynakların sürekliliğinin sağlanması, eğitim ve/veya profesyonel tecrübe gerektiren konulardır, ancak hem eğitim hem de profesyonel tecrübe çoğu zaman STK'ların erişimi dışında kalmaktadır. Ayrıca bireysel ve kurumsal bağışların düşüklüğü ve Türkiye'de özel ve kamu sektörlerinin kendilerini yeni yeni üçüncü sektöre fon tahsisi sağlayacak kurumlar olarak görmeye başlamaları da STK'ların mali kaynaklarını olumsuz etkilemektedir. Son olarak Türk vakıflarının hemen hiç birinin diğer STK'lara fon tahsisi yapma eğiliminde olmaması da filantropi anlayışının gelişmemiş olduğuna işaret etmektedir. Bağışlar bölümünde söz edildiği gibi bireyler arasında STK'lara yapılan bağışların oranı düşük olduğu gibi bağışları teşvik eden mali teşvikler de yok denecek kadar azdır. Mevcut bireysel bağışların büyük bölümünden sektördeki belli başlı büyük STK'lar faydalanmakta, bu durum sektörün geneli açısından sorun teşkil etmektedir.

Sektördeki genel mali kaynak sıkıntısına rağmen fon sağlama konusunda başarılı bu birkaç STK, doğru strateji ve yeterli kapasite ile bu konuda başarılı olduğunu göstermekte ve diğerleri için örnek olmaktadır. Bu kuruluşların başarılarının arkasındaki etkenler çeşitlidir. Söz konusu kuruluşlar genellikle özel sektör, kamu ve akademiden güç

sahibi ve vasıflı kimselerce kurulmuş ve yönetilmektedir. Yönetim, kişisel bağlantıları yoluyla kurumlara destek vermekte, etkin ve profesyonel bir personel, medyada görünürlük ve fon yaratmada reklâmlardan faydalanma gibi avantajlar sağlamaktadır. Kurumların sürekliliği olan mali kaynakları ülke genelinde kaliteli program ve projeler yürütebilmelerine sebep olmakta, bu iki özellik birbirini besleyerek kuruluşun kendini gerek mali gerekse kurumsal kapasite konusunda daha da geliştirip uluslararası standartlara erişmesini sağlamaktadır.

Yine de sektörün geneli yukarıdaki STK'lardan ve benzer bağlantılardan yoksun durumdadır ve fon sağlamada yaşadıkları zorluklar kurumsal kapasitelerini olumsuz etkilemektedir. Çoğu STK toplumun önde gelen birey ve gruplarından ve uzmanlardan bağımsız olarak kurumlarına mali kaynak bulma mücadelesi vermektedir.

“Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması” verileri de benzer sonuçlara işaret etmektedir. Anket, STK'larda mali kaynakların ve özellikle devletten yardım alma oranlarının düşüklüğüne işaret etmektedir. STK'ların mali yapılarının yeterli olduğunu belirten katılımcıların oranı ancak % 19'dur. Katılımcıların yaklaşık % 44'ü mali yapıyı yetersiz veya tamamen yetersiz olarak nitelendirmiştir.

Yine aynı anket çalışmasında, AB fonlarının STK çalışmalarına etkisinin “olumlu” ancak etki düzeyinin “belirsiz” olduğu belirtilmiştir. STK'ların mali kaynaklarının ayrıntılarını Tablo III.1.11'de bulabilirsiniz. STK'ların %11'i devletten, %21'i ise özel sektörden bağış aldıklarını belirtmektedir. Ayrıca, yabancı kaynaklar (%28) ve hizmet bedelleri (35%) de belli başlı kaynaklardır. Katılımcıların çoğunluğu üyelik bedelleri (%88) ve bireysel bağışları (%60) ana gelir kaynakları olarak saymışlardır.

“Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet” raporu da

benzer sonuçlara işaret etmektedir, araştırmaya Türkiye genelinden katılan 450 vakıf yöneticisine göre, vakıflar düzeyinde mali kaynakların yeterliliği %37 oranında çıkmaktadır. Bu raporda, vakıf yöneticileri, bağışların vakıf gelirlerinin ortalama %57'sini oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bağışlar vakıfların %80'inde varılmakla birlikte aynı zamanda vakıf gelirlerinin de en büyük bölümünü oluşturmaktadır. Aynı araştırmada vakıfların %60'ı bütçelerinin 0-250,000 USD arasında olduğunu bildirmektedir (TÜSEV, 2004).

Türkiye’de STK’ların mali kaynaklarının genelde sınırlı olmasına rağmen, bu genelleme tüm STK’ları kapsamamaktadır. STEP Danışma Kurulu’nda bu konunun üzerinde durulmuş, sendikaların ve meslek odalarının, üye aidatları temelinde daha yeterli ve düzenli mali kaynaklara sahip oldukları belirtilmiştir. Kurul üyeleri, ayrıca AB ve UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) fonlarının da STK’ların mali kaynaklarına olumlu etkileri bulunduğuna dikkat çekmiştir.

Sektör geliştikçe ve diğer sektörlerden bağışçılar ve STK’lar arasındaki ilişkiler derinleştikçe, bağış ve hibe tahsisi konularında eğitimlere ve bu amaca yönelik yenilikçi mekanizmalara ihtiyaç artacak, mali kaynakların daha stratejik planlanması gerekecektir. Bireysel bağışların çoğunun enformel olarak yakın çevredekilere yapılıyor olması; özel sektörün düzenli ve sürekli hibe programları yerine sponsorluk anlayışını benimsemesi; devletin henüz yeni yeni (AB fonlarının etkisiyle) bir bağışçı olarak ortaya çıkması ve vakıfların çoğunun hibe tahsisinden ziyade kendi programlarını fonlama eğilimi STK’ların mali kaynaklarını olumsuz etkilemektedir.

Mali kaynak yetersizliği sadece kurumların fon sağlama/yönetimi alanlarında yetkinleşmesiyle çözülecek bir sorun değildir. Sektörün genelinde hibe tahsisi ve fon sağlama alanlarında

TABLO III.1.11 MALİ KAYNAKLAR: AYRINTILI

	Uluslararası	Bireysel	Üye	İktisadi işletme
Nakdi	27	43,8	69,6	33,9
Ayni	0	4,5	2,7	0,9
Nakdi ve Ayni	0,9	11,6	5,4	0
Bulunmuyor	72,1	40,2	22,3	65,2

gelişme sağlanması, bağışçıların ihtiyaçlarının karşılanması ve eğitilmeleri de yararlı olacaktır.

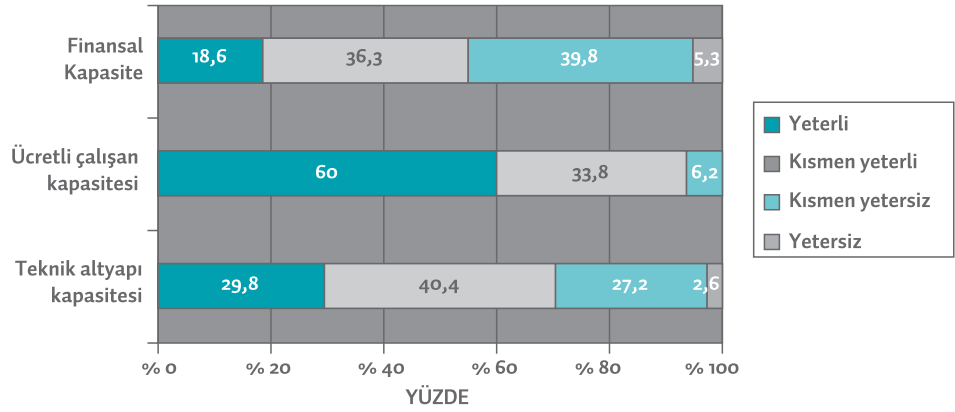
1.6.2 İnsan kaynakları

“Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet” (TÜSEV, 2005) raporuna dâhil edilen vakıflarda ortalama 24 kişi çalıştığı saptanmıştır. Bu 24 kişilik ortalama kadroda çalışanların yaklaşık 3 tanesi maaşlı yönetici, 14 tanesi gönüllü yönetici (muhtemelen yönetim kurulu üyesi), 3 tanesi maaşlı çalışan ve yaklaşık 5 tanesi de gönüllü yönetim dışı çalışandır. Katılımcılar insan kaynaklarını hedeflerini gerçekleştirmede yeterli olduklarını bildirmiştir.

“Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması” sonuçlarına göre, anketi yanıtlayanların % 58’i kuruluşlarında ücretli çalışanların olduğunu belirtmişlerdir. Ücretli çalışanları olan kuruluşlar ele alındığında, katılımcıların % 60’ı insan kaynaklarının yeterli olduğunu düşünmektedir (bkz. Şekil III.1.6).

STEP Danışma Kurulu Üyeleri ise, genel olarak STK’ların insan kaynaklarından çok şey beklediğini, küçük ve yetersiz bir takımla büyük işler başarmak istediklerini ve bunun çalışanlar ve yöneticiler için yıpratıcı olabildiğini belirtmiştir. Araştırma sonuçları ile Danışma Kurulu’nun görüşleri arasındaki bu zıtlık Kurul üyelerinin çoğunun STK yöneticisi olup insan kaynakları konularındaki hassasiyetlerine bağlanabilir. DK üyeleri STK’larda maaşlı çalışma konusuna her zaman olumlu yaklaşmadığını da eklemiştir.

ŞEKİL III.1.6 KAYNAKLAR

AB projeleriyle gelen yeni fon kaynakları sayesinde kalifiye maaşlı eleman çalıştırabilen STK'ların sayısı artmaktadır. Burada sorun fon kaynaklarının sürekli olmaması ve bu sebeple kuruluşların çalışanları uzun süreli çalıştıramamalarıdır. Yine de sektör büyüdükçe çalışanların nicelik olarak olmasa da nitelik olarak gelişeceği ve sektörün gün geçtikçe daha çok profesyoneli çektiği söylenebilir.

1.6.3. Teknolojik altyapı kaynakları

STK'ların teknolojik altyapı kaynakları hedeflerine ulaşmada oldukça yetersiz kalmaktadır. STEP Anket Çalışması katılımcılarının %30'u teknoloji ve altyapı kaynaklarını 'yetersiz' bulurken, %40'ı 'kısmen yeterli' ve dolayısıyla sınırlı bulmaktadır (bkz. Şekil III.1.6).

Sektörün geneli için geçerli olan bu teknolojik altyapı sıkıntısı STK'ların yurtiçi ve yurtdışı iletişim ve işbirlikleri kurmaları ve fon sağlayıp kapasitelerini artırmaları gibi amaçlarının önünde büyük engel teşkil etmektedir.

Sonuç

Bu boyut, Türkiye'de sivil toplumun yapısal zayıflıklarına detaylı bir bakışı kapsamaktadır. Sivil toplumun içinde bulunduğu ortam ve gelişme düzeyi, henüz yeni oluşan bu sektör için güçlü yönlerden çok daha fazla zayıflık ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu zayıflıkların gelişmeye açık olduğunu unutmamak ve sayıca az da olsa güçlü yönleri

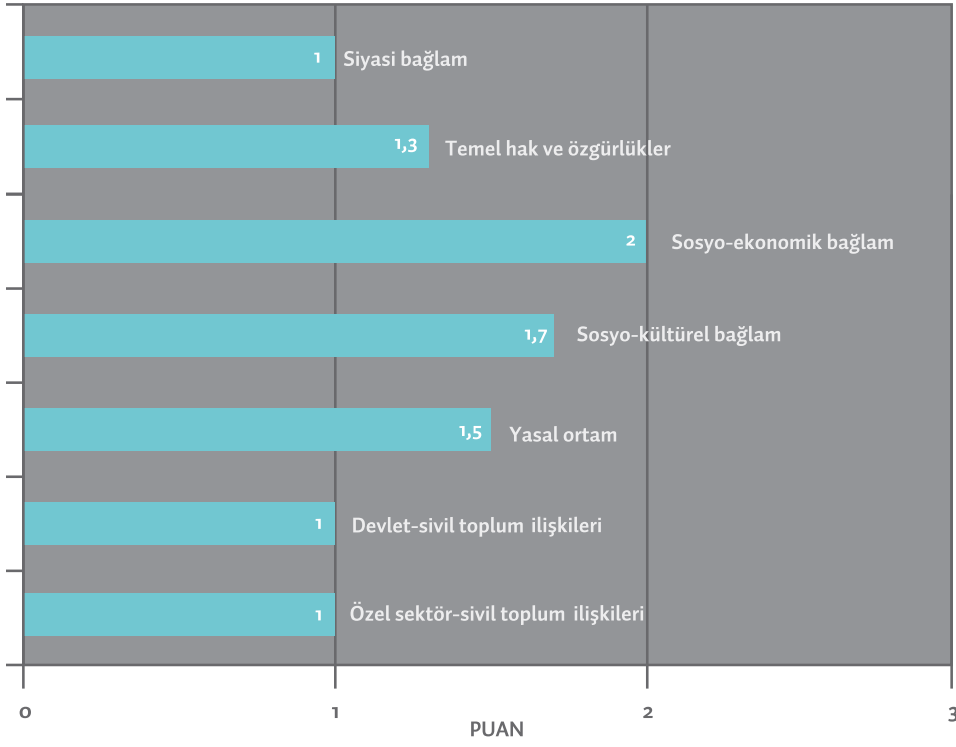
vurgulamak gerekmektedir. Sayıları gittikçe artan, kurumsal kapasiteleri son derece gelişmiş ve halk tarafından desteklenen STK'ların varlığı ve yurtdışında yürüttükleri başarılı projeler (örneğin arama kurtarma çalışmaları) ümit vericidir. Ayrıca STK'ların kadın, gençlik ve yoksulluk alanlarındaki başarılı faaliyetleri de göz ardı edilmemelidir. Sektöre genel katılım, gönüllülük ve bağış seviyelerindeki düşüklüğe rağmen, bu alanda çalışan az sayıdaki bireyin kararlı çalışmaları ilham vericidir. Son olarak yeni yeni gelişen hak eksenli hareket, demokratik reformlar ve politika reformları bağlamında bu kritik dönemde önemli katkılar yaratmaktadır.

Zayıflıklar ve kısıtlayıcı etkenler söz konusu olduğunda, sektörün önündeki en büyük engeller kapasite geliştirme (kurumsal, kaynaklar, ilişkiler, işbirlikleri alanlarında) ve bireysel katılımı sağlamadır. Sektörün yapısı hem yeni oluşan kurumlarda hem de sürdürülebilirliğini sağlamada zorlanan gelişmiş kurumlarda kapasite geliştirme girişimleri yoluyla güçlendirilebilir. Ayrıca ortak politika ve stratejiler belirlenmesi de hem STK'ları kendi aralarında yakınlaştırmaya hem de AB gibi yurtdışındaki platformlarda temsil etmeye yardımcı olacaktır. Kamuoyu ile ilişkileri geliştirme konusunda kurum ve faaliyetlerin görünürlüğünü artırmaya yönelik gönüllülük, bağışçılık ve üyelik odaklı çalışmalar faydalı olacak, farkındalık yaratmakla kalmayıp katılımı da sağlayacaktır.

2. ORTAM (1,4 PUAN)

Bu bölümde, Türkiye’de sivil toplumun faaliyetlerini sürdürdüğü, siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve yasal ortam betimlenmektedir. STEP Danışma Kurulu’nda boyut için verilen ortalama puan 1,4 olup, sivil toplumun içinde yer aldığı ve işlevini sürdürdüğü ortamın gelişimini “sınırlayıcı” bir etkisi olduğuna işaret etmektedir.

ŞEKİL III.2.1 ORTAM BOYUTU ALT-BOYUT PUANLARI

2.1 Siyasi Ortam (1 puan)

Bu alt boyutta ülkedeki siyasi durum ve bu durumun sivil toplum üzerindeki etkisi irdelenmekte, Tablo III.2.1 gösterge puanlarına değinmektedir.

2.1.1. Siyasi haklar

Vatandaşlık haklarına (seçme ve seçilme hakkı, siyasi partilerde örgütlenme özgürlüğü v.b.) getirilen sınırlamalar, siyasi süreçlere vatandaş katılımını kısıtlamakta ve bu durum sivil topluma katılıma da yansımaktadır.

Türk Anayasası vatandaşlara, hükümetleri özgürce seçme ve değiştirme hakkı vermektedir ve uygulamada seçmenler bu haklarını özgürce kullanmaktadır. Ülkede yetişkinlerin %80'inin oy kullandığı tahmin edilmektedir. Ancak Freedom House (2004) ve ABD Dışişleri Bakanlığı'nın (2003) Türkiye İnsan Hakları Rapor'larına göre çok partili sistemin getirdiği özgürlüklere ve 2003'ün Ocak ayında yapılan, parti isimleri ve adayları üzerindeki kısıtlamaları büyük ölçüde kaldıran ve partilerin kapatılmasını zorlaştıran reformlara rağmen bazı siyasi partilerin önünde engeller bulunmaktadır. Anayasaya aykırı bulunduğu halde bir siyasi parti kapatılabilmektedir. İkinci bir engel partilerin mecliste temsil edilebilmesi için öngörülen %10 barajıdır. Bu uygulama, 2002 seçimlerinde de görüldüğü gibi çok çeşitli partilerin katıldığı bir seçimde sadece AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi)

ve CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) partilerinin mecliste koltuk sahibi olmasına sebep olmuştur. Yine de Freedom House raporunda seçim öncesi muhalefette olan iki partinin bu başarısı seçmenlerin değişim sağlayabildiklerine işaret kabul edilmektedir.

Bu engellerin azaltılması, 2000'li yıllarda Türkiye-AB ilişkilerindeki derinleşmeyle sağlanmaya çalışılmıştır. AB 2003 Türkiye İlerleme Raporu'na göre, Ekim 2001'de kabul edilen anayasa değişikliği ile bir siyasi partiyi kapatmak için, Anayasa Mahkemesi'nde bundan böyle "beşte üçlük bir çoğunluk" sağlanması şartı getirilerek, siyasi partilerin kapatılması fiilen zorlaştırılmıştır. Ayrıca, bir siyasi partinin kapatılmasına yönelik yalnızca "Anayasa'da öngörülen nedenler" ile dava açılabilir sınırlaması getirilmiştir. Ancak 2004 yılı AB İlerleme Raporu'nda siyasi haklar ile ilgili bir gelişme sağlanmadığı belirtilerek, çeşitli partiler hakkında açılan kapatma davalarına dikkat çekilmiştir.

"Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi" raporuna göre, katılımcılar arasındaki genel kanı vatandaşların seçme ve seçilme, siyasi partilere üye olma gibi siyasi hakları olmasının sosyal yaşamın güçlü bir yanı olduğudur. Ancak, bu haklar toplumun tüm kesimlerince kullanılamamaktadır. Bireylerin düşüncelerini özgürce ifade edememeleri; siyasi iktidarların keyfi uygulamaları; kâğıt üzerindeki düşünce özgürlüğünün uygulamaya yansımaması ve yeni düzenlemelere rağmen bürokratik yavaşlıkların devam etmesi gibi etkenler siyasi hakları olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca Güneydoğu Anadolu Bölgesi katılımcıları STK'ların sivil toplum alanını kendi siyasal gündemleri için araç olarak kullandıklarını, bu durumun sektörü politize edip geniş çaplı vatandaş katılımını engellediğini belirtmektedir.

Bu bağlamda, *siyasal hakların sivil toplumun gelişimine katkısı sınırlıdır.*

TABLO III.2.1 SİYASİ ORTAM GÖSTERGELERİ

	Alt Göstergeler	Puan
2.1.1	Siyasi haklar	1
2.1.2	Siyasi rekabet	2
2.1.3	Hukukun üstünlüğü	1
2.1.4	Yolsuzluk	1
2.1.5	Devlet etkinliği	1
2.1.6	Merkezden uzaklaşma	0

Freedom House ülke sıralamalarında Türkiye'yi siyasi haklar ve medeni özgürlükler konusunda "kısmen özgür" kategorisine koymaktadır (2005). Bu sınırlı yapıda, Türkiye-AB ilişkilerinde tam üyelik müzakerelerinin başlamasıyla önemli gelişmeler olacağını beklemek yanlış olmayacaktır.

2.1.2. Siyasi Rekabet

Türkiye Cumhuriyeti laik bir devlet olup parlamenter demokrasi ile yönetilmektedir ve çok partili bir politik sisteme sahiptir. Laikliğin benimsendiği anayasası 1982 senesinde askeri yönetim sonrasında yürürlüğe girmiştir. Yürütme yetkisi Başbakan'da, yasama ise 81 ili temsil eden milletvekillerinden oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Mecliste temsil hakkı %10 barajını geçmek şartı ile mümkün olmakta, laiklik dışı ya da bölücü görülen partiler yargı tarafından kapatılabilmektedir.

Mecliste çoğunluğu 2002 seçimlerinden bu yana Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) oluşturmakta, muhalefet ise 2004 yerel seçimlerinin gösterdiği üzere karışıklık içinde kalmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi, İP, ÖDP, TKP, CHP ve SHP gibi sol partiler tarafından "şeriat yanlısı" olmakla, Saadet Partisi tarafından "muhafazakâr tabanın taleplerine göz kapamakla", MHP tarafından "milli çıkarlardan taviz vermekle" suçlanmıştır. Her ne kadar muhalifleri tarafından AKP'nin Fazilet Partisi ve Fazilet'ten önceki Refah Partisi'nin bir devamı olduğu öne sürülmüş olsa da, partinin önde gelen isimleri bu yakıştırmayı şiddetle reddetmektedir. ABD ile zaman zaman gerginleşen ama genel olarak iyi bir ilişki sürdürmesi farklı görüşlerden birçok kesimin tepkisini almış, AB'ye üyelik için iç politikaya getirdikleri düzenleme ve uygulamalar da bazıları tarafından *batıcılık* yaptıkları gerekçesiyle tepki görmüştür. Bazı ekonomistler ise AKP'nin AB'ye uyum sürecini sadece ülke ekonomisine olumlu katkılarından dolayı ve göstermelik olarak desteklediğini

savunmaktadır (Freedom House Ülke Raporu, 2005).

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) muhalefeti oluşturmakta ve kendini sosyal demokrat olarak tanımlamaktadır. Ancak sol özelliğini yitirip merkez sağ partilerden bir farkı kalmadığına ve kuruluşundan bu yana barındırdığı Kemalist ideolojiyle ilişkili olarak fazla milliyetçi bir parti olduğuna dair eleştiriler mevcuttur.¹⁹ %10 barajının altında kalarak mecliste temsil edilmeyen başlıca partiler ise sağ merkez Doğru Yol Partisi, milliyetçi MHP, sol ve Kürt yanlısı KDP ve Anavatan partileridir.

Türkiye'de siyasi partilerin ve parti sisteminin sivil topluma katkısı sınırlıdır. Partilerin çoğu seçmenlerin taleplerini kamu politikalarına yansıtamamakta, son zamanlarda ortaya çıkarılan skandal ve yolsuzluklar nedeniyle itibarlarını kaybetmekte ve toplumla bağları zayıflamaktadır. Ayrıca, partiler ideolojileri ve programları açısından da birbirinden çok az farklılık göstermekte, hatta bu durumun Sol ve Sağ partiler için bile geçerli olduğu görülmektedir. Bu sorunların temel nedeni, Türkiye'de devletin çok güçlü olması ve partilerin kendilerini topluma değil, devlete yakın konumlandırımlarıdır. Siyasi partiler gitgide sivil toplum kuruluşları olarak değil, "daha çok devlet teşkilatının uzantıları gibi algılanmaktadır".

Son dönemlerde, AB uyum süreci temelinde yapılan demokratikleşme reformlarıyla birlikte, siyasi partilerde de bir değişimin başlamış olduğunu, partilerin sivil toplum olgusuna çok daha olumlu ve ciddi yaklaşmaya başladıklarını da söyleyebiliriz. Örneğin AKP, 2002 seçim kampanyası sırasında sivil topluma ve STK'lara stratejisinde özel yer ayırmıştır. Parti üyeleri STK faaliyetleri söz konusu olduğunda gitgide daha katılımcı ve destekleyici tutumlar sergilemektedir. Ancak STK'lar ve siyasi partiler arasındaki gelişen ilişkiler partilerin STK'ları oy kazanmak için kullanıp ortak

¹⁹ "Türkiye'de Devlet Yapısı ve Siyaset", http://en.wikipedia.org/wiki/Politics_of_Turkey

politikalarından kaçınması tehlikesini beraberinde getirmektedir (White 2002). Devlette, siyasi etik konusunu irdelemek amacıyla bir komisyon oluşturulmuştur. Ayrıca bir kaç düşünce üretme kuruluşu da siyasi katılım ve etik konularını irdelemekte, bazıları gençlerin siyasete katılımını diğerleri ise milletvekillerinin kamu politikalarının oluşturulmasına katılımlarını incelemektedir. Bu gelişmeler daha katılımcı ve temsilci bir siyasi ortamın habercisidir.

2.1.3. Hukukun üstünlüğü

Türkiye’de hukukun üstünlüğünün tam anlamıyla benimsenmemiş olduğu, halkın hukuka duyduğu güvenin düşüklüğünde ve hukukun gerek vatandaşlar gerekse devlet tarafından sık sık ihlal edilmesinde görülmektedir. Ancak hukukun üstünlüğünün sağlanması AB reform sürecinin odak noktası olmuş, bu alanda iki büyük gelişme kaydedilmiştir.

Bunlardan ilki 2004 senesinde Anayasa’nın 90. maddesine yapılan değişiklik olmuştur. Bu değişiklik temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmalar ile Türk kanunlarının aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda milletlerarası anlaşma hükümlerinin esas alınması sağlanmıştır. İkinci gelişme olarak yargının etkinliğini ve bağımsızlığını güçlendirmeye katkıda bulunacak birtakım yapısal değişiklikler yapılmıştır.

Bu köklü reformların umut verici olmasına rağmen uygulamada aksaklıklar yaşanmaktadır. Yargının her zaman tarafsız ve tutarlı biçimde davranmadığı yolunda haberler gelmeye devam etmektedir. Yargının bağımsızlığı ilkesi, Türk Anayasası’nda yer verilen bir ilkedir. Pratikte ise, yargı ve yürütme arasında organik bir bağlantı kuran başka anayasal hükümler, yargının bağımsızlığını zayıflatmaktadır. Zira anayasa, hâkim ve savcılarının, idari işlevleri bakımından Adalet Bakanlığı’na bağlı olmalarını öngörmektedir (AB 2003 İlerleme Raporu

s.22). Anayasanın 90. maddesinde yapılan değişikliğe rağmen Türkiye, Rusya, Polonya ve Romanya’dan sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde en çok başvurusu olan ülkedir. Toplam 3491 dosyanın arasındaki insan hakları ihlallerinin büyük ölçülerde olmadığı ancak bu yüksek dosya sayısının Türkiye’de hukukun üstünlüğünü şüphede bıraktığı bildirilmektedir.

Tüm bu açıklamalara dayanarak, Türkiye’de hukukun üstünlüğünün sınırlı, ancak iyileşme eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca reformların gerçekleştirildiği kısa zaman dilimi göz önüne alındığında uygulamada yaşanan aksaklıkların doğal olduğu görülmektedir. STK’ları reformların ne derece uygulandığının izlenmesi ve devlet yetkili ve kurumlarının yasaların sistematik ihlallerinden sorumlu tutulması gibi önemli görevler beklemektedir. Böylece Türkiye’de hukukun üstünlüğü ve benimsenip saygı duyulması sağlanabilir.

2.1.4 Yolsuzluk

Türkiye’de yolsuzluk yaygın olmasına rağmen, kamu kesimi içinde yolsuzluğa karşı mücadelede son yıllarda bir gelişme ve iyileşme sözkonusudur. AB 2003 İlerleme Raporuna göre “yolsuzluğa karşı tedbirler alınmasında ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, araştırmalar yolsuzluğun Türkiye’de çok ciddi bir problem olarak sürdüğünü göstermektedir. Yolsuzluğa daha açık olan sektörlerin medya, hükümet, inşaat ve sağlık olduğu bildirilmektedir. Ayrıca, işadamlarının %80’i, yabancı yatırımları önleyen başlıca engelin yolsuzluk olduğuna inanmaktadır” (2003 AB İlerleme Raporu s.23).

“Toplumun Kamu Yönetimine, Kamu Hizmetlerine ve Reforma Bakışı” araştırması Türkiye’nin yolsuzluk konusundaki kötü ününe rağmen yeni idari düzenlemeler ile bu konuya dikkat çekmeye başladığını, ancak yolsuzluğu algılama düzeylerinin hala oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.²⁰ Araştırma kapsamında, 17 Şubat-3 Mart

20 “Toplumun Kamu Yönetimine, Kamu Hizmetlerine ve Reforma Bakışı”; Adaman, Çarkoğlu, Şenatalar; TESEV; 2004.

2004 tarihleri arasında, kent nüfusunu temsil eden 18 yaş üstü 1220 kişiyle görüşmeler yapılmıştır. Yolsuzluk algılamasındaki artışın nedenleri her gün karşılaşılan rüşvet olayları ve yakın geçmişte bankalarla ve siyasilere ilgili birçok skandalın ortaya çıkmış olmasıdır. Kurumlarda algılanan rüşvet seviyesine bakıldığında en yüksek seviyelerin merkezi yönetime, orta seviyelerin ise yerel yönetimlere ait olduğu görülmektedir. Uluslararası Şeffaflık Kurumu 2002 senesinde, 1'den 10'a kadar yapılan ve 1'in, yolsuzluk oranının çok yüksek olduğunu gösterdiği sıralamada Türkiye'ye 3.2 puan vermekte, 2004 senesinde ise dünya genelinde 77. sıraya koymaktadır.

Ancak son zamanlarda yolsuzluk konusunda kaydedilen ilerlemeler göz ardı edilmemelidir. AB 2003 ve 2004 senesi İlerleme Raporları'na göre, kamu yönetiminin ve idarenin işleyişini düzenleme yönünde ilerleme kaydedilmiştir. Hükümet, kamu hizmetlerinde insan kaynaklarının daha saydam yönetimini sağlamak amacıyla reformlar başlatmıştır. Bu alanda bir diğer olumlu gelişme, yolsuzluğa ilişkin Medeni Hukuk Sözleşmesi'ni onaylamış olan Türkiye'nin 1 Ocak 2004 itibarıyla Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu'nun (GRECO) üyesi olmasıdır.

Ancak çeşitli girişimlere karşın, yolsuzluk yüksek düzeylerde kalmakta ve kamu hayatının birçok alanını olumsuz etkilemektedir. Yolsuzluk konusunda şaşırtıcı bir nokta, bu alanda çalışan STK ve sivil toplum girişimlerine neredeyse rastlanmamasıdır (konu Değerler boyutunda daha detaylı irdelenmektedir). STK'ların bu konuya daha fazla eğilmesi devlete gelecek reformlar için baskı yapacak ve yolsuzlukla mücadelenin önünü açacaktır.

2.1.5 Devlet etkinliği

Araştırmalar devletin tanımlanan görevlerini yeterli derecede yerine getiremediğini göstermektedir. Kamu

sektöründe bürokrasi son derece kısıtlayıcıdır ve sosyal politikalar, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerde büyük gerileme gözlemlenmektedir. Dünya Değerler Araştırması'na göre katılımcıların %81'i devletin yoksulların ihtiyaçlarının karşılanması yönündeki faaliyetlerinde yetersiz kaldığı görüşündedir (Esmer, 1997, p. 70). Ayrıca TÜSİAD gibi profesyonel dernekler devletin sağlık ve eğitim hizmetlerinin düşük kalitesini sık sık eleştirmektedir. Bu olumsuz göstergelere rağmen kamu hizmetlerinin ne derece yeterli olduğu konusunda somut veri bulunmamaktadır.

TESEV'in 2004 senesinde gerçekleştirdiği "Türkiye'de Yerel ve Merkezi Yönetimlerde Hizmetlerden Tatmin: Patronaj İlişkileri ve Reform" çalışmasında katılımcıların yerel yönetimlerden memnuniyet oranı on puan üzerinden 5,3; merkezi yönetim memnuniyet ortalaması ise 5,8 olmuştur. Bu durum Türkiye'de devletin belirlenmiş işlevlerini yerine getirme kapasitesinin sınırlı görüldüğüne işaret etmektedir. Merkezi yönetimlere duyulan güven ve tatmin seviyeleri söz konusu olduğunda en başarılı kurumlar Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), ilk ve orta öğretim kurumları ve hukuk sistemi olmuştur. En başarısız kurumlar/hizmetler ise gümrük, maliye/vergi daireleri ve devlet hastaneleri olmuştur. Yerel yönetimlere duyulan güven ve tatmin seviyeleri söz konusu olduğunda en başarılı hizmetler itfaiye, su işleri ve çöp toplama; en başarısızlar ise inşaatların denetimi, park ve oyun alanları ve sokakların temizliği olmuştur. Ayrıca gerek merkezi gerekse yerel yönetim hizmetleriyle temas eden vatandaşların memnuniyet seviyesinde düşüş gözlemlenmiştir.

Ancak 2004 yılının sonuçları aynı araştırmanın 1999 ve 2000 yıllarındaki sonuçları ile karşılaştırıldığında kamu hizmetlerinden tatminin arttığı görülmektedir. Bu yıllara kıyasla merkezi yönetim hizmetlerinden tatmin iki katına

çıkılmış, yerel yönetimlerden memnuniyet ise büyük değişiklik göstermemiştir. STEP Danışma Kurulu Üyelerinin genel görüşü e-devlet, bilgi edinme hakkı ve gençlerin yönetime katılımı gibi noktalarda olumlu gelişmeler olduğu yönündedir. Ancak kurul üyelerine ve 2003 AB İlerleme raporuna göre, olumlu gelişmelere rağmen konuda henüz bir kurumsallaşma söz konusu değildir.

2.1.6. Merkeziyetçilikten uzaklaşma

Türkiye’de merkezi bütçeden yerel yönetimlere kaynak aktarımı %20’nin altındadır. Belediyeler, özerkliklerini kısıtlayan merkeziyetçi mali düzen sebebiyle yerel ihtiyaçların karşılanmasında zorluk çekmektedirler (White, 2002). Ancak 2005 senesinde yapılan bir dizi reform, yerel yönetimlere kaynaklar ve karar verme mekanizmaları nezdinde daha fazla özgürlük tanımıştır (örn: Belediye Kanunu ve İl Özel İdareleri’ne yönelik yeni yasalar). Ayrıca Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) yasası kabul edilmiş ve böylece AB fonlarının yerel ve bölgesel düzeyde dağılımını sağlayacak ve STK işbirliklerini yönetecek yeni mekanizmaların önü açılmıştır.

Devlet kaynaklarının yerel yönetimlere aktarılması gelişmekte olan bir gösterge olarak görülmektedir. 2005 senesinde merkezi bütçeden yerel yönetimlere kaynak aktarımı %14-%16 oranındayken, ileriki senelerde bu oranın, (BKA’lar dışında) %30’a ulaşması beklenmektedir (Fikret Toksöz, Yerel Yönetim Uzmanı).

Merkeziyetçilikten uzaklaşma uygulamada çok yeni olup, etkileri henüz belirginleşmemiştir. Ancak beraberinde yerel yönetimler, belediyeler ve diğer devlet kurumları ile STK’lar arasında gerek politika oluşturma gerekse sosyal hizmetler bağlamlarında işbirliği olanakları getirmiştir (konuda detaylı bilgi için bkz. Devlet-STK İşbirliği).

2.2 Temel Hak & Özgürlükler (1,3)

Bu bölüm temel hak ve özgürlüklerin yasalar tarafından ne derece güvence

altına alınmakta ve uygulanmakta olduğunu incelemektedir. Tablo III.2.2 gösterge puanlarına değinmektedir.

TABLO III.2.2 TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER GÖSTERGELERİ

	Alt Göstergeler	Puan
2.2.1	Medeni özgürlükler	1
2.2.2	Bilgi edinme hakkı	1
2.2.3	Basın özgürlüğü	2

2.2.1. Medeni özgürlükler

Medeni özgürlükler (düşünce ve ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlükleri vb.) son reformlara rağmen yasalar tarafından yeterli derecede güvence altına alınmamakta ve uygulanmamaktadır. Bu durum STK’ların demokratikleşme alanındaki çabalarını engellemektedir.

Medeni özgürlükleri güvence altına alan (örgütlenme özgürlüğü gibi) yasalar beş yıl öncesine kıyasla daha elverişli hale getirilmiştir (ICNL- Uluslararası Kar Amacı Gütmeyen Hukuk Merkezi ve TUSEV, 2004). Reformlar kapsamında yeni bir insan hakları komisyonu ve medeni hakların ihlallerini raporlamak amaçlı bir sistem kurulmuştur. Ancak 2004 senesinde yapılan bir kamuoyu yoklaması düşünce ve ifade özgürlüğünü Türkiye’nin en önemli sorunları arasında saymaktadır (TESEV, 2004). Freedom House ülke sıralamalarında Türkiye, siyasi haklar ve medeni özgürlükler konusunda “kısmen özgür” ülkeler kategorisinde yer almaktadır.²¹

AB İlerleme Raporu’nda (2004) belirtildiği gibi, sendikalar bağlamında örgütlenme ve grev hakkını içeren toplu pazarlık hakkıyla ilgili önemli kısıtlamalar mevcuttur. AB 2004 İlerleme Raporu, yapılan yasal reformların genişletilmesi ve bütünleştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Raporla özellikle işkence ve kötü muamele ile mücadelede taviz verilmemesi ve ifade özgürlüğü, din özgürlüğü, kadın hakları, sendikal haklar

²¹ Freedom House Ülke Sıralamaları <http://www.freedomhouse.org/ratings/index.htm>

ve azınlık haklarıyla ilgili hükümlerin güçlendirilmesi ve uygulanması gerektiği belirtilmektedir.

“Türkiye’de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi” raporunda, sözkonusu gelişmelerin AB sürecinin yanı sıra STK’ların çabalarıyla gerçekleşmekte olduğu vurgulanmaktadır. Bölgesel danışma toplantılarında ayrıca medeni özgürlükler konusundaki gelişmelerin bölgesel farklılıklar gösterdiğinin altı çizilmektedir.

“Medya Tarama Analizi”nde medeni özgürlükler konusu çoğunlukla STK’ların hükümeti yeni Türk Ceza Kanunu (TCK) konusunda eleştirdiği haberlerle yansımıştır. Ayrıca medya taramasının yapıldığı dönemde gündemde olan 1 Mayıs, sendikal haklar üzerindeki kısıtlamalar, Eğitim-Sen protestoları ve Dünya Kadınlar Günü’nde yaşanan şiddet olayları da medeni özgürlüklerin kısıtlandığı olaylar olarak medyada yer almıştır.

Medeni özgürlüklerin tanınmasına ve uygulamadaki tutarsızlıkların giderilmesine yönelik bir siyasi irade olmasına rağmen, kültürel bağlamda medeni hakların ve demokrasi kültürünün özümsemesi zaman alacaktır. Devletin uygulamadaki sorunları izlemeye yönelik sistemler geliştirmesi ve STK’ların halkı medeni haklar konusunda bilinçlendirmesi gerekmektedir.

2.2.2 Bilgi edinme hakkı

Türkiye’de vatandaşların bilgi edinme hakkı (devlete ilişkin belge/dokümanlara erişebilme v.b.) yasalar tarafından güvence altına alınmakta ancak uygulamada sorunlar yaşanabilmektedir.

Bilgi Edinme Hakkı Yasa Tasarısı meclisten geçmiş, Haziran 2004’te yasalaşmıştır. Bilgi Edinme Hakkı çerçevesinde yasanın kendisinin olduğu kadar, uygulaması ve yaygınlık kazanması da önemlidir. Mevcut iyi uygulamalara örnek olarak devletin vatandaşlara bilgi edinme hizmeti verdiği

basbakanlik.gov.tr ve yasanın izlenmesini mümkün kılan bilgiedinmeyasasi.org websiteleri verilebilir.

Yasa hakkında farkındalık yaratma ve uygulanmasını izleme amacıyla bazı sivil girişimlerde bulunulmuştur. Örneğin TESEV tarafından yapılan bir araştırmada, bilgi edinme yasının uygulanmasının sonuçlarının mahkeme kararlarıyla daha netleşeceği belirtilmekte, ancak uygulamaya yönelik en önemli engelin gerek vatandaşlarda gerekse kamu yöneticilerinde demokrasi kültürünün henüz yerleşmemiş olması gösterilmektedir. Kanunun yaygın biçimde uygulanması ise bu sorunun çözümü olarak görülmektedir. Ayrıca raporda, bilgi edinme hakkı ile önemli bağlantıları olan devlet sırrı yasının/ tanımının eksikliğinin, yasanın amacına ulaşmasını engelleyebileceği söylenmektedir (TESEV, Bilgi Edinme Hakkı Değerlendirme Raporu, Aralık 2004).

Bölgesel Danışma Toplantıları ve Danışma Kurulu’nda da bilgi edinme hakkının olumlu bir gelişme olduğu, ancak bu konuda vatandaşlardaki bilgi eksikliğinin ve uygulamada çıkan sorunların giderilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca tüm devlet kurumlarının konuya aynı hassasiyet ile yaklaşmadıkları ve bölgesel farklılıklar gözlemlendiği bildirilmektedir.

2.2.3 Basın özgürlüğü

Basın özgürlüğü yasalar tarafından ve uygulamada yeterli derecede güvence altına alınmamaktadır. Basın özgürlüğü alanında AB uyum süreci çerçevesinde önemli gelişmeler olmasına rağmen Freedom House 2004 Raporu, bu konuda Türkiye’yi ülke sıralamaları içinde “kısmen özgür” kategorisine koymakta ve hala ciddi sorunlar bulunduğunu kaydetmektedir. Türk Ceza Kanunu’nda yapılan son değişiklikler ve bazı yazarlar aleyhine açılan ve basın ve düşünce özgürlüğünü ciddi anlamda zedeleyen davalar bu bağlamda önemli örneklerdir.

Danışma Kurulu üyeleri de özellikle son çıkarılan Türk Ceza Kanunu’nu basın özgürlüğüne büyük bir darbe olarak nitelendirmiş ve bu gelişmelerin STK’lar üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olacağını eklemiştir. Yeni TCK’nın uygulamaya geçmesiyle bu alanda bir gerileme olacağı öngörülmektedir. Kanun, gazetecilere hapis cezalarının önünü açmakta, bazı suçların basın tarafından işlenmesi halinde cezayı ağırlaştırmaktadır. Özellikle anti-demokratik görülen maddeler arasında Cumhurbaşkanına, bayrağa, diğer devlet sembollerine yada ulusun bütünlüğüne hakareti ve yetkili mercilerce gizli kabul edilen bilgileri ortaya çıkarmayı içeren maddeler vardır (Bianet, 2005, “Yeni Türk Ceza Kanununda Anti-demokratik Maddeler”).

2004 AB İlerleme Raporu’nda Haziran 2004 yılında kabul edilen Basın Kanunu’nun basın özgürlüğünü sağlama alanında büyük bir gelişme sağlamasıyla birlikte hala süren mahkemelerle ilgili haber yapmanın ağır para cezaları ile cezalandırıldığı kaydedilmiştir. Aynı raporda, bu cezalarda genel bir azalma görülse de, özellikle yerel medya üzerinde ağır bir yük oluşturmaya devam ettikleri ve yayınların yayınlanmaması, kurumların kendilerini sansürlemeleri gibi olumsuz etkilerinin olduğu eklenmektedir.

Türkiye basın özgürlüğünde daha yüksek standartlar yakalamayı amaçlamaktadır. Bu konuda gazeteciler platformları gibi lobicilik faaliyetleri olan sivil toplum kuruluşları bulunmakla birlikte, çabaların etki ve sonuçları henüz belli değildir.

2.3 Sosyo-ekonomik Bağlam (2 puan)

Bu bölümde ülkedeki sosyo-ekonomik durum ve bu durumun sivil toplum

üzerindeki etkisi incelenmektedir. Tablo III.2.3 sosyo-ekonomik bağlam gösterge puanlarına değinmektedir.

2.3.1. Sosyo-ekonomik bağlam

Sivil toplum ve sosyo-ekonomik bağlam ilişkisini daha somut bir hale getirmek amacıyla CIVICUS tarafından sivil toplumun işleyişini etkileyebileceği düşünülen sekiz koşul belirlenmiştir. Bu koşullar sırasıyla 1) yoksulluğun yaygınlığı 2) silahlı çatışma 3) etnik ve/veya dini gerilim 4) büyük ekonomik kriz 5) doğal afetlerden etkilenen nüfus oranı 6) sosyo-ekonomik koşullardaki eşitsizlik 7) yetişkinler arasında okuma yazma bilmeyenlerin yaygınlığı ve 8) bilgi teknolojisi altyapısının yetersizliğidir.

Yukarıda sıralanan sosyo-ekonomik koşullar, uluslararası kaynaklardan alınan verilere ve her koşulun sivil toplumun etkin işleyişine engel teşkil edebileceğini gösteren çeşitli ölçütlere göre değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerin Türkiye için sonuçları aşağıda sunulmaktadır:

- 1. Yoksulluğun yaygınlığı – Türkiye’de günlük 2 dolar ile geçinen nüfus oranı %40’tan fazla mıdır?** Hayır. Dünya Bankası’nın 2004 senesi Dünya Kalkınma Raporu’na göre Türkiye’de nüfusun %10,3’ü günlük 2 ABD doları ile geçinmektedir.
- 2. Silahlı çatışma – Türkiye’de son 5 yıldır süregelen silahlı çatışma mevcut mudur?** Evet. 2003 senesi Prio/Uppsala Silahlı Çatışma Veritabanı’na göre Türkiye’de 1999-2003 seneleri arasında bölgesel ve düzensiz olarak da olsa silahlı çatışmalar yaşanmıştır.
- 3. Etnik ve/veya dini gerilim–** Mevcuttur. Uluslararası Kalkınma ve Çatışma Merkezi’nin (CIDCM) kaynaklarına göre Türkiye’de etnik ve dini gerilim mevcuttur. Ülkede can güvenliği, özgür irade ve ayrımcılık konularında ciddi sorunlar yaşanmaktadır (CIDCM, Peace and Conflict Ledger, 2003).

TABLO III.2.3 SOSYO-EKONOMİK BAĞLAM GÖSTERGELERİ

	Alt Gösterge	Puan
2.3.1	Sosyo-ekonomik bağlam	2

4. Büyük ekonomik kriz – Türkiye’de son 2 yıldır büyük ekonomik kriz (dış borcun GSMH’den fazla olması) mevcut mudur? Hayır. Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri’ne göre Türkiye’nin 2003 senesi dış borcu GSMH’ını geçmemekte ve %61 oranında kalmaktadır. Bu ölçüte göre son senelerde ülkede büyük bir ekonomik kriz yaşanmamaktadır.

5. Doğal afetlerden etkilenen nüfus oranının yüksekliği – Mevcut değildir. Türkiye’de son iki sene içinde doğal afetlerden etkilenen nüfus oranı % 0,1’in altında, dolayısıyla çok düşük seviyelerde olmuştur (Uluslararası Afet Veritabanı, 2003-2004).

6. Sosyo-ekonomik koşullardaki büyük eşitsizlik – Mevcut değildir. Bu koşul Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın dünyada sosyo-ekonomik eşitsizliğin ölçülmesinde kullanılan GINI Endeksi’ne başvurularak değerlendirilmiştir ve Türkiye’nin puanı sosyo-ekonomik koşullarda büyük bir eşitsizliğe işaret etmemektedir.

7. Düşük okur-yazarlık oranı- Türkiye’de yetişkin okuma yazma bilmeyen nüfusun oranı %40’dan fazla mıdır? Hayır. 2004 senesi Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Raporu’na göre Türkiye’de 15 yaşın üzerinde olup okuma yazması olmayanlar yetişkin nüfusun sadece %13,5’ini oluşturmaktadır.

8. Bilgi teknolojisi altyapısının yetersizliği- Türkiye’de her 10,000 haneye düşen internet bağlantısı 5 taneden az mıdır? Hayır. Uluslararası Telekomünikasyon Birliği’nin 2003 senesi verilerine göre Türkiye’de her 10,000 haneye ortalama 53 internet bağlantısı düşmektedir.

Bu koşullar ve ölçütler bazında yapılan değerlendirme Türkiye’de sosyo-ekonomik ortamın sivil toplumun gelişmesi ve işleyişine önemli olmasa da kısmi sınırlamalar getirdiğini ve olumsuz koşulların sadece iki tanesinin (silahlı çatışma ve etnik ve/veya dini

gerilim) ülkede mevcut olduğunu ortaya koymaktadır.

Ancak CIVICUS tarafından sosyo-ekonomik ortamı değerlendirmek amacıyla seçilen koşullar, bu koşulların ölçüldüğü uluslararası kaynaklar ve Türkiye’deki sembolik ve söylem içerisindeki kullanımları arasındaki farklar, sosyo-ekonomik bağlamı Danışma Kurulu toplantısında en çok tartışılan konu yapmıştır. Danışma Kurulu içinde ciddi etnik/dini gerilim kavramları temelinde tartışmalar ve farklılaşmalar yaşanmıştır. Yukarıdaki ölçütlerin aksine, Danışma Kurulu sosyo-ekonomik koşulları sivil toplumun işleyişinde önemli derecede sınırlayıcı olarak nitelendirmiştir. Danışma Kurulu’na göre 1990’lardan bu yana yaşanan ekonomik kriz ortamı, giderek yapılaşan yoksulluk sorunu, gelir dağılımındaki dengesizlikler, milli gelirin düşüklüğü ve özellikle etnik alanda ortaya çıkan gerilim ortamı Türkiye’de sivil toplumun gelişmesini son derece engelleyici bir sosyo-ekonomik ortam oluşturmaktadır. Bölgesel Danışma Toplantıları katılımcıları ise bazı koşulların (yoğun kırsal kesim, hızlı kentleşme, ilgili siyasal sorunlar, v.b.) STK’ların etkin işleyişine engel teşkil ettiğini ve ekonomik koşulların bu sorunlara olumsuz katkıda bulunduğunu düşünmektedir.

2.4. Sosyo-kültürel Bağlam (1,7 puan)

Bu bölümde Türkiye’deki sosyo-kültürel eğilimlerin sivil toplum üzerinde nasıl (olumlu/olumsuz) bir etkisi olduğu irdelenmektedir. Aşağıdaki tablo gösterge puanlarını göstermektedir.

2.4.1. Güven

Türk toplumunda bireyler arasındaki güven seviyesi oldukça düşüktür. 1990 Dünya Değerler Araştırması’nda katılımcıların sadece %10’u “insanların birçoğuna güvendiklerini” belirtmiş ve Türkiye, araştırmadaki tüm ülkeler arasındaki güven sıralamasında son on ülke arasına girmiştir (Esmer 33). Bu oran,

1999 Dünya Değerler Araştırması'nda %16'ya yükselmiştir, ancak buna rağmen bu oran ülkede ciddi bir güven sorununa işaret etmektedir.

Diğer araştırmalar da benzer sonuçlara işaret etmektedir. TÜSEV'in 2004 yılı "Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet" raporunda katılımcıların sadece %12'sinin çoğu insana güvenebileceğini düşündüğü ortaya çıkmıştır. En güncel Dünya Değerler Araştırması Türkiye'yi toplumdaki güven eksikliği konusunda Brezilya'dan sonra ikinci sıraya koymaktadır. 2006 senesinin ilk yarısında gerçekleştirilen Türkiye'de sosyal sermaye ve demokratik katılım konulu bir kamuoyu araştırmasına göre katılımcıların sadece %13'ü çoğu insana güvenebileceğini düşünmektedir. Aynı araştırma Türk toplumunda aile dışındaki insanlara güven seviyelerinin çarpıcı derece düşük olduğunu göstermektedir. Vatandaşların %94'ü aile bireylerine güvenirken bu oran aile dışında yarıdan aza düşmekte ve sadece %40'ı komşularına, %33'ü tanıdıklarına, %23'ü hemşerilerine, %7'si diğer dinlerden ve %6'sı diğer milletlerden insanlara güvenmektedir (ARI Hareketi ve Infakto Research, 2006).

kişiler ile göçmenler, homoseksüeller, AIDS/ HIV'lilere karşı v.b) karşı yeterince hoşgörülü değildir. Dünya Değerler Araştırması'na (1999) göre, Türkiye'de vatandaşların farklı ırk, din ve etnik gruplardaki insanlara, HIV/AIDS'li insanlara ve eşcinsellere karşı "hoşgörülü olma" derecesi oldukça düşüktür (en düşük hoşgörü seviyesinin 3 olduğu skalada Türkiye 2,6'dır). Ayrıca STEP araştırma raporu hazırlanırken toplumda başta Ermeni konusunun tartışılmasını hoşgörü ile karşılamayan aşırı milliyetçi gruplar olmak üzere bazı hoşgörüsüzlük örnekleri yaşanmıştır.

Toplum genelinde varolan hoşgörü eksikliği gerek bölgesel gerekse ulusal düzeydeki danışma toplantılarında tartışma konusu olmuştur. Ancak bu geneldeki eksikliğe ek olarak bazı bölgesel farklılıklara da dikkat çekilmiş, Ankara ve Diyarbakır toplantıları katılımcıları toplumda çeşitliliğe karşı çok düşük hoşgörü seviyesi olduğunu belirtirken İstanbul ve İzmir'deki katılımcılar bir zamanlar oldukça yüksek olan hoşgörü seviyelerinin hızla azalmakta olduğundan yakınmışlardır.

2.4.3. Kamu ruhu

Toplumdaki düşük güven ve hoşgörü seviyelerine karşın kamu ruhunun yüksek seviyede seyredildiği görülmektedir. Dünya Değerler Araştırması'na (1999) göre, Türkiye'de insanlar arasında kamu ruhu ya da birbirine yardım etme eğilimi 1,2 olarak değerlendirilmiştir. Bu değer, 1'in en yüksek 3'ün en düşük kamu ruhuna işaret ettiği skalada, toplumda kamu ruhunun çok güçlü olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde, "Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet" raporunda da, toplumsal yaşamda birlik-beraberlik ruhunun güven, ahlaki davranış ve başkalarının hakkına saygı temelinde Türkiye'de var olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.5 Yasal Ortam (1,5 puan)

Bu bölümde mevcut yasal ortamın sivil topluma ne derece olanaklar sağlamakta

TABLO III.2.4 SOSYO-KÜLTÜREL BAĞLAM GÖSTERGELERİ

	Alt Göstergeler	Puan
2.4.1	Güven	1
2.4.2	Hoşgörü	1
2.4.3	Kamu ruhu	3

Bölgesel Danışma Toplantıları katılımcılarına göre de toplumda karşılıklı bir güven sorunu vardır ve toplumda diyalog ve güven sağlanmasında sivil toplumun rolü önemlidir.

2.4.2. Hoşgörü

Türkiye'de insanlar birbirlerine ve kendilerinden farklı kimselere (örn: farklı ırk, din, mezhep/kökene mensup

ya da onu ne derece engellemekte olduğu irdelenmektedir. Tablo III.2.5 gösterge puanlarını yansıtmaktadır.

Türkiye’de STK’lar, ağırlıklı olarak dernek veya vakıf olarak tüzel kişilik kazanmaktadır. Ancak bu noktada kurulmalarında hala zorluklarla karşılaşılacak sendikaları ve meslek odalarını da saymak gerekmektedir. Vakıf ve derneklerin her ikisi için de özel yasalar ve ayrı denetim organları düzenlenmiştir (İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı ve Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü). Türkiye’de örgütlenme, toplantı, ifade özgürlükleri ve diğer medeni hakların 1980’lerdeki askeri müdahale yüzünden büyük ölçüde kısıtlandığı ve 2004 yılının ortasına kadar STK’ların kolaylaştırıcı olmayan bir ortam içerisinde ve sıkı kısıtlamalar altında faaliyet gösterdikleri söylenebilir. Ancak yeni Dernekler Kanunu ve sivil toplumu yakından ilgilendiren diğer kanunlarda yapılan önemli reformlarla, yasal ortamın daha rahat ve kolaylaştırıcı bir hale geldiği söylenebilir.

2.5.1. STK’ların tescili

STK’ların tescil süreci ne derece destekleyicidir? Süreç (1) basit (2) hızlı (3) hesaplı mı, (4) yasal gereklilikler takip ediliyor mu, (5) tutarlı biçimde uygulanıyor mu? STK’ların tescil sürecinin oldukça destekleyici olduğu söylenebilir. Ancak tescil koşul ve işlemlerinin STK türlerine bağlı olarak değişiklik göstermesi sebebiyle bu durum tüm sektör için geçerli olmamaktadır.

Kuruluş süreci dernekler için kolaylaştırılmıştır. Dernek kurmak için en az 7 kişi gerekirken ve bu kişilerin gerekli evrakı (oldukça sınırlayıcı olan eski düzenlemelerin aksine) teslimi halinde dernek tüzel kişilik kazanmakta, 30 gün içinde yerel mercilerden aksine bir haber almadıkları takdirde tescil olmuş sayılmaktadır. Tüzel kişiliğini kazanan dernekler, faaliyetlerine başlamakta, üye alabilmekte ve aidat toplayabilmektedir.

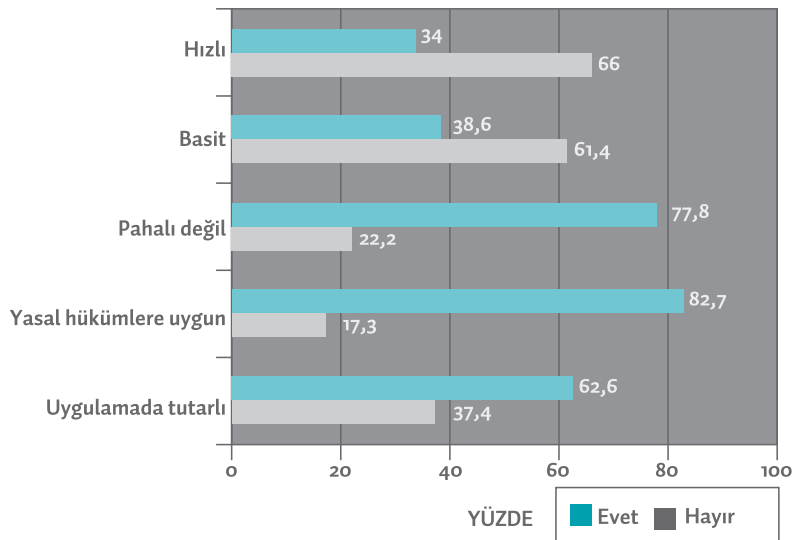
TABLO III.2.5 YASAL ORTAM GÖSTERGELERİ

	Alt Göstergeler	Puan
2.5.1	STK’ların tescili	2
2.5.2	İzin verilen savunuculuk faaliyetleri	2
2.5.3	STK’ların lehine olan vergi yasaları	1
2.5.4	Bağışlar için vergi indirimleri	1

Dernekler Dairesi Başkanlığı tarafından yapılan inceleme neticesinde kurulmasında engel bulunmayan dernekler kütüğe kaydedilerek tescil süreci tamamlanmaktadır. Ancak bir kısmını derneklerin oluşturduğu anket katılımcıları bu süreci yeterince basit ya da hızlı bulmamakta ve zaman zaman uygulamada bölgeler arası farklar olabildiğini belirtmektedir (bkz. Şekil III.2.2).

Kuruluş süreci vakıflar içinse oldukça zahmetli, zor ve pahalı bir süreçtir. Vakıfların kurulması derneklere göre farklılık göstermektedir. Buna göre vakıflar kanun ile belirlenen ve her sene yeniden değerlendirme oranında arttırılan ana varlık miktarlarını karşılamaları şartıyla mahkemeler tarafından kurulmaktadır. Mahkeme, vakfın kuruluşu için Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün olumlu görüşünü aramaktadır. Ana varlık miktarları

ŞEKİL III.2.2 STK’LARIN TESCİL SÜRECİ

vakfın kuruluş amacına göre 500.000 ile 1.000.000 YTL arasında değişen miktarlarda olmalıdır. Birçok vakfın kuruluşuna yeterli ana varlık sahibi olmadıkları gerekçesiyle mahkemeler tarafından onay verilmemiştir. Buna rağmen uygulamada birçok vakfın bu miktarların çok altında kalan ana varlık tutarlarıyla kuruldukları ve bu konuda tarafsız ve eşitlikçi bir tutum olmadığı görülmektedir.

TÜSEV'in 2004 seneli "Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet" raporunda Vakıf yöneticilerine devletin mevzuat açısından en başta hangi alanda vakıf faaliyetlerine engel teşkil ettiği sorulmuştur. Araştırma sonuçları çok çeşitli faaliyetler arasında tescil sürecinin en sorunlu alan olduğunu göstermektedir (Bkz. Tablo III.2.6). Vakıf yöneticilerince devletin mevzuat açısından engel teşkil ettiği diğer alanlar sırasıyla bağış dışında kaynak yaratma, menkul, gayrimenkul alım satımlar ve vergi yükümlülükleridir. Belirtilmesi gereken bir başka nokta, bu raporun hazırlandığı esnada beraberinde önemli reformları getirecek olan Vakıflar Kanunu Tasarısı'nın halen TBMM'de yasalaşmayı beklemekte olduğudur (TÜSEV ve ICNL, 2004).

2.5.2 İzin verilen savunuculuk faaliyetleri

Kanuna aykırı olmadığı sürece STK'ların savunuculuk faaliyetlerinde sınırlamalar bulunmamaktadır. Kanunlarda STK'ların savunuculuk yapma/devleti eleştirme özgürlüklerinin üstünde bir sınırlandırma yoktur. Ancak dernek ve vakıflar kanunlara ve ahlaka aykırı faaliyette bulunamaz ve bu amaçlarla kurulamazlar. Bu alanda hala, özellikle Anayasa'dan kaynaklanan ve genel itibarla; devlete, hukuka ve Atatürk ilkelerine aykırı olduğu gerekçesiyle çeşitli sınırlamalar görülmektedir. Yasal bağlamda STK'ları kısıtlayıcı unsurlar sadece sendikaların örgütlenme ve greve gitme özgürlükleri üzerinde bulunmaktadır.

Ancak AB 2003 İlerleme Raporu'nda da belirtildiği üzere uygulamada kısıtlamalar mevcuttur. Rapora göre Türkiye'de, "insan hakları kuruluşları ve savunucuları aleyhine çok sayıda davalar açılmıştır. Davaların çoğunluğu, beraat ile veya hapis cezasının para cezasına çevrilmesi veya ertelenmesi ile sonuçlanmış olsa da, insan hakları savunucuları, davaların sayısının yetkililerce taciz edilme boyutunda olduğu duygusu içindedir. Halen, insan hakları savunucularına karşı devam etmekte olan 500 dava olduğu tahmin edilmektedir" (AB 2003 İlerleme Raporu s.33).

AB 2004 İlerleme Raporu'nda ise hala STK faaliyetlerinin sistematik olarak video kaydının yapılmasının ve göstericilere karşı uygunsuz güç kullanımının raporlanmakta olduğu, ancak bazı benzer uygulamaların kaldırılması yolunda yetkililerin olumlu adımlar attığı bildirilmiş; sayısı azalmakla birlikte, insan hakları savunucularının sıklıkla adli tacize maruz kaldıkları eklenmiştir (AB 2004 İlerleme Raporu s. 174). Ayrıca sendikal etkinliklerinden dolayı işçilerin işten çıkarıldıklarına ve kamu çalışanlarının başka görevlere atandıklarına dair raporlar mevcuttur. 2005'te ülkenin en büyük öğretmen sendikası olan Eğitim Sen'le bağlantılı

TABLO III.2.6 VAKIF YÖNETİCİLERİNCE DEVLETİN MEVZUAT AÇISINDAN EN BAŞTA ENGEL TEŞKİL ETTİĞİ ALANLAR

Faaliyet	%
Kuruluş İşlemlerinde	13
Bağış Dışında Kaynak Yaratma	12
Menkul, Gayrimenkul Alım ve Satımlarda	11
Vergi Yükümlülükleri	9
Uluslararası İlişkiler	5
Mali Denetim	5
Üyelik	4
Bürokratik İşlemler	2
Teftiş Katılım Payı	2
Diğer	8

"Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet" (TÜSEV, 2005)

olarak sendikal haklar ağır biçimde ihlal edilmiştir.

“Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması” sonuçları da bunu destekler niteliktedir. Katılımcılar arasında devletin sivil toplumun savunuculuk faaliyetlerine hiçbir sınırlama getirmediği görüşünde olanların oranı oldukça düşüktür (% 13). Makul sınırlamalar getirdiğini düşünenlerin oranı ise % 63’tür (Bkz. Şekil III.2.3). Bölgesel temelde de devletin kendi görüşlerine aykırı olan STK savunuculuk faaliyetlerine engel olduğu ve bu sebeple STK’ların devletin hesap verebilirliğini sağlamaya yönelik çalışmalarının sonuçsuz kaldığı belirtilmektedir (devletin hesap verebilirliğini sağlama konusu Değerler boyutunda daha detaylı tartışılmaktadır). Bununla birlikte, düşünce ve ifade özgürlüğüyle ilgili meselelerde pek çok yasal değişiklik yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Yasal çalışmalarda sivil toplumun daha aktif rol aldığı ve görüşlerinin dikkate alındığı görülmektedir. Örnek olarak Vakıflar Kanun Tasarısı Taslağı 2004 Ekim ayında kamuoyuna sunulmuş ve yaklaşık 6 ay boyunca sivil toplum kuruluşlarından gelen yorumlar çerçevesinde şekillenerek kanunlaşmak üzere TBMM’ye gönderilmiştir.

Yukarıdaki verilere dayanarak bu alanda pek çok yasal reform yapılıyor olmasına rağmen, devlet kontrolünden medeni özgürlüklere geçişte daha yolun uzun olduğu görülmektedir. Devlet sisteminde sivil toplumu ve sivil toplum kuruluşlarını kontrol altında tutmak derin bir yere sahiptir ve güvenlik güçleri, adalet sistemi, yerel ve merkezi yönetimler bu kültürden paylarını almaktadır. Bu durum devlet kurumlarına sadece yasalarda yapılacak değişikliklerle değişmeyecek kadar derine işlemiştir.

STK’ların devlete eleştirel yaklaşabilmeleri son derece kritik bir noktadır. Zira, bu eleştirel sesin susturulması STK’ların varlığını anlamsız

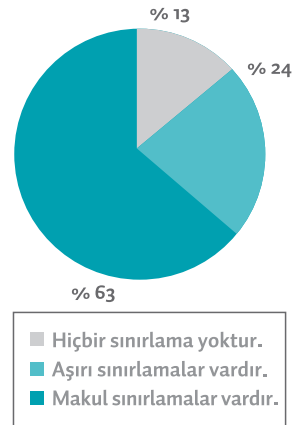
kılacaktır. Bu durumda izlenebilecek değişik ancak hepsi birbiri ile yakından bağlantılı yöntemler mevcuttur: STK’ların medeni özgürlüklerin ihlal edildiği durumları izleyip raporlamaları, bir başka deyişle uygulamanın bekçileri olmaları gerekmektedir. STK’lar ayrıca çeşitli devlet kurumlarını sivil toplum ve STK’lar hakkında eğitmeli ve iki sektör arasında karşılıklı anlayışı geliştirmelidir.

2.5.3 STK’ların lehine olan vergi yasaları

Tüm dernek ve vakıflar kurumlar vergisinden muaf tutulmaktadır. Ancak STK’lara ait iktisadi işletmeler kurumlar vergisi mükellefidirler. Vergi mevzuatı genel olarak STK’ların lehine ve mali sürdürülebilirliği destekler nitelikte olmamakla birlikte bir takım istisnalar ve teşvikler sağlamaktadır. Ancak bu teşviklerin başında gelen kamu yararı statüsünü elde edebilen STK yelpazesi sınırlıdır ve bu statü ile elde edilen vergi muafiyetleri kurumların kendilerinden ziyade bağışçılarına yöneliktir.

Sivil toplum kuruluşları için vergi istisna veya muafiyetlerinden yararlanmanın en önemli aracı *kamu yararına çalışan dernek veya vergi muafiyetine sahip vakıf* statüsüne sahip olunmasıdır. Bu statü dernekler için Dernekler Kanunu’nda, vakıflar için ise 83 numaralı Kurumlar Vergisi Genel Tebliği’nde düzenlenmektedir. Dernekler için daha genel bir takım şartlar belirtilmekle birlikte, vakıflar için statü başvurusunda bulunulması daha ağır şartlara bağlanmıştır. Statünün Bakanlar Kurulu kararıyla alınabilmesi ise süreci zorlaştırmanın yanı sıra siyasi bir nitelik kazandırmakta bu da az sayıda kuruluşun bu statüye sahip olabilmesine sebep olmaktadır. Bu statüyü elde etmenin süreci belirsiz, bazen siyasi kararlara bağlı ve genel olarak zor olması nedeniyle bugün Türkiye’de sadece 474 dernek (yaklaşık %1) ve 222 vakıf (yaklaşık %7) bu statüye sahiptir. ICNL ve TÜSEV ortaklığıyla SKIP (STK-Kamu İşbirliği

ŞEKİL III.2.3
DEVLETİN STK’LARA
GETİRDİĞİ
SINIRLAMALAR

Projesi) kapsamında hazırlanmış olan bir rapor STK-devlet işbirliği konusunu daha derin incelemektedir.

Danışma Kurulu'nda mevcut vergi yasalarının sivil toplumun gelişimini sınırlayıcı olduğu düşüncesi hâkimdir. Danışma Kurulu üyeleri ayrıca, insan hakları alanında çalışan kuruluşların kamu yararı statüsü almalarının çok zor olduğunu vurgulamışlardır.

2.5.4 Bağışlar için vergi indirimleri

Bireysel ve kurumsal bağışı teşvik etmek amacıyla verilen vergi indirimleri, kredileri ya da diğer vergi olanakları Türkiye'de çok sınırlıdır. Bireyler beyan edilmiş gelirlerinin %5'ine kadar olan kısmını kamu yararı statüsüne veya vergi muafiyetine sahip olan STK'lara bağışlamaları kaydıyla vergiden düşülebilmektedir. Kalkınma önceliği taşıyan belli coğrafi bölgelerde bu oran %10'a kadar yükseltilmiştir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi kamu yararı statüsü ya da vergi muafiyeti olan STK'lar derneklerin sadece %1'ini, vakıfların ise %7'sini oluşturmaktadır ve bu statüyü almak için gereken şartlar ve süreç oldukça zordur. Kamu yararı statüsü veya vergi muafiyeti olmayan STK'lara yapılan bağışlar için vergi muafiyeti de söz konusu olmamaktadır. Kamu yararı statüsü geliştirilmediği sürece sadece küçük bir grup STK bağışlardan faydalanmaya devam edecektir.

Bağışların vergiden düşülebilmesinin yanı sıra filantropiyi teşvik edici başka stratejiler de geliştirilmelidir. Yurtdışında Macaristan dahil olmak üzere bazı ülkelerde uygulanan ve gerek küçük gerekse büyük miktarlardaki bağışları çekici kılan %1 uygulaması bu tür stratejilere başarılı bir örnektir. Ayrıca maaşlı çalışanların bağışları için vergi indirimleri almaları mevcut vergi mevzuatında mümkün değildir ve bu durum toplumun büyük bir kesiminin STK'lara bağış yapmasını engellemektedir. Devletin yasal düzenlemelerde değişiklik yapıp bireysel ve kurumsal filantropiyi desteklemesi şarttır.

2.6. Devlet-Sivil Toplum İlişkileri (1 puan)

Bu bölüm sivil toplumla devlet arasındaki ilişkilerin niteliğini özerklik, diyalog ve işbirliği bağlamlarında incelemektedir. Aşağıdaki tablo gösterge puanlarını yansıtmaktadır.

TABLO III.2.7
DEVLET-SİVİL TOPLUM
İLİŞKİLERİ GÖSTERGELERİ

	Alt Göstergeler	Puan
2.6.1	Özerklik	1
2.6.2	Diyalog	1
2.6.3	İşbirliği/destek	1

2.6.1 Özerklik

Teoride ve yasalar kapsamında sivil toplum devletten bağımsız olarak varlığını ve işlerliğini sürdürebilmekte, STK'lar devlet müdahalesi olmaksızın özgürce çalışabilmekte ve devlet denetimi yalnızca kamu çıkarlarını korumak amacıyla tasarlanıp sınırlandırılmaktadır. Ancak uygulamada STK'ların sık sık devletin haksız ve yersiz müdahalelerine maruz kaldıkları görülmektedir.

Türkiye'de 1980-2004 yılları arasında örgütlenme özgürlüğü ve dolayısıyla sivil toplum üzerinde büyük kısıtlamalar söz konusuydu. II. Bölüm'de daha detaylı tartışılan 1960-1980 arasında yaşanan üç askeri darbenin etkileri hala kendini göstermektedir. Türkiye, STK'ların devlet yetkililerince sıkı denetimlere tabi tutulduğu 20 yıldan fazla süren gergin bir dönemden çıkmaktadır. Son döneme kadar dernekler, STK'ları incelemek için geniş çapta güç sahibi olan polis tarafından gözetim ve denetime tabi tutulmaktaydı. Gerek dernek gerekse vakıflar için yönetmelikler aşırı denetleme yapılabilecek ve iç işlerine karışılabilir şekilde oluşturulmuştu; uluslararası derneklere katılma, ortak projeler yürütme veya uluslararası veya yabancı vakıflardan/STK'lardan bağış kabul etmeyi de içeren "uluslararası ortaklıklara" katılmak için izin almayı gerektirmekteydi.

2001 Kopenhag Kriterleri reform sürecinin başlamasıyla birlikte örgütlenme özgürlüklerinin yeniden sağlanmasını amaçlayan reformlar yapılmıştır. 2003'te yeni bir Dernekler Dairesi Başkanlığı kurulmasıyla derneklerin polis tarafından gözetimi son bulmuştur ancak bu daire hala İçişleri Bakanlığı'na rapor vermektedir. Temmuz 2004'te yasalaşan yeni Dernekler Yasası bu konuda çok daha ilerici ve devletin sivil topluma karşı hızla değişmekte olan tutumunu göstermektedir.

Türkiye'de, son yıllarda olumlu gelişmeler olsa da, devletin sivil toplum faaliyetlerine haksız müdahalelerine sıklıkla rastlanmaktadır. Sendikalarda hala grev yasağının bulunması ve insan hakları ve işkence gibi diğer 'hassas' konularda çalışan kuruluşların sıkı denetlenmeleri sivil toplumun özerkliğine gölge düşürmektedir.

Anket katılımcıları arasında devletin sivil toplumun faaliyetlerine sıkça müdahale ettiğini düşünenlerin oranı yaklaşık üçte bir oranındadır (%32,8). Katılımcıların büyük bölümü (%36) devlet müdahalesinin bazen gerçekleştiğini kaydetmektedir. Medya Tarama Analizi'nde devlet müdahalesinin değerlendirildiği göstergeye denk düşen 41 habere rastlanmıştır. Ancak, bunlar arasından sadece 8 tanesi farklı içerik taşımaktadır. Eğitim-Sen'in kapatılması ve üyelerinin protestolarına yönelik haberler çok sayıda tekrar edilmiş, pek çok haber içerik bakımından devletin sendikal haklara, basın açıklaması ve bildiri yayınlama haklarına hala müdahale ettiğini yansıtmıştır.

Yukarıdaki veriler yasal düzenlemelerle sivil toplumun daha çok özerklik kazanmakta olduğuna ancak devlet kurum ve yetkililerinin henüz bu durumu benimsemişliğine işaret etmektedir. Yukarıda da söz edildiği gibi reformların uygulamalarının izlenmesi büyük önem taşımaktadır.

2.6.2. Diyalog

Devlet sivil toplumla kısıtlı bir diyalog içerisindedir ve bu diyalog yeterince kapsamlı ya da kurumsallaşmış değildir. Türkiye'de devletin sivil toplumla kurduğu diyalog, genelde ayırıcı bir nitelik taşımaktadır: devlet bazı STK'larla diyaloga girerken, insan hakları dernekleri gibi diğer kuruluşlarla daha az ve hatta hiç diyaloga girmemektedir. Diyalog kurma konusundaki çabalar geçici düzeyde kalmakta ve sadece belli STK'lar belli konularda (sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler gibi) devletle daha yakın ilişkiler kurmaktadır. Ayrıca özel sektör tarafından kurulan bazı STK'ların devletle güçlü bağları ve sürekli bir diyalogları mevcuttur (örn. Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği).

Dünya Bankası tarafından hazırlanan bir rapora göre de, "Türkiye'de devletle STK'lar arasındaki etkin iletişim ve işbirliği kanalları sınırlıdır. Devlet daha istekli olmasına rağmen (aşırı cılızlığı teşvik etme korkusundan dolayı) STK'larla ilişki kurmakta tereddüt etmektedir" (Dünya Bankası Raporu, 2002. s.86).

Ancak 2002'den bu yana AB üyelik süreci ile beraber devletin STK'larla diyalogunu hem nitelik hem de nicelik açısından artırdığı gözlemlenmektedir. Örneğin 2003'de Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı kurulmuş, bu alanda çalışan STK'lar ile devlet yetkilileri aynı masa etrafında toplanmıştır (Başbakanlık hakkında detaylı bilgi Etki boyutunda ve Eklerde mevcuttur). Devlet-STK diyalogu örnekleri sosyal politikalar, kamu hizmetleri ve yoksullukla mücadele alanlarında hızla artmaktadır. Ancak STK'lar devlet-STK ilişkisini belirleyici bir çerçeveye ihtiyaç olduğuna dikkat çekmektedir. Örneğin SKIP (STK-Kamu İşbirliği Projesi) projesi AB üyelik sürecinde STK'lar ile devlet arasında demokratik bir işbirliği kurulmasını ve davranış kuralları belirlenmesini amaçlayan bir AB projesidir. Ayrıca yerel yönetimlerle STK'lar arasındaki ilişkileri geliştirmeye yönelik adımlar atılmış, mecliste AB tarama sürecinde STK'lara

TABLO III.2.8 STK TÜRÜNE GÖRE DEVLETLE DİYALOGA İLİŞKİN HABER ANALİZİ

STK Türü	Çıkan haber sayısı
İnanç temelli kuruluşlar	2
Sendikalar	22
Savunuculuk yapan STK'lar	3
Hizmet veren STK'lar	6
Eğitim, geliştirme, araştırma gibi alanlarda aktif olan STK'lar.	2
Kadın Kuruluşları	1
Meslek ve iş örgütleri	46
Ekonomik çıkara dayalı STK'lar	23
Etnik / geleneksel / yerel birlikler	3
Çevre ile ilgilenen STK'lar	3
Kültür ve sanatla ilgilenen STK'lar	1
Hibe dağıtan vakıflar & fon geliştirme organları	1
STK ağları/federasyonları/destek merkezleri	11
TOPLAM HABER SAYISI	124

"Sivil Toplumuna İlişkin Medya Tarama Analizi" (TÜSEV, 2005)

TABLO III.2.9 VAKIFLARIN DEVLETLE İŞBİRLİĞİ: AYRINTILI

	Belediye	Valilik	Kaymakamlık	Müftülük makamı	İl Millî Eğitim Müdürlüğü
Şu anda işbirliği içinde bulunan vakıflar (%)	32,5	29,2	18,8	9,1	32,5
İşbirliği alanları					
Burs sağlanması, eğitim vb.	6	11,7	8,2	3,3	53,5
Bilgi değişimi	6	10,4	8,2	3,3	4,7
Altyapı hizmetleri	6	1,3			
Emlak, emlak kaydı, vb.	12	2,6		3,3	1,2
Çevre ve trafik gibi konularda çalışan vakıflar	8	2,6	2	3,3	1,2
Yiyecek temini	2	1,3			
Resmi yazışmalar, izinler vb.	8	15,6	22,4	3,3	9,3
Sosyo-kültürel aktiviteler	17	15,6	20,4	13,3	14
Yardım sağlanmasına dönük çeşitli konular	11	13	8,2	10	3,5
İdare, proje ve organizasyon konuları	14	15,6	14,3	13,3	3,5
Caminin çeşitli ihtiyaçları				33,3	
Diğer	10	10,4	16,3	13,3	9,3
Toplam	100	100	100	100	100

"Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet" (TÜSEV, 2005)

danışılmasını teşvik eden mevzuat kabul edilmiştir.

Bu girişimler oldukça yenidir ve uygulamaya nasıl yansıtacakları henüz bilinmemektedir. Ayrıca pek çok STK devletle yakın ilişkiler kurulmasının özerkliklerini olumsuz yönde etkileyeceğini düşünmektedir. "Türkiye'de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması"nda katılımcıların sadece %2'si devlet-sivil toplum arasındaki diyalogu yaygın bulmuştur. Bu ilişkiyi kopuk bulanlar %21,5 oranında, sınırlı bulanlar da % 61,5 oranındadır. "Türkiye'de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi" raporunda da sivil toplum-devlet diyalogunun sınırlı olduğu ve devletin daha çok sivil toplumu denetleme eğiliminde olduğu ortaya çıkmaktadır.

STEP Medya Tarama Analizi'nde bu konuda 124 haber bulunmuş, devlet ile en çok diyaloga giren STK türü, 46 haber ile "meslek ve iş örgütleri" olmuştur. Ayrıca sendikalarla bağlantılı 22 ve "ekonomik çıkara dayalı STK'lar" la ilgili 23 haber çıkmıştır. Bu veriler yukarıda belirttiğimiz üç STK türünün devlet ile olan diyalogunun diğer 10 STK türüne göre oldukça gelişmiş olduğunu göstermektedir (bakınız Tablo III.2.8).

Devlet ve sivil toplum arasında ortak güven, yarar ve işbirliğine dayalı ilişkiler kurulması için zaman gerekmektedir. Mevcut mekanizma ve strateji geliştirme çabalarının önümüzdeki senelerde bu diyalogu çok daha güçlü kılacağı düşünülmektedir.

2.6.3 İşbirliği/Destek

Devletten aynı/nakdi kaynak alımı olan STK yelpazesi oldukça sınırlıdır.

Kamu kuruluşlarının STK faaliyetlerine bulunduğu katkının miktarına (ya da aynı anlamda eşdeğeri) dair resmi veriler bulunmamakla birlikte uygulama, hem yerel düzeyde/il düzeyinde hem de belediyeler düzeyinde işbirliği ve desteğin olduğunu göstermektedir.

"Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet" raporunda

devletle işbirliği içinde bulunan vakıfların %33'ünün belediyelerle, %29'unun valiliklerle, %19'unun kaymakamlıklarla, %9'unun müftülüklerle ve %33'ünün İl Millî Eğitim Müdürlükleri'yle işbirliği içinde oldukları görülmektedir (bakınız Tablo III.2.9)

“Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması” çerçevesinde yapılan ankete katılanların, %88,3'ünün devletten yardım almadıklarını söylemesi, belediyelerin dışarıda bırakıldığı zaman devlet desteğinde ciddi düşüş olduğunu göstermektedir (Bkz. Şekil III.2.4).

Benzer şekilde, “Türkiye’de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi” raporunda da, *devlet-sivil toplum ilişkileri bağlamında işbirliği ve desteğin zayıf olduğu ve devletin STK’lar ile ilgili harcamalara az para ayırdığı belirtilmektedir.* Bunun yanı sıra katılımcılar devletin STK’lar arasında ayrımcılık yaptığını, vergi mevzuatının yeterince özendirici olmadığını ve devlet-STK ilişkilerinde işbirliği tanımı yapılması gerektiğini belirtmiştir.

2.7 Özel Sektör-Sivil Toplum İlişkileri

Bu bölümde sivil toplum ve özel sektör arasındaki ilişkilerin niteliği irdelenmektedir. Aşağıdaki tablo gösterge puanlarını yansıtmaktadır.

TABLO III.2.10 ÖZEL SEKTÖR-SİVİL TOPLUM İLİŞKİLERİ GÖSTERGELERİ

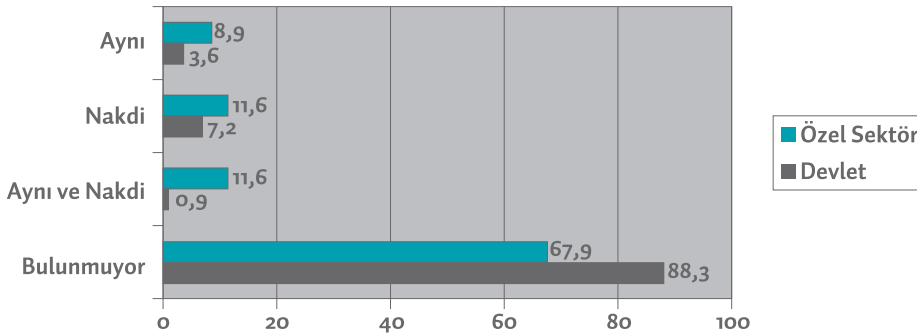
	Alt Göstergeler	Puan
2.7.1	Özel sektörün tavrı	1
2.7.2	Kurumsal sosyal sorumluluk	1
2.7.3	Özel Sektör Desteği (kurumsal filantropi/ bağış)	1

2.7.1. Özel sektörün tavrı

Özel sektörün genel olarak STK'lara karşı kayıtsız olduğu görüşü hâkimdir. Ancak kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının yerleşmesi ile özel sektörün sosyal ve ekonomik kalkınmada sivil toplum faaliyetlerini desteklemesi gerektiği düşünülmektedir.

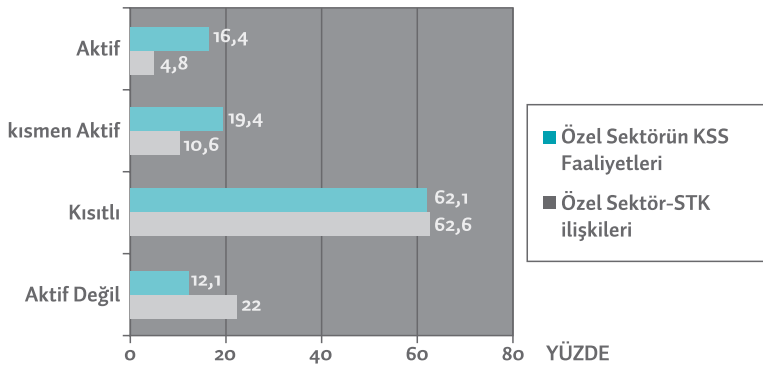
“Türkiye’de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi” raporunda özel sektör-STK ilişkisinin sorunlu olduğu ancak özel sektör yaklaşımının eskiye göre daha bilinçli ve olumlu olduğu belirtilmektedir. Ancak “Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması” içinde yapılan ankete katılanların çoğunluğu özel sektör- STK ilişkilerini ve özel sektörün kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerini kısıtlı bulmuştur (sırasıyla %63 ve %62) (Bkz. Şekil III.2.5) Ayrıca katılımcıların %68'i özel sektörden destek almadıklarını belirtmektedir (Bkz. Şekil III.2.4)

ŞEKİL III.2.4 ÖZEL SEKTÖR VE DEVLETİN STK'LARA DESTEĞİ (%)

	Bulunmuyor	Ayni ve Nakdi	Nakdi	Ayni
■ Özel Sektör	67,9	11,6	11,6	8,9
■ Devlet	88,3	0,9	7,2	3,9

ŞEKİL III.2.5 ÖZEL SEKTÖR - STK İLİŞKİLERİ

Tartışmaların çoğu özel sektörün tavrından çok STK'lara nasıl destek sağlamakta olduğu (kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal filantropi) konusunda olmuştur.

2.7.2 Kurumsal sosyal sorumluluk

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS), Türkiye'de son zamanlarda ortaya çıkmış bir kavramdır ve Türkiye'nin önde gelen birçok şirketi için gitgide daha önemli hale gelen bir konudur. "Özellikle geçtiğimiz son bir kaç yılda, kurumsal sosyal sorumluluk ve topluma yapılan yatırımları ilerletmenin gün geçtikçe daha büyük bir toplumsal yükümlülük haline gelmesiyle, kurumsal sosyal sorumluluğun önemi ve değeri artık teoride kalmamakta, hayata geçirilmektedir" (Bikmen, 2004, s.3). Ancak şirketlerin faaliyetleriyle yarattıkları olumsuz sosyal ve çevresel etkileri göz ardı ettikleri de gözlemlenmektedir. Bu durum ülkede kurumsal sosyal sorumluluk konusunda tartışma ve girişimlerin arttığını ancak konuda hala kavramsal bir kargaşa söz konusu olduğunu göstermektedir. Özel sektör kurumsal sosyal sorumluluğu sadece sosyal içerikli projelere sponsorluk yapmak olarak görmekte, bu kapsama giren faaliyetlerin hangileri olduğunu tam olarak bilememektedir. Benzer bir karmaşa sivil toplum aktörleri arasında da görülmektedir.

"Türkiye'de Sivil Toplum Araştırması" içinde yapılan ankette, katılımcıların ancak %5'i Türkiye'nin önde gelen şirketlerinin

çalışmalarının sosyal sonuçlarını göz önünde bulundurduklarını belirtmişlerdir, % 63'ü ise şirketlerin çalışmalarının sosyal sonuçlarına ilgisini sınırlı olarak nitelendirmiştir. Türkiye'de Sivil Toplum Araştırması verileri de şirketlerin çalışmalarının sosyal sonuçlarına ilgisinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Kurumsal Sosyal Sorumluluk anlayışının yeni ve sözde olduğunu, bununla birlikte ileriye doğru olumlu bir gelişme eğilimi gösterdiğini de söylememiz gerekir.

Kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının kısmen benimsenip uygulanması "Özel Sektörün Kurumsal Sosyal Sorumluluğu"²² (TÜSEV, 2005) raporunda da ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın amacı, kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının Türk şirket kültüründe edindiği yerle ilgili genel bir değerlendirmeye ulaşmaktır. Amaca ulaşmak için, Türkiye'de faaliyet gösteren ve 2002 yılında yayınlanan yıllık mali raporlara göre yapılan sıralamadaki ilk 10 şirket ele alınmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda, firmaların kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine gösterdikleri önemin gün geçtikçe arttığı gözlemlenmiştir. Ancak yine de, "Türkiye'de Kurumsal Filantropi" (TÜSEV 2004) başlıklı raporda da belirtildiği gibi şirketlerin bu konuda hedef kitle belirlemediği ve hangi projelere, nasıl destek verecekleri konusunda net bir stratejileri olmadığı göze çarpmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk alanında STK'larla işbirliğine gidilse de bunun daha çok sponsorluk biçiminde olduğu görülmüştür. Sponsorluk çalışmaları da daha çok eğitim, çevre, kültür-sanat ve spor alanlarında gerçekleştirilmiş olup, insan hakları, sosyal adalet, kurumsal yönetim, ekonomik kalkınma, kentleşme kültürü ve işyerlerindeki koşulların iyileştirilmesi gibi uluslararası arenada kurumsal sosyal sorumluluk alanına dâhil edilen konu başlıkları, bu çalışmaya dahil edilmiş şirketlerin ilgi alanı dışında kalmıştır. Sponsorluk çalışmaları, halkla ilişkiler faaliyeti olarak

22 "Özel Sektörün Kurumsal Sosyal Sorumluluğu: Türkiye'deki 10 Şirketin İncelemesi" Raporu, Türkiye'de özel sektörün sivil toplum kuruluşlarıyla olan ilişkilerini incelemeyi ve özel sektörün kurumsal sosyal sorumluluk kültürünü ne ölçüde benimsediğini vaka analizleri yoluyla ölçmeyi hedeflemiştir. Rapor, Türkiye'de faaliyet gösteren ve 2002 yılında yayınlanan yıllık mali raporlara göre yapılan sıralamadaki ilk 10 şirket ele alınmıştır. Rapor STEP Proje Koordinatörü Gülhan Özdemir tarafından hazırlanmıştır. Rapor hakkında detaylı bilgi için bakınız Ek 3.

değerlendirilmiş olup eğitim alanında daha çok burs verme, okul inşa ettirme, araç sağlama, çevre ve kültür-sanat sponsorluklarında mekân sağlama olarak kayıtlara geçmiştir.

Ayrıca şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluğu şirket kültürleri içinde benimsemedikleri de gözlemlenmiştir. Yıllık mali raporlarında kurumsal sosyal sorumluluk aktivitelerine rastlanmayan şirketlerin halkla ilişkiler departmanları ile temasa geçilmiş, burada şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluğu yapmak zorunda oldukları ya da STK'lar ile yaptıkları herhangi bir faaliyet olarak gördükleri gözlemlenmiştir. Ayrıca faaliyetler daha çok sponsorluk ya da halkla ilişkiler çerçevesinde görülmektedir.

Bölgesel Danışma Toplantıları katılımcılarına göre özel sektörün, eskiye göre daha bilinçli ve olumlu yaklaşımı vardır ve kurumsal sosyal sorumluluk gelişmektedir. Ancak Danışma Kurulu'nda da belirtildiği gibi şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin daha şeffaf olması gerekmektedir. Zira şirketlerin projeleri sosyal sorunların çözümünde yer almak için mi yoksa sadece bir pazarlama stratejisi olarak mı gördükleri açık değildir. Projelerde reklâm ve promosyona ayrılan bütçenin gereğinden çok fazla olabildiği de belirtilmektedir. Danışma Kurulu ise önde gelen şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluğu kendi içlerinde oluşturdukları mekanizmalar ile kendilerinin yaptıklarını kaydetmiştir. Böylece şirketlerin kendine özgü bir kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı geliştirip, uluslararası normlardan bağımsız hareket ettikleri eklenmiştir. Sivil toplumun özel sektöre kurumsal sosyal sorumluluğun bir hedef kitle ya da stratejiden yoksun bir şekilde bağış yapmaktan ibaret olmadığını anlatması gerekmektedir.

2.7.3 Özel Sektör Desteği (kurumsal filantropi/ bağış)

Özel sektörden ayni/nakdi kaynak aktarımı alan STK yelpazesi oldukça

dardır. Yukarıda da belirtildiği gibi STK'lara yaptıkları bağışları sponsorluk çerçevesinde değerlendiren özel sektör henüz kurumsal filantropi anlayışını yeterince benimseyememiştir. "Türkiye'de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması" verilerine göre katılımcıların % 62'si işadamları derneklerinin veya kuruluşlarının STK girişimlerine nadiren katıldıklarını, sadece %7'si sıkça katıldıklarını belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların bünyesinde görev aldıkları STK'ların özel şirketlerden ayni ve/veya nakdi yardım alma oranı sadece % 32 olmuştur (Bakınız Şekil III.2.4).

Her ne kadar kurumsal sosyal sorumluluk terimi Türk şirketlerinin diline yerleşmişse de bu durum kurumsal filantropi için henüz geçerli değildir. Uygulamada STK'lara mali destek sağlama gitgide daha yaygın hale gelmektedir; ancak sistematik ve stratejik hibe tahsisine yönelik kararlar vermek için gerekli prosedürler henüz uygulanamamaktadır (Bikmen, 2004). Fon tahsisi belli amaçlar için geçici olarak ve çoğunlukla halkla ilişkiler veya pazarlamaya ayrılmış bütçelerden yapılmakta ve bu süreci yönlendirecek ilkelere nadiren uyulmaktadır.

Şirket vakıfları Türkiye'de henüz ayrı bir vakıf modeli olarak belirmemiştir. Bununla birlikte bazı özel şirketler Avrupa ve Amerika'daki şirket vakıflarına benzeyen vakıflar kurmuşlardır. Bu vakıfların gelirlerinin büyük çoğunluğu şirket bütçesinden vakıf için ayrılmış bir kalemden gelmekte, vakfın yönetim ve proje giderleri bu yolla karşılanmaktadır. Türkiye'nin en büyük vakıfları ülkenin ileri gelen sanayicileri tarafından müze, okul ve hastane yaptırılmasına yönelik kurulmuştur. Bu durumda fon tahsisi kavramı şirketlerle yakın ilişkisi olan bu vakıflar için bile hala uzak bir kavramdır (Bikmen 2004).

Kurumsal bağışlar konusunda eğitim, çevre, sanat ve kültür alanları en popüler alanlar olmakla birlikte, çoğu şirket

birden fazla alanda çalışmak istediğini belirtmektedir. Şirketlerin yaptıkları ortalama bağış miktarı belirsiz olmakla birlikte bağışların ayniden çok nakdi oldukları ve şirketlerin bütçelerinde bu harcamaları için sabit bir kalem yer almadığı anlaşılmaktadır. Yine de şirketlerin filantropiye daha yapısal ve stratejik bir şekilde yaklaşmaları gerektiği konusunda farkındalık artmaktadır.

Türkiye’de STK’ların özel sektörün desteğini almada karşılaştıkları problemlerin başında özel sektörün işbirliği yapacağı STK’ları halkla ilişkiler uzmanları aracılığı ile ya da üst düzey yönetimin bağlantıları ile bulmalarıdır. Bu durum özel sektör desteğinin sadece küçük bir grup STK için erişilebilir olmasına ve projelerin şeffaf olmamalarına sebep olmaktadır. Ayrıca vergi yasalarının kurumsal filantropiyi destekleyici nitelikte olmaması da kısıtlayıcı bir diğer etkidir. Özek sektör sık sık STK’ların kurumsal kapasitelerinin yetersizliğinden şikâyet etmekte ve küçük bir grup STK ile çalışmayı tercih etmektedir.

Kurumsal filantropi anlayışının ve faaliyetlerinin gelişmesi için sürecin kurumsallaştırılması ve yeni mekanizmalar oluşturulması gerekmektedir. Tüm bu açıklamaların ışığında, kurumsal filantropi olgusunun Türkiye’de henüz yeni olduğu, STK’ların sadece belli bir bölümünün özel sektörden yardım alabildiği ve bu alanda ileriye doğru olumlu adımların atılmasının sivil toplumun gelişimi için önemli olduğu görülmektedir.

Sonuç

Sivil toplumun demokratik reform sürecine bağlı olarak son derece değişken ve gelişmekte olan bir ortamda faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir. Reform süreci hukukun üstünlüğünün sağlanması, temel hak ve özgürlükler, yasal bağlam ve STK-devlet ilişkileri konularında büyük gelişmelerin önünü açmaktadır.

Araştırma verileri devletin medeni haklar (düşünce, ifade, din ve inanç özgürlükleri)

konusunda ileri adımlar atmış olduğuna, ayrıca sivil toplumu yakından ilgilendiren örgütlenme özgürlüğü ve özerklik konularında da önemli gelişmeler kaydedildiğine işaret etmektedir. Ancak yapılan reformların uygulamaya ne derece yansıtacağı belirsizdir. Devlete yasaların uygulamaya tam olarak yansıtılması ve sivil toplumla yeni yeni gelişen ilişkilerin korunması gibi görevler düşmektedir. Bu noktada devletin, reformları uygulamada izlemek amacıyla çeşitli mekanizmalar oluşturması yerinde olacaktır. Mevcut yasal reformlara ek olarak birey, şirket ve kamudan üçüncü sektöre kaynak aktarımı teşvik edilmelidir. Vergi yasalarında bireysel ve kurumsal bağışları destekleyici değişiklikler yapılması da STK’ların kaynak yaratmalarında yardımcı olacaktır.

Bu ortamda STK’ların reformların uygulamalarını izleme rolünü üstlenmeleri gerekmektedir. Gerek kamu gerekse sivil toplum, işbirliği ve diyalog konularında ortak çerçeveler geliştirilmesi konusunda çalışmalıdır. Ortak komisyonlar ve girişimler oluşturulması da yararlı olacaktır.

Sivil toplum özel sektör ilişkilerinin mevcut fırsatlar göz önüne alındığında çok kısıtlı olduğu ve sadece küçük bir grup projeyi kapsadığı görülmektedir. Şirketlerin stratejik bağışçılar olarak rollerini benimsemeleri ve sadece proje sponsoru olmayı bırakmaları gerekmektedir. Bu alanda da ilişkilerin gelişmesini sağlamak için mekanizmalar oluşturulması önemli olacaktır.

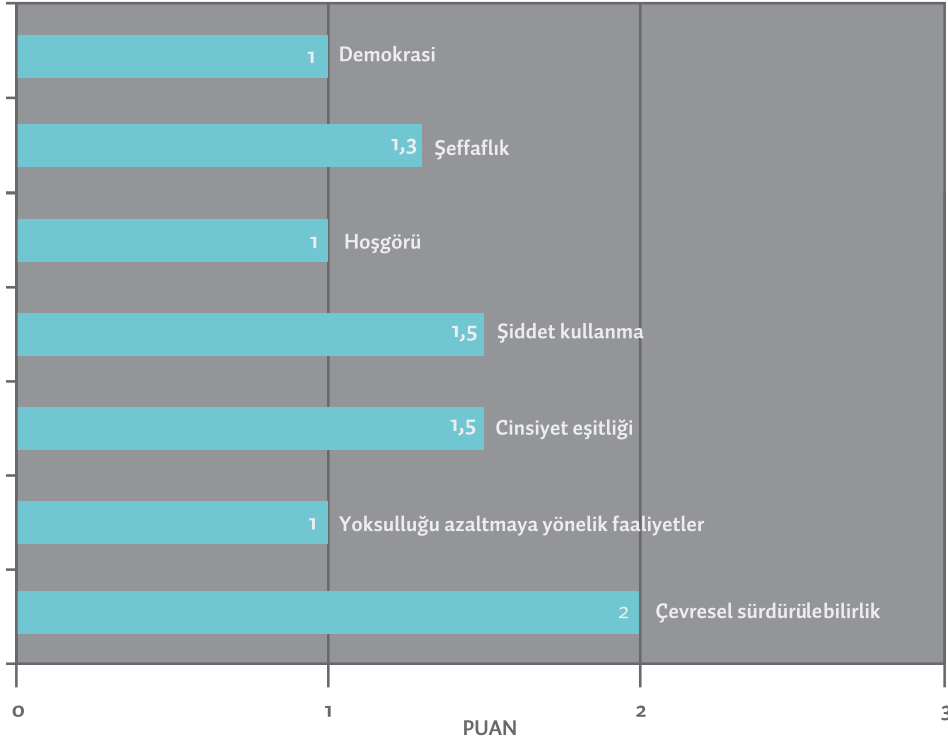
Son olarak sosyo-kültürel bağlamda değinilen düşük güven ve hoşgörü seviyeleri sivil toplumun ve sosyal sermayenin gelişimini olumsuz etkilemektedir. STK’ların toplumun genelinde güven oluşturacak ve toplumun farklı kesimleri arasında köprü kuracak roller benimsemeleri gerekmektedir. Türkiye’de sosyal sermaye ve sivil toplum arasındaki bağları inceleyen araştırmalara ihtiyaç vardır.

3. DEĞERLER (1,3 PUAN)

Bu bölüm, Türkiye’de sivil toplum tarafından desteklenen ve yaşama geçirilen “değerleri” çözümlenmektedir. Değerler temelinde sivil topluma verilen puan 1,3 olup, sivil toplumun hem kendi örgütsel yapısı içinde, hem de toplumsal ilişkilerde değer üretme ve yaşama geçirmedeki “sınırlı” yapısını yansıtmaktadır.

ŞEKİL III.3.1 DEĞERLER BOYUTU ALT-BOYUT PUANLARI

Aşağıdaki tablolar (Tablo III.3.1 ve III.3.2) bu bölümdeki başlıca veri kaynağı olan STEP anket çalışması sonuçlarına değinmektedir. Boyut kapsamında ele alınan her bir değer için STK'ların o alanda ne kadar aktif (STK kampanya, eylem veya programları) oldukları ve rollerinin nasıl değerlendirildiği sorulmuştur. Her iki tablo da sivil toplumun söz konusu değerleri ne derece uygulayıp teşvik ettiğine dair karşılaştırma yapma imkânı sunmaktadır.

3.1.1 STK'lar arasında demokratik uygulamalar

STK'ların büyük bir bölümünün kendi içlerinde yeterince demokratik olmadıkları kanısı hâkimdir. Hemen hemen her STK' da temsili organların baskın rolleri bulunmaktadır. Bütün kararlar seçilmiş ve yetkilendirilmiş kurullarca alınmakta, daha sonra da hiyerarşik bir disiplin içinde uygulanmaktadır. Devletin bürokratik-merkezci zihniyetinin bir sonucu olarak da hukuk bu sorumluluk ve yetkiyi

TABLO III.3.1: DEMOKRATİK DEĞERLERİ GELİŞTİRMEYE YÖNELİK SİVİL TOPLUM FAALİYETLERİ

%	Demokrasi	Şeffaflık (Devlet)	Şeffaflık (Şirketler)	Hoşgörü	Şiddet kullanmama	Cinsiyet Eşitliği	Yoksulluğu azaltma	Çevresel sürdürülebilirlik
Hiç	13,3	41,8	77,9	38,4	23,2	15,2	24,8	4,1
Sadece 1 veya 2 örnek	33,7	29,0	10,3	32,6	27,4	41,9	33,3	36,9
Birkaç örnek	38,8	27,8	8,8	22,1	41,1	32,4	26,7	43,4
Çok sayıda örnek	14,3	1,3	2,9	7,0	8,4	10,5	15,2	15,6

TABLO III.3.2: DEMOKRATİK DEĞERLERİN TOPLUM DÜZEYİNDE GELİŞİMİNDE SİVİL TOPLUMUN ROLÜ

%	Demokrasi	Şeffaflık (Devlet)	Şeffaflık (Şirketler)	Hoşgörü	Şiddet kullanmama	Cinsiyet Eşitliği	Yoksulluğu azaltma	Çevresel sürdürülebilirlik
Önemsiz	5,4	14,0	44,0	11,2	9,5	5,3	18,8	3,1
Sınırlı	42,3	26,5	23,9	44,0	39,7	37,4	37,5	39,2
Ortalama	15,4	9,3	8,3	8,8	10,3	18,3	11,7	16,9
Önemli	36,9	30,2	23,9	36,0	40,5	38,9	32,0	40,8

3.1. Demokrasi (1 puan)

Bu bölüm sivil toplum aktörlerinin demokrasiyi ne ölçüde uygulayıp teşvik ettiklerini incelemektedir. Aşağıdaki tablo gösterge puanlarını yansıtmaktadır.

TABLO III.3.3 DEMOKRASİ GÖSTERGELERİ

	Alt Göstergeler	Puan
3.1.1	STK'lar arasında demokratik uygulamalar	1
3.1.2	Demokrasiyi teşvik eden sivil toplum faaliyetleri	1

yönetici komitelere vermektedir. Bu nedenle STK'larda, yönetici komitelerin mutlak hâkimiyetince belirlenen ve erkek iktidarınca çevrelenmiş hiyerarşik ilişkiler yaygın katılıma imkân tanımamaktadır. (Üsterci, 2002. s.414)

Her ne kadar son dönemlerde STK'lar arası ilişkilerde (sınırlı da olsa) demokratik uygulamaların artması söz konusu olsa da, mevcut durum hala demokrasi eksikliğine işaret etmektedir. STK'ların işleyişinde ve birbirleriyle ilişkilerinde, Türkiye'de siyasetin olumsuz niteliklerinden birisi olan "patronaj ilişkileri"nin görüldüğünü ve

örgütsel temelde STK'lar büyüdükçe "hijerarşik yapılanmaların" ortaya çıktığını söyleyebiliriz. STGP İhtiyaç Değerlendirme Raporu'nda da "hem STK'lar arasında hem de STK'ların kendi içinde bireysel ve kurumsal anlamda ciddi bir kendi alanını koruma eğilimi olduğu; bu durumun büyük STK'ların yerel düzeydeki küçük ölçekli kuruluşların gelişmesini engelleyerek baskın ve üstün duruma geçmesine neden olduğu" belirtilmektedir (STGP, 2003. s.6).

Örneğin, Türkiye'nin gelişmiş şehirlerinden üçüncüsü konumundaki İzmir il sınırları içerisinde faaliyet gösteren dernekler arasından seçilen 178 derneğin 408 üyesiyle yapılan bir anketde katılımcılara, "politikaları ve kuralları değiştirmeye kimin yetkisi olduğu" sorulduğunda, katılımcıların %46,6'sı genel merkezlerin buna yetkisi olduğunu belirtmiş, %37,7'si başkan ve yönetim kurulunun bu konuda yetkili olduğunu ifade etmiş ve yalnızca %10,8'i üyelerin buna yetkisi olduğunu söylemiştir. Katılımcılara harcamalar konusunda karar vermeye kimin yetkili olduğu sorulduğunda %81,9'u başkan ve yönetim kurulunun buna yetkisi olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra, katılımcıların %88,9'una göre kuruluşu dışarıda temsil etme yetkisi de neredeyse tamamen başkana ve yönetim kuruluna aittir (Tosun, 2000. s. 52-60). Bu durum STK'ların merkez ofisleri ile şubeleri arasında, üyeler ve yönetim organları arasında bir takım rahatsızlıklara işaret etmektedir.

Bölgesel ve ulusal danışma toplantılarında da STK'ların kendi içlerinde yeterince demokratik olmadıkları konusunda fikir birliği hâkim olmuştur. Ancak, "Türkiye'de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması" kapsamında "kuruluşunuzun üyeleri karar alma sürecinde ne kadar etkili?" sorusuna yanıt olarak katılımcıların sadece %14'ü etkilerinin "az" ya da "sınırlı" olduğunu söylemişlerdir.

Katılımcıların sadece %1,8'i hiç bir etkilerinin olmadığını, %11,9'u sınırlı etkileri olduğunu, %47,7'si orta, %38,5'i ise geniş etkiye sahip olduklarını belirtmiştir. Bu durum üyelerin karar süreçlerine katılımının yeterli bulunduğuna işaret etmektedir.

STK'larda kurumsallaşma oldukça düşük seviyede olması demokrasi eksikliğini beraberinde getirmektedir. STK üye ve liderlerinin iyi yönetim prensiplerini benimseyip uygulamaları zaman alacak bir süreçtir. STK'ların kuruluşlarından yasal olarak beklenenlerin yeterli olmadığını ve yeterli derecede demokratik bir yönetimi sağlamadığını anlamaları gerekmektedir. Takım çalışması, karar verme, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi kavramların içselleştirilmeleri, STK'ların bu konularda eğitilmeleri ve kendi kendini yönetme kuralları belirlemeleri gerekmektedir.

3.1.2 Demokrasiyi teşvik eden sivil toplum faaliyetleri

Yapılan araştırmalar sivil toplumun demokrasiyi teşvik etme eylemlerinin ve gücünün "sınırlı" olduğunu göstermektedir.

Ancak Türkiye'de sivil toplumun toplumsal düzeyde demokrasiyi teşvik etmesi konusu karmaşık bir konu olup, demokrasi kavramının toplumsal ve bireysel bazda nasıl algılanıp uygulandığının incelenmesini gerektirmektedir. Ülke genelinde demokrasiyi teşvik edici nitelikte reformlar yapılmış ve yapılmakta olmasına rağmen STK'ların demokrasi anlayışı oldukça sınırlı kalmaktadır. Ancak bir grup haklar üzerinde çalışan STK'nın düşünce, ifade, basın özgürlükleri ve cinsiyet eşitliği gibi demokratik değerler konusunda aktif oldukları görülmektedir.

Araştırma verileri sivil toplum ve demokratik değerler arasında bir çelişkiye işaret etmektedir. Sivil toplum

bir taraftan demokratik toplumlarda var olan haklar ve özgürlükler konularında çalışmakta, diğer taraftan demokrasiyi teşvik etme konusunda oldukça zayıf görülmektedir. “Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması”nda STK’ların toplumda demokrasiyi teşviki konusunda çeşitli fikirler verilmiş, bazıları STK’ları bu alanda etkin bulmuş, bazıları ise yetersiz kaldıklarını kaydetmiştir. Örneğin, STK’ların demokrasiyi toplumsal seviyede geliştirmeye yönelik rolünü sınırlı (% 42) ve önemsiz (% 5) bulanların toplam oranı oldukça yüksektir (% 47), ancak katılımcıların %37’si de STK’ların bu alandaki rolünü önemli bulmaktadır (Bkz. Tablo III.3.2). Ayrıca, anket katılımcılarının % 34’ü bu alandaki STK faaliyetlerine bir veya iki örnek, %39’u ise birkaç örnek verebilmiştir.

Katılımcıların bu alanda yapılan çalışmalara ilişkin örnek verdiği STK faaliyetleri çeşitlilik göstermekle birlikte, bazı katılımcıların belirli bir proje ya da girişimden ziyade STK’ların sadece isimlerini verdiği gözlemlenmektedir. Bu durum faaliyetlerden çok bu gibi kurumların varlıklarının demokrasiyi teşvik etmede yeterli görüldüğüne işaret etmektedir. Örnek verilen STK faaliyetlerinden bazıları TCK 312. yasasına karşı kampanya, cemaat vakıflarının çabaları, savaşa hayır kampanyaları, baş örtüsü sorunu için toplanan imzalar, Irak’ta savaşa hayır koordinasyonu, örgütlenme özgürlüğüyle ilgili çalışmalar, nükleer santrallere karşı çalışmalar ve medeni kanunla ilgili kampanyalar olmuştur. Bölgesel danışma toplantılarında da STK’ların kendi aralarındaki demokrasi eksikliği eleştirilmiştir.

3.2. Şeffaflık (1,3 puan)

Bu bölüm Türkiye’de sivil toplum aktörlerinin şeffaflığı ne ölçüde uygulayıp teşvik ettiğini incelemektedir. Aşağıdaki tablo gösterge puanlarını yansıtmaktadır.

TABLO III.3.4 ŞEFFAFLIK GÖSTERGELERİ

	Alt Göstergeler	Puan
3.2.1	Sivil toplumda yolsuzluk	2
3.2.2	STK’ların mali şeffaflığı	1
3.2.3	Şeffaflığı teşvik eden sivil toplum faaliyetleri	1

3.2.1. Sivil toplumda yolsuzluk

Sivil toplumda zaman zaman yolsuzluk olaylarına rastlanmaktadır. Ancak halkın yolsuzluk algılaması ve gerçekteki yolsuzluk seviyeleri arasında bir ayırım yapmak gerekmektedir. Yolsuzluğun algılanması bağlamında aşağıdaki tabloda sivil toplumda yolsuzluğun diğer kurumlara kıyasla ne kadar yaygın olduğuna dair halkın bakış açısı görülmektedir. Uluslararası Saydamlık Örgütü’nün araştırmasına göre Türkiye’de halk sivil toplumu ordu ve dini kurumlardan sonra yolsuzluktan en az etkilenen üçüncü sektör olarak görmektedir.

“Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması”nda da STK’larda yolsuzluk algılaması yüksek çıkmamaktadır. Araştırmaya katılanlar arasında sivil toplumda yolsuzluk örneklerinin sık ya da çok sık görüldüğünü söyleyenler sadece % 18 oranındadır. Benzer olarak, “Türkiye’de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi” raporuna göre de, sivil toplumda yolsuzluk yok denecek kadar az seviyededir. Ancak bu noktada söz konusu araştırmaya katılanların çoğunluğunun sivil toplum aktörlerinden oluştuğunun ve yorumlarının her zaman tarafsız ve objektif olamayacağını hatırlanmasında fayda vardır.

Ayrıca STK’ların varlıklarının büyüklüğünün, mali yolsuzluk riski ile doğrudan orantılı olduğu görülmüştür. Devlet yetkilileri tüm STK’ları izlemeye ve denetlemeye yeterli kapasiteleri olmadığını ve bu durumun yolsuzluk

vakalarının gözden kaçmasına sebep olduğunu bildirmektedir.

Algıya dayanmayan verilerin ve devletin denetim raporlarının azlığında yolsuzluk konusunda somut bir sonuca varmak zordur. Ancak STK'ların vatandaş katılımını artırmak için halkın güvenini kazanmaları gerektiği ortadadır. Bir kötü örneğin (örneğin Kızılay skandalı) tüm sektörün itibarını olumsuz etkileyebileceği unutulmamalıdır.

3.2.2. STK'ların mali şeffaflığı

Ülkedeki STK'ların sadece çok küçük bir bölümü mali hesaplarını kamuoyuna açmaktadır. Türk kanunları derneklerin ve vakıfların, vergi kolaylıkları getiren kamu yararı statüsüne sahip olsalar bile mali hesaplarını kamuoyuna açmalarını zorunlu kılmamaktadır. Yasalara göre detaylı yıllık mali tablolar ilgili devlet kurumlarına (dernekler için Dernekler Dairesi Başkanlığı ve vakıflar için Vakıflar Genel Müdürlüğü) verilmekte, bu raporların kamuya hangi yöntemleri kapsadığı pek de net olmayan “uygun araçlarla” açılması istenmektedir. Bu belirsizlikten dolayı pek çok STK web siteleri ya da gazeteler yerine ofislerindeki panoları kullanmakta, dolayısıyla mali tablolar kamuoyunun erişiminden uzak kalmaktadır.

STK'lar devletin şeffaf olmasını talep ederken kendilerinin şeffaf olmak için yeterli çabayı harcamadıklarını

düşünmektedir. “Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması” katılımcıları, görev aldıkları kuruluşların sadece üçte birinin (%34,3) mali hesaplarının kamuya açık olduğunu belirtmektedir. Bu durumda kuruluşların %65’i hesaplarını kamuya açmamakta ancak ağır vergilerden şikâyet etmektedir. Ancak, “Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet” raporunda görüşülen vakıf yöneticilerinin %94’ü bağış yapanların bağışlarının kullanım alanıyla ilgili bilgilendirildiğini belirtmektedir.

Danışma Kurulu Üyelerine göre, STK'larda mali şeffaflık yok denecek kadar azdır. Ayrıca hesapların kamuya açılmasının STK'ların bağış almalarını negatif etkileyebileceği ve durumun toplumda genel bir güvensizliğe işaret ettiğini ekleyen kurul üyeleri, STK üyelerinin çoğu zaman kendi STK'ları hakkında bile bilgi almak için devlete başvurduklarını belirtmişlerdir.

3.2.3. Sivil toplumun şeffaflığı teşvik etmeye yönelik faaliyetleri

Türkiye’de sivil toplumun devlette ve özel sektörde şeffaflığı teşvik etmeye yönelik söylemleri olsa bile, somut faaliyetleri çok azdır ve etkisi çok sınırlıdır. Demokratik toplumların işleyişinde anahtar olan hesap verebilirlik anlayışı Türkiye için hala yeni bir kavramdır. Bu alanda çalışan STK'lar devlet hakkında olumsuz bir imaj yarattıkları gerekçesiyle baskı ya da kısıtlamalarla karşılaşabilmektedir.

TABLO III.3.5 ULUSAL KURUM VE SEKTÖRLERİN KİRLİLİK ALGILANMASI (1: HIÇ KİRLİ DEĞİL, 5: ÇOK KİRLİ)

Sizin görüşünüze göre ülkenizde aşağıdaki sektörler yolsuzluktan ne kadar etkilenmiştir?	Siyasi Partiler	Parlamento	Adalet	Polis	Özel Sektör	Vergi Geliri	Gümrük	Medya	Sağlık Hizmetleri	Eğitim Sistemi	Ruhsat/İzinler	Elektrik, Su, Gaz	Askerler	Sivil Toplum Örgütleri	Dini Kurumlar
	4.0	3.8	3.9	4.0	4.1	4.2	4.1	3.8	4.1	3.9	3.8	4.1	3.1	3.5	3.3

Transparency International - 2004 Küresel Yolsuzluk Barometresi (www.saydamlik.org)

STEP verileri sivil toplumun, devletin şeffaflığını sağlamayı özel sektörden daha öncelikli bulduğuna işaret etmektedir. “Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması” anket katılımcılarına göre devletin şeffaflığını geliştirmeye yönelik STK faaliyetlerinden hatırlanabilen örnekler yoktur (%42). Az sayıda da olsa örneklerin var olduğunu söyleyen katılımcılar ise devletin şeffaflığını teşvik etmeye yönelik STK çalışmalarına dair cezaevlerinde yaşayanlarla ilgili eylemler, kadın hakları ile ilgili çalışmalar, ‘Sürekli Aydınlik için Bir Dakika Karanlık’ eylemi, bilgi edinme hakkı için kamu kuruluşlarına yapılan çeşitli başvurular, trafik kurbanları nedeniyle Ankara’ya yürüyüş eylemi, milletvekili izleme programı, saydamlık çalışmaları ve raporu, SSK Hastanelerinde yaşananların duyurulması gibi çeşitli örnekler verebilmişlerdir. Özel sektörün şeffaflığını sağlama alanında STK faaliyetlerinin olmadığını söyleyen katılımcıların oranı %78 olup, devletten çok daha az sayıda örnek verilebilmiştir. Verilen örnekler arasında çevre kuruluş ve platformlarının nükleer santrale ve genetiği ile oynanmış yiyeceklere karşı faaliyetleri, çevre kirliliğine karşı eylemler, Bergama köylülerinin bölgelerinde siyanürle altın aranmasına karşı verdikleri mücadele, özel şirketlerde kalite kontrol sağlanmasına yönelik çalışmalar sayılmaktadır.

Ayrıca katılımcıların %47’si sivil toplumun devletin şeffaflığını geliştirmeye yönelik rolünü sınırlı olarak nitelendirirken %44’ü özel sektörün şeffaflığını geliştirmeye yönelik rolünü önemsiz olarak nitelendirmiştir (bkz. Tablo III.3.1 ve III.3.2)

Medya Taraması Analizi’nde ise STK’ların şeffaflığı teşvik eden çalışmalarına örnek olarak sadece 3 haber bulunmuştur. Bu haberlerden Toplumsal Saydamlık Hareketi Derneği tarafından verilen ‘Dürüstlük Ödülü’nün yerini bulması, dürüstlük ve şeffaflığı teşvik eden bir sivil toplum faaliyeti olarak ele

alınabilmektedir. Ancak diğer iki haber, şeffaflığı teşvik eden kampanyalardan ziyade, yalnızca sivil toplum aktörlerinin gazetedeke demeçleri olmuştur.

Bu çalışmalar incelendiğinde, sivil toplumda bir şeffaflık anlayışı olduğu, ancak yetersiz kaldığı sonucuna varılabilir. Zira örneklere bakıldığında, sivil toplum özellikle özel sektörde şeffaflığın teşvikine yönelik aktif bir kampanya yürütmekten uzaktır.

3.3 Hoşgörü (1 puan)

Bu bölüm sivil toplum aktörleri ve kuruluşlarının hoşgörüyü ne ölçüde uygulayıp teşvik ettiklerini irdelemektedir. Aşağıdaki tablo gösterge puanlarını yansıtmaktadır.

TABLO III.3.6 HOŞGÖRÜ GÖSTERGELERİ		
	Alt Göstergeler	Puan
3.3.1	Sivil toplum alanında hoşgörü	1
3.3.2	Hoşgörüyü teşvik eden sivil toplum faaliyetleri	1

3.3.1 Sivil toplum alanında hoşgörü

Türkiye’de sivil toplum içindeki hoşgörüsüz güçler çok küçük bir grubu oluşturmakta ancak sivil toplum genelinden herhangi bir tepki ya da kınama ile karşılaşmamaktadır.

Ortam boyutunda da belirtildiği üzere Dünya Değerler Araştırması’na (1999) göre, Türkiye’de vatandaşların farklı ırk, din ve etnik gruplardaki insanlara, HIV/AIDS’li insanlara ve eşcinsellere karşı “hoşgörülü olma” derecesi 3 üzerinden 2.6’dır ve bu oran toplumda çok düşük hoşgörü seviyelerine işaret etmektedir.

Bu düşük hoşgörü seviyesi 1970-80 yıllarındaki aşırı sol ve sağcı grupların kutuplaşmalarından doğan gerilim ve çatışma ortamının ve geçmişteki askeri darbenin bir etkisi olarak algılanabilir. Toplum genelindeki düşük hoşgörü seviyeleri sivil topluma da yansımakta ve sivil toplum aktörleri arasında hoşgörüyü

sınırlı düzeyde tutmaktadır. Anket Çalışması'nda katılımcılarının % 45'i sivil toplum içerisindeki ayrımcı veya hoşgörüsüz güçleri "önemli bir sorun" olarak değerlendirmiştir, ancak %29'u bu güçlerin rollerinin kısıtlı olduğunu belirtmiştir. Anket katılımcıları sivil toplum arenasında hoşgörüsüzlük örneklerine aşırı milliyetçi grupların tavır ve faaliyetleri, başörtüsü sorunu ve dinsel azınlıklar konusundaki gerilim gibi örnekler verebilmişlerdir. Bölgesel ve ulusal danışma toplantıları katılımcıları sivil toplumda kimlik politikalarının hoşgörüsüzlüğe yol açtığını ancak STK'ların toplumun geneline göre daha hoşgörülü kurumlar olduklarını belirtmiştir. Ayrıca bu alanda sivil toplumda bölgesel farklılıklar da görülmekte, hatta bölgeler arası ilişkilerde hoşgörüsüzlüğün var olduğu da belirtilmektedir.

Medya taramasında STK'lar tarafından düzenlenen, hoşgörüyü toplumsal düzeyde geliştirmeyi hedefleyen aktiviteler veya STK'ların hoşgörüsüzlüğe karşı tavır koymalarına dair hiçbir haber bulunamamıştır. Ancak STK'lar arası hoşgörüsüzlüğün önemli boyutlara ulaştığını gösteren 4 habere rastlanmıştır.

Gerek Danışma Kurulu gerekse bölgesel danışma toplantıları katılımcıları sivil toplumun toplum genelindeki gerilim ve ideolojik kutuplaşmalardan olumsuz etkilendiğini belirtmiş, STK'ların toplum genelinde hoşgörüyü teşvik etme konusunda gelişmelerine rağmen kendi içlerinde hoşgörüyü yeterince teşvik etmedikleri belirtilmiştir.

3.3.2 Hoşgörüyü teşvik eden sivil toplum faaliyetleri

Sivil toplumun toplumsal düzeyde hoşgörüyü yayma ve teşvik etmedeki rolü "düşük ve sınırlıdır". Bu alanda aktif olarak çalışan az sayıda STK'ya rastlanmakta, var olan çalışmalarının görünürlüğü düşük seviyede kalmaktadır. Bu durum sivil toplum arenasındaki düşük hoşgörü düzeyi ile doğrudan

ilişkilidir. Ayrıca hoşgörünün teşvik edilmesinin etnik ve dinsel gruplara ve hassas konulara değinmeden yapılamaması da bu alandaki sivil toplum faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir.

Anket çalışması verileri de bu görüşü destekler niteliktedir. "Türkiye'de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması" içinde STK'ların hoşgörüyü geliştirmeye yönelik faaliyetlerine çok sayıda örnek olduğunu belirten katılımcıların oranı sadece % 7, hiç (%38) veya 1-2 örnek olduğunu söyleyenlerin oranı (%33) ise oldukça yüksektir. Anket katılımcıları hoşgörüyü teşvik etmeye ilişkin STK çalışmalarına yönelik sinagogların bombalanması sonrasında gerçekleştirilen gösteri ve yürüyüşler, barış ve demokrasi adına yapılan yürüyüş eylemleri, imza kampanyaları, dinler arası diyalogun geliştirilmesi için yürütülen çalışmalar, 'Farklılıklara Evet, Ayrılcılığa Hayır' kampanyası, Futbol Federasyonu'nun sporda şiddete karşı "LÜTFEN" kampanyası gibi örnekler sıralamışlardır. Bunlara ek olarak STK'ların düzenlediği ya da katıldığı farklı din ve etnik kökenlerden vatandaşların festival ve kutlamaları sivil toplumun çeşitliliği ve farklılıkları yermekten çok kutlamak ve yükseltmek eğiliminde olduğunu göstermektedir. Hoşgörüyü teşvik etme boyutunun değerlendirildiği medya taraması analizinde konuyla ilgili anket çalışması verileriyle paralel 7 haber bulunmuştur.

Araştırma katılımcıları, sivil toplumun hoşgörüyü aktif olarak teşvik etmedeki rolünün önemli (%36) olduğunu dile getirse de, Türkiye'deki STK'ların bu konuya yönelik eylemlerini oldukça sınırlı (%44) bulmaktadır (bkz. Tablo III.3.2). Bu durum katılımcılar arasında bir bölünme olduğuna ve bazılarının bu alanda sivil toplumun önemli bir potansiyel teşkil ettiğine inandığına işaret etmektedir. Bu örneklerden yola çıkılarak, hoşgörüyü teşvik eden faaliyetlerin söylemlerden "az da olsa öteye geçmeye başladığı" ifade edilmiştir.

3.4. Şiddet kullanmama (1,5 puan)

Bu bölümde sivil toplum aktörlerinin şiddet kullanmamayı ne ölçüde uygulamakta ve teşvik etmekte olduğu incelenmektedir. Aşağıdaki tablo gösterge puanlarını yansıtmaktadır.

TABLO III.3.7 ŞİDDET KULLANMAMA GÖSTERGELERİ		
	Alt Göstergeler	Puan
3.4.1	Sivil toplum alanında şiddet kullanmama	2
3.4.2	Şiddet kullanmamayı ve barışı teşvik eden sivil toplum faaliyetleri	1

3.4.1. Sivil toplum alanında şiddet kullanmama

Sivil toplum arenasında şiddete başvurulması (kişilere ya da mallara fiziksel zarar verilmesi) yaygın değildir ve bu tür hareketler sivil toplum aktörleri tarafından kınanmaktadır.

Toplumun genelinde hoşgörüsüzlük yaygın olmasına rağmen “Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması”nda STK’lar içinde şiddetin nadiren ortaya çıktığını (%40) ve izole gruplar tarafından kullanıldığını (%31) düşünen katılımcıların oranı oldukça yüksektir (%71). Hoşgörüsüzlüğe verilebilen yegâne örnekler aşırı milliyetçi gruplar ve terörist faaliyetler olmuş, örneklerin hepsi fiziksel güç kullanımına değil, tehditkâr ifade ve davranışlara yönelik olmuştur. Katılımcıların %63’ü şiddet kullanımının sivil toplum aktörleri tarafından her zaman ya da çoğu zaman kınandığı görüşündedir. Ayrıca sivil toplum aktörleri şiddet kullanımını uluslararası arenada da kınanmaktadır.

Bu verilere dayanarak sivil toplumun şiddet kullanımına karşı birlik ve insancıl değerler gösterdiğini söyleyebiliriz.

3.4.2. Şiddet kullanmamayı ve barışı teşvik eden sivil toplum faaliyetleri

Sivil toplum arenasında şiddetin kınanması yaygın olsa da, Türkiye’de sivil

toplumun şiddet kullanmamayı teşvik eden faaliyetleri az sayıda ve sınırlıdır. Bu alanda STK faaliyetleri kadına, gençliğe ve çocuklara karşı şiddetin önlenmesi gibi alanlarda yoğunlaşmakta, ancak bu çalışmaların önemi ortalama görülmektedir.

Kadının İnsan Hakları -Yeni Çözümler Vakfı’nın ev içi şiddet konusunda gerçekleştirdiği alan araştırmasına göre, aile içinde kadınların %28’i fiziksel şiddete maruz kalmış, %89’u psikolojik şiddeti yaşamış, %15’i de cinsel şiddete maruz kalmıştır. Kadınlar, hem kamusal hem de özel alanda sık sık haklarının ihlalleriyle karşı karşıya kalmakta, bunun yanı sıra kadınlar arasında yerel düzeyde bağımsız kuruluşların ciddi anlamda yetersiz olduğu görülmektedir. Kadın haklarıyla ilgilenen STK’lar, kadınlara karşı şiddet kullanımını engellemek ve kadınların insan haklarını teşvik etmek amacıyla stratejiler geliştirmeye; yerel ve sivil politikaları etkilemeye çalışmaktadırlar (Gülçür, 1999).

Bununla birlikte, “Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması” sonuçlarına göre de, *sivil toplum tarafından düzenlenen, şiddetten kaçınmaya ve çatışmaların barışçıl yollarla çözümüne yönelik kampanya örnekleri çok sınırlı kalmaktadır; katılımcıların sadece %8’i bu alanda çok sayıda örnek olduğunu düşünmektedir.* Bu alandaki STK faaliyetlerine örnek olarak savaşa hayır kampanyaları, NATO zirvesi sırasında küresel güç kullanımına karşı eylemler, Umut Vakfı’nın bireysel silahsızlanma çalışmaları, Kadına Yönelik Şiddete Son Kampanyası, şehit annelerinin eylemleri, sporda şiddete karşı kampanyalar, Irak savaşına karşı eylemler gibi faaliyetler sayılmıştır. Ayrıca katılımcıların %40’ı bu alandaki STK çalışmalarını önemli bulurken, diğer %40’ı sınırlı olduğunu belirtmiştir.

Şiddet kullanmamayı teşvik etme göstergesi STEP kapsamında çevresel sürdürülebilirlik konusundan sonra medyada en çok yer alan gösterge olup,

bu alanda toplam 31 habere rastlanmıştır. Aralarından 5 tanesi kampanya haberi olarak yer almıştır ve 7 tanesi yalnızca basın açıklaması yoluyla şiddete karşı bir STK tavrı sergilenmesi niteliğindedir. Bu haberlere göre, STK'ların şiddete karşı duyarlı olduğu ve savaş karşıtlığından hayvan haklarına kadar, şiddeti çok çeşitli alanlarda kınadığı görülmektedir. Ancak konu somut faaliyetlerden çok basın açıklamaları yoluyla ele alınmaktadır. Kadın ve çocuklara yönelik istismar ve şiddet, Filistin yanlısı açıklamalar, terör karşıtı açıklamalar, bu alanda rastlanan haber ve verilen örnekler olmuştur.

Danışma Kurulu üyelerine ve bölgesel danışma toplantıları katılımcılarına göre sivil toplumun şiddet kullanmamayı ve barışı teşvik alanında kayda değer bir etkisi yoktur. Ancak bu alandaki mevcut tepki ve faaliyetlerin hemen hemen tamamı da sivil toplumdan gelmektedir. Silah kullanmama konusunun vurgulanmasında sivil toplum özellikle ön plana çıkmaktadır. Bu alanda sivil toplumun mesajlarını medya yoluyla daha geniş kitlelere ulaştırması oldukça önemlidir.

3.5. Cinsiyet Eşitliği (1,5 puan)

Bu bölüm sivil toplum aktörlerinin cinsiyet eşitliğini ne ölçüde uygulamakta ve teşvik etmekte olduğunu incelemektedir. Aşağıdaki tablo gösterge puanlarını yansıtmaktadır.

TABLO III.3.8 CİNSİYET EŞİTLİĞİ GÖSTERGELERİ		
	Alt Göstergeler	Puan
3.5.1	Sivil toplum alanında cinsiyet eşitliği	1
3.5.2	STK'larda toplumsal cinsiyet eşitliği uygulamaları	23
3.5.3	Toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden sivil toplum faaliyetleri	2

3.5.1. Sivil toplum alanında cinsiyet eşitliği

Sivil toplum alanında, cinsiyet eşitliğinin yeterli derecede yaygın olmadığı

görülmekte, kadın STK liderlerine neredeyse hiç rastlanmamaktadır. Türkiye'de STK'larda kadınların üyelik ve liderlikteki temsilinin azlığı Yapı boyutunda da tartışılmıştır. İlginçtir ki, Türkiye'de güçlü bir kadın hareketinin ve kadın sorunu üzerine çalışan güçlü STK'ların varlığına rağmen, bu harekete diğer STK'lardan fazla destek gelmemektedir. Kadın hakları konusunda çalışan bir araştırmacı olan Neşe Doster, kadınların katılımının STK'larda %24, siyasi partilerde %13, sendikalarsa %6 oranında olduğunu belirtmiştir. Bölgelere göre değişiklik gösterse de, Türkiye'de kadınlar genel olarak yeterince temsil edilmemektedir; bu durum kadınların genellikle yardımcı, erkeklerince yönetici pozisyonunda olduğu iş dünyasının bütün sektörlerinde de geçerlidir.²⁴

Bianet Bağımsız İletişim Ağı (BİA)²⁵ tarafından 2002 yılında gerçekleştirilen bir çalışmada, birçok siyasi parti, işçi sendikası, işçi odaları ve derneklerden delegasyonlarında ve yönetim organlarındaki üyelik dağılımını cinsiyetlere göre sunmaları istenmiş; buna rağmen STK'ların büyük bölümü şimdiye dek hiç böyle bir sınıflandırma yapmaya ihtiyaç duymadıkları için istenen verileri sunamamıştır. İstenen dökümü sunabilen 28 STK, 300 erkek ve 50 kadın tarafından yönetildiklerini belirtmiştir. Anket, daha fazla kadın üyenin olmasının yönetimde kadınların daha fazla temsil edildiği anlamına gelmediğini, kadınlar için sekreterlik ve telefon santral memurluğu pozisyonlarının vazgeçilmez olmalarına karşın başkanlığın neredeyse imkânsız olduğunu ortaya çıkarmıştır.

STK'ların sivil toplum arenasında cinsiyet eşitliğini teşvik etmedeki rolleri oldukça kısıtlı olarak algılanmaktadır. "Türkiye'de Sivil Toplum Araştırması Anket çalışması"na göre katılımcıların %72'si sivil toplum içinde cinsiyet eşitliğinin olmadığını belirtmektedir. (%39'u bunun önemli bir sorun teşkil etmediğini, %33'ü ise sınırlı düzeyde ayrımcılık yapıldığı

²³ Bu gösterge veri yetersizliği sebebiyle puanlanamamıştır.

²⁴ Kaynak: http://sodev.org.tr/Dosyalar/kadinsorunlari/kadinin_adi_yok.htm Doster 2001

²⁵ "Medya Özgürlüğü ve Bağımsız Gazetecilik İzleme ve Haber Ağı Projesi" 17 Kasım 2003'ten bu yana IPS İletişim Vakfı'nca sürdürülmektedir.

düşüncesindedir.) Aynı zamanda, sivil toplum içerisinde meydana gelen cinsiyet ayrımcılığı uygulamalarının kamuoyu önünde nadiren kınandığı (%52) veya hiçbir zaman kınanmadığı (%12) görüşü hâkimdir.

Bu veriler ışığında STK'ların cinsiyet eşitliğini bir değer olarak toplum genelinde teşvik edip uygulanmasını talep ettikleri ancak kendi bünyelerinde yeterince uygulamadıkları sonucuna varılabilir.

3.5.2 STK'larda kadın-erkek eşitliği uygulamaları

Bu gösterge için net veri bulunmamasına rağmen STK'lar bünyesinde kadın-erkek eşitliği uygulamalarının son derece sınırlı olduğuna ve cinsiyet eşitliğini güvence altına almaya yönelik kurum içi politikalara neredeyse hiç rastlanmadığına işaret eden bazı belirtiler mevcuttur. Bunlardan ilki, raporun Yapı boyutunda da değinildiği üzere STK'larda üyelik ve liderlik alanlarında kadınların neredeyse görünmez derecede küçük bir azınlık oluşturmalarıdır. Örneğin, "Türkiye'de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması"nda kadınların STK'lara üyeliğini normalin altında olarak değerlendirenlerin oranı %79,5'tir. "Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Raporu"nun Vakıf Yöneticileri Araştırması sonuçları da yukarıdaki verileri destekler niteliktedir. Araştırma kapsamında görüşülen vakıf yöneticilerinin çoğunlukla genelin üzerinde eğitim ve gelir seviyesi olan erkekler olduğu görülmektedir. Kadınların gerek üyelik gerekse liderlik pozisyonlarındaki azınlık durumları kurum içi cinsiyet eşitliği politikalarının olmadığına ya da uygulanmadığına işaret etmektedir.

3.5.3. Kadın-erkek eşitliğini teşvik eden sivil toplum faaliyetleri

Bu alanda çok sayıda girişim olmasına rağmen görünürlükleri veya halktan aldıkları destek belirsizdir.

Toplumsal düzeyde cinsiyet eşitliğini teşvik etmek için, özellikle kadın hareketi ve bu hareketi yürüten STK'lar önemli ve ciddi girişimlerde bulunmaktadır. Yeni Medeni Kanun'un hazırlanmasında ve yeni Türk Ceza Kanunu için yapılan girişimlerde, kadın hareketi çok aktif bir rol oynamaktadır. Ayrıca kadına karşı şiddet, namus cinayetleri ve kızlara eşit eğitim şansı tanınması gibi alanlarda önemli katkıları olmaktadır.

1980'lerin ortasından itibaren kadın kuruluşları demokratik bağlamda bir evrim geçirmiştir. Ataerkil ve hiyerarşik yapıların kendilerine getirmiş olduğu sınırlamaları kırmaya çalışmışlardır. Kadınların bilgilendirme ve bilinçlendirme yoluyla özgürleşmelerini desteklemek için kadın kuruluşları, kadın haklarıyla ilgili miting ve kampanyalar düzenleme, broşürler, dergiler ve kitaplar yayımlama faaliyetlerini hızlandırmışlardır. Böylece kadın kuruluşlarının sunduğu hizmetler, büyük şehirlerde kadınların göç dalgaları ve enflasyon nedeniyle artan yoksulluktan olumsuz etkilendiği yerlerdeki boşluğu doldurmaktadır.²⁶

1990'lardan itibaren kadın kuruluşları, uzmanlaşma yönünde de bir evrim geçirmişlerdir. Örneğin, kadın meseleleriyle ilgilenen birçok kurum ve araştırma merkezi kurulmuş, kadın sığınakları oluşturulmuştur. Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Kadın kuruluşları Türk Medeni Kanunu'nda kadın-erkek eşitliğini sağlayacak değişiklikler için mücadele etmektedir; 129 kadın kuruluşu meclisi, kadınların demokratik talep ve haklarını göz önünde bulundurması konusunda etkilemek için bir araya gelmiştir.²⁷ Bu veriler gücü giderek artan bir kadın hareketinin varlığına işaret etmektedir.

STEP anket çalışması katılımcıları ise cinsiyet eşitliğini teşvikte toplumsal seviyede sivil toplumun rolü konusunda görüş ayrılığı içersindedir: %38'i sivil toplumun rolünü sınırlı bulurken,

²⁶ "Kadın Gruplarında Yapı ve Katılım Sorunları" ODTÜ Gelişme Dergisi 1998, vol. 25, 559 – 583

²⁷ www.ada.net.tr/kader/

%39'u önemli bulmaktadır. Ancak buna rağmen katılımcıların büyük çoğunluğu (%85) bu alanda STK faaliyetlerine örnekler verebilmiştir. Katılımcılar tarafından, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmeye ilişkin STK çalışmaları arasında: Türk Ceza Kanunu'nun yeniden düzenlenmesi sırasında kadın kuruluşlarının yürüttüğü kampanya ve etkinlikler, zinayı suç kabul eden yasa tasarısına karşı yapılan girişimler, Kadına Yönelik Şiddete Son Kampanyası, Şiddeti Önleme Platformu'nun başlattığı kampanyalar, kızların okuma yazma oranının artırılmasına yönelik kampanyalar, kadınların meclisteki temsiliyetini artırmaya yönelik girişimler, Medeni Kanun'daki değişikliklere yönelik yürütülen imza kampanyası, resmi nikâh kanunlarında kadınlar lehine değişiklik yapılmasına yönelik girişimler 'Cinsiyet Ayırımına Hayır' kampanyaları, bekâret kontrolüne ilişkin "Bedenime dokunma" kampanyası, Miras konusundaki kadın haklarının genişletilmesine yönelik yasalara ilişkin talepler, "kadının iş gücüne katkısı"nı artırmaya yönelik faaliyetler, kadınlara erkeklerle eşit ücret kampanyası ve kadın adayların seçimi için kampanyalar v.b. çok sayıda örnek verilmiştir.

Medya Tarama Analizi'nde STK'ların kadın haklarını ve cinsiyet eşitliğini desteklemeye yönelik aktif faaliyetler ve projeler oluşturmaya başlamış olduğu ve ağırlıklı olarak eğitim hakkı ve kadınları iş hayatına kazandırmaya yönelik projeler gerçekleştirildiği görülmektedir. Medya tarama çalışması süresince, cinsiyet eşitliğini teşvik eden STK çalışmalarını değerlendiren göstergeye denk düşen 4 haber bulunmuştur. Bu haberlerin içeriğine göre, medyaya en çok yansıyan haberler, kadınların eğitim hakkından daha fazla yararlanmalarını sağlamaya yönelik çalışmaların haberleri olmaktadır. Eğitim dışındaki konularda, kampanya çalışmalarına gidilmediği gözlenmektedir. Diğer alanlarda

daha çok basın açıklamaları yapıldığı görülmektedir. Yerel medyada, cinsiyet eşitliğini vurgulayan çalışmalara yer veren örneklerle rastlanılmaması ilgi çekici bir diğer noktadır.

Danışma Kurulu üyeleri ise kadın kuruluşlarının çok aktif olmalarına rağmen sivil toplumda konuyla ilgili genel bir kayıtsızlık olduğuna dikkati çekmişlerdir. Sivil Toplum Destekleme Merkezi tarafından değişik haklar üzerinde çalışan kuruluşları bir araya getirmek amacıyla yeni bir girişim oluşturulmuş, çevre, insan hakları, kadın hakları gibi konularda çalışan kuruluşlar arasında bağlar kurulması ve haklar konusuna bir bütün olarak yaklaşılması amaçlanmıştır. Bu ve benzeri girişimler gerek sivil toplumda gerekse toplumun genelinde cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratılmasında önemli rol oynamaktadır.

3.6. Yoksulluğu Azaltmaya Yönelik Faaliyetler (1 puan)

Bu bölüm sivil toplum aktörlerinin yoksulluğu azaltmaya yönelik faaliyetleri ne ölçüde teşvik etmekte olduklarını irdelemektedir. Aşağıdaki tablo gösterge puanını göstermektedir.

TABLO III.3.9 YOKSULLUĞU AZALTMAYA YÖNELİK FAALİYETLER GÖSTERGESİ

	Alt Gösterge	Puan
3.6.1	Yoksulluğu azaltan sivil toplum faaliyetleri	1

3.6.1 Yoksulluğu azaltan sivil toplum faaliyetleri

Türkiye'de sivil toplumun yoksulluğa karşı verdiği mücadele sınırlı niteliktedir ve az sayıda STK'yı içermektedir.

Ülke genelinde yoksullara yardıma yönelik faaliyet ve girişimlerin yaygın olmasına rağmen (yemek bankaları, hayır kurumlarının faaliyetleri v.b.) STK faaliyetleri oldukça düşük

oranda kalmaktadır. Diğer bir deyişle yoksulluk konusunda çalışan STK'lar tarafından yapılan çalışmaların yoksullukla mücadele etmek üzere değil, yoksulluğun yarattığı sorunlara geçici çözümler getirmek üzerine yapıldığı görülmektedir. Ayrıca merkezîyetçi devlet anlayışı devletin yoksullukla mücadele politikalarına da yansımakta ve gerek sivil toplum kuruluşları gerekse devlet gittikçe yapılaşan yoksulluk sorununa stratejik ve uzun süreli çözümler getirmeye çalışmaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Türkiye ofisinin bu alanda çalışan STK'lar arasında işbirliği kurma ve farkındalık yaratmaya yönelik faaliyetleri vardır. Türkiye'nin Yoksulluk ve Değişen Refah Rejimi üzerine Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 2003 yılında hazırlanan bir raporda, "faaliyetlerine İslami değerlerin yön verdiği bir STK olan Deniz Feneri'nin bağış yapmak isteyenlerde oluşturduğu geniş çaplı ilginin ve belediye yönetimlerinin gerçekleştirdiği yardımseverlik faaliyetlerinin yoksulların barınak, yiyecek, ısınma gibi acil ihtiyaçlarının karşılanmasında gün geçtikçe daha büyük bir rol oynadığını gösterdiği belirtilmiştir. Buna rağmen STK'ların ve yerel yönetimlerin oynadığı bu rol kronik bir hal alan yoksulluk içinde yaşayanların karşı karşıya kaldığı toplumsal dışlanma tehdidini ortadan kaldırmaya yetmemektedir. Son zamanlarda gelişmekte olan bazı ülkeler sosyal politikalarını neredeyse tamamen STK'ların eline bırakmış durumdadır; ancak Mısır, Hindistan ya da Latin Amerika ve Afrika ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye'deki STK'ların varlığı bunun için gerçekten de çok sınırlı kalmaktadır. İslami cemaatler arasındaki STK'lar ve topluluklar bile toplumsal yardımlaşmada büyük bir rol oynamamaktadır" (s.33).

Yoksul ve ihtiyaç sahibi kesimlerle çalışan STK'ların çoğunun eğitim ve

sağlık gibi tematik alanlara bölünmüş olmaları yoksulluğu azaltmaya yönelik faaliyetlerin geneli hakkında bilgi edinmeyi zorlaştırmaktadır. Ayrıca birbiri ile iç içe geçmiş bazı devlet kurumları yoksullukla mücadelede aktif rol oynamaktadır. Bunlar Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (bünyesinde 931 vakıf bulundurmaktadır), belediyeler ve mülki idari amirlikler olarak özetlenebilir. Bu durum STK'lar ile bu alanda işbirliği kurulmasının önünde engel teşkil etmektedir. Ancak sosyal politikalar alanında yapılan reformlar göz önüne alındığında gelecekte yoksullukla mücadelede daha sistematik ve stratejik politikalar geliştirileceğini ve sosyal yardımlaşmadan ziyade yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapılacağını beklemek yanlış olmayacaktır.

STEP anket katılımcıları arasında sivil toplumun yoksullukla mücadeledeki rolünü "önemsiz" olarak değerlendirenlerin oranı %19, "önemli" olarak değerlendirenlerin oranı ise %32'dir (Bkz. Tablo III.3.2). Bununla birlikte, sivil toplumun yoksullukla mücadeleye yönelik aktivitelerine çok sayıda örnek olduğunu söyleyen katılımcılar sadece %15,2 oranındadır. Anket katılımcıları sivil toplumun bu alandaki çalışmaları arasında tüketici derneklerinin çabaları, SÜRKAL, Deniz Feneri Derneği'nin sempozyum ve çalışmaları, Dünya Bankası organizasyonları, gıda ve kitap destekleri, ilaç depolama ve ücretsiz muayene hizmetleri gibi örnekler saymıştır. Ancak katılımcılar bu girişimlerin yoksulluk sorununu kökten çözmektense yoksulluğun yarattığı sorunları gidermeye yönelik olduğunu belirtmektedir.

Bunun yanı sıra, Danışma Kurulu'nda sivil toplumun yoksulluğa karşı mücadelesinde hayır dernekleri kadar kooperatiflerin, meslek odalarının ve sendikaların da bulunduğu söylenmiştir.

Ayrıca yoksullukla mücadelenin ne derece sivil toplumun görevi olduğu konusu da irdelenmiş, yoksulluğa karşı etkili mücadele etmede asıl aktörün sivil toplum değil, devlet olduğu vurgulanmıştır. Ancak bu görüş STK'ların devleti kamu hizmetleri, ulusal bütçeleme süreci ve sosyal politikaların oluşumu gibi alanlarda lobicilik faaliyetleri ile yönlendirip sadece hizmet sağlayıcı kuruluşlar olmaktan çıkabileceklerini göz ardı etmektedir.

3.7 Çevresel Sürdürülebilirlik (2 puan)

Bu bölüm sivil toplumun çevresel sürdürülebilirlik alanında ne kadar aktif olduğunu irdelemektedir. Aşağıdaki tablo gösterge puanını yansıtmaktadır.

TABLO III.3.10 ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK GÖSTERGESİ		
	Alt Gösterge	Puan
3.7.1	Çevresel sürdürülebilirliğe yönelik sivil toplum faaliyetleri	2

3.7.1 Çevresel sürdürülebilirliğe yönelik sivil toplum faaliyetleri

Türkiye'de çevresel sürdürülebilirliğe yönelik sivil toplum faaliyetleri yaygındır, ancak bu faaliyetlerin etkisi ve toplum tarafından algılanması hala sınırlı niteliktedir.

Pek çok sivil toplum paydaşı Türkiye'de çevre hareketinin pek çok açıdan güçlü olduğunu ve sektörün genel gelişimine katkı sağladığını belirtmektedir. Ayrıca çevre kuruluşlarının ülkede yasal reformlar ve lobicilik konularında çalışan ilk STK'lar oldukları ve sektörün kalanına kıyasla platformlar ve şemsiye kuruluşların varlığı açısından çok daha iyi örgütlenmiş oldukları belirtilmektedir.

STEP anket çalışması katılımcıları yukarıdaki görüşlerle hemfikirdir; zira çevresel sürdürülebilirlik, değerler boyutunda sivil toplumun en güçlü bulunduğu değer olmuştur. Katılımcıların

%37'si bu alandaki STK faaliyetlerine 1 veya 2 örnek verebilirken, %43'ü birkaç örnek verebilmektedir (bkz. Tablo III.3.1). Katılımcılar bu alanda sivil toplumun rolünü hem kısıtlı (%40), hem de önemli (%41) görmektedir (bkz. Tablo III.3.2). STEP anket katılımcılarının bu alanda yapılan çalışmalara ilişkin örnek verdiği STK faaliyetlerinden bazıları çevreci STK'ların yapmış olduğu çalışmalar, Ulla gemisi, Kyoto protokolü, küresel iklim değişikliği gibi konularda birçok örgüt tarafından düzenlenen kampanyalar ve eylemler, Bergama köylülerinin mücadelesi, DNA'sı değiştirilmiş sebzeler ve hormon kullanımına ilişkin çalışmalar, Caretta kaplumbağalarının korunması, kuş yaşam alanlarının belirlenmesi ve korunması, ağaçlandırma kampanyaları, hayvan sever örgütlerinin nesli tükenen hayvanlara yönelik eylemleri, nükleer santrale karşı eylemler v.b. olmuştur.

Medya Tarama Analizi'nde konuya ilişkin 72 haber taranmış ve çevreyi kapsayan hemen her dalda STK'ların aktif olduğu gözlenmiştir. Çevresel sürdürülebilirlik alanındaki STK aktiviteleri, basın açıklamalarıyla kamuoyu bilinci oluşturmaktan, gerektiğinde suç duyurusunda bulunmaya ve kamu tarafından yapılan ihmallerin önüne geçmek amacıyla imza toplamaya kadar çok geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Çevresel sürdürülebilirliği sağlama faaliyetleri belki de Türkiye'de *STK'ların en aktif olduğu veya medyada en yoğun yansıtıldığı alanlardan biridir*. Bu durum, toplum genelinde çevreye verilen önemin artmış olmasından kaynaklanabileceği gibi, medyanın bu alana özel önem verip ilgi göstermesinden de kaynaklanıyor olabilir. Bir diğer ihtimal de, çevre alanında faaliyet gösteren çok fazla STK'nın var olmasıdır. Kaldı ki, kuruluş amacı olmasa da çevre çalışmalarında öncü olan dernek ve/veya vakıflara da zaman zaman rastlanmaktadır.

Danışma Kurulu ve Bölgesel Danışma Toplantıları Türkiye'deki çevre örgütlerinin sivil toplumun gelişmesinde

büyük katkılar sağlamış olduğunu ancak savunuculuk ya da çevresel faaliyetlerle uğraştıkları kadar kamuoyunda çevre sorunları konusunda farkındalık yaratma ve toplum genelinde çevreye saygılı olmayı teşvik etme üzerinde de durmaları gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Araştırma verileri belirlenmiş olan değerlerin tek başlarına ele alındıklarında Türkiye’de mevcut değer ve normlar ile tam olarak örtüşmediğini göstermektedir. Bu durum söz konusu değerlerin neden sivil toplum arenasında ve faaliyetlerinde sınırlı olduklarını da açıklayabilir. Ayrıca, bu değerlerle özdeşleştirilen bazı hassas konuların bu alanlarda yürütülen STK faaliyetlerinin devlet tarafından tehditkâr bulunmasına yol açtığı da unutulmamalıdır. Örneğin sivil toplumun toplum genelinde hoşgörüyü teşvik edici faaliyetlerinin azlığı bu konunun azınlıklar konusuna değinilmeden ele alınmasının mümkün olmamasından kaynaklanmaktadır. Zira Ermeni konusunu tartışmak ve bu konuda diyalogu artırmak amacıyla düzenlenen bir konferans kolaylıkla ideolojik kutuplaşmalardan etkilenmektedir.

Toplumdaki ve devletteki bu tür hoşgörüsüz güçler sivil toplumun bazı değerlere ilişkin ifade ve faaliyet özgürlüğünü kısıtlayabilmektedir. Bu değerler etrafında çalışan STK’lar kolaylıkla devlet karşıtı yada marjinal olarak nitelendirilmektedir. Örneğin cinsiyet eşitliği alanında yasa reformları için savunuculuk yapan gruplar devlet yetkililerince marjinal olarak nitelendirilmişlerdir. İnsan hakları, şiddet kullanmama, özellikle işkence ve kötü muamele konularında çalışan gruplar sık sık bu şekilde kategorize edilmektedir. Değerler boyutunun zayıflığı toplumsal değerler sisteminde ya da statükoda değişiklik talep eden faaliyetlerin toplum ve devlet tarafından kınanmaları ile doğrudan ilişkilidir.

Diğer taraftan sivil toplumun çevresel sürdürülebilirlik alanındaki faaliyetleri

çok daha görünür, etkin ve önemli görülmektedir. Bu durum çevre hareketinin yerel düzeyde bu değerleri teşvik etmedeki başarısına bağlanabilir. Çevresel sürdürülebilirlik, diğer değerler içindeki en az politik ve tabu değerdir. Bu değer için verilen örnekler daha çok ağaç dikmek ve çevreye saygıyı yaygınlaştırma adına yapılan faaliyetler olmuş, devletin ya da özel sektörün hesap verebilirliğine değinilmemiştir.

Sivil toplumun başarılı bulunduğu bir diğer değer cinsiyet eşitliğinin toplumsal temelde teşvik edilmesi olmuş, Türk Ceza Kanunu’nun kadın haklarını güvence altına alacak şekilde yeniden düzenlenmesi için yapılan lobicilik faaliyetleri bu alanda verilen başarı örneklerinin başında gelmiştir. Ancak sivil toplum arenasında ve STK’lar bünyesinde cinsiyet eşitliği uygulamalarının yok denecek kadar az olması, sivil toplumun toplum genelindeki erkek egemen düzeni benimsemiş olduğuna ve toplumda teşvik ettiği değerleri kendi bünyesinde uygulamadığına işaret etmektedir.

Benzer şekilde, STK’ların toplumsal düzeyde demokrasiyi teşvik etmede aktif oldukları ancak kendi bünyelerinde uygulamadıkları gözlemlenmektedir. Anket ve danışma toplantısı katılımcıları sivil toplumda iyi yönetim (şeffaflık ve hesap verebilirlik) eksikliğine işaret etmekte, demokrasinin hem prensip olarak hem de uygulamada zayıf kaldığını göstermektedir. Bu durum, sivil toplumun henüz çok gelişmemiş olmasının getirdiği bilgi ve beceri eksikliği gibi STK’ların iyi yönetilmesini engelleyen etkenlerle yakından ilişkilidir.

Bununla birlikte Türk toplumunun söz konusu değerleri ne derece benimseyip uyguladığının daha yakından incelenmesi ve sivil toplumun bu ölçütlere göre değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Zira bazı değerlere toplum genelinde olumsuz yaklaşıyor ya da önem verilmiyor olması sivil toplumun bu değerlere karşı tavrını ve faaliyetlerini doğrudan etkilemektedir.

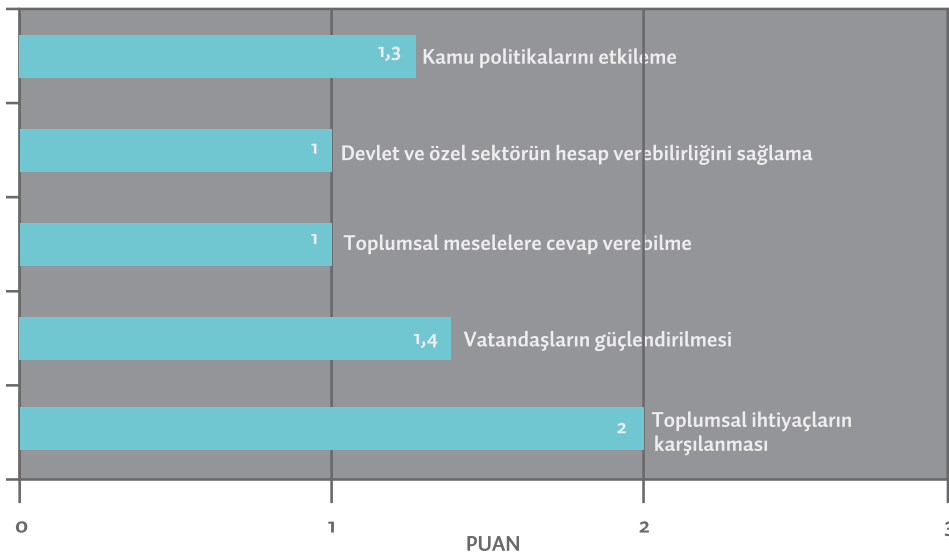
4. ETKİ (1,3 PUAN)

Bu bölüm, Türkiye’de sivil toplumun bazı sosyal sorunlar ve politika alanlarındaki “etki”sini incelemeyi amaçlamaktadır. Sivil toplumun “etki” boyutu için aldığı puan olan 1,3 STK faaliyetlerinin etki yaratma kapasitesini yaşama “kısmen” geçirdiklerini göstermektedir. Sivil toplumun kamu politikalarını, devlet ve özel sektörün hesap verebilirliğini, toplumsal meselelere cevap verebilmeyi ve vatandaşların güçlendirilip toplumsal ihtiyaçların sağlanmasını ne derece etkileyebildiği yeni bir olgu olup, bu konuda çok fazla veri bulunmamaktadır. Bu sebeple bu boyut için daha çok STEP kapsamında gerçekleştirilen araştırma faaliyetlerinden faydalanılmıştır.

Etki boyutunda da diğer boyutlarda olduğu gibi çeşitli araştırma yöntemlerine başvurulmuş, ancak diğer boyutlardan farklı olarak çeşitli sosyal politikalar üzerinde sivil toplumun etkisini inceleyen vaka analizi çalışmaları yürütülmüştür. Bu alanlar sırasıyla ulusal bütçeleme süreci, sosyal politikalar ve insan hakları olmuştur. Türkiye’de hangi insan hakları ve sosyal politika alanlarının inceleneceğini belirlemek için kamuoyu araştırmalarına başvurulmuş ve sosyal politikalar için işsizlik, insan hakları içinse düşünce ve ifade özgürlüğü seçilmiştir.²⁸ Bu boyutta kullanılan bir diğer araştırma yöntemi STK duyarlılığının ölçülmesi olmuştur. Türk kamuoyunun belirlediği ileri gelen sorunlar bu alandaki STK aktifliği ve başarısına göre değerlendirilmektedir.

Tüm bu yöntemler zengin bir veri tabanı oluşturulmasına yardımcı olmuş, birbiri ile yakından bağlantılı iki sonuca ulaşılmıştır. Bunlardan ilki sivil toplum faaliyetlerinin politikalara etkisini ölçmenin zorluğu, ikincisi ise STK etkinliğinin faaliyete izin verilen alanın darlığı sebebiyle kısıtlanmasıdır. Ancak bu durum, STK’ların etkileyici ve umut verici çabalarının olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Özellikle son dönemlerdeki reform süreci ile birlikte bu çabalar gerek nitelik gerekse nicelik olarak artmaya başlamıştır. Ancak, veriler başka etkenlerin de önemine dikkat çekmektedir: vatandaşların katılımı, araştırma ve analiz yürütmek için gereken vasıfların eksikliği ve devletin STK’lara ve sivil topluma yaklaşımı STK’ların toplumda yaratacağı etki için son derece önemlidir.

ŞEKİL III.4.1 ETKİ BOYUTU ALT-BOYUT PUANLARI

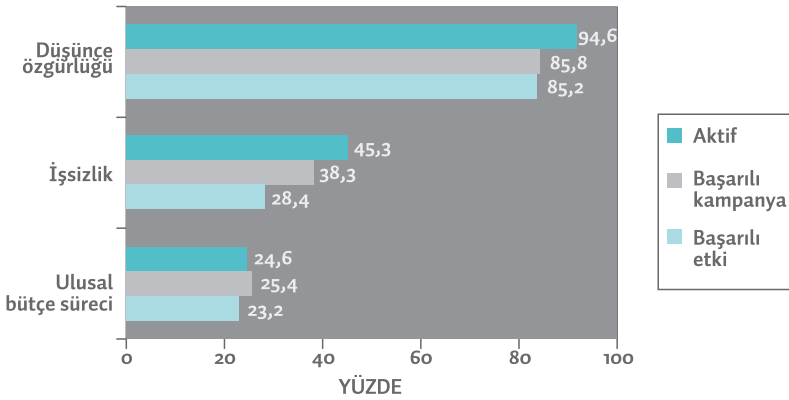
²⁸ İşsizlik sorunu TESEV’in kamuoyu araştırmasının sonucuyla, düşünce ve ifade özgürlüğü danışma toplantılarında belirlenmiştir. Her bir konu için ayrı bir rapor bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Ek 2.

4.1. Kamu Politikalarını Etkileme (1,3 puan)

Bu bölüm sivil toplumun kamu politikalarını etkilemede ne kadar aktif ve başarılı olduğunu incelemektedir. Aşağıdaki tablo göstere puanlarını yansıtmaktadır.

TABLO III.4.1 KAMU POLİTİKALARINI ETKİLEME GÖSTERGELERİ		
	Alt Göstergeler	Puan
4.1.1	İnsan Hakları (Düşünce ve İfade Özgürlüğü)	2
4.1.2	Sosyal Politika (İşsizlik)	1
4.1.3	Ulusal Bütçe	1

ŞEKİL III.4.2 STK'LARIN KAMU POLİTİKALARINI ETKİLEMEDE AKTİFLİK VE ETKİ DÜZEYİ

4.1.1. İnsan hakları alanında kamu politikalarını etkileme

Türkiye’de düşünce ve ifade özgürlüğü Anayasa tarafından güvence altına alınmakla birlikte çeşitli uygulamalar bu özgürlükleri engelleyici niteliktedir. TESEV hanehalkı araştırmasına (2004) göre konu, ülkenin en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Konuda aktif rol oynayan sivil toplum girişimleri mevcut olmakla beraber politikaları etkilemedeki rolleri sınırlı kalmakta, ancak insan hakları konuları etrafında görünürlük ve farkındalık yaratma konusunda başarılı olmaktadır. “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının İfade Özgürlüğü Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi”²⁹

29 STEP kapsamında gerçekleştirilen vaka analizlerinden biri olan “Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşlarının İfade Özgürlüğü Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi” insan hakları uzmanı Murat Aksoy tarafından hazırlanmıştır. Bkz. Ek 2.

kapsamında ele alınan vaka analizleri konuda iki önemli sivil toplum girişimine değinmektedir. Raporun üzerinde yoğunlaştığı, bir “sivil itaatsizlik eylemi” girişimi olan, 1995 yılında faaliyete geçen “Düşünce Suçuna Karşı Girişim” ve Başbakanlık bünyesinde 1999’da kurulan Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu sivil toplumun insan hakları alanında son yıllarda giderek artan (sınırlı) etkisini ve yarattığı olumlu değeri göstermektedir.

İlk vaka, Yaşar Kemal’in bir yazısının Almanya’daki ‘Der Spiegel’ Dergisi’nde yayımlanmasının ardından Devlet Güvenlik Mahkemesi’ne ifade vermek üzere çağrılmasıyla başlayan ve giderek yaygınlaşan bir ‘sivil itaatsizlik’ eylemini incelemektedir. Mahkeme çağrısına tepki olarak 1995 yılında, bir grup tarafından imza kampanyası ile başlayan eylemler 2000 yılına kadar sürmüştür. Kampanyaya katılanlar, haklarında dava açılan ve/veya ceza alan metinleri, toplanan çok sayıda imza ile tekrar yayınlamış ve böylece daha önce dava açılan suça ortak olmuştur. Aktiflik boyutu ele alındığında düşünce ve ifade özgürlüğü kısıtlamalarına ilişkin kamuoyunda farkındalık yaratmak ve ilgili yasa maddelerinde değişikliğe gidilmesini sağlamak üzere bir dizi eylem gerçekleştirilmiştir. Başarı boyutuna bakıldığında girişimin tek başına politik kararları etkileme kapasitesi sınırlı da olsa konu ile ilgili yasalarda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Girişimin en büyük başarısı kamuoyunda farkındalık yaratması ve hassasiyete yol açmasıdır. Bu başarısını çıkan kitapçıkları imzalayanlar arasında, Türkiye’nin önde gelen sanatçı, aydın, yazar, siyasetçilerinin yer almasına borçludur.

İkinci vaka konusu olarak Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu (BİHDK) bünyesinde oluşturulan İfade ve İnanç Özgürlüğü Çalışma Grubu ele alınmıştır. İfade ve İnanç Özgürlüğü Çalışma Grubu,

Ekim 1999 yılında İnsan Hakları'ndan sorumlu Devlet eski Bakanı Mehmet Ali İrtemçelik öncülüğünde, insan hakları ile ilgili kamu birimleriyle, bu alanda çalışan STK'ların bir araya getirilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Oluşum amacı, Aralık 1999'da gerçekleşen ve Türkiye'nin aday üyeliğinin görüşüldüğü Avrupa Birliği Zirvesi'yle de ilişkilendirilen çalışma grubu, takip eden süreçte bakan Mehmet Ali İrtemçelik'in istifası ile çalışmalarına ara vermiştir. Konu ile ilgili yasal düzenlemenin 2001 yılında yapılması ile kurumsallaşmış ve yeni bir işlerlik kazanmıştır. Aktiflik boyutu çerçevesinde incelendiğinde çalışma grubu iki toplantı yapmış, ancak sonuç almadan dağılmıştır. İlk toplantı sonrası her üyenin kendi alanı ile ilgili bir rapor hazırlaması ve üst komisyona sunması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine sadece iki üye (Yılmaz Ensaroglu ve Kazım Genç) rapor hazırlamıştır. Aynı süreçte Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma grubunun hazırladığı rapor üzerine çıkan tartışmalar sonrası, bazı komisyon üyeleri üyelikten istifa etmiştir. Aktiflik boyutu oldukça kısıtlı olması çalışma grubunun başarısına da yansımış, grup üst komisyona ne ortak ne de bireysel bir rapor sunamamıştır. Kamuoyunda farkındalık da yaratamamış, gündeme sadece kendi bünyesinde yaşadığı tartışmalar ile gelmiştir. Karar veren kuruluşları ya da karar verme sürecini de etkileyememiştir.

Her iki girişimde de, insan hakları alanı içinde oluşan sorunların çözümünde sivil toplumun önemi, hatta bu önemin devlet tarafından da algılanması ortaya çıkmaktadır. Ancak devlet denetiminin bu alanda yoğunluğunun sivil toplumun katılımı üzerindeki olumsuz etkileri de gözlemlenmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, hem insan hakları alanı ile etnik ve dinsel kimlik taleplerinin ve siyasetinin kesişmesi, hem de bu taleplere devletin devlet bütünlüğü ve laiklik ilkeleri temelinde şüpheli yaklaşması,

insan hakları alanında sivil toplumun kamu politikalarının oluşmasına aktif katılımının ve bu politikaları etkileme gücünün üzerindeki temel kısıtlamalardır. Bu örnekler aynı zamanda hem devletin sivil toplum üzerindeki denetiminin sivil toplumun gelişimi üzerindeki olumsuz etkisini, hem de sivil toplumun etkili olabilmesi için STK'lar arası eşgüdüm, işbirliği ve ortak hareket etme kapasitelerinin önemini göstermektedir.

Anket çalışması katılımcıları düşünce ve ifade özgürlüğü konusunda STK'ları kısmen aktif ve aktif (sırasıyla %42 ve %40) görmekte, çoğunluk STK'ları bu alanda kısmen başarılı bulurken üçte biri başarılı bulmaktadır. Ayrıca, üç sosyal politika alanı arasında STK'ların en aktif görüldükleri alan insan hakları konusunda düşünce ve ifade özgürlüğü olmuştur (bkz. Tablo III.4.2 ve III.4.3).

"Türkiye'de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi" raporunda benzer sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Hemen her bölgedeki katılımcılar STK'ların bu alandaki çalışmalarını önemli ancak yetersiz görmüşlerdir. Örneğin Diyarbakır'daki STK'lar insan hakları alanındaki kamu politikalarını

TABLO III.4.2: DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ ALANINDA SİVİL TOPLUMUN AKTİFLİK DERESESİ

	%
Aktif değil	5,4
Kısmen Aktif	41,9
Aktif	40,3
Oldukça Aktif	12,4

TABLO III.4.3: DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ ALANINDA SİVİL TOPLUMUN BAŞARI DERESESİ

%	Politikaları Etkileme	Kampanyalar
Başarısız	14,8	14,2
Kısmen Başarılı	51,6	50,4
Başarılı	29,7	29,1
Oldukça Başarılı	3,9	6,3

etkileme konusunda STK'ların kısmen aktif ve sınırlı derecede başarılı olduğunu belirtmiş; Doğu Anadolu'daki STK'lar ise kamu politikalarını etkileme alanında STK'lara lokomotif görevi düştüğünü belirtmişlerdir. İzmir toplantısında ise STK'ların bu alanda işbirliği kurmalarının oldukça önemli olduğu ancak örneklerle neredeyse hiç rastlanmadığı belirtilmiştir.

Danışma Kurulu üyelerine göre, siyasi ve kültürel dinamikler tüm çabalara rağmen STK'ları kısıtlayıcı niteliktedir. STK'lar, AB uyum yasaları çerçevesinde insan hakları konusunda etkili olabilmıştır. Ayrıca ağır bir süreç de olsa devlet STK'larla aynı masada oturmaya ve askeri yetkililer STK'ları önemsemeye başlamıştır. STK-devlet ilişkilerine ilişkin bölümde de tartışıldığı üzere STK'ların devletle diyalogunun gelişmesinin doğal bir sonucu olarak, sivil toplumun kamu politikalarına etkisinin arttığı söylenebilir ancak devlet-STK diyalogunun resmiyet kazanması gerekmektedir.

Sivil toplum-devlet diyaloguna ilişkin bölümde de tartışıldığı üzere, STK'ların etkisini artırmak amacıyla yapılacak STK danışmalarını resmileştirecek yasal reform ve çerçevelere ihtiyaç vardır.

4.1.2 Sosyal politika

İnsan hakları alanının aksine, sosyal politikalar alanında kamu politikalarını etkilemede sivil toplumun belirli bir etkisi ya da başarısı bulunmamaktadır.

Bu alanda işsizlik sorununun ele alınmasının sebebi, TESEV'in 2004 yılında gerçekleştirdiği hane halkı araştırmasında Türkiye'nin en önemli sorunu olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Aynı araştırmada işsizlik sorununu enflasyon, rüşvet, ekonomik istikrarsızlık ve eğitim izlemektedir (bu sosyal sorunlara sivil toplumun etkisinin bir incelemesi için bkz. 4.3.1 Duyarlılık).

Türkiye'de sosyal politika alanında işsizlik sorunu en önde gelen sorunlardan biridir. Sivil Toplumun bu sorunun

çözümü üzerindeki etkisi ise "sınırlıdır". Bu sınırlı etkiyi "Türkiye'de Sivil Toplum ve Sosyal Politikaların Durumu Raporu"nda³⁰ da görmek mümkündür. Vaka çalışması, karşılaştırmalı olarak bu sorunda önemli kurumlardan olan Ekonomik ve Sosyal Konsey'in son yıllarda ortaya çıkan yeniden yapılanma çalışması ile ILO'nun desteğiyle yapılan "İstihdamın Yaygınlaştırılması ve Kayıt Dışı İstihdamın Önlenmesi" projesi üzerinde odaklanmıştır.

Ele alınan ilk vakada Ekonomik ve Sosyal Konsey'in yeniden yapılandırılma süreci incelenmiştir. Konsey 1995 yılında kurulmasına rağmen 1990'lı yıllarda etkin bir kurum olma özelliğini gösterememiştir. Yasal temelinin olmaması, hükümetin temsili ağırlığı ve sosyal tarafların konseyi toplama iradesinin olmaması çeşitli kesimlerce eleştirilmiştir. Ekonomik ve Sosyal Konsey, 2001-2004 yılları arasında da sosyal diyalog mekanizmasının işletilebildiği bir kurum halini alamamıştır. Ancak son dönemde AB uyum sürecinin de etkisi ile hükümet Ekonomik ve Sosyal Konsey'in yeniden yapılandırılması sürecini sosyal taraflara bırakmış görünmektedir. STK'lar bu en önemli sosyal diyalog mekanizmasının yeniden yapılandırılması gerektiğini yıllarca vurguladıktan sonra, STK temsiliyetini arttırmayı ve hükümetin ağırlığını azaltmayı öngören bir katılım modeli yasa tasarısı hazırlamışlardır. Tarafların bir araya gelerek oluşturduğu geniş bir katılım modeli öngören yasa tasarısı 25 Mart 2005 tarihinde gerçekleştirilen konsey toplantısında gündeme getirilmiş ve hükümet yetkililerince de kabul edilmiştir. Bakanlar Kurulu'na yollanan tasarının yakın bir tarihte TBMM'ye gelmesi ve yasalaşması beklenmektedir. Avrupa Birliği uyum süreci ve Karma İstişare Komitesi'nin bu süreçte itici güç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak, sosyal tarafların, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in

30 "Türkiye'de Sivil Toplum ve Sosyal Politikaların Durumu Raporu" Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politikalar Forumu'ndan Başak Ekim tarafından, vaka çalışmaları, analizler ve bilirkişilerle yapılan görüşmeler sonucunda oluşturulmuştur. Bkz. Ek 2.

gerek yasal zemine oturtulması gerekse AB ülkelerindeki Ekonomik ve Sosyal Konseyler ile paralellik gösterecek yeni modelin tasarlanmasında etkin rol oynadıkları, bu çalışmaya dâhil edilen bilirkişilerce de dile getirilmiştir.

İkinci vaka çalışması “İstihdamın Yaygınlaştırılması ve Kayıt Dışı İstihdamın Önlenmesi” Projesi; sosyal diyalogun yerel düzeyde işlevinin artırılmasını öngören ve ILO Türkiye Temsilciliği, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ile TİSK, TÜRK-İŞ, HAK-İŞ ve DİSK’in işbirliğiyle Gaziantep ve Çorum illerinde uygulanması planlanan bir projedir. Bu proje ILO tarafından başlatılmış olmakla birlikte, sosyal diyalog açısından büyük önem taşımaktadır. ILO girişimi ile başlatılmış olmakla birlikte, sürecin, sosyal taraflar tarafından ortaklaşa yürütülmesi, istihdam artırımına yönelik ortak politikalar geliştirilmesi açısından önemlidir. Özellikle öncelikli konunun ve pilot illerin sosyal taraflarca belirlenmesi ve proje sürecinin tarafların uzlaşısı ile belirlenmesi sosyal diyalog süreci açısından olumludur. Projenin yerelde istihdam politikalarını ne dereceye kadar etkiyebildiğini söylemek için erken olmakla birlikte, başarı kriterini sosyal diyalogun işletilmesi olarak aldığımızda, sosyal tarafların yerelde ortak istihdam politikaları geliştirmesi sürecine yönelik başarılı adımlar atılmıştır. Çıktılarının dikkatle izlenmesi gereken bir projedir.

Her iki örnekte de sosyal politika karar sürecinde sivil toplum katılımının ve devlet-sivil toplum sosyal diyalogunun önemi vurgulanmaktadır. Örneğin, Ekonomik ve Sosyal Konsey’in 1995’te kurulmasına rağmen 2001’den bu yana çalışmalarının hızlanmasının sebebi sivil toplumun katılımının artan önemidir. Bu sınırlı da olsa artan önem, AB ülkeleri standartları dikkate alınarak Konsey

yapısının sanayi ve ticaret hizmet kesimi işveren gruplarına, işçi kesimine, esnaf, sanatkâr ve tarım kesiminin temsilcilerine açılmasıyla da görülmektedir. Benzer şekilde, sivil toplumun sınırlı ama artan önemi, Çorum ve Gaziantep şehirlerinin pilot alındığı ve 2004 de başlayan, ILO tarafından desteklenen, “İstihdamın Yaygınlaştırılması ve Kayıt Dışı İstihdamın Önlenmesi” projesinde de görülmektedir. Bununla birlikte sivil toplumun işsizlikle mücadelede etkisi son yıllarda artmakla birlikte sınırlıdır. Bu artışın büyük ölçüde Türkiye’nin AB’ye uyum süreci ve diyalogu gibi ulus-devlet üstü kurumların bu konudaki etkisi nedeniyle ortaya çıktığı söylenebilir.

“Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması”nda sivil toplum, işsizlik alanında kamu politikalarını etkilemede katılımcıların %45,3’ü tarafından aktif bulunmuştur. Bu alandaki sivil toplum kampanyaları ise %38,3 oranında başarılı bulunmuştur. Benzer şekilde, sivil toplumun yasalardaki değişikliklerde başarılı etkisi olduğunu belirten katılımcıların oranı %28,4’tür (Bkz. Şekil III.4.2).

TABLO III.4.4 SOSYAL POLİTİKALAR ALANINDA SİVİL TOPLUMUN AKTİFLİK DERECESESİ

	%
Aktif değil	54.7
Kısmen Aktif	38.3
Aktif	7
Oldukça Aktif	0

TABLO III.4.5 SOSYAL POLİTİKALAR ALANINDA SİVİL TOPLUMUN BAŞARI DERECESESİ

%	Politikaları Etkileme	Kampanyalar
Başarısız	71.7	61.8
Kısmen Başarılı	26.8	28.5
Başarılı	1.6	9.8
Oldukça Başarılı	0	0

İnsan hakları alanındaki reform süreci 2001-2004 seneleri arasındaki AB uyum sürecinin de etkisiyle hızlanmış ve sivil toplumdan katılım görmüştür. Oysa sosyal politikalar alanında reform konusu Türkiye'nin gündeminde henüz yeni yeni yer edinmeye başlamaktadır. Devlet, AB ve STK'lar (yoğunlukla sendikalar ve meslek kuruluşları) arasında yeni bir konsey kurulması STK'ların resmi olarak reform sürecine katılımlarının sağlanması için önemli bir adımdır. Konseye STK üyeliği sınırlı olsa da üyeler enformel ağlar yoluyla daha geniş STK kitlelerinin sürece dahil edilmesine çalışmakta, sürecin hız kazanması beklenmektedir.

Ayrıca sosyal politikalar konusunda çalışan enstitülerin kurulması ve AB, UNDP, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların etkisi STK'lar ve diğer paydaşlar arasında ilişki kurulmasına yardımcı olacaktır.

4.1.3 Ulusal bütçe

Türkiye'de sivil toplumun ulusal bütçe oluşumunda sınırlı bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Fakat son dönemde, "çevre koruma" ve "okul öncesi eğitim" alanlarının ulusal bütçe paylarındaki artışı gibi olumlu değişikliklere bu konuda

çalışma yapan STK'ların katkısı göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda sivil toplumda ulusal bütçeleme sürecine katılım ve izlemenin genel olarak artırılmasına yönelik çabalardan çok, yukarıdaki gibi tematik alanlara yönelik faaliyetler görülmektedir.

"Türkiye'de Sivil Toplum ve Ulusal Bütçeleme Sürecine Genel Bakış"³¹ raporunun vurguladığı gibi ulusal bütçe, devletin vatandaşlarına hizmet götürmek üzere kamu kaynağını kullanma yetkisi aldığını gösteren bütçe kanunu temelinde hazırlanır ve her sene yenilenir. Ulusal bütçe meclis içinde iktidar partisi tarafından hazırlanır ve meclis onayına sunulur. Bütçenin hazırlanmasından onayına ve uygulanmasına kadar, Maliye Bakanlığı ile Başbakanlığa bağlı Devlet Planlama Teşkilatı ve Hazine Müsteşarlığı etkin rol üstlenirler. Cumhurbaşkanlığı'na bağlı Devlet Denetleme Kurulu, bu kuruluşları denetleme yetkisine sahiptir. Meclis onayını aldıktan sonra ulusal bütçe yürürlüğe girer.

Türkiye'de mevcut bütçe sistemi siyasi rekabet sonucu siyasetçiler üzerindeki vaatlerden oluşan yükümlülükleri kamu harcamalarıyla dengeli boyuta getirmekten uzak bir yapıdadır. Aksine, kaynaklar siyasetçilerin ellerinde bulunan yetkinlikle popülist politikalara hizmet eden araçlar haline dönüşmüştür. Bütçe kanununda gösterilen ödenekler aşılabildiği ve ek bütçeler kolayca çıkarılabildiği için, bütçe kanunlarının inandırıcılığı kalmamıştır. Bütçenin verimli olması için demokratik sistemlerde sivil toplumun katılımına ve görüşlerine açık olmak önemlidir. Fakat Türkiye örneğinde, bütçe sürecine sivil toplum katılımı yok denecek kadar azdır. Bugün Türkiye'de verimli ve etkin bütçe hazırlanması konusunda sivil toplumun aktifliği dile getirilse de ulusal bütçe tamamıyla devlet düzeyinde ve iktidar partisi egemenliğinde hazırlanmaktadır. "Türkiye'de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması"nda sivil toplum bütçe

31 "Türkiye'de Sivil Toplum ve Ulusal Bütçeleme Sürecine Genel Bakış" Raporu Gülhan Özdemir tarafından vaka çalışmaları, analizler ve bilirkişilerle yapılan görüşmeler sonucunda oluşturulmuştur. Bkz. Ek 2.

TABLO III.4.6 ULUSAL BÜTÇELEME ALANINDA SİVİL TOPLUMUN AKTİFLİK DERECESESİ

	%
Aktif değil	75.4
Kısmen Aktif	17.5
Aktif	6.3
Oldukça Aktif	0.8

TABLO III.4.7 ULUSAL BÜTÇELEME ALANINDA SİVİL TOPLUMUN BAŞARI DERECESESİ

%	Politikaları Etkileme	Kampanyalar
Başarısız	76.8	74.6
Kısmen Başarılı	21.6	22.9
Başarılı	1.6	2.5
Oldukça Başarılı	0	0

oluşumuna etkisi bağlamında sadece %25 oranında aktif görülmektedir. Ayrıca sivil toplum kampanyaları bu alanda %75 oranında ve yasalara etkisinde ise %77 oranında başarısız görülmektedir (Bkz. Şekil III.4.2).

Bu alanda başarılı sivil toplum faaliyetlerine bir örnek olarak Türkiye'deki sayılı düşünce üretme kuruluşlarından TESEV tarafından geniş bir uzman grubun da desteği ile ulusal bütçenin mercek altına alınıp uygulamaların izlenmesi verilebilir. Buradaki hedef, temel amaçları hem kamuoyunu hem de ekonomiyi yakından takip etmek olan ekonomi basını ve finansal aktörlerin, bütçe rakamlarının perde arkasını objektif bir biçimde görmelerine imkân sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda periyodik olarak çalışmanın tekrarlanması ve bütçe uygulama sonuçlarının kamuoyunun dikkatine sunulması hedeflenmektedir (Sivil Toplum Bütçeyi İzliyor Raporu, TESEV, 2004).

Bu alanda kamu politikalarını etkilemenin en göze çarpan ve etkili örnekleri, iş dünyası ve sendikalar tarafından gerçekleştirilmektedir. TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), TÜSİAD (Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği), Türk-İş (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) gibi kuruluşlar, ekonomi politikası konusunda aktif biçimde lobicilik yapmaktadırlar. Bununla beraber, bu kuruluşların çoğunun devlet eliyle ve zorunlu üyelik anlayışıyla kurulmuş olması nedeniyle devletle bu kuruluşlar arasında ortak çıkara dayalı bir ilişki yapısı oluşabilmekte; belli partilerle veya devletin bürokratik yapılarıyla yakından ilişkili olan gruplar ortaya çıkmaktadır. Bu durum, söz konusu kuruluşların özerkliklerine ve politikaların sonuçlarını gerçekten etkileyip etkileyemediklerine şüphe düşürmektedir. Zaman zaman aldıkları pozisyon, lobi yapmakla uzman danışman işlevi görmek arasında gidip

gelmektedir. Bu durum özellikle de temsil ettikleri grupların kazançlarını garanti altına almayı amaçladıklarında geçerli olmaktadır.

Danışma Kurulu üyelerine göre Türkiye'de sivil toplumun ulusal bütçe oluşumunda sınırlı bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Fakat son dönemde, "çevre koruma" ve "okul öncesi eğitim" alanlarının ulusal bütçe paylarındaki artışı gibi olumlu değişiklikler ve bu konuda çalışma yapan STK'ların katkısı göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda sivil toplumda ulusal bütçeleme sürecine katılım ve izlemenin genel olarak artırılmasına yönelik çabalardan çok, yukarıdaki gibi tematik alanlara yönelik faaliyetler görülmektedir.

Sonuç olarak, olumlu gelişmelere ve sayıca az da olsa bu alanda görülen STK faaliyetlerine rağmen Türkiye'de ulusal bütçeleme süreci tamamen devlet kontrolünde gerçekleşmektedir. Sivil toplum ulusal bütçeleme sürecine daha etkin bir şekilde katılmak istiyorsa süreç ve yasal mevzuat hakkında daha fazla bilgiye sahip olmalı, uygulamayı da izlemelidir. Kısacası STK'ların pek çok farklı açıdan kapasitelerini artırmaları gerekmektedir. Devlet üstünde baskı kurabilmek için liderlik ve üyelik alanlarında tutarlı ve duyarlı olmalıdırlar. Ayrıca benzer amaçları paylaşan STK'lar arasında ve devletin bu alandaki başlıca kuruluşları ile işbirliği olmaması da bir dezavantaj oluşturmaktadır. Sivil toplumun Hazine, DPT, Maliye Bakanlığı, Sayıştay gibi kurumlarla iletişimini kuvvetlendirmesi ve konuda kamuoyunda farkındalık yaratılması için medyanın daha etkin kullanılması gerekmektedir.

4.2. Devlet ve özel sektörün hesap verebilirliğini sağlama (1 puan)

Bu bölüm sivil toplumun devlet ve özel kurumların hesap verebilirliğini sağlamada ne kadar aktif ve başarılı olduğunu

TABLO III.4.8 DEVLET VE ÖZEL SEKTÖRÜN HESAP VEREBİLİRLİĞİNİ SAĞLAMA GÖSTERGELERİ

Alt Göstergeler	Puan
4.2.1 Devletin hesap verebilirliğini sağlama	1
4.2.2 Özel sektörün hesap verebilirliğini sağlama	1

irdelemektedir. Aşağıdaki tablo gösterge puanlarını yansıtmaktadır.

4.2.1. Devletin hesap verebilirliğini sağlama

Türkiye’de devletin faaliyetlerini denetlemede ve hesap vermesini sağlamada sivil toplumun sınırlı bir etkisi vardır.

Türkiye’de demokratik prensiplerin algılama ve uygulamada henüz çok yaygınlaşmamış olması ve sivil toplumun faaliyetlerini sürdürdüğü alanın sınırları sivil toplumun devletin ve özel sektörün hesap verebilirliğini sağlama konusundaki etkisini kısıtlamaktadır. Bu durum Değerler boyutundaki sivil toplumun devlette ve özel sektörde şeffaflığı teşvik etmedeki düşük başarı oranlarına da yansımaktadır. Burada önemli bir etken devletin politikalar konusunda eleştirel davranan STK’lara karşı olumsuz tutumu, bir diğer etken ise STK’ların henüz devletin hesap verebilirliğini sağlamaya yönelik oynayabilecekleri rolün farkına varmamış olmalarıdır.

Ancak sivil toplumun dinamikleri ve anlayışı değişmeye devam ettikçe bu alandaki farkındalık ve STK faaliyetlerinin sayısı da artacaktır. Türkiye’de 1990’larda meydana gelen iki önemli olayın (krizin) sivil toplumun devletin halka hesap vermesindeki etkisini arttırdığını gözlemliyoruz. Bu krizler, devlet faaliyetlerinin daha derinlemesine irdelenmesi gerektiğini ortaya çıkarmış, genel anlamda da Türkiye’deki siyasi gelenekler konusunda şüpheler yaratmıştır. Bu olaylardan ilki, Türk devletinin iç yapısındaki yolsuzluk düzeyinin felaket seviyesine ulaştığını

gözler önüne seren 1996 Susurluk skandalı olmuştur. Halkta uyanan tepki, daha fazla şeffaflık ve hesap verebilirliğe ilişkin talepleri göstermek amacıyla ışıkların yakılıp söndürüldüğü geniş çaplı bir kampanyaya dönüşmüştür.

İkinci kriz, 1999 yılında meydana gelen depremle ortaya çıkmış; depremezelerin acil ihtiyaçlarının karşılanmasında STK’lar devletin önüne geçmiştir. Bu olay, halkın STK’lara olan tutumunda bir dönüm noktası olmuş, kamuoyu STK’ların toplumda oynayabileceği hayati rolü ve bu tür ciddi krizlerde kamu sektörünün yetersizliğini görmüştür.

1990’ların sonlarındaki Bergama Kampanyası, Türkiye’de politika savunuculuğuna ilişkin birçok gerginliği gözler önüne sermiştir. Bu olayda, Bergama yöresindeki köylüler, Türk hükümetinin daha önceden izin verdiği Avrupa’nın önde gelen maden şirketlerinden birinin yörede bir altın madeni kurmasını protesto etmek üzere ulusal ve uluslararası çevre gruplarıyla bağlantıya geçmiştir. Eylemcilerin oluşturduğu grup bu kararın geri alınması için çok aktif biçimde lobi yapmış; bir devlet kurumunun, altın madenin aslında halkın sağlığına zarar vereceği yönündeki raporunu da arkalarına almışlardır. Bu kanıt ve halktan ve birçok yetkiliden gelen itirazlara rağmen yürütme, şirketin Bergama bölgesinde bir maden kurmasına izin verme kararı almıştır. Bu harekete katılan gruplar, yabancı kaynaklı fonları kabul ettikleri için daha sonra vatan hainliği suçlanmalarına maruz kalmıştır.

Devletin hesap verebilirliğini sağlamanın önemi kabul edilse de iş STK’ların benzer izleme faaliyetlerini tutarlı, sistematik ve etkin bir biçimde yapıp yapmadığına kalmıştır. “Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması”nda % 85 oranında sivil toplumun devletin hesap verebilirliğini sağlama konusunda aktifliğinin çok

sınırlı olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda sivil toplumun devletin hesap verebilir olmasını sağlamadaki başarısı, katılımcıların % 93 tarafından çok sınırlı bulunmuştur (%50'si bu alanda sivil toplumu başarısız ve % 43'ü biraz başarılı olarak tanımlamıştır).

“Türkiye’de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi” raporuna göre devletin hesap verebilirliğinin ve şeffaflığın sağlanmasında sivil toplumun etkisi yok denecek kadar sınırlıdır; bu durum dört farklı Bölgesel Danışma Toplantısı’nda da ifade edilmiştir. Ankara toplantısı katılımcıları STK’ların devletten ne konuda hesap sormaları gerektiğini bile bilmediklerini, Kars katılımcıları ise Türkiye’de devletin hesap vermesinin söz konusu olmadığını ve aksine özel sektör ve sivil toplumun devlete hesap verdiklerini kaydetmişlerdir. Ancak Diyarbakır toplantısı katılımcıları konuya daha olumlu yaklaşmış ve STK’ların bu alanda kısmen de olsa başarılı olduklarını belirtmiştir.

Medya Tarama Analizi’nde bu göstergeye denk düşen 125 haber bulunmuştur. Seydişehir Alüminyum Tesisleri, TÜPRAŞ ve Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları’nın özelleştirmesine karşı çıkan sendikaların eleştirileri, Eğitim-Sen’in kapatılmasına ilişkin başta Eğitim-Sen üyelerinin ve diğer sendikaların eleştirileri, yeni Türk Ceza Kanunu’na yönelik Baro Birlikleri ve Gazeteci Cemiyetleri’nin yoğun eleştirileri ve Ermeni soykırımına ilişkin yapılacak olan konferansın iptaline yönelik hükümete yapılan eleştirilerin haberlerin yoğunluk gösterdiği alanlar oldukları söylenebilir. Türkiye Barolar Birliği, Hukuk ve Yaşam Derneği ve Türk Hukuk Enstitüsü başkanlarının faili meçhul dosyalarının artmasına ve devletin bu noktadaki yetersizliğine yönelik açıklamaları, bu gösterge içinde özel bir örnek niteliğindedir.

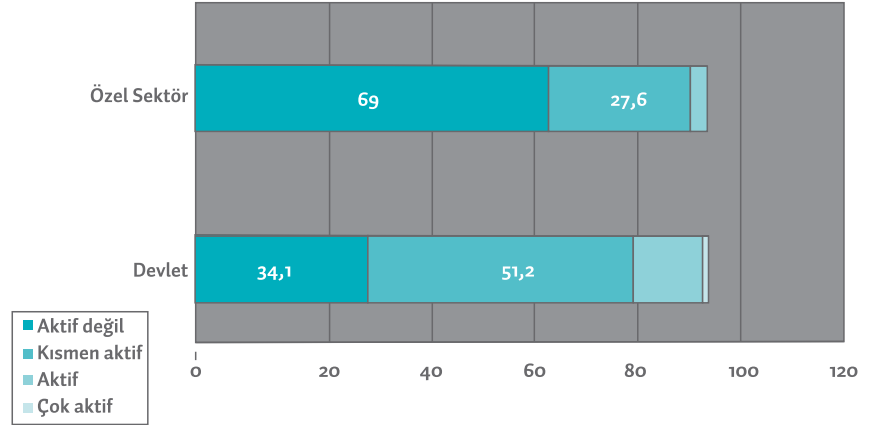
Medya Tarama Analizi’ne de yansıdığı üzere STK’lar devleti genel olarak basın aracılığıyla teşhir etmekte ve

şeffaflığa davet etmektedir, ancak bu faaliyetlerin etkisi ‘sınırlı’ kalmaktadır. Milletvekillerinin performansını denetleme amacıyla örgütlenen bir girişim olan TÜMİKOM gibi yeni girişimler ortaya çıkmıştır. AB adaylık süreci de reform kriterlerinin uygulanmasını izlemek amacıyla bir dizi ortak organ ve yapı oluşturulmasını sağlamıştır. Bu mekanizma ve girişimlerin ne derece etkili olduğunu anlamak daha fazla araştırma yapılmasını gerektirmektedir. Her ne kadar Bergama olayı devlet yetkilileri adına tutarsız bir davranış örneği olsa da Türk devleti içinde son zamanlarda devletin “işleri olurla bırakamayacağına” ve STK’ların politika üretme sürecinin önemli bir parçasını oluşturduğuna dair bir anlayış ortaya çıkmıştır. Devletin yaptıklarını izlemede ve hesap verebilirliğini sağlamada sivil hareket/kampanyalarının amaçlarına ne derece ulaştıklarının irdelenmesi gerekmektedir.

4.2.2 Özel sektörün hesap verebilirliğini sağlama

Türkiye’de sivil toplumun özel sektörde yer alan kurumların hesap verebilirliğini sağlama etkisi sınırlıdır. Birkaç STK’nın şirketleri tüketici haklarını koruma, fiyatlama ve üretim stratejileri konularında sorumlu tutma konularında aktif olduğu görülmektedir. Ancak genele bakıldığında özel sektörün hesapverebilirliğini sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunan çok az kuruluş vardır. Aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere, “Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması” verilerine göre katılımcıların %69 oranıyla büyük bir çoğunluğu STK’ların şirketlerin hesap verebilirliğinde aktif olmadığı görüşünü belirtmişlerdir. Katılımcıların %28’i STK’ların biraz aktif olduğunu belirtirken sadece %3,4’lük bir kısım aktif olduklarını düşünmektedir (Bkz. Şekil III.4.3). Bölgesel danışma toplantıları katılımcıları da STK’ları bu alanda oldukça pasif görmektedir.

ŞEKİL III.4.3 DEVLET VE ÖZEL SEKTÖRÜN HESAP VEREBİLİRLİĞİNİ SAĞLAMA FAALİYETLERİ

Bu alanda görülen zayıflık, sivil toplumun faaliyetlerini sürdürdüğü ortam ve kültürle doğrudan bağlantılıdır. Kurumları faaliyetlerinden sorumlu tutma anlayışı henüz tam olarak benimsenmemiştir. Ancak sivil toplumun faaliyet alanları genişleyip özerklik kazandıkça bu alandaki çalışmaların artacağı düşünülmektedir.

4.3. Toplumsal Meselelere Cevap Verebilme (1 puan)

Bu bölüm sivil toplum aktörlerinin toplumsal meselelere ne derece cevap verebilmekte olduklarını duyarlılık ve halkın güveni temellerinde irdelemektedir. Aşağıdaki tablo gösterge puanlarını yansıtmaktadır.

TABLO III.4.9 TOPLUMSAL MESELELERE CEVAP VEREBİLME GÖSTERGELERİ

Alt Göstergeler	Puan
4.3.1 Duyarlılık	1
4.3.2 Halkın güveni	1

4.3.1. Duyarlılık

Sivil toplum aktörleri öncelikli toplumsal meselelere cevap vermede yeterince etkili değildir. Sivil toplumun öncelikli toplumsal meselelere cevap vermede ne kadar etkili ve duyarlı olabildiği, TESEV'in 2004 yılında yapılan hane halkı anket çalışmasında Türkiye'nin temel

sorunları olarak belirlediği "işsizlik, hayat pahalılığı, yolsuzluk, ekonomik istikrarsızlık ve eğitim" sorunları temel alınarak değerlendirilmiştir (bkz Şekil III.4.4 ve Tablo III.4.10).

Duyarlılık, Danışma Kurulu'nda tartışılmalı bir gösterge olmuştur. Sivil Toplumun duyarlılığının net olarak ölçülmesinin imkânsızlığı ve TESEV'in Türkiye'nin temel sorunları olarak belirlediği "işsizlik, enflasyon, rüşvet, ekonomik istikrarsızlık ve eğitim" saptamalarının geçerliliği sorgulanmış ve bu metodun sorunlu olduğu sonucuna varılmıştır. Son olarak STK'ların bu alanda kendilerini değerlendirmede yeterince objektif olamayacakları belirtilmiştir.

Bu endişelerin yerinde olmasına rağmen göstergenin amacının halkın gözünde STK'ların ne derece başarılı olduklarını belirlemek olduğu unutulmamalıdır. "Türkiye'de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması" verilerine göre, STK'ların öncelikli toplumsal meselelere cevap vermede etkili olduklarını düşünenler ile etkisiz olduklarını düşünenler eşit oranlarda çıkmaktadır. Katılımcıların yarısı STK'ları işsizlik ve ekonomik kriz konularında etkisiz görmektedir. Bunun yanında demokrasi/düşünce özgürlüğü, AB ilişkileri ve eğitim konularında STK'ları etkin görenler çoğunluktadır. Gerçekten de STK'lar AB ilişkilerinde Brüksel'e kadar

giderek üyelik sürecine destek vermiş, önceki bölümdeki vaka analizlerinin de gösterdiği üzere düşünce özgürlüğü konusunda etkin faaliyetlerde bulunmuş ve eğitimde kızların okumasını ve erken çocuk eğitimini destekleyen başarılı kampanyalar yürütmüştür.

Diğer taraftan STK'lar hayat pahalılığı, işsizlik, ekonomik istikrarsızlık ve ahlaki yozlaşma gibi öncelikli toplumsal meselelerin yarısında tamamen etkisiz görülmektedir. Bu alanlarda çok daha az sayıda örnek verilebilmekte, yüksek enflasyon oranlarını protesto eden tüketici hakları kuruluşları akla gelmektedir.

Medya Taraması Analizi'ne yansıyan haberler arasında, eğitim konusu STK'ların ve/veya medyanın en ilgi gösterdiği sosyal sorun olarak başı çekmektedir. İkinci önemli sosyal sorun ise işsizlik olmuş, ancak bu konuda AB projeleri dışında lobi faaliyetleri gibi somut çalışmalara rastlanmamıştır. Ekonomik istikrarsızlık ve hayat pahalılığına dair haberlerin azlığına ve yüzeysel içeriğine dayanarak STK'ların bu alanda da somut çalışmalar yürütmediği ya da çabalarının medyaya yansımadağı

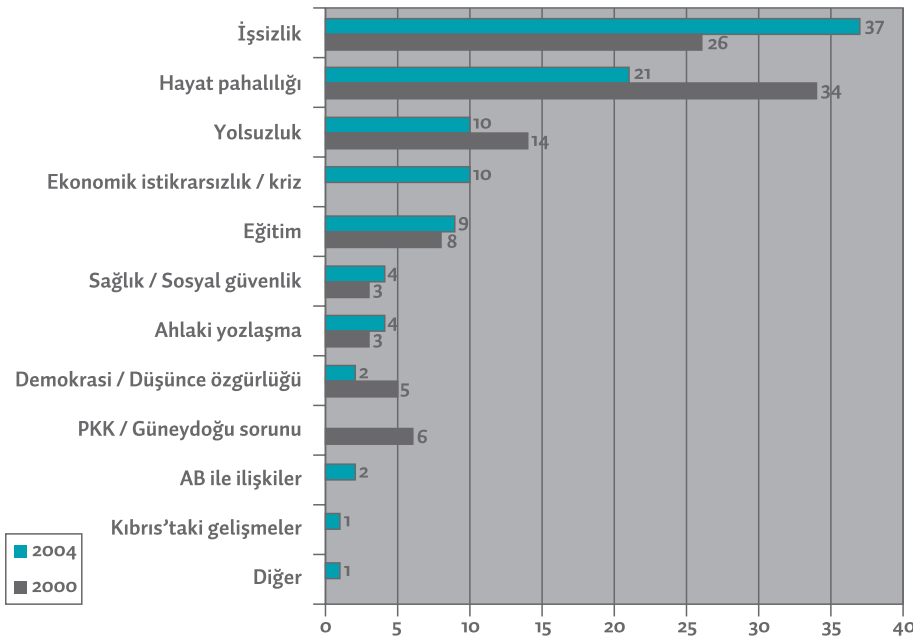
TABLO III.4.10 TOPLUMSAL SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE STK ETKİNLİK DÜZEYİ

%	Çok etkili	Etkili	Biraz Etkili	Etkisiz
İşsizlik	0,8	11,7	37,5	50
Hayat pahalılığı	2,3	10,1	32,6	55
Yolsuzluk	5,5	20,5	41,7	32,3
Ekonomik istikrarsızlık/kriz	2,3	17,1	30,2	50,4
Eğitim	15,2	41,7	38,6	4,5
Sağlık/sosyal güvenlik	7,6	28,2	48,1	16
Ahlaki yozlaşma	6,3	26,2	45,2	22,2
Demokrasi/ düşünce özgürlüğü	22,1	41,2	33,6	3,1
PKK/Güneydoğu sorunu	10,9	17,6	48,7	22,7
AB ile ilişkiler	25,6	40,6	29,7	3,1
Kıbrıs'taki gelişmeler	7,9	23,8	39,7	28,6

sonucuna varılabilir. Yolsuzluk konusunun ise, medyada STK'ların gündeminde hiç yer almayan bir konu olduğu görülmektedir. Eğitim konusuna ulusal medyada daha fazla habere yer verildiği görülürken, işsizlik ve ekonomik istikrarsızlık konuları yerel düzeydeki medya haberlerinde ağırlık göstermiştir.

“Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet” araştırması

ŞEKİL III.4.4 TÜRKİYE’NİN ÇÖZÜLMESİ GEREKEN EN ÖNEMLİ SORUNU

TESEV HANE HALKI ANKET ÇALIŞMASI, 2004

katılımcılarının çoğunda hane halkı bazında sivil toplumun toplumsal sorunların çözümünde etkili olduğu (%63) görüşü hâkim olmuş, etkili olmadığını düşünenlerin oranı ise % 14'le sınırlı kalmıştır (TÜSEV 2004). Bu veriler ışığında STK'ların toplumsal meselelere cevap vermede sınırlı ancak önemli bir rol oynadıkları söylenebilir. STK faaliyetlerinin yayıldığı geniş yelpaze ve hane halkı bazında her iki kişiden birinin STK'ların toplumsal sorunların çözümünde etkili olduğu düşüncesi de ümit vericidir.

4.3.2 Halkın güveni

Dünya Değerler Araştırmaları'nda Türkiye, güven sorununun olduğu bir ülkedir. Bu sorun kendini halkın STK'lara olan güveninde ve sivil toplumun güven yaratmadaki genel yetersizliğinde de göstermektedir. Diğer kurumlarla kıyaslandığında STK'lara duyulan güven derecesiyle ilgili net veriler bulunmamasına rağmen, "Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet" raporunda konuda fikir verebilecek verilere

rastlanmaktadır. Hane halkı düzeyinde yapılan araştırmada katılımcılardan çeşitli kurumlara duydukları güveni 1 (en az) ile 10 (en çok) arasında derecelendirmeleri istenmiştir. Aşağıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre, sivil toplum örgütlerinden, yerel ve merkezi yönetimlere ve medyaya kadar çeşitli kurumları kapsayan listede en çok güvenilen kurum Türk Silahlı Kuvvetleri, en az güvenilen kurumlarsa siyasi partiler olmuştur (Bkz. Tablo III.4.11). Araştırma genel olarak STK'lara duyulan güvene dair bir soru içermese de, çeşitli sivil toplum örgütlerini kapsamaktadır. Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Hava Kurumu gibi kuruluşlara duyulan güven yüksektir ve TEMA da bu güveni paylaşmaktadır. Bunun yanında Cem Vakfı, siyasi partilerden sonra en az güvenilen kurum olmuştur.

Yukarıda söz edilen genel güven sorunu Bölgesel ve Ulusal Danışma Toplantıları'nda da ciddi bir zayıflık olarak ortaya çıkmıştır. Toplantılarda vatandaş-devlet ve STK'lar arası güven eksikliğinin sivil toplumun gelişmesini engelleyici nitelikte olduğu söylenmiştir. Toplantılarda aynı zamanda ülkedeki güven eksikliğinin bölgesel farklılıklar gösterdiği de ortaya çıkmıştır. Örneğin Güney Doğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yerel STK'lar ile halk arasında bağlantılar kurulduğu için bu bölge ve şehirlerde güven olgusunun arttığı görülmektedir. Ayrıca, İstanbul'daki STK'lar halkın güvenini kazanmışken, Diyarbakır'daki STK'lara karşı bir güvensizlik mevcuttur. Bölgesel Danışma Toplantıları katılımcıları açısından halkın STK'lara güveni yeterli değildir; dezavantajlı gruplar ile şiddete yönelik manipülasyonlar ve provokasyonlar bu güven zayıflığını destekleyen unsurlardır.

Danışma Kurulu üyelerine göre AB süreciyle gelişen proje dönemi STK'ları şirketleştirmektedir ve halk yabancı fonlara karşı güven duymamaktadır.

TABLO III.4.11 TÜRKİYE'DE ÇEŞİTLİ KURUMLARA DUYULAN ORTALAMA VE TAM GÜVEN SEVİYELERİ

	Ortalama Puan (1-10 arası)	Tamamen Güvenen Yüzdesi (10 puan veren)
Silahlı Kuvvetler	8,46	55%
Çocuk Esirgeme Kurumu	6,95	25%
Türk Hava Kurumu	6,76	23%
TEMA Vakfı	6,65	21%
Kızılay	6,61	24%
Merkezi Yönetim	6,37	24%
Müftüler	6,06	18%
TBMM	5,99	19%
Belediyeler ve Yerel Yönetimler	5,39	12%
Özel Televizyonlar	5,04	8%
Gazeteler	4,76	7%
Cem Vakfı	4,23	6%
Siyasi Partiler	3,91	5%

"Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet", 2005, TÜSEV.

Fon kaynağının ötesinde, hayata geçirilen projelerin içeriği halkın güvenini etkileyen bir diğer faktördür. Çevreye ve sağlığa zarar vererek üretim yapan şirketlerin STK'larla işbirliğine gitmesi de halk nezdinde güven açısından negatif etkiye sahiptir. Bu konudaki temel sorunların başında, sivil toplum içinde farklı toplumsal sorunların çözümü için yapılan çalışmaların ve projelerin halka yansımaması, dolayısıyla STK'lar ile toplum arasındaki kopukluk gösterilmiştir. Toplumun sivil toplum ve sivil toplum faaliyetleri hakkında yeterli derecede bilgilendirilmemesi de güven sorununu doğurmaktadır. STK'lara güveni azaltan bir iç etken olarak STK'larda maaşlı çalışanların varlığı gösterilmiş, halkın bu sektörün çalışanlarının gönüllü olması beklentisi vurgulanmıştır. Son olarak, bir STK ile çalışmak çoğu kişi tarafından siyasal anlamlar taşıdığı ve konuda bölgesel zorlukların da yaşanmakta olduğu belirtilmiştir. Büyük şehirlerdeki STK'ların yerel STK'larla işbirliği yapmaksızın projelere kalkışmaları yöredeki halkın STK'lara güvenini azaltan bir diğer unsur olarak nitelendirilmiştir. Bu konuda bir gelişme ya da kötüleşme olmadığına karar verilmiştir.

Raporun ileriki tavsiyeler bölümünde de belirtildiği üzere sivil toplum paydaşları için en önemli konulardan biri vatandaşlar ve toplum ile daha yakın bağlar kurulması ve STK'ların imajının iyileştirilmesi olmuştur. Ayrıca burada devlete de büyük sorumluluk düştüğünü ve STK'ların toplumsal istikrara karşı bir tehdit olarak değil, yararlı birer paydaş olarak lanse edilmesi gerektiğini vurgulamak gerekmektedir.

4.4. Vatandaşların Güçlendirilmesi (1,4)

Bu bölüm sivil toplumun vatandaşların güçlendirilmesinde ne kadar aktif ve başarılı olduğunu irdelemektedir, aşağıdaki tabloda gösterge puanlarına yer verilmektedir.

TABLO III.4.12 VATANDAŞLARIN GÜÇLENDİRİLMESİ GÖSTERGELERİ

	Alt Göstergeler	Puan
4.4.1	Vatandaşların bilgilendirilmesi/eğitilmesi	1
4.4.2	Toplumsal hareketler için kapasite oluşturma	1
4.4.3	Dezavantajlı grupların güçlendirilmesi	2
4.4.4	Kadınların güçlendirilmesi	2
4.4.5	Sosyal sermayenin oluşturulması	-- ³²
4.4.6	Yaşam koşullarının desteklenmesi	1

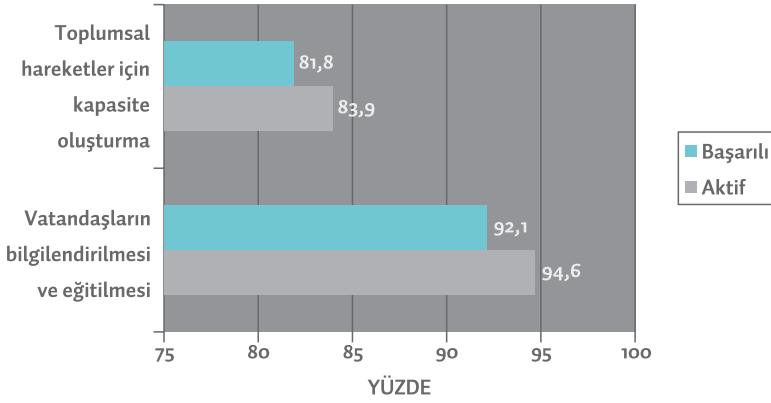
4.4.1 Vatandaşların Bilgilendirilmesi/Eğitilmesi

Türkiye’de toplumsal sorunlar temelinde vatandaşların bilgilendirilmesinde sivil toplumun “aktif fakat etkisinin sınırlı” olduğu görülmektedir. Ancak bu noktada, vatandaşların bilgilendirilmesi alanında sivil toplumun önemli bir rol oynama potansiyelinin son yıllarda arttığına altını çizmek gerekmektedir. Bu durum STK'ların insan hakları, kadın hakları, tüketici hakları ve çevre sorunları temelinde giderek görünürlülük kazanmalarının bir sonucu olarak görülebilir. Bununla birlikte, STK'ların medyaya ulaşmalarında ve bilgilerini topluma yansıtılmalarında hala sorunlar yaşanmaktadır. STGP İhtiyaç Analizi Raporu’na göre, STK'lar medyaya erişimde zorluklarla karşılaşmakta, bu da programlarının görünürlüğünü azaltmakta ve halkı etkin bir biçimde bilinçlendirmelerini engellemektedir.

“Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması”na göre STK'ların halkın bilgilendirilmesi ile ilgili genel olarak aktif olduğunu söyleyen katılımcıların oranı (95%) oldukça yüksektir; ancak bu oranın içinde STK'ları “biraz aktif” olarak nitelendirenler çoğunluktadır (%49) (Bkz. Şekil III.4.5). Benzer şekilde, sivil toplumun halkın bilgilendirilmesi ve eğitimi ile ilgili etkinlikleri üstlenmede genel olarak başarılı olduğunu belirten katılımcıların oranı %92’dir ancak sivil toplum ağırlıklı olarak “biraz başarılı”

³² Bu gösterge veri yetersizliği sebebiyle puanlanamamıştır.

ŞEKİL III.4.5 TOPLUMSAL HAREKETLER İÇİN KAPASİTE OLUŞTURMA VE VATANDAŞLARIN BİLGİLENDİRİLİP EĞİTİLMESİNDE STK'LARIN AKTİFLİK VE BAŞARI DÜZEYİ

(%62) görülmektedir. Anket katılımcıları bu alandaki STK faaliyetlerine çok çeşitli örnekler verebilmiştir. Verilen örnekler kadınların ve kız çocuklarının eğitimi (özellikle Haydi Kızlar Okula kampanyası), genel anlamda halkın eğitilmesi (örn. okuma yazma konusunda), AB, gençlik, hak ve özgürlükler, bilgi edinme hakkı, çevre konularında yoğunluk göstermektedir.

Toplumsal konularda halkı eğitme ve bilinçlendirme konusunda STK'ların aktifliğinin değerlendirildiği bu göstergede, Medya Tarama Çalışması ortaya ilginç sonuçlar çıkarmıştır. Nisan-Haziran dönemlerinde gerçekleştirilen medya tarama çalışması süresince bu göstergeye dahil edilebilecek 82 haber kaydedilmiştir. Araştırma raporları hazırlayıp bunları basın aracılığıyla halka duyuran STK'lar, dış sağlığından, eğitim ve kentli olma kültürü gibi konulara kadar halkı bilinçlendirme aktiviteleri yapmaktadır. Ancak kampanya örneklerine çok rastlanmamaktadır. Medya, yalnızca ilgili olduğu rapor konularını (uyuşturucu kullanan gençlerin sayısındaki artış raporları gibi) birkaç kez tekrarlayarak gündemde tutmuş ve diğer konulara çok yer vermemiştir. Başarılı bir örnek olarak AÇEV '7 çok geç' eğitim kampanyasında medyayı etkin biçimde kullanmış ve halkın farkındalığını artırmıştır.

Danışma Kurulu üyelerine göre STK'lar kamu politikaları konusunda halkı bilgilendirme noktasına pek önem vermemekle birlikte vatandaşlık hakları konusunda bir gelişme göstermektedir. Bu noktada insan hakları, çevre örgütleri ve kadın kuruluşları aktif bulunmaktadır. Ancak STK'lar hala medyayı etkin bir şekilde kullanmamaktadır.

4.4.2 Toplumsal hareketler için kapasite oluşturma

STK'ların toplumda kolektif hareket yaratma kapasitesinin, son dönemlerde olumlu bir eğilim göstermesine ve sendikalar gibi kuruluşlarda bu konudaki özgün faaliyetlerde artış görülmesine rağmen, bu faaliyetler tüm halkı kapsamamakta ve etkileri sınırlı kalmaktadır. STK'lar, çevreye zarar verecek altın aramaya karşı gelişen Bergama hareketinde olduğu gibi belli durumlarda kitleleri toplu eylem için harekete geçirebilme ve kolektif tepkileri ortaya çıkarma kapasitesi gösterse de, bunlar süreklilik taşımayan, aksine bir kereye mahsus tekil faaliyetlerdir (STGP İhtiyaç Analizi Raporu, 2003). Sivil toplumun yapısına ilişkin boyutta da görüldüğü üzere STK'lar genel olarak mobilize olmak ve toplumdaki destek sağlamak konularında yetersiz kalmakta, birkaç iyi örnekten öteye gidememektedir.

"Türkiye'de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması"na göre STK'ların toplumsal hareketler için kapasite oluşturma ile ilgili genel olarak aktif olduğunu söyleyen katılımcıların oranı (84%) oldukça yüksektir; ancak bu oranın içinde STK'ları "biraz aktif" olarak nitelendirenler çoğunluktadır (%58) (Bkz. Şekil III.4.5). Benzer şekilde, sivil toplumun toplumsal hareketler için kapasite oluşturma ile ilgili etkinlikleri üstlenmede genel olarak başarılı olduğunu belirten katılımcıların oranı %82'dir, ancak sivil toplum ağırlıklı olarak "biraz başarılı" (%65)

görülmektedir. Anket katılımcıları bu alandaki STK faaliyetlerine çok çeşitli örnekler verebilmiş, verilen örneklerin geniş bir yelpazeye yayılmış olması tematik olarak gruplandırılmalarını zorlaştırmıştır. Ağırlıklı olarak rastlanan örnekler Yerel Gündem 21, hemşeri dernekleri, okuma yazma kursları, 99 depreminden etkilenen bölgelerdeki faaliyetler, ve ulusal düzeyde aktif olan/bilinen bazı STK'ların yerel düzeydeki faaliyetleri (örn. Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde) olmuştur. Ayrıca son zamanlarda STK destek ve eğitim merkezleri bu konuyu gündemlerine almaktadır.

Gerek gitgide azalan merkezîyetçilik gerekse STK'ların bu alandaki mevcut aktiviteleri ileride toplumsal hareketler için kapasite oluşturmada STK'ların kendilerini geliştireceğine işaret etmektedir.

4.4.3. Dezavantajlı grupların güçlendirilmesi

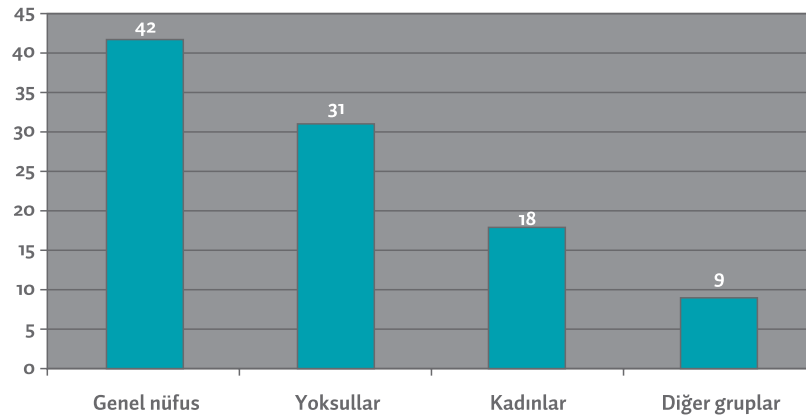
CIVICUS tarafından hazırlanan göstergelerde bazı grupları tanımlamak için kullanılan marjinal kavramı Türkiye'de söylem içinde negatif çağrışımlar taşıdığı için Danışma Kurulu Puanlama Çalışması'nda "marjinallik" yerine "dezavantajlı" kavramının kullanılmasının faydalı olacağına ve bu tanıma engelliler, eşcinseller, transeksüeller gibi grupların da dahil edilmesine karar verilmiştir.

Ülke genelinde dezavantajlı grupları hedef alan faaliyetler olmasına rağmen, bu gruplar arasında en büyük ilgi gösterilen grup kadınlar ve çocuklar olmuştur. Ancak UNICEF ve AB Komisyonu tarafından hazırlanan rapora göre Türkiye'de çocuk hakları ihlalleri üzerinde çalışan kuruluşlar kamuoyunda tanınmamakta ve bu konudaki haberler genellikle çocuk hakları perspektifinden verilmemektedir.

Anket çalışmasına göre STK faaliyetlerinden faydalanan grupların

başında genel nüfus (%41,7) ve yoksullar (%31,5) gelmekte; bu iki grubu kadınlar (%17,6) ve diğer gruplar izlemektedir (bkz. Şekil III.4.6). Türkiye'de vakıflar üzerine yapılmış bir araştırma (TÜSEV 2004) da benzer sonuçlara dikkat çekmekte, çoğu vakıf faaliyeti genel nüfusu hedef almaktadır. Örnek olarak fiziksel engelli vatandaşlar için dernek ve konfederasyonlar, eşcinsellerin kurduğu dernekler, kadın grupları gençlik sorunları ile ilgilenen gruplar verilse de toplum genelinde bu gruplara karşı duyarsızlığın hâkim olduğu belirtilmektedir. Örneğin tekerlekli iskemle kullanan vatandaşların ihtiyaçları karşılanmamakta, dezavantajlı gruplara karşı pozitif ayrımcılık uygulamaları bulunmamaktadır.

ŞEKİL III.4.6 STK HİZMETLERİNDEN FAYDALANAN GRUPLAR (%)

Araştırma bulguları hizmet dağıtımını ve acil toplumsal ihtiyaçların karşılanması (kadın ve çocuklar için barınaklar, yoksullara yiyecek ve giyecek yardımı) konularına eğilen STK'ların vatandaşların güçlendirilmesi konusunu giderek daha fazla gündemlerine taşıdıklarına işaret etmektedir. Göstergenin aldığı yüksek puanın da gösterdiği gibi STK'lar ihtiyaç sahibi toplulukların sorunlarına çözüm bulmak konusunda daha aktif olmaya ve kökten çözümler üretmeye başlamıştır. Bu alanda ilgili devlet kurumları ile işbirlikleri kurulması olumlu olacak, STK etkinliklerini artıracaktır.

4.4.4 Kadınların güçlendirilmesi

Kadın grupları Türkiye’de oldukça aktiftir ve seslerini duyurabilmektedir. Kadın sorunundaki gelişmeler, kadınların güçlenmesinde sivil toplumun aktif bir yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir fakat faaliyetlerin etkisi hala sınırlıdır.

Dezavantajlı gruplar ve cinsiyet eşitliği konularında da belirtildiği üzere kadınların güçlendirilmesi üzerine çalışan STK’lar son yıllarda büyük başarılarla imza atmışlardır. Bu alandaki bazı örnekler kadınların eğitimi ve okuma-yazma öğrenmesine yönelik girişimler, kadın girişimcileri hedef alan mikro-kredilerin oluşturulması ve kadınların işgücüne ve politikalara katılımını destekleyen STK’ların varlığı olarak özetlenebilir. Ayrıca kadınlara küçük hibeler verilmesini amaçlayan KAGİDER Kadın Fonu’nun kurulması da bu alandaki önemli bir gelişmedir.

Medya Tarama Analizi’nde de kadınları güçlendirmeye yönelik STK faaliyetlerinin hem çeşitlilik hem de sayıca fazlalık gösterdiği belirtilmektedir. Medya taraması süresince 22 farklı haber başlığı taranmış olup, medyada sıklıkla tekrarlanan kadın çalışmaları olduğu gözlenmiştir (Türkcell ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği işbirliğinde gerçekleştirilen Kardelenler-Eğitim Projesi gibi). Özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri’nde okuma-yazma kursları, namus cinayetlerini önleme çalışmaları, bilinçli annelik ve aile planlaması gibi eğitim odaklı çalışmalar yoğunluk göstermektedir. Şiddete maruz kalmış kadınlar da STK’lar tarafından korumaya alınmakta ve basın açıklamalarıyla gündeme taşınmaktadır.

Danışma Kurulu Puanlama Çalışması’nda, kadın sorunu üzerine çalışan STK’ların Türkiye’de sivil toplumun en etkin alanını oluşturduğu kabul görmüş ve bu temelde sivil toplumun kadın sorununun çözümünde sınırlı bir etkiye sahip olmadığı, aksine

“önemli bir rol” oynadığı vurgulanmıştır. Ancak bu alandaki temel endişe kadınları güçlendirmeye yönelik mevcut STK faaliyetlerinin uzun vadedeki etkilerini ölçmede yaşanan zorluktur. STK’ların hedef kitlelerine yönelik etkinliklerini nitelik ve nicelik olarak ölçümlenebilecek yöntemler geliştirmeleri etkili olacaktır.

4.4.5 Sosyal sermayenin oluşturulması

Türkiye’de sosyal sermaye kavramı yeni bir kavram olup, sivil toplum üzerine yapılan çalışmalarda ve tartışmalarda yeni yeni kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle, konuda bir değerlendirme yapmak zordur. Danışma Kurulu Üyeleri toplumsal sermaye kavramı ile sivil toplum arasında doğrudan bir bağlantı görememiş ve bu sebeple gösterge puanlanamamıştır. Ancak Türkiye’de sosyal sermaye konulu 2006 seneli bir araştırmanın ülke genelinde katılım, güven ve hoşgörü seviyelerinin son derece düşük olduğuna işaret ettiğini belirtmekte fayda vardır (ARI ve Infakto, 2006).

4.4.6 Yaşam koşullarının desteklenmesi

Bu alandaki STK faaliyetleri oldukça sınırlı olup belirli etkileri yoktur. İstihdamın artırılması ve özellikle kadınlar için gelir sağlayıcı faaliyetler en az yoksullara ve yoksulluğun azaltılmasına yönelik faaliyetler kadar etkilidir ancak yoksulluğun azaltılması alanında STK faaliyetleri hizmet dağıtımının ötesine geçmemektedir.

Çalışanı destekleyen ve çalışma olanakları yaratarak yaşam koşullarını destekleyen STK faaliyetlerinin değerlendirildiği bu göstergede, medya tarama çalışması süresince 16 haber belirlenmiştir. Burada ele alınan örnekler, göstergenin tam karşılığı olan ‘gelir getirici’ faaliyetler kategorisinde yer alsalar da, geçimi destekleyen STK faaliyetlerinin, daha çok eğitim ve

kurs faaliyetlerine doğru yöneldiğini gösteren örneklerdir. Burada dikkat çeken nokta, iş adamlarının oluşturduğu dernekler ve meslek odalarının daha etkin faaliyetlerde (işbirlikleri, esnafa kredi indirimi sağlanması, v.b.) bulunduğuudur.

Bulgular STK'ların bu alandaki çalışmalarının (özellikle yoksullara yönelik olanların) nitelik ve nicelik olarak gelişmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu çerçevede devletle ilişkilerin geliştirilmesi ve sorunlara kısa vadeli çözümler bulunmasından ziyade dezavantajlı toplulukların kendilerine yetebilmelerine yönelik kökten çözümlere ihtiyaç vardır. STK'lar bu alanda diğer ülkelerdeki benzer girişimlerden ve AB, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler gibi çeşitli kurumlardan da destek alabilirler.

4.5. Toplumsal İhtiyaçların Karşılanması (1,7 puan)

Bu bölüm Türkiye'de özellikle yoksulların toplumsal ihtiyaçlarının karşılanmasında sivil toplum kuruluşlarının ne kadar aktif ve başarılı olduklarını irdelemektedir. Aşağıdaki tablo gösterge puanlarını ortaya koymaktadır.

TABLO III.4.13 TOPLUMSAL İHTİYAÇLARIN KARŞILANMASI GÖSTERGELERİ		
	Alt Göstergeler	Puan
4.5.1	Kamu hizmetlerinin sağlanması için lobi faaliyetleri yapma	2
4.5.2	Acil toplumsal ihtiyaçların doğrudan karşılanması	2
4.5.3	Dezavantajlı grupların ihtiyaçlarının karşılanması	--33

4.5.1. Kamu hizmetlerinin sağlanması için lobi yapma

STK'lar gitgide artan toplumsal ihtiyaçların karşılanmasını sağlamak için lobi yapmada aktif olsalar da başarıları sınırlıdır.

Yaygın olan sosyal refah devleti kültürü çerçevesinde pek çok STK devletin

temel kamu hizmetlerini yerine getirememesinden ve bu durumun son derece yüksek olan vergi oranlarına rağmen devam etmesinden sıkıntı duymaktadır. Ancak lobi faaliyetleriyle daha iyi kamu hizmetlerinin önünü açmak yerine pek çok STK devletten eksik kalan alanlarda sosyal hizmetler sağlayarak bu alanda çalışmaktadır. STK'ların bu eğilimlerinin sebepleri raporun çeşitli yerlerinde tartışılmaktadır. İki önemli etken olarak ülkedeki yaygın hayırseverlik kültürü ve STK'ların devletin hesap verebilirliğini sağlamaya yönelik faaliyetleri henüz yaygın olarak yürütmemeleri ya da gündemlerine almamaları ortaya çıkmaktadır.

Ancak bu durum yavaş yavaş da olsa değişmektedir. Sayıca az da olsa vergiler ve ulusal bütçeleme süreci alanlarında yürütülen farkındalık yaratmaya yönelik faaliyetler, devlete sosyal hizmetler ve bütçe konularında hesap sorulması alanlarında yeni bakış açlarına sebebiyet vermektedir. Ayrıca AB reform süreci de STK'ların lobi faaliyetleri için daha elverişli bir ortam yaratmaktadır.

STEP anket çalışması katılımcılarından her iki kişiden biri STK'ları kamu hizmetlerinin sağlanması için lobi yapmada aktif bulmaktadır (%55 aktif, %45 aktif değil). Çoğunluk STK'ları bu alanda biraz başarılı (%59) ya da oldukça başarılı (%25) bulmuştur. Bu alandaki STK faaliyetlerine verilen örnekler arasında eğitim, sağlık, AB reform süreci, düşünce ve ifade özgürlükleri, dış politika ve ekonomi alanları başta gelmekte ve bu sonuçlar katılımcıların lobi faaliyetlerini sosyal hizmetlerden çok genel anlamda ele aldıklarını göstermektedir. Verilen örneklerin büyük bölümünün haklar ile ilgili olması lobcilik faaliyetlerine hizmet dağılımından çok haklar konusunda önem verildiğine işaret etmektedir.

Bu durumda STK'ların doğrudan kamu hizmetlerinin sağlanması için lobi faaliyetlerine fazla rastlanmadığına işaret

33 Bu gösterge veri yetersizliği sebebiyle puanlanamamıştır.

etmektedir. Özelleştirmeye karşı bazı meslek örgütlerinden ve sendikalardan gelen tepkiler de bu başlık altında incelenebilir. Ayrıca eğitim ve sağlık alanlarındaki (özellikle devlet hastaneleri ve okullarına yönelik) lobicilik faaliyetleri de hak eksenli faaliyetleri gölgede bırakacak derecede baskındır.

Tüm bu veriler, Türkiye’de kamu hizmetleri için aktif ama etkisi sınırlı lobi çalışmaları yapan bir sivil toplumun varlığını göstermekte, sivil toplumun bu alanda haklar konusunda olduğundan çok daha az aktif olduğunu gözler önüne sermektedir. STK’lar artık taşeronluk yapmaktan daha fazlasını istemekte ve devleti harcamalar ve bütçe konularında sorumlu tutmaya yönelik faaliyetleri ile bunu göstermektedir. STK’lar gelecekteki faaliyetlerinde vatandaşlara sosyal hizmetler götürürken devletin temel yükümlülüklerini üstlenmediklerinden emin olmalıydılar.

4.5.2. Toplumsal ihtiyaçların doğrudan karşılanması

Sivil toplum gittikçe artan toplumsal ihtiyaçların doğrudan karşılanmasında (örn. hizmet dağıtımı veya kişisel girişimleri teşvik ederek) aktiftir, ancak başarısı sınırlıdır.

1999 Marmara Depremi sonrasında kamu hizmetleri sağlanmasında STK’ların rolünün özellikle bu alanda büyük eksiklikleri ortaya çıkan devlete kıyasla büyük önem kazandığı görülmüştür. Ancak kamuoyu hala toplumsal ihtiyaçların karşılanmasını temelde devletin (%38,2) ya da varlıklı vatandaşların (%31) görevi olarak görmektedir (TÜSEV, 2004).

Türkiye’de STK’ların büyük çoğunluğu aktif lobicilik ve savunuculuk faaliyetlerinden çok toplumsal ihtiyaçların doğrudan karşılanması alanında çalışmalar yürütmektedir. Vakıflar, Osmanlı döneminde bu alanda kilit rol üstlenmiş ancak Cumhuriyet

döneminde bağımsızlıklarından ve kaynaklarından çok şey kaybetmişlerdir. Bu özel kuruluşlar yapıları ve doğaları temelinde fazla bir değişikliğe uğramamışlardır. Günümüzde hala üniversite, hastane, müze gibi binaların vakfedilmesi ve kamu yararına çalışmalarınıyla devletin yükünün azaltılması işleriyle uğraşmaktadırlar. Çoğu vakıf faaliyeti devlet tarafından onaylanmakta ve başta sanayicilerin oluşturduğu elitler tarafından oluşturulmaktadır.

Haklar temelinde çalışan STK’ların bile güçlü bir hizmet dağılımı yönleri olabilmektedir. Örneğin insan hakları derneklerinin çoğu hakları ihlal edilen vatandaşlar için hukuk danışmanlığı; kadın ve çocuk hakları alanında çalışan kuruluşlar ise rehberlik ve barınak hizmetleri sağlamaktadır.

“Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması”na göre, sivil toplumun halka yönelik hizmetleri olduğunu düşünenler büyük çoğunluktadır (%92). Bu alandaki sivil toplum faaliyetlerine çok sayıda ve çeşitli örnekler verilebilmiş, örnekler genellikle eğitim, sağlık, yoksullara yardım/sosyal yardımlaşma ve çevre konularında yoğunlaşmıştır. Ayrıca sivil toplumu halka hizmette çok başarılı (%5), başarılı (%48), biraz başarılı (%46) görenlerin toplam oranı oldukça yüksektir (%99). Sivil toplumu bu alanda başarısız gören katılımcılar ise sadece %1 oranındadır. Ancak vakıflar üzerine yapılan bir çalışma büyük hastane ve üniversiteler haricinde vakıf faaliyetlerinden faydalanan nüfusun sayıca oldukça az olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum çeşitli servis alanları ve faaliyetlerin varlığına rağmen nüfusun geneline ulaşmada STK’ların başarısız kaldığına işaret etmektedir.

Bölgesel Danışma Kurulu toplantıları katılımcıları arasında çeşitli fikirler hâkim olmuş; İstanbul katılımcıları STK’ların kamu hizmetleri alanında etkili

olduklarını düşünürken Kars ve Samsun katılımcıları kaynak yetersizliği sebebiyle STK'ların hizmet sağlamada başarısız olduklarını dile getirmiştir.

Toplumsal ihtiyaçların doğrudan karşılanması konusu sivil toplumun devletin sağlaması gereken hizmetleri sağlamayla ne derece ilgilenmesi gerektiği konusunda tartışmalara yol açmıştır. Sivil toplumun devletin eksikliklerini kapamak yerine lobicilik faaliyetleri ile devleti işini düzgün yapması için sorumlu tutmayı seçmesi gerektiği belirtilmiştir. Diğer bir tartışma konusu STK'ların devlet hizmetlerini sağlama kapasitesinde olmadıkları ve bu alanda fizibilite çalışmalarına gerek olduğu noktasına odaklanmıştır.

Sonuçlar

STEP çalışmasının etki boyutu Türkiye'de sivil toplumun toplumsal ihtiyaçlara cevap verme, vatandaşların güçlendirilmesi, toplumsal mesele ve sorunların ortaya konması, kamu ve özel sektörün hesap verebilirliğinin sağlanması, politika reformları ve insan hakları, sosyal politikalar ve ulusal bütçeleme süreçleri alanlarında savunuculuk yapılmasındaki artan rolünü göstermektedir.

İnsan hakları ve sosyal politikalar alanlarındaki zengin örnek ve vakalar STK'ların Türkiye'nin sosyal ve ekonomik kalkınmasında kilit alanlarda sınırlı da olsa etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

STK'ların toplumsal ihtiyaçların karşılanmasındaki faaliyetleri özellikle kadınlar ve dezavantajlı gruplar söz konusu olduğunda çok sayıda örnek ortaya koymakta ve bu örnekler geniş bir yelpazeye yayılmaktadır.

STK'ların başarılarının kayda alınması gerektiği gibi, etkilerini sınırlandıran engelleyici faktörlerin de altını çizmek gerekmektedir. STK'ların etkisini kısıtlayan etkenlere aşağıda değinilmektedir:

- Çoğu STK politika analizi ya da savunuculuk (devletin hesap verebilirliğini sağlama dâhil) rollerinden çok sosyal hizmetlerde bulunmakta, savunuculuk aktivitelerinin önemi gitgide daha anlaşılrsa da bu alanda nasıl aktif olunacağı konusunda fikir birliği bulunmamaktadır.
- STK'lar programlarının etkilerini ölçmeye yönelik stratejilerden yoksundur, dolayısıyla bu alanda bir ölçümleme yapmak zorlaşmaktadır.
- STK'ların savunuculuk faaliyetlerinde ortak hareket edip koalisyonlar oluşturmaktan uzak olmaları yaratabilecekleri etkiyi büyük ölçüde azaltmaktadır.
- Devlet sivil toplumun hesap verebilirlik ve politika oluşturma girişimlerinde rol almasını sağlayacak alanı kısıtlamaya devam etmektedir.

Bu kısıtlayıcı etkenler ışığında STK programlarının etkileri üzerinde strateji geliştirmeleri gerekmektedir. Ayrıca, sosyal hizmetler sağlayarak belirtilerini gidermeye çalıştıkları meselelerin asıl sebepleri olan kamu politikaları ve sosyal politikalar hakkında daha bilgili olmaları gerekmektedir. Sosyal politika girişimlerinde diğer STK'larla koalisyonlar kurmaları; halktan halk için önem taşıyan konularda daha fazla katılım ve farkındalık sağlayacak faaliyetler yürütmeleri; sivil toplumun en doğal faaliyetlerinden olan lobicilik ve savunuculuk vasıflarına daha fazla eğilmelerinin yararlı olacağı sonucuna varılmaktadır. Son olarak devlet için daha aktif ve etkin bir sivil toplumun varlığı son derece faydalı olacaktır. Bu sebeple sivil toplumun katılımını politika oluşum süreçlerine artırmaya yönelik mekanizmalar oluşturulması gereklidir.

IV

*Türkiye’de Sivil Toplumun
Güçlü ve Zayıf Yönleri*

Bu bölümde, STEP kapsamında Türkiye'nin yedi değişik bölgesinde yapılan Bölgesel Danışma Toplantıları'nda (ülkenin 26 farklı ilinden toplam 132 katılımcıyla) ve STEP Sivil Toplum Ulusal Forumu'nda (İstanbul'da 18 farklı ilden 95 katılımcı ile) belirlenen sivil toplumun güçlü ve zayıf yanları konu edilmektedir. Tüm toplantıların çıktılarını gösteren ve bölgesel farklılıkların görülebileceği kapsamlı raporlar ("Türkiye'de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi" ve "STEP Sivil Toplum Ulusal Forumu Raporu") mevcut olmakla birlikte aşağıdaki bölüm tüm toplantılarda ortaya çıkan ortak noktaların ve konuların bir sentezi niteliğindedir. Bir başka deyişle bu bölümde sıralanan başlıklar gerek bölgesel gerekse ulusal seviyede dile getirilmiştir.

SİVİL TOPLUMUN GÜÇLÜ YÖNLERİ

Sivil Toplum Karosu'nun geneldeki zayıf yapısını göz önüne aldığımız zaman, sivil toplumun güçlü yanlarının oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Ayrıca toplantılarda katılımcıların güçlü yanlardan çok zayıflıkları sıralama eğiliminde oldukları görülmüştür. Ancak tüm veriler yakından incelendiğinde sektörün artan gücünü, genişleyen faaliyet alanlarını ve Türkiye'nin sosyal ve ekonomik sorunlarını çözmeye yönelik başarılı ve etkileyici girişimlerini göz ardı etmek imkânsızdır. Bundan 20 sene öncesine kıyaslandığında ülkede sivil toplumun ve STK'ların gelişim hızı etkileyici düzeydedir. Son yılların getirdiği sosyal, ekonomik ve politik istikrarsızlıklara rağmen sivil toplum içinde bulunduğu kısıtlı ortamın üstesinden gelmektedir. Aşağıdaki bölüm Türkiye'de sivil toplumun güçlü yanlarını özetlemektedir.

STK faaliyetlerinin çeşitliliği

Araştırma bulguları çok sayıda STK'nın yenilikçi yaklaşımlarla çevrebilim,

otistik çocuklar için yaz okulları, eşcinsel hakları, barış hareketi, tüketici hakları, kadın barınakları, okuma yazma, göç, AB politikaları ve reform gibi çok geniş bir yelpazede faaliyetler yürüttüklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca STK'lar Türkiye için en öncelikli ve önemli bulunan yolsuzluk, sağlık, demokrasi, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi konularda da faaliyet göstermekte ve bazılarında başarılı olabilmektedir. Sivil toplumun içindeki gelişmekte olan çevre ve hak eksenli hareketler gibi alt sektörler sivil toplumdan önemli reform hareketlerine katılım olmasını sağlamış ve sosyal adalete katkısını artırmıştır. Böylece STK'ların gitgide daha çeşitli ve önemli konular etrafında örgütlendikleri görülmektedir.

Gönüllülük ve Bağışlar

Vatandaşların sivil topluma katılımının ve desteğinin yetersizliği, STK personellerinin ve gönüllülerinin azlığı ve STK programları için mevcut kaynakların kısıtlılığı göz önüne alındığında günümüzde STK'ların başarılarının toplumun sadece küçük bir kesiminin çabalarına dayandığı görülmektedir. Bu az sayıdaki bireyin maddi kaynaklarını ve zamanlarını kuruluşlarına adanma şekilleri ve özverileri ilham vericidir. Ayrıca mevcut katılım seviyeleri düşük olsa da araştırmalar halkın yarısından fazlasının STK'ların topluma olumlu katkıları olabileceğini düşündüğünü ortaya koymakta ve STK'ların gelecekte daha fazla destek bulabileceklerini göstermektedir.

STK'lar ve sosyal hizmetlerin sağlanması

Birçok STK halkın sağlık ve eğitim ihtiyaçlarına yönelik son derece kaliteli hizmetler sunmakta, hedef kitlelerine hastaneler, okullar, okuma-yazma programları ve okul sonrası merkezleri gibi faaliyetleriyle cevap vermektedir. STK'lar ayrıca devlet kurumlarının yönetim reformları ve artan hizmetlerinin getirdiği teknik eğitim ihtiyaçlarına

bünyelerindeki profesyonel ve akademik birikim ile yanıt vermekte, örneğin hakimlerin insan hakları ve sınır polislerinin mülteciler konularında eğitilmelerini sağlamaktadır. İhtiyaçları karşılamada gerek yeni bir hastane, okul, yatakhane yapılması, gerek kurtarma çalışmaları ya da afet yardımları, gerekse uzman görüş gerektiren yasal reformlar gibi STK faaliyetleri etkileyicidir.

Devlet- sivil toplum ilişkileri

Devlet ve sivil toplum ilişkilerinin sancılı geçmişine rağmen son zamanlarda devlet sivil topluma yönelik olumlu yasal reformlar yapmış ve diyalog ve işbirliği sağlamaya yönelik yeni mekanizmalar oluşturmuştur. Bu yenilikler daha iyi ilişkilere sebep olmuş ve gerek yerel gerekse ulusal seviyedeki devlet kurumlarının STK'larla kamu hizmetlerinin sağlanması ve politika reformları alanlarında işbirliğine gitmesini sağlamıştır. Bu girişimler STK'ların katılımının ve işbirliğinin sağlandığı somut örneklerle birleşince devlet-sivil toplum ilişkilerinde büyük gelişmeye işaret etmektedir.

SİVİL TOPLUMUN ZAYIF YÖNLERİ

Türkiye'de sivil toplumun henüz gelişiminin erken aşamalarında olduğu ve hızlı bir değişim sürecine girildiği göz önüne alındığında, STK'ların değişen koşullarla mücadele etmeye ve uyum sağlamaya çalışmaları çok doğaldır. Aşağıda bu süreçte STK'ların karşılaştığı kısıtlayıcı etkenler ele alınmaktadır.

Bireysel katılım

Türkiye nüfusuna oranla ülke genelindeki STK'ların sayısı ve coğrafi dağılımları oldukça sınırlıdır. 70 milyon nüfuslu Türkiye'de sadece 90,000 vakıf ve dernek bulunmakta ve büyük şehirlerde yoğunluk göstermektedir. Bu tablo Türkiye'de örgütsel yaşamın kısıtlı yapısını ortaya koymaktadır. Son

yıllarda güçlü ve etkin bir grup STK'nın ortaya çıkmasına rağmen Türk halkının geneli sivil toplum hareketinden kopuk kalmaktadır. Vatandaşlar yakınlarına ve akrabalarına yardımda bulunma eğilimi gösterebilir de STK'lara bağış yapmamakta, üye veya gönüllü olarak destek vermemektedir.

Kurumsal kapasite

Pek çok STK kapasite geliştirme konusunda – gerek yönetim gerekse programlama alanlarında – ve kaynak oluşturmada sıkıntı çekmektedir. Daha gelişmiş STK'lar programlarına artan talebi karşısında genişleme ve sürdürülebilirlik konularında mücadele vermektedir. Yakın zamanda STK'lara yönelik bazı kapasite geliştirme ve destek programları başlatılsa da, arz hala talebi karşılamamaktadır. Ayrıca sözü edilen programlar daha çok yeni ve küçük STK'ları hedef almakta, böylece daha tecrübeli STK'ları desteksiz bırakmakta ve onları ileriki seviyelere taşıyamamaktadır. Son olarak STK'ların içinde bulunduğu kaynak sıkıntısı STK'ların kalifiye ve profesyonel personel almalarını engellemekte ve kapasite yetersizliğini bir kısır döngü haline getirmektedir.

STK'lar arası işbirlikleri

Son yıllarda ortak amaçlar için çalışan STK platformlarında sayıca bir artış gözlenirse de araştırma bulguları STK'ların, aralarındaki oldukça limitli işbirliği ve iletişim düzeylerini endişe verici bulduklarını göstermektedir. STK'lar ayrıca etkileşim ve bilgi paylaşımı fırsatlarının azlığı sebebiyle uluslararası mukabillerinden kopuk hissetmektedir. STK'ları birleştiren resmi bir şemsiye kuruluş olmaması sebebiyle STK'lar için daha elverişli yasal mevzuat, ortak kurallar ve standartlar, destek ve eğitim hizmetleri için çalışan belirli STK'lar yoktur.

Güven eksikliği

Gerek vatandaşlar, gerekse devlet ve vatandaşlar arasındaki düşük seviyedeki güven ortak amaçlar için bir araya gelinmesine ve sivil toplumun gelişmesine büyük engel teşkil etmektedir. STK'lar bu konuyu endişe verici bulmakta, ancak sorunun çözümü için henüz somut çözüm önerileri sunmamaktadır.

Devlet- sivil toplum ilişkileri

Yukarıda da söz edildiği üzere reform sürecinin devlet ve STK ilişkilerinde olumlu etkisi olmuştur. Ancak bu olumlu gelişmelerin sürekliliği ve reformların ömrünün uzunluğu konularında şüpheler vardır. Sivil toplum hala sıkı devlet kontrolü altındadır, örneğin protestoculara karşı ölçsüz güç kullanılmakta, STK'lar habersiz ve yersiz denetlemelere tabi tutulmaktadır. Bu gibi uygulamalar vatandaşların haklarını kullanmalarını engellemekle kalmayıp sivil toplum ve devlet arasında yeni oluşan güveni de zedelemektedir. Bu ortamda STK'lar reformları teşvik etmeye devam ederken uygulamadaki eksiklikler ve düzenli insan hakları ihlalleri konularında endişe duymaktadırlar. STK'lar için bir başka endişe verici konu devletle diyalog ve işbirliği mekanizmalarının tüm STK'lara eşit erişim imkânı sağlamayıp belirli bir grup STK'yı ön plana çıkarmasıdır.

İyi yönetim: STK'ların şeffaflığı ve hesap verebilirliği

STK'lar kuruluşlarında iyi yönetişimin özellikle iç ve dış şeffaflık ve hesap verebilirlik söz konusu olduğunda yeterince benimsenmediğini bildirmektedir. Sektörün genelinde yolsuzluğun hâkim olması gibi bir durum söz konusu olmasa da, STK'lar kuruluşlarının iyi yönetim standartlarını benimseyip uygulamalarını sağlamak istemektedir.

V

*Tavsiyeler ve
Çözüm Önerileri*

Sivil toplumun güçlü ve zayıf yanlarını anlatan önceki bölümde olduğu gibi, aşağıdaki tavsiyeler de Bölgesel Danışma Toplantıları ve Ulusal Forum çıktılarının özetlenip analiz edilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bölümün amacı araştırma bulgularından hareketle sivil toplumun ve STK'ların zayıf yönlerinin geliştirilmesi için tavsiyeler ve belirli çözüm önerileri ortaya koymaktır. Bölümün özellikle STK'lar ve Türkiye'de sivil toplumun güçlendirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmak isteyen diğer paydaşlar (devlet, bağışçı kuruluşlar, akademi vb.) için faydalı olması umulmaktadır.

VATANDAŞLARLA İLİŞKİLERİN DERİNLEŞTİRİLİP YAYGINLAŞTIRILMASI

STK'lar vatandaşlarla ve toplumun geneliyle ilişkilerini daha anlamlı, derin ve yaygın kılmaları gerektiğinin bilincindedir. Araştırma bulguları gönüllülük, bağışlar ve üyelik temelinde düşük düzeyde katılıma işaret etse de STK'ların vatandaş katılımını daha yenilikçi mekanizmalar ile teşvik etmeleri tavsiye edilmektedir. Örneğin gönüllülerin bulunması, alınması ve yönetimi alanlarında programlar oluşturulması ya da mevcut programların güçlendirilmesi; bağış toplama ve fon tahsisi alanlarında yeni strateji ve faaliyetler geliştirilmesi; ve geniş üye tabanı olan kuruluşlar için yeni üye alma programları oluşturulması bu alanda yararlı görülmüştür.

Bu tavsiyeler STK'lar için çoğu zaman oldukça pahalı olan iletişim ve halkla ilişkiler (medyanın etkin kullanımı dâhil olmak üzere) alanlarında strateji için yatırım yapılmasını gerektirmektedir. Ayrıca sivil toplumun gelişmesine yönelik çalışan bağışçıların bu yatırımları aynı yardımlarla desteklemesi ve STK'lara bu temel stratejileri geliştirebilmeleri için hibe programları yaratmaları da yararlı olacaktır.

STK hizmetlerinden faydalananlarla ilişkilerde vatandaşlar ve STK faaliyetlerinin hedef kitlesi gruplar ile daha iyi ilişkiler kurulması konusu da tartışılmaktadır. STK'ların hedef kitlelerinin ihtiyaç ve isteklerini belirlemek ve daha iyi anlamak için düzenli saha araştırmaları yürütüp faaliyetlerinin sonuçlarını izlemeleri hem hizmetlerinin istenen sonuçlarını verdiğinden emin olmak hem de vatandaşlarla aralarındaki kopukluğu gidermek adına yararlı olacaktır.

STK'LARIN KURUMSAL KAPASİTELERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Eğitim ve destek

Daha fazla eğitim ve kapasite geliştirme programlarının yaratılması STK'lar arasında popüler bir taleptir. STK'ların özel sektörden halkla ilişkiler, hukuk, finans ve benzeri alanlarda profesyonel ve kalifiye personeli karşılayamaması çoğu zaman temel yönetim sorunlarını aşamamalarına sebep olmaktadır. Ayrıca, hedef aldıkları topluluklar ve vatandaşlarla daha yakın bağlar kurmalarını sağlayacak hedef kitlelerine ilişkin belirli konularda eğitim almaları da STK'ların alacakları desteği büyük ölçüde artıracaktır.

STK'lar arasında demokratik uygulamalar

STK'lar bünyesindeki iyi yönetim eksikliği büyük bir eksiklik olarak ön plana çıkmaktadır. Yönetim kurulları sivil toplum kuruluşlarının etkin yönetilip çalışanlarına ve üyelerine karşı şeffaflık ve hesap verebilirliklerini sağlamakla kalmamakta, kurumların sektörde olumlu ve güvenilir itibara sahip olmasını da sağlamaktadır. STK'lar yönetim alanında eğitimlerin büyük yararını görecektir, ancak bu alanda eğitim dosyaları ve yayınları gibi materyaller ve eğitim fırsatları oldukça azdır. Bağışçı ve destekçi kuruluşlar sektörün gelişmesi

için çalışan STK'lara bu alandaki materyalleri sağlayıp yaygınlaştırarak ve eğitimci eğitimleri düzenleyerek destek verebilirler.

STK'lar arası işbirliğinin teşvik edilmesi

STK'ların ortak amaçlar için biraraya gelmesi ve ortak faaliyetler yürütmesi aynı alanda çalışan STK'lar arasında olduğu kadar sektör genelinde de birleştirici bir etkiye sahiptir. Sivil toplumda çevre ve kadın hareketleri ve eğitim alanında çalışan STK'larda görüldüğü gibi aynı alt sektörlerde çalışan STK'lar arasında işbirliğinin arttığı gözlenmektedir. Diğer alanlarda çalışan STK'ların da özellikle politika reformları alanında daha büyük etkiye sahip olmak için ortak amaçları etrafında bir araya gelmesi gerekmektedir. Bağışçı kuruluşlar ortak girişim, kampanya ve platformların oluşturulması için teknik ve finansal destek sağlayarak bu alanda yararlı adımlar atabilirler. Sivil toplumun geneli için alt sektörler arası bir işbirliğine gidilmesi konusunda ise Türkiye için doğru zaman ve modelin belirlenmesi STK'lara kalmıştır.

Filantropinin kurumsallaştırılması

Türkiye'de STK'lara kaynak aktarımını sağlayacak mekanizmaların eksikliği STK'lara birey ve kurumlardan gelecek kaynakların önünü kapamaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi STK'ların sürekliliği olmayan bir kerelik bağışlara ve AB fonlarına bağımlı kalmamaları ve fon sağlama çalışmalarını çeşitlendirmeleri gerekmektedir. Diğer taraftan, sektör genelinde kurumsal hayırseverliğin teşvik edilmesi ve "sosyal yatırım fonu"¹ modeline benzer mekanizmaların oluşturulması hem STK'lara katkıda bulunmak isteyen kurum ve bireylerin önünü açacak, hem Türk bağışçı kuruluşlar arasında iyi örnekleri teşvik edecek, hem de mevcut fonların stratejik hibeler olarak STK'lara dağıtılmasını sağlayacaktır.

Medyanın etkin kullanımı

STK'lar medyayı faaliyetlerini görünür kılma ve sivil toplum hakkında kamuoyu oluşturma alanlarında önemli bir araç olarak görmektedir. Bu durumda halkla ilişkiler ve medyaya erişimde kendilerini geliştirmeleri, özellikle kamuoyu oluşumunda kilit rol üstlenen köşe yazarlarından daha fazla ilgi görmek için stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir. STK'ların medyada ve dolayısıyla kamuoyunda görünürlüğünü artırmak için gazetelerin ve televizyonların sivil topluma düzenli olarak yer vermeleri ve sivil toplum alanında uzmanlaşmış medya, iletişim ve halkla ilişkiler kurumlarının oluşturulması önerilmektedir.

Şeffaflık, hesap verebilirlik ve STK'larda karar verme mekanizmaları

STK'ların kendi içsel mekanizmalarını yeniden gözden geçirerek çeşitli seslere ve paydaşlara açık olduklarından ve üyelerinin, çalışanlarının ve gönüllülerin kurum içinde olanlardan haberdar olduklarından emin olmaları yararlı olacaktır. Ayrıca şu anda eksik olan davranış kuralları, standartları ve kendi kendini yönetme mekanizmaları STK'larda iyi yönetimi sağlayacak ve kamuoyu desteğini artıracaktır.

STK'lar ve sosyal sermaye

STK'lar ve sosyal sermaye oluşumu arasındaki bağlantı pek çok güncel yayında incelenmektedir. STK'ların konuyu vurgulayıp mevcut programlarını sosyal sermaye açısından yeniden gözden geçirmeleri yararlı olacaktır. Diğer bir deyişle faaliyetlerini hedef kitlelerine hizmet ya da mesaj taşıdıkları tek taraflı ilişkiler yerine, onlarla beraber çalıştıkları ve bireyler arasındaki bağları güçlendirmek için birer fırsat olarak görmeleri yararlı olacaktır.

¹ Sosyal Yatırım Fonu (community foundation) modeli dünyada hızla yaygınlaşan bir vakıf türüne değişmektedir. Bu vakıflar bireyler, kurumlar ve çeşitli kaynaklardan fon toplayıp daha sonra bu fonları ihtiyaç belirlemedeki uzmanlıkları yardımıyla uygun STK'lara hibe yoluyla dağıtmaktadır.

Devlet-sivil toplum ilişkilerinin desteklenmesi

Raporun genelinde vurgulandığı üzere, devlet- sivil toplum ilişkileri Türkiye’de sivil toplum sektörü için hayati önem taşımaktadır ve son zamanlardaki olumlu gelişmelere rağmen iniş ve çıkışlarla doludur. Bu temelde devletin reform ve uygulamalarının tutarlı yapıldığından ve sivil topluma kısıtlayıcı yönde baskı uygulanmadığından emin olmak için izleme mekanizmaları geliştirmesi gerekmektedir. Diğer taraftan, STK’ların da reform sürecini daha yakından izlemesi ve vatandaşların haklarını devletin hesap verebilirliğini sağlayarak koruması gerekmektedir.

Devlet sivil toplumla diyalog ve işbirliğine daha sıcak bakmaya başlamış olsa da bu durum STK’larla ilişkilerinde kadrolaşma riskini de beraberinde getirmektedir. Devletin işbirliğine yönelik çerçeveler ve mekanizmalar oluşturması, STK’ların ise politikalar ve prosedürler belirlemek ve şeffaflıklarını sağlamak amaçlı ortak komisyonlar etrafında birleşmesi yararlı olacaktır.

VI

Sonuçlar

Sonuç bölümü hem araştırmanın temel bulgularını ve tavsiyelerini bir araya getirmekte hem de Türkiye’de sivil toplumun durumunu Sivil Toplum Karosu’nda da betimlendiği üzere özetlemektedir.

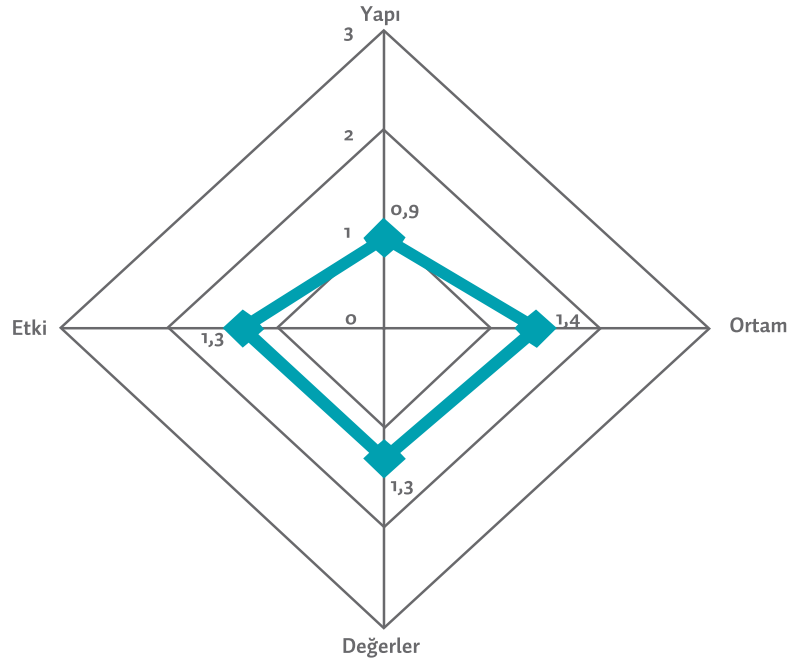
Türkiye Sivil Toplum Karosu’nun ve araştırma bulgularının da ortaya koyduğu gibi, sivil toplumun **yapı** boyutu özellikle *vatandaş katılımının yaygınlaştırılıp derinleştirilmesi, STK’ların beceri, kapasite ve kaynaklarının geliştirilmesi ve STK’lar arası bağların ve ilişkilerin geliştirilmesi* temellerinde gelişmeye en açık ve ihtiyaç olan boyuttur. Diğer boyutlar Yapı boyutundan neredeyse iki kat daha yüksek puanlar almış, ancak 0-3 arası skalada yine de zayıf kalmışlardır.

Sivil toplumun varlığını ve faaliyetlerini sürdürdüğü **ortam** hukukun üstünlüğünün sağlanamaması, yolsuzluk, son derece merkezîyetçi devlet anlayışı ve gerek devletin gerekse özel sektörün sivil toplumla ilişkilerinin az gelişmiş olması sebebiyle kısıtlayıcı olmaya devam etmektedir. Ancak ülkenin içinde bulunduğu reform süreci hem *daha destekleyici bir yasal çerçeveyi hem de medeni hak ve özgürlüklerin genişlemesini* beraberinde getirmektedir.

Sivil toplumun uygulayıp teşvik ettiği **değerlere** ilişkin boyut sivil toplumun *hoşgörü, demokrasi ve iyi yönetim* gibi değerleri içselleştirmede ve *yoksulluğu azaltmaya yönelik faaliyetlerde* zayıf kaldığını; buna karşılık *cinsiyet eşitliği, şiddet kullanmama ve çevresel sürdürülebilirlik* gibi alanlarda başarılı teşvikleri olduğunu ortaya koymaktadır.

Son olarak **etki** boyutu da gerek STK’ların lobicilik faaliyetlerine devlet tarafından getirilen sınırlamalar, gerekse STK’ların *devleti ve özel sektörü hesap verebilir ve toplumsal meselelere duyarlı kılmadaki eksikliği* sebebiyle zayıftır. Bu zayıflık STK’ların *toplumsal ihtiyaçlara cevap verme, vatandaşların güçlendirilmesi ve politika oluşumlarındaki artan önem ve katılımları* ile dengelenmektedir.

ŞEKİL VI.1.1 TÜRKİYE SİVİL TOPLUM KAROSU

Ancak bu noktada araştırmanın yürütüldüğü sırada Türkiye’nin önemli bir değişim süreci içinde bulunduğu ve sürecin beraberinde getirdiği başta yasal reformlar olmak üzere birtakım sosyal, siyasal ve ekonomik değişikliklerin STK’lar için yeni çalışma alanları ve gündemler oluşturduğu belirtilmelidir. Zira bu dönem çok sayıda STK’nın kurumsallaşıp resmiyet kazandığı, sektörün gelişmesine elverişli bir dönem olmuştur. Bu bağlamda, araştırma bulguları hala kısıtlayıcı ancak iyileşmekte olan bir ortama işaret etmekte ve sivil toplumu ve karşılaştığı kısıtlamaları bu değişim süreci içinde betimlemektedir. Aşağıda temel araştırma bulguları ve sonuçlar özetlenmektedir.

Toplumsal meselelere cevap verebilme

STK’lar hastaneler, okullar, okuma-yazma kursları, gençlik merkezleri gibi çeşitli programları yoluyla özellikle eğitim ve sağlık alanlarında yüksek kaliteli hizmetler sunmaktadır. STK’lar ayrıca devlet kurumlarının yönetim reformları ve yükselen hizmet standartlarının getirdiği

teknik eğitim ihtiyaçlarına bünyelerindeki profesyonel ve akademik birikim ile yanıt vermekte, örneğin hâkimlerin insan hakları ve sınır polisinin mülteciler konularında eğitilmelerini sağlamaktadır. İhtiyaçları karşılamada gerek yeni bir hastane, okul ya da yatakhane yapılması, gerek kurtarma çalışmaları ya da afet yardımları, gerekse uzman görüş gerektiren yasal reformlar gibi STK faaliyetleri etkileyicidir. Ayrıca son 10 yıldır ve son olarak Doğu Asya tsunami felaketinde pek çok STK doğal afetlerden etkilenen ülkelere yardım ulaştırmıştır. Ancak bu hizmetlerini sürdürebilmeleri için STK'ların daha destekleyici bir vergi mevzuatına ihtiyaçları vardır.

Vatandaş katılımı

Araştırma bulgularına göre son yıllarda güçlü ve etkin bir grup STK'nın ortaya çıkmasına rağmen Türk halkının geneli sivil toplum hareketinden kopuk kalmaktadır. Her 100,000 kişiden sadece 5790'ı bir derneğe üyedir.² Vatandaşlar yakınlarına ve akrabalarına yardımda bulunma eğilimi gösterebilir de STK'lara bağış yapmamakta, üye veya gönüllü olarak STK'lara destek vermemektedir. STK'lar bu konuda endişelerini dile getirmekte ve vatandaş katılımını artırmaya yönelik faaliyetlere ihtiyaç duyduklarını doğrulamaktadır.

Kurumsal kapasite

Türkiye konjonktüründeki değişimler STK hizmetleri ve savunuculuk faaliyetleri için yeni alanlar ve talepleri beraberinde getirmiştir. Ancak pek çok STK kapasite geliştirme konusunda – gerek yönetim gerekse program alanlarında – ve kaynak oluşturmada sıkıntı çekmektedir. Daha gelişmiş STK'lar programlarına artan talepler karşısında genişleme ve sürdürülebilirlik konularında mücadele vermektedir. Yakın zamanda STK'lara yönelik bazı kapasite geliştirme ve destek programları başlatılsa da bunlar talepleri karşılayamamaktadır. Ayrıca sözü edilen

programlar daha çok yeni ve küçük STK'ları hedef almakta, daha tecrübeli STK'ların ihtiyaçlarını görmezden gelmektedir. Son olarak STK'ların içinde bulunduğu kaynak sıkıntısı nitelikli ve uzman eleman almalarını engellemekte ve kapasite yetersizliğini bir kısır döngü haline getirmektedir. Bu konunun çok yönlü ele alınması, STK'lara kaynak aktarımını sağlamaya yönelik mekanizmalar oluşturulması; fon sağlama ve program oluşturma gibi temel alanlarda eğitim ve destek imkânları yaratılması; STK'ların kurumsal kapasitelerinin (özellikle insan kaynakları ve teknik altyapı alanlarında) artırılması gerekmektedir.

STK'lar arasında işbirliği

Son yıllarda ortak amaçlar için çalışan STK ağ ve platformlarında sayıca bir artış gözlenmektedir. Örneğin çevre hareketi gerek yerel gerekse ulusal düzeydeki platformlarla oldukça iyi örgütlenmiştir. Kadın hareketi de bir alt sektör olarak ağ kurma konusunda oldukça başarılıdır. Benzer bir eğilim, AB sürecinin beraberinde getirdiği uluslararası STK'larla yapılan toplantı ve konferansların sayısındaki artışta görülmektedir. Bu olumlu gelişmelere rağmen araştırma bulguları STK'ların aralarındaki oldukça sınırlı işbirliği ve iletişim düzeylerini endişe verici bulduklarını göstermektedir. STK'lar ayrıca etkileşim ve bilgi paylaşımı fırsatlarının azlığı sebebiyle kendilerini uluslararası mukabillerinden kopuk hissetmektedir. Yasal reformlar için çalışan ya da STK destek merkezi ve platformu görevi gören bazı STK'ların varlığına rağmen bu tür girişimler yetersiz kalmaktadır. Bu ihtiyaçlara sektörün nasıl cevap verebileceği, ulusal seviyedeki geniş kapsamlı STK platform ve ağlarının mı yoksa Türkiye'nin coğrafi büyüklüğü ve bölgesel çeşitliliği göz önüne alındığında çok sayıda daha küçük platform ve ağ kuruluş oluşturulmasının mı tercih edileceği henüz belli değildir.

² Bu sayılar sendikaları kapsamamaktadır.

Kamu sektörü ve sivil toplum ilişkileri

Türkiye’de devlet ve sivil toplum ilişkilerinin sancılı bir geçmişi vardır. Bu sebeple konu sivil toplumun gelişimi söz konusu olduğunda ön plana çıkmaktadır. Yeni Dernekler Kanunu araştırma yürütüldüğü sıralarda sadece bir yıldır yürürlükte olmasına rağmen devlet-sivil toplum ilişkilerinde olumlu gelişmelere işaret etmektedir. Ancak sivil toplumun haklarını güvence altına alan yasalarla mevcut uygulamaların örtüşmemesi ve aşırı devlet kontrolüne işaret eden bazı haberler endişe vericidir. STK’lar devlete yönelik eleştirel yorumlar yapmaktan çekinmeye devam etmekte ve bu durum devletin hesap verebilirliğini ve şeffaflığını teşvike yönelik STK faaliyetlerinin yetersiz kalmasına sebep olmaktadır. Araştırma bulguları Türkiye’de devlet kontrolü altındaki sivil toplum modelinden uzaklaşmaya başlansa da tam anlamıyla teşvik edici bir ortamın oluşmasının zaman alacağını göstermektedir. Bu konuda STK’lara uygulamaların izlenmesinde ve yanlış uygulamaların ortaya çıkarılmasında görev düşmektedir.

STK’larla ilişkileri iyileştirme çabası içindeki devlet, STK’ların kent konseylerine katılımı, kamu hizmetleri alanında işbirliği, STK katılımlı insan hakları ve sosyal politikalar komisyonları oluşturulması gibi teşvik edici uygulamalarda bulunmaktadır. Bu gelişmelerin altının çizilmesi gereklidir. Ancak devletin iki sektör arasında şeffaf ve erişilebilir ilişkileri güvence altına almak için açık ve anlaşılır çerçeve ve mekanizmalar oluşturmaya devam etmesi gerekmektedir. Son olarak vergi reformları kamu yararına çalışan STK’ların hak ettikleri desteği bulmaları için şarttır. Diğer taraftan STK’lar politika oluşturma süreçlerindeki ortaklık rollerini yerine getirebilmeli, devlet-STK ilişkilerinde yeni politikalar

ve uygulamalar sunabilecek düzeye gelmelidir.

Filantropi: Bireysel ve Kurumsal Bağışçılar

Sektörün gerek boyutlarının gerekse faaliyet alanlarının genişlemesi, artan kaynak ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Mevcut bireysel bağışların büyük çoğunluğu STK’lara değil, yakın çevredeki kişiler arasında ve küçük, düzensiz olarak yapılmaktadır. Kurumlar arasında STK’lara fon tahsisi henüz yabancı bir kavramdır; şirketler daha çok STK’lar ile sponsorluk olarak gördükleri ortaklıklara gitmekte, kurumsal filantropi ve düzenli bağışlardan uzak kalmaktadır. Devlet resmi bir bağışçı olarak öne çıkmamaktadır, zira şimdiye dek STK’lara yaptığı ayni/nakdi yardımların çoğu bir kereye mahsus ve süreklilikten yoksundur. Ancak AB kaynaklı yapısal fonlar devletin bu alandaki faaliyetlerini artırmakta ve hibe tahsisinde daha stratejik bir yaklaşıma ihtiyaç yaratmaktadır. Türkiye’de özel vakıflar genellikle kendi programlarını fonlamakta, bu durum bireyler, özel sektör ve devletten gelebilecek bağışların önünü kapamaktadır. Sektördeki ve sektörler arası ilişkilerin gelişmesiyle bağışçıların eğitilmesi ve gerek bireysel gerekse kurumsal kaynakların STK’lara daha stratejik olarak aktarılması gerekecektir.

Güven ve Sosyal Sermaye

Türkiye’deki düşük güven ve hoşgörü seviyeleri toplumda ortak hareket etmeyi zorlaştırdığı gibi sivil toplumda ideolojik, coğrafi ve etnik çizgilerde ayrılıklara yol açmaktadır. STK’lar bu sorunları dile getirmelerine rağmen kökten çözümler yaratamamaktadır. Ancak toplumda kurumlara duyulan güven eksikliğine rağmen sivil toplum kuruluşlarına diğer kurumlara kıyasla daha fazla güvenilmekte, her iki kişiden biri STK’ların Türk toplumu için olumlu katkıları olabileceğine inanmaktadır.

Veriler STK'ların halkın desteğini sağlama ve sosyal sermaye alanında toplumun değişik kesimleri arasında birleştirici rol oynama kapasitesinde olduğunu ortaya koymaktadır.

İyi yönetim

STK'larda şeffaflık ve hesap verebilirlik. STK'lar toplum düzeyinde demokrasiyi teşvik etmede aktif olsalar da, kendi bünyelerinde demokratik uygulamalar ve iyi yönetim konusunda eksiklikler göstermekte, bu konuda kendilerine eleştirel olarak yaklaşabilmektedir. Sektörün genelinde yolsuzluğun hâkim olması gibi bir durum söz konusu olmasa da, STK'lar kuruluşlarının iyi yönetim standartlarını benimseyip uygulamalarını istemektedir. Şu anda eksikliği hissedilen davranış kuralları, standartları ve kendi kendini yönetme mekanizmalarının oluşturulması STK'larda iyi yönetimi sağlayacak ve kamuoyunun desteğini artıracaktır.

STK'larda hak eksenli faaliyetler ve politikaları etkileme

STK'lar Türkiye'de sosyal adalet alanında giderek daha aktif rol almakta, faaliyetleri düşünce ve ifade özgürlüğünden işkenceye, çocuk ve kadın haklarına kadar pek çok alanda çeşitlilik göstermektedir. Sivil toplum kuruluşları dezavantajlı gruplara hizmet götürmekle kalmamakta, hedef kitlelerini ilgilendiren kamu politikaları konusunda da oldukça aktif olmaktadır. Örneğin insan hakları kuruluşları medeni hakların genişletilmesinde, kadın hakları kuruluşları ise Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) cinsiyet eşitliğine yönelik başarıya imza atmıştır. Bu ve benzeri STK girişimleri özellikle mevcut kısıtlayıcı ortam, kaynak yetersizliği ve kuruluşların çoğunun üyelere ve gönüllülere ihtiyaç duyması göz önüne alındığında etkileyicidir. Hak eksenli sivil toplum hareketi genişledikçe STK'Lar daha fazla vatandaş katılımına ve vatandaşlarla

daha yakın bağlara ihtiyaç duyacaktır.

Medya'da sivil toplum

Araştırma bulguları Türk medyasının sivil toplumu ne şekilde yansıttığına dair ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır. Örneğin, gazeteler sivil topluma ilişkin haberlere televizyonlardan çok daha fazla yer vermekte, yerel gazeteler yerel STK haberlerinden ziyade ulusal seviyedeki faaliyetlere yer vermeyi tercih etmektedir. Haberler daha çok kısa başlıklar halinde geçilmekte, düşünce ve köşe yazıları STK'ları ilgilendiren konulara ilgisiz kalmaktadır. Ulusal düzeydeki gazeteler STK'lara daha geniş yer vermekte ve çeşitli faaliyetlere değinmekte, ancak haberler içerik olarak oldukça yüzeysel kalmaktadır. Çoğu haber STK toplantı ve konferanslarını haber verir nitelikte olup, STK'ların ele aldığı konulara değinmemektedir. Ayrıca medyanın ilgi gösterdiği STK türleri daha çok ekonomik çıkara dayalı kuruluşlar ya da meslek örgütleridir, diğer STK türlerine çok az ilgi gösterilmektedir. Medyanın ve özellikle köşe yazarlarının sivil topluma daha çok ilgi gösterip, kamuoyu yaratılmasına yardımcı olmaları gerekmektedir.³

Kurumsal sosyal sorumluluk ve özel sektör desteği

Yukarıda sözedildiği gibi Türkiye'de şirketler gittikçe STK'lara bağlı ve destekçi rollerinin farkına varmaktadır. Ancak STK'larla olan ortaklıklarında bir kerelik sponsorluklardan ziyade, stratejik ve süreklilik gösteren ortaklıklara geçilmesi gerekmektedir. Ayrıca şirketler için daha teşvik edici vergi indirimleri getirilmesi ve şirketlerin çalışanlarının gönüllü ve üye olarak STK'lara katılımını teşvik etmeleri gerekmektedir. En önemlisi, STK'lar ve özel sektör kuruluşları birbirlerini sadece proje ortakları olarak görmemeli ve daha uzun vadeli sonuçlar almak için sosyal ve ekonomik kalkınma konularını birlikte ele almalıdır.

³ Detaylı bilgi için bkz Ek 4: Sivil Toplumun Türk Medyasındaki Yansıması

AB Süreci ve STK'lar

STK'lar AB uyum sürecinin STK'ların işlevini sürdürdüğü ortam, yasal çerçeve ve bazı demokratik değerlerin toplumda yayılmasında olumlu bir etkisi olduğunu belirtmiştir. En önemli ve olumlu etki olarak yasal çerçevede yapılan reformlar ve STK'ların demokratik teşvikindeki artış belirtilmiştir. AB'nin ve uyum sürecinin yine olumlu ama daha az etkili olduğu bir alan da toplumsal hareketler için kapasite oluşturulması ve STK–devlet ilişkilerindeki gelişmelerdir. Bölgesel Danışma Toplantıları'nda AB, hak ve özgürlükler, STK'lara mali kaynak sağlanması, STK'lar arası bağlar kurulması, vatandaşlık haklarının daha iyi kullanılması ve kamu bilincinin artırılması gibi çok çeşitli konularda her derde deva nitelikte görülmüştür. AB sürecinin ve desteğinin yerel kaynaklarla birleştirilip söz konusu sosyal değişimlerin sahiplenilmesi gereklidir.

Sivil topluma dair araştırmalar ve veri toplama faaliyetleri

Araştırma bulguları sivil toplumun durumuna ve özellikle değerleri ve etkisine ilişkin büyük veri eksikliğine işaret etmektedir. Araştırmacı ve sivil toplum paydaşlarının bu eksiklikleri belirlemeleri ve araştırmalar yürütmeleri yararlı olacaktır. Ayrıca STEP araştırmasının tümünün ya da danışma toplantıları ve medya tarama analizi gibi bölümlerinin düzenli olarak tekrarlanması sivil toplumdaki yeni gelişmelerin kaydedilmesi açısından yararlı olacaktır.

Özetle, araştırma Türkiye'de sivil toplumun durumuna dair yoğun ve kapsamlı veri birikimini ortaya koymaktadır. Bulguların bazıları derinlemesine analiz edilirken, bazıları veri yetersizliği sebebiyle amaçlanandan daha yüzeysel kalmıştır. Bu sebeple bazı bulguların diğerlerinden daha derinlemesine analiz edilip kesin sonuçlara işaret etmesine rağmen bazıları

daha tartışmaya açık bırakılmıştır. Bununla beraber elinizdeki raporun temel amaçlarından biri sivil topluma dair tartışmaları ve araştırmaları teşvik etmektir.

İlerki adımlara gelince, araştırma bulguları TÜSEV'in gelecek program alanlarının odak noktası haline gelecektir. Özellikle mali ve yasal çalışmalar, bireysel ve kurumsal filantropinin teşvik edilmesi, STK'larda kurumsal ve yönetişime ilişkin standartların yükseltilmesi gibi alanlar ele alınacaktır. Mümkün olursa STEP'in üç yıl içinde tekrar uygulanması ve böylece sektördeki gelişme ve değişimlerin kaydedilmesi hedeflenmektedir. TÜSEV ayrıca ülke raporunu gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde paydaşlara sunacak ve bulguları ve sivil toplumu geliştirmeye yönelik yeni girişimleri paydaşlarla tartışmak amacıyla bir grup toplantı düzenleyecektir.

Ekler

EK 1:
STEP GÖSTERGE PUANLAMA TABLOSU

EK 2:
**STK'LARIN KAMU POLİTİKALARINA
ETKİSİ RAPORLARI: 3 VAKA ÇALIŞMASI**

EK 3:
**ÖZEL SEKTÖRÜN KURUMSAL SOSYAL
SORUMLULUĞU: TÜRKİYE'DEKİ
10 ŞİRKETİN İNCELEMESİ**

EK 4:
**SİVİL TOPLUMUN TÜRK MEDYASINDAKİ
YANSIMASI**

EK 5:
**STEP PROJE EKİBİ VE YAN RAPOR
YAZARLARI ÖZGEÇMİŞLERİ**

Ek 1: Sivil Toplum Endeksi Projesi Gösterge Puanlama Tablosu

STEP Gösterge Puanlama Tablosu, CIVICUS tarafından Sivil Toplum Endeks Projesi (STEP) kapsamında hazırlanmış ve ülke raporunun STEP Danışma Kurulu üyelerince nasıl puanlanacağı konusunda rehber görevi görmüştür. STEP araştırma bulguları Gösterge Puanlama Tablosu'nda yer alan puan skalasına uygun olarak, gösterge, alt boyut ve boyut sıralamasına göre puanlanmıştır. Sonuçlar aşağıdaki tabloda **kalın harflerle** belirtilmiştir. Puan kutuları kalın harflerle belirtilmemiş olan göstergeler veri yetersizliği sebebiyle puanlanmamıştır. (Bu göstergeler 1.1.5 Toplumsal hareketler, 3.5.2 STK'larda kadın-erkek eşitliği uygulamaları, 4.4.5 Sosyal sermayenin oluşturulması ve 4.5.3 Dezavantajlı grupların ihtiyaçlarının karşılanması göstergeleridir). Göstergelerin tek tek puanlanmasının ardından her bir alt boyut için birer puan elde etmiştir. Alt boyutların puanlarının ortalaması ile elde edilen rakam yuvarlanmış ve her boyutun puanı elde edilmiştir. Bu işlemler, 74 gösterge, 25 alt boyut ve 4 boyut için de yapıldıktan sonra STEP Sivil Toplum Karosu elde edilmiştir.

1. YAPI (PUAN: 0,9)

1.1 Vatandaş katılımının yaygınlığı (Puan: 0,4)

Tanım: Vatandaşların sivil topluma katılımları ne kadar yaygındır? Vatandaşların ne kadarı sivil toplum faaliyetlerine katılmaktadır?

1.1.1. Partizan nitelik taşımayan siyasi hareket

Tanım: Halkın yüzde kaç şimdiki de partizan nitelik taşımayan siyasi bir eylemde (bir gazeteğe mektup yazmak, bir dilekçe imzalamak, bir gösteriye katılmak v.b.) bulunmuştur?

Çok küçük bir bölümü (%10'dan az)	0 puan
Küçük bir bölümü (%10-%30 arası)	1 puan
Önemli bir bölümü (%31-%65 arası)	2 puan
Büyük bir bölümü (%65'ten fazla)	3 puan

1.1.2 Hayır kurumlarına bağış yapma

Tanım: Halkın yüzde kaç düzenli olarak hayır kurumlarına bağış yapmaktadır?

Çok küçük bir bölümü (%10'dan az)	0 puan
Küçük bir bölümü (%10-%30 arası)	1 puan
Önemli bir bölümü (%31-%65 arası)	2 puan
Büyük bir bölümü (%65'ten fazla)	3 puan

1.1.3 STK üyeliği

Tanım: Halkın yüzde kaçını en az bir STK'ya üyedir?

Çok küçük bir bölümü (%10'dan az)	0 puan
Küçük bir bölümü (%10-%30 arası)	1 puan
Önemli bir bölümü (%31-%65 arası)	2 puan
Büyük bir bölümü (%65'ten fazla)	3 puan

1.1.4 Gönüllü faaliyetler

Tanım: İnsanların yüzde kaçını düzenli olarak (yılda en az bir kez) gönüllü faaliyetlerde bulunmaktadır?

Çok küçük bir bölümü (%10'dan az)	0 puan
Küçük bir bölümü (%10-%30 arası)	1 puan
Önemli bir bölümü (%31-%65 arası)	2 puan
Büyük bir bölümü (%65'ten fazla)	3 puan

1.1.5 Toplumsal hareketler

Tanım: Halkın yüzde kaçını geçen yıl içerisinde toplumsal düzeyde bir eyleme katılmıştır? (ör: bir topluluğun düzenlediği etkinliğe veya toplumsal bir sorunu çözmek amacıyla yapılan toplu nitelikli bir çalışmaya iştirak etme v.b.)

Çok küçük bir bölümü (%10'dan az)	0 puan
Küçük bir bölümü (%10-%30 arası)	1 puan
Önemli bir bölümü (%31-%65 arası)	2 puan
Büyük bir bölümü (%65'ten fazla)	3 puan

1.2 Vatandaş katılımının derinliği (Puan: 0,7)

Tanım: Vatandaşların sivil topluma katılımı ne kadar derin / anlamlıdır? Vatandaşlar ne sıklıkta / yoğunlukta sivil toplum faaliyetlerine katılmaktadır?

1.2.1 Hayır kurumlarına bağış yapma

Tanım: Hayır kurumlarına düzenli olarak bağışta bulunan bireyler yılda ortalama ne kadar (yıllık gelirin yüzde kaçını oranında v.b.) bağış yapmaktadır?

% 1'den az	0 puan
%1-%2 arası	1 puan
%2.1 ile %3 arası	2 puan
%3'ten fazla	3 puan

1.2.2 Gönüllülük düzeyi

Tanım: Gönüllüler, ayda ortalama kaç saatini gönüllü çalışmalara ayırmaktadır?

2 saatten az	0 puan
2-5 saat arası	1 puan
5.1 ile 8 saat arası	2 puan
8 saatten fazla	3 puan

1.2.3 STK üyeliği

Tanım: STK üyelerinin yüzde kaçını birden fazla STK'ya üyedir?

Çok küçük bir bölümü (%10'dan az)	0 puan
Küçük bir bölümü (%10-%30 arası)	1 puan
Önemli bir bölümü (%31-%65 arası)	2 puan
Büyük bir bölümü (%65'ten fazla)	3 puan

1.3 Sivil toplum katılımcılarının çeşitliliği (Puan: 1)

Tanım: Sivil toplum alanı ne kadar çeşitlidir / ne kadar temsil özelliğine sahiptir? Tüm toplumsal gruplar sivil topluma eşit ölçüde katılmakta mıdır? Baskın konumda bulunan veya dışarıda bırakılan gruplar var mıdır?

1.3.1 STK'lardaki üyelik

Tanım: STK'lar farklı toplumsal grupları (kadınlar, kırsal nüfus, yoksullar, azınlıklar, v.b.) ne ölçüde temsil etmektedir?

Hiç temsil edilmemektedir	0 puan
Önemli bir bölümü temsil edilmemektedir.	1 puan
Yeterince temsil edilmemektedir.	2 puan
Eşit ölçüde temsil edilmektedir.	3 puan

1.3.2 STK'lardaki liderlik

Tanım: STK'lardaki liderlik ne ölçüde çeşitlidir? STK'lardaki liderlik farklı toplumsal grupları (kadınlar, kırsal nüfus, yoksullar, azınlıklar, v.b.) ne ölçüde temsil etmektedir?

Hiç temsil edilmemektedir	0 puan
Önemli bir bölümü temsil edilmemektedir.	1 puan
Yeterince temsil edilmemektedir.	2 puan
Eşit ölçüde temsil edilmektedir.	3 puan

1.3.3 STK'ların dağılımı

Tanım: STK'ların ülke genelindeki dağılımı nasıldır?

Başlıca büyük şehirlerde toplanmıştır.	0 puan
Büyük ölçüde kentsel alanlarla sınırlıdır	1 puan
Ülkenin, en uzak köşeleri haricinde her yerinde bulunmaktadır	2 puan
Ülkenin en uzak köşeleri de dahil her yerde bulunmaktadır	3 puan

1.4 Organizasyon düzeyi (Puan: 1)

Tanım: Sivil toplum iyi örgütlenebilmiş midir? Sivil toplum için ne tür bir alt yapı bulunmaktadır?

1.4.1 STK'ların oluşturduğu federasyon / şemsiye kuruluşların varlığı

Tanım: STK'ların yüzde kaçını bir federasyon ya da ilgili şemsiye kuruluşta yer almaktadır?

Çok küçük bir bölümü (%10'dan az)	0 puan
Küçük bir bölümü (%10-%30 arası)	1 puan
Önemli bir bölümü (%31-%65 arası)	2 puan
Büyük bir bölümü (%65'ten fazla)	3 puan

1.4.2 STKların oluşturduğu federasyon / şemsiye kuruluşların etkinliği

Tanım: STK paydaşları, federasyon ve şemsiye kuruluşları belirlenen hedefleri gerçekleştirmede ne derece etkili görmektedir?

Etkisiz	0 puan
Büyük ölçüde etkisiz	1 puan
Kısmen etkili	2 puan
Etkili	3 puan

1.4.3 Kendi kendini yönetme/iç düzenlemeler

Tanım: STK'lar arasında iç düzenlemeye yönelik çabalar var mıdır? Mevcut iç düzenleme mekanizmaları ne kadar etkili ya da uygulanabilir durumdadır?

Hiçbir çaba yoktur.	0 puan
Ön çalışmalar yapıldı ancak etkisi sınırlıdır.	1 puan
Bazı mekanizmalar oluşturulmuş durumda ancak STK'ların katılımı az olduğundan etkisi sınırlıdır.	2 puan
Mekanizmalar mevcut ve oldukça etkin çalışıyor. Farkedilebilir bir etki gözlemleniyor.	3 puan

1.4.4 Destekleyici altyapı

Tanım: Sivil toplumu destekleyen kuruluşlar bağlamında STK'ları destekleyen altyapı ne seviyededir? Ülkede kaç tane sivil toplum destek kuruluşu var? Bu kuruluşlar etkili midir?

Sivil toplumu destekleyici bir altyapı yoktur.	0 puan
Sivil toplumu destekleyici altyapı çok sınırlıdır.	1 puan
Sivil toplumun bazı sektörlerinde destekleyici bir altyapı vardır ve genişlemektedir.	2 puan
Sivil toplumu destekleyici çok iyi bir altyapı mevcuttur.	3 puan

1.4.5 Uluslararası bağlantılar

Tanım: STK'ların ne kadarının uluslararası bağlantıları vardır (uluslararası ağlara üyelik veya küresel etkinliklere katılım)?

Çok küçük bir bölümü (%10'dan az)	0 puan
Küçük bir bölümü (%10-%30 arası)	1 puan
Önemli bir bölümü (%31-%65 arası)	2 puan
Büyük bir bölümü (%65'ten fazla)	3 puan

1.5 Sivil toplumdaki ilişkiler (Puan: 1)

Tanım: Sivil toplum aktörleri arasındaki ilişkiler ne kadar güçlü ve üretkendir?

1.5.1 İletişim

Tanım: Sivil toplum aktörleri arasındaki iletişim ne derece güçlüdür? Bilgi paylaşımı hangi düzeydedir?

Çok sınırlı	0 puan
Sınırlı	1 puan
Orta ölçüde	2 puan
Önemli ölçüde	3 puan

1.5.2 İşbirliği

Tanım: Farklı alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları birbirleriyle ne kadar işbirliği içersine girmektedir?

ST aktörleri ortak ilgi alanlarına giren konularda birbirleriyle işbirliği yapmıyorlar. Sektörler arası STK ittifak/ koalisyon örneklerine hiç rastlanmıyor.	0 puan
ST aktörlerinin ortak ilgi alanlarına giren konularda işbirliği yapmaları çok nadirdir. Sektörler arası STK ittifak/ koalisyonlara bir-iki örnek verilebilir.	1 puan
ST aktörleri ortak ilgi alanlarına giren konularda zaman zaman işbirliği yapıyorlar. Sektörler arası STK ittifak / koalisyonlara bir kaç örnek verilebilir.	2 puan
ST aktörleri ortak ilgi alanlarına giren konularda birbirleriyle düzenli olarak işbirliği yapıyorlar. Sektörler arası STK ittifak / koalisyonlara pek çok sayıda örnek verilebilir/ görülebilir.	3 puan

1.6 Kaynaklar (Puan: 1)

Tanım: STK'ların kaynakları hedeflerini gerçekleştirmede ne derece yeterlidir?

1.6.1 Mali Kaynaklar

Tanım: STK'ların mali kaynakları hedeflerini gerçekleştirmede ne kadar yeterlidir?

STK'lar ciddi bir mali kaynak sıkıntısı içerisindedir.	0 puan
STK'lar sınırlı mali kaynağa sahiptir.	1 puan
STK'lar hedeflerini geliştirmede gereken mali kaynakların büyük bir bölümüne sahiptir.	2 puan
STK'lar yeterli mali kaynağa sahiptir.	3 puan

1.6.2 İnsan kaynakları

Tanım: STK'ların insan kaynakları ne kadar yeterlidir?

STK'lar ciddi bir mali kaynak sıkıntısı içerisindedir.	0 puan
STK'lar sınırlı mali kaynağa sahiptir.	1 puan
STK'lar hedeflerini geliştirmede gereken mali kaynakların büyük bir bölümüne sahiptir.	2 puan
STK'lar yeterli mali kaynağa sahiptir.	3 puan

1.6.3 Teknolojik altyapı kaynakları

Tanım: STK'ların teknolojik altyapı kaynakları ne kadar yeterlidir?

STK'lar ciddi bir mali kaynak sıkıntısı içerisindedir.	0 puan
STK'lar sınırlı mali kaynağa sahiptir.	1 puan
STK'lar hedeflerini geliştirmede gereken mali kaynakların büyük bir bölümüne sahiptir.	2 puan
STK'lar yeterli mali kaynağa sahiptir.	3 puan

2. ORTAM (PUAN: 1,4)

2.1 Siyasi Bağlam (Puan: 1)

Tanım: Ülkedeki siyasi durum ve bu durumun sivil toplum üzerindeki etkisi nedir?

2.1.1 Siyasi haklar

Tanım: Vatandaşların haklarına (seçme ve seçilme özgürlüğü, siyasi partilerde örgütlenme özgürlüğü v.b.) ne ölçüde sınırlama getirilmektedir?

Vatandaşların siyasi hakları üzerinde ciddi sınırlamalar vardır. Vatandaşlar siyasi süreçlere katılamamaktadır.	0 puan
Vatandaşların siyasi hakları üzerinde bazı sınırlamalar vardır.	1 puan
Vatandaşların siyasi hakları üzerinde çok az ve belirli konularda sınırlama getirilmiştir.	2 puan
Vatandaşlar siyasi haklarını özgürce kullanabilmektedir.	3 puan

2.1.2 Siyasi rekabet

Tanım: Parti sisteminin temel özellikleri (parti sayısı, ideolojik yapı, kurumsallık ve partiler arası rekabet) nelerdir?

Tek partili sistem	0 puan
Klientalist, lider veya kimlik siyasetine dayalı az sayıda parti	1 puan
Kurumsallık ve/ veya ideolojik farklılıkların zayıf olduğu çok partili sistem	2 puan
Kurumsallık ve ideolojik farklılığın güçlü olduğu çok partili sistem	3 puan

2.1.3 Hukukun üstünlüğü

Tanım: Hukukun üstünlüğü ne kadar geçerlidir? Hukuka güven duyuluyor mu?

Devlet ve vatandaşlar nezdinde hukuka genel bir kayıtsızlık söz konusudur.	0 puan
Hukuka güven yaygın olmamakla birlikte, devlet ve vatandaşlar nezdinde hukukun sık sık ihlali söz konusudur.	1 puan
Hukuka güven duyulmakla birlikte vatandaşlar ve devlet nezdinde hukukun ihlal edilmesi istisnai değildir.	2 puan
Hukukun üstünlüğü söz konusudur.	3 puan

2.1.4 Yolsuzluk

Tanım: Kamu sektöründe yolsuzluk ne derece yaygındır?

Çok yaygındır.	0 puan
Yaygındır.	1 puan
Kısmen yaygındır.	2 puan
Yaygın değildir.	3 puan

2.1.5 Devlet etkinliği

Tanım: Devlet tanımlanan görevlerini ne derece yerine getirebilmektedir?

Devlet işlevlerini kaybetmiş veya tamamen etkisiz durumdadır (siyasi, ekonomik, toplumsal krizler nedeniyle v.b.).	0 puan
Devlet işlevlerini sınırlı ölçüde yerine getirebilmektedir.	1 puan
Devlet işlevlerini yerine getirmekte ancak yetersiz kalmaktadır.	2 puan
Devlet işlevlerini, tam anlamıyla yerine getirmektedir.	3 puan

2.1.6 Merkezden uzaklaşma

Tanım: Devlet kaynaklarının ne kadarı yerel yönetimlere aktarılmaktadır?

%20'den az	0 puan
%20.0 - %34.9 arası	1 puan
%35 - %49.9 arası	2 puan
%49.9'dan fazla	3 puan

2.2 Temel hak ve özgürlükler (Puan: 1,3)

Tanım: Temel hak ve özgürlükler yasalar tarafından ne derece güvence altına alınmakta ve uygulanmaktadır?

2.2.1 Medeni özgürlükler

Tanım: Medeni özgürlükler (düşünce ve ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü v.b.) yasalar tarafından ne derece güvence altına alınmakta ve uygulanmaktadır?

Medeni özgürlükler hem yasalar hem de uygulamalar açısından güvence altına alınmamıştır.	0 puan
Medeni özgürlükler sık sık ihlal edilmektedir.	1 puan
Medeni özgürlüklerin belirli konularda ve zaman zaman ihlal edilmesi söz konusudur.	2 puan
Medeni özgürlükler hem yasalar hem de uygulamalar açısından tümüyle güvence altına alınmış durumdadır.	3 puan

2.2.2 Bilgi edinme hakkı

Tanım: Vatandaşların bilgi edinme hakkı yasalar tarafından ne derece güvence altına alınmakta ve uygulanmaktadır (Devlete ilişkin belge/dokümanlara erişebilme v.b.) ?

Bilgi edinme hakkı yasal güvence altına alınmamıştır ve uygulamada önemli sınırlamalar söz konusudur.	0 puan
Vatandaşların devletle ilgili belgelere erişimi sınırlıdır ancak gitgide genişlemektedir.	1 puan
Vatandaşların bilgiye erişimi konusunda yürürlükte olan yasalar mevcut olsa da uygulamada devletle ilgili belgelere erişimde zorluklar söz konusudur.	2 puan
Vatandaşların bilgi erişimi yasalar tarafından güvence altına alınmıştır. Devletle ilgili belgelere kolayca erişilebilmektedir.	3 puan

2.2.3 Basın özgürlüğü

Tanım: Basın özgürlüğü yasalar tarafından ve uygulamada ne derece güvence altına alınmaktadır?

Basın özgürlüğü güvence altına alınmamıştır ve ihlal edilmektedir.	0 puan
Basın özgürlüğünün sık sık ihlal edilmesi söz konusudur.	1 puan
Basın özgürlüğünün belirli konularda ihlali söz konusudur.	2 puan
Basın özgürlüğü yasalar tarafından ve uygulamada tam anlamıyla güvence altına alınmıştır.	3 puan

2.3 Sosyo-ekonomik bağlam (Puan: 2)

Tanım: Ülkedeki sosyo-ekonomik durum ve bu durumun sivil toplum üzerindeki etkisi nedir?

2.3.1.Sosyo- ekonomik bağlam

Tanım:Ülkedeki sosyo-ekonomik koşullar sivil toplumun etkinliğine ne ölçüde engel teşkil etmektedir?

Sosyo-ekonomik koşullar sivil toplumun etkinliğine büyük ölçüde engel teşkil etmektedir. Aşağıdaki koşulların beş tanesinden fazlası ülkede mevcuttur:	0 puan
1. Nüfusun %40'tan fazlasının günlük 2 dolarla geçinmesi (Dünya Bankası Göstergeler, 2004)	
2. Son 5 yıldır süregelen silahlı çatışma (Armed Conflict Dataset, 2003)	
3. Etnik ve/veya dini gerilim (Peace and Conflict Ledger, 2003)	
4. Son 2 yıldır büyük ekonomik kriz (dış borcun GSMH'dan fazla olması) (Dünya Bankası Global Development Finance, 2005)	
5. Doğal afetlerden (2003-2004) etkilenen nüfus oranı (International Disaster Database, 2003-2004)	
6. Sosyo-ekonomik koşullardaki büyük eşitsizlik (World Development Indicators, 2004)	
7. Yetişkinler arasında okuma-yazma bilmeyenlerin oranının %40'dan fazla olması (Dünya Bankası/UNDP İnsani Kalkınma Raporu, 2004)	
8. Bilgi teknolojisi altyapısının yetersizliği (10,000 haneye 5'ten az internet bağlantısı) (Uluslararası Telekomünikasyon Birliği, 2003)	
Sosyo-ekonomik koşullar sivil toplumun etkinliğine önemli sınırlamalar getirmektedir. Belirtilen koşullardan üç, dört veya beş tanesi ülkede mevcuttur.	1 puan
Sosyo-ekonomik koşullar sivil toplumun etkinliğine kısmi sınırlamalar getirmektedir. Belirtilen koşullardan bir ya da iki tanesi ülkede mevcuttur.	2 puan
Sosyo-ekonomik koşullar sivil toplumun etkinliğine hiçbir engel teşkil etmemektedir. Belirtilen koşulların hiç biri ülkede mevcut değildir.	3 puan

2.4 Sosyo-kültürel bağlam (Puan: 1,7)

Tanım: Sosyo-kültürel normlar ve eğilimlerin sivil toplum üzerinde nasıl (olumlu/olumsuz) bir etkisi vardır?

2.4.1 Güven

Tanım: Toplumdaki insanlar birbirlerine ne kadar güvenmektedir?

İnsan ilişkileri güvensizlik temeline oturmuştur (Dünya Değerler Araştırması (DDA) Güven oranı %10'dan az)	0 puan
İnsanlar arasında güvensizlik eğilimi yaygındır (Dünya Değerler Araştırması Güven oranı %10-%30 arasında)	1 puan
İnsanlar arasında ortalama düzeyde bir güven söz konusudur (Dünya Değerler Araştırması Güven oranı %31-%50 arasında)	2 puan
İnsanlar arasında güven seviyesi oldukça yüksektir (Dünya Değerler Araştırması Güven oranı %50'den fazla)	3 puan

2.4.2 Hoşgörü

Tanım: Toplumdaki insanlar birbirlerine ne kadar hoşgörülüdür?(örn: farklı ırk, din, mezhep/kökene mensup kişiler ile göçmenler, homoseksüeller, AIDS/HIV'liler'e karşı v.b)

İnsanlar arasında yaygın bir hoşgörüsüzlük söz konusudur (DDA Hoşgörü puan ortalaması %3.0 veya daha yüksek)	0 puan
İnsanlar arasında düşük seviyede bir hoşgörü söz konusudur (DDA Hoşgörü puan ortalaması %2.0-2.9 arasında)	1 puan
İnsanlar arasında ortalama düzeyde bir hoşgörü söz konusudur (DDA Hoşgörü puan ortalaması 1.0-1.9 arasında)	2 puan
İnsanlar arasında yüksek düzeyde bir hoşgörü söz konusudur (DDA Hoşgörü puan ortalaması 1.0'den az)	3 puan

2.4.3 Kamu ruhu¹

Tanım: Toplumdaki insanlar arasında kamu ruhu ne seviyededir?

Kamu ruhu çok düşük seviyededir (DDA kamu ruhu ortalama puanı 3.5'ten fazla)	0 puan
Kamu ruhu düşük seviyededir (DDA kamu ruhu ortalama puanı 2.6-3.5 arasında)	1 puan
Kamu ruhu ortalama seviyededir (DDA kamu ruhu ortalama puanı 1.5-2.5 arasında)	2 puan
Kamu ruhu yüksek seviyededir (DDA kamu ruhu ortalama puanı 1.5'ten az)	3 puan

2.5 Yasal Ortam (Puan: 1,5)

Tanım: Mevcut yasal ortam sivil topluma ne derece olanaklar sağlamakta veya onu ne derece engellemektedir?

2.5.1 STK'ların tescili

Tanım: STK'ların tescil süreci ne derece destekleyicidir? Süreç (1) basit mi, (2) hızlı mı, (3) ucuz mu, (4) yasal gereklilikler takip ediliyor mu, (5) tutarlı biçimde uygulanıyor mu?

STK'ların tescil süreci hiç bir biçimde destekleyici nitelik taşıyor. Sayılan özelliklerden 4 veya 5'i mevcut değil.	0 puan
STK'ların tescil süreci pek destekleyici değil. İki ya da üç özellik mevcut değil.	1 puan
STK'ların tescil süreci oldukça destekleyici denebilir.Özelliklerden birisi mevcut değil.	2 puan
STK'ların tescil süreci destekleyici nitelik taşımaktadır. Özelliklerin hepsi mevcut.	3 puan

2.5.2 İzin verilen savunuculuk faaliyetleri

Tanım: STK'lar ne dereceye kadar savunuculuk yapma / devleti eleştirme özgürlüğüne sahiptir?

1. Dünya Değerler Araştırması kapsamında buradaki puan üç değişkenin ortalaması alınarak hesaplanmıştır: 1) devletin sunduğu ayrıcalıkları talep etme, 2) toplu taşımadan parasız yararlanma, 3) vergi kaçakçılığı ortalamaları.

STK'lar savunuculuk yapamaz, hükümeti eleştiremezler.	0 puan
Savunuculuk faaliyetlerine büyük ölçüde ve/veya net tanımlanmamış sınırlamalar getirilmiştir.	1 puan
Savunuculuk faaliyetlerine getirilen sınırlamalar çok azdır ve açıkça tanımlanmıştır.	2 puan
STK'lar savunuculuk yapmakta ve hükümeti eleştirmekte özgürdürler.	3 puan

2.5.3 STK'ların lehine olan vergi yasaları

Tanım: Vergi yasaları ne ölçüde STK'ların lehinedir? Kamu yararı statüsünü elde edebilen STK yelpazesi ne kadar geniş / sınırlıdır? Kamu yararı statüsü ile elde edilen vergi muafiyetleri ne derece yarar sağlamaktadır?

Vergi yasaları STK'lara engel teşkil etmektedir. Kamu yararı ve vergi muafiyeti STK'lar için söz konusu değildir.	0 puan
Kamu yararı statüsünü elde edebilme süreci bürokratik ve yasal engeller dolayısıyla zordur ve bu statüyü elde edebilen STK sayısı azdır.	1 puan
Çoğu STK kamu yararı statüsü ve vergi muafiyetinden yararlanabilmektedir.	2 puan
STK'lar için kamu yararı ve vergi muafiyeti açısından çok elverişli bir ortam söz konusudur.	3 puan

2.5.4 Bağışlar için vergi indirimleri

Tanım: Bireysel ve kurumsal bağışı teşvik etmek amacıyla vergi indirimleri ve krediler ne kadar yaygındır?

Vergi indirimleri mevcut değildir (Ne bireylere ne kurumlara).	0 puan
Vergi indirimleri sadece belirli STK'lar için geçerlidir.	1 puan
Vergi indirimleri oldukça geniş kapsamlıdır.	2 puan
Vergi indirimleri çok geniş kapsamlıdır.	3 puan

2.6 Devlet-sivil toplum ilişkisi (Puan: 1)

Tanım: Sivil toplum devlet arasındaki ilişkinin niteliği nedir?

2.6.1 Özerklik

Tanım: Sivil toplum ne dereceye kadar devletten bağımsız olarak işlerliğini sürdürebilmektedir? STK'lar ne dereceye kadar devlet müdahalesi olmaksızın özgürce çalışabilmektedir? Devlet denetimi yalnızca kamu çıkarlarını korumak amacıyla tasarlanıp sınırlandırılmış mıdır?

Sivil toplum işlerliği devlet kontrolündedir.	0 puan
STK'lar faaliyetlerinde sık sık gereksiz müdahalelere maruz kalmaktadır.	1 puan
Devlet bağımsız bir sivil toplumun varlığını kabul etmektedir ancak STK'lar faaliyetlerinde zaman zaman gereksiz müdahalelere maruz kalmaktadır	2 puan
STK'lar faaliyetlerini özgürce yürütmektedir. Sadece açıkça tanımlanmış yasal kamu çıkarları söz konusu olduğunda denetime tabi tutulurlar.	3 puan

2.6.2 Diyalog

Tanım: Devlet ne derece sivil toplumla diyalog içerisindedir? Eğer varsa, bu diyalog ne derece kapsamlı ve kurumsallaşmıştır?

Devlet sivil toplum arasında diyalog söz konusu değildir.	0 puan
Devlet, sadece bazı STK'larla diyalog içerisindedir, bu da sadece gereklilik arz ettiğinde ve geçici olarak ortaya çıkmaktadır.	1 puan
Devlet, birçok STK'yla diyalog içerisindedir bu da sadece gereklilik arz ettiğinde ve geçici olarak ortaya çıkmaktadır.	2 puan
Devlet STK diyalogu geniş kapsamlı ve kurumsallaşmıştır	3 puan

2.6.3 İşbirliği / destek

Tanım: Devletten aynı/nakdi yardım (örn. bağış, ihale v.b.) alan STK yelpazesi ne derece geniş/sınırlıdır?

Çok sınırlıdır.	0 puan
Sınırlı ölçüdedir	1 puan
Geniş ölçüdedir.	2 puan
Çok geniş ölçüdedir.	3 puan

2.7 Özel sektör- sivil toplum ilişkileri (Puan: 1)

Tanım: Sivil toplum ve özel sektör arasındaki ilişkinin niteliği nedir?

2.7.1 Özel sektörün tavrı

Tanım: Özel sektörün STK'lara yönelik tavrı nasıldır?

Genellikle engelleyici	0 puan
Genellikle ilgisiz	1 puan
Genellikle olumlu	2 puan
Genellikle destekleyici	3 puan

2.7.2 Kurumsal sosyal sorumluluk

Tanım: Kurumsal sosyal sorumluluk kavram ve faaliyetleri ne kadar gelişmiştir?

Önde gelen şirketler, faaliyetlerinin topluma ve çevreye olan etkileriyle ilgilenmemektedirler.	0 puan
Önde gelen şirketler kurumsal sosyal sorumluluk kavramına sözde önem vermektedir. Genellikle faaliyetlerinin topluma ve çevreye yaptığı olumsuz etkileri görmezden gelmektedir.	1 puan
Önde gelen şirketler faaliyetlerinin topluma ve çevreye yapabileceği olumsuz etkileri hesaba katmaya başlamıştır.	2 puan
Önde gelen şirketler toplumun ve çevrenin olumsuz etkilenmesine karşı etkili tedbirler almaktadır.	3 puan

2.7.3 Özel sektör desteği (kurumsal filantropi/ bağış)²

Tanım: Özel sektörden aynı/nakdi kaynak aktarımı alan STK yelpazesi ne kadar geniş/sınırlıdır?

Özel sektör filantropi (hayırseverlik) ile ilgilenmemektedir.	0 puan
STK yelpazesi sınırlıdır.	1 puan
STK yelpazesi kısmen kapsamlıdır.	2 puan
STK yelpazesi oldukça geniş kapsamlıdır.	3 puan

3. DEĞERLER (PUAN: 1,3)

3.1 Demokrasi (Puan: 1)

Tanım: Sivil toplum aktörleri demokrasiyi ne ölçüde uygulayıp teşvik etmektedir?

3.1.1 STK'lar arasında demokratik uygulamalar

Tanım: STK'lar kendi bünyelerinde demokrasiyi ne derece uygulamaktadır? Karar almada üyelerin kontrolü ne kadardır? Liderler demokratik seçimlerle mi seçilmektedir?

2. Bu göstergede hem sivil topluma verilen kurumsal desteğin toplam miktarı, hem de özel sektörün desteklediği STK yelpazesi dikkate alınmıştır.

STK'ların çok büyük bir bölümü (örn. %75'ten fazlası) kendi bünyelerinde demokrasi uygulamamaktadır (örn. Üyelerin karar almada çok az kontrolü var veya hiç yok, STK'lar liderleriyle özdeşleşmiştir)	0 puan
STK'ların büyük bölümü (örn. %50'den fazlası) kendi bünyelerinde demokrasi uygulamaktadır ancak üyelerin karar almada çok az kontrolü var veya hiç yok, STK'lar liderleriyle özdeşleşmiştir	1 puan
STK'ların büyük bölümü (örn. %50'den fazlası) kendi bünyelerinde demokrasi uygulamaktadır, üyelerin karar almada önemli payları vardır ve liderler demokratik seçimlerle seçilmektedir.	2 puan
STK'ların çok büyük bir bölümü (örn. %75'ten fazlası) kendi bünyelerinde demokrasi uygulamaktadır ve üyelerin karar almada önemli payları vardır, liderler demokratik seçimlerle seçilmektedir.	3 puan

3.1.2 Demokrasiyi teşvik eden sivil toplum faaliyetleri

Tanım: Sivil toplum demokrasiyi toplumsal düzeyde aktif olarak ne kadar teşvik ediyor? Demokrasiyi teşvik için herhangi bir ST hareketi veya programı mevcut mu? Bunu gerçekleştirmek için herhangi bir kamuoyu kampanyası veya koalisyonu mevcut mu? Medya bu konuda sivil toplumun rolüne yer veriyor mu?

Sivil toplumun bu alanda hiç bir aktif rolü ve etkin faaliyeti yoktur.	0 puan
Bu alanda sivil toplum faaliyetlerine nadiren rastlanmaktadır. Sivil toplum genelde bu meselelere pek önem vermemektedir.	1 puan
Bu alanda çok sayıda sivil toplum faaliyetine rastlanmaktadır. Ancak, bu faaliyetler halkı kapsamamaktadır.	2 puan
Sivil toplumun bu alanda aktif bir rolü vardır ve halkı kapsayan geniş tabanlı faaliyetleri mevcuttur.	3 puan

3.2 Şeffaflık (Puan: 1,3)

Tanım: Sivil toplum aktörleri şeffaflığı ne ölçüde uygulayıp teşvik etmektedir?

3.2.1 Sivil toplumda yolsuzluk

Tanım: Sivil toplumda yolsuzluk ne kadar yaygındır?

Sivil toplumda yolsuzluk vakalarına çok sık rastlanmaktadır.	0 puan
Sivil toplumda yolsuzluk vakalarına sık rastlanmaktadır.	1 puan
Sivil toplumda yolsuzluk vakalarına zaman zaman rastlanmaktadır	2 puan
Sivil toplumda yolsuzluk vakalarına çok nadir rastlanmaktadır.	3 puan

3.2.2 STK'ların mali şeffaflığı

Tanım: STK'ların kaç mali anlamda şeffaftır? STK'ların yüzde kaçının mali hesapları kamuya açıktır?

STK'ların çok küçük bir bölümünün (%30'dan az) mali hesapları kamuya açıktır.	0 puan
STK'ların küçük bir bölümünün (%30-%50 arası) mali hesapları kamuya açıktır.	1 puan
STK'ların bir bölümünün (%51-%65 arası) mali hesapları kamuya açıktır.	2 puan
STK'ların büyük bir bölümünün (%65'ten fazla) mali hesapları kamuya açıktır.	3 puan

3.2.3 Şeffaflığı teşvik eden sivil toplum faaliyetleri

Tanım: Sivil toplum şeffaflığı toplumsal düzeyde aktif olarak ne kadar teşvik etmektedir? Şeffaflığı teşvik eden herhangi bir sivil toplum hareketi veya programı mevcut mudur? Bunu gerçekleştirmek için herhangi bir kamuoyu kampanyası veya koalisyon mevcut mudur? Medya bu konuda sivil toplumun rolüne yer veriyor mu?

Sivil toplumun bu alanda hiç bir aktif rolü ve etkin faaliyeti yoktur.	0 puan
Bu alanda sivil toplum faaliyetlerine nadiren rastlanmaktadır. Sivil toplum genelde bu meselelere pek önem vermemektedir.	1 puan
Bu alanda bir dizi sivil toplum faaliyetine rastlanmaktadır. Ancak, bu faaliyetler halkı kapsamamaktadır.	2 puan
Sivil toplumun bu alanda aktif bir rolü vardır ve halkı kapsayan geniş tabanlı faaliyetleri mevcuttur.	3 puan

3.3 Hoşgörü (Puan: 1)

Tanım: Sivil toplum aktörleri ve kuruluşları ne ölçüde hoşgörü uygulayıp teşvik etmektedir?

3.3.1 Sivil toplum alanında hoşgörü

Tanım: Sivil toplum ne derece hoşgörülü bir alandır?

Sivil toplumda hoşgürsüz güçler baskın konumdadır. Sadece çok sınırlı görüşler ifade edilme şansı bulabilmektedir.	0 puan
Sivil toplumdaki baskın güçler sivil toplumun genelinden tepki gelmediği sürece başkalarının görüşlerine hoşgörü yaklaşmamaktadır.	1 puan
Sivil toplumda hoşgürsüz güçler mevcuttur, ancak bunlar sivil toplumdaki büyük ölçüde dışlanmış durumdadır.	2 puan
Sivil toplum bütün görüşlerin açıkça ifade edilmesinin teşvik edildiği özgür bir alandır. Hoşgürsüz davranışlar sivil toplumun büyük bölümü tarafından kınanmaktadır.	3 puan

3.3.2 Hoşgörü teşvik eden sivil toplum faaliyetleri

Tanım: Sivil toplum, toplumsal düzeyde, hoşgörü ne kadar teşvik ediyor?

Sivil toplumun bu alanda hiç bir aktif rolü ve etkin faaliyeti yoktur.	0 puan
Bu alanda sivil toplum faaliyetlerine nadiren rastlanmaktadır. Sivil toplum genelde bu meselelere pek önem vermemektedir.	1 puan
Bu alanda bir dizi sivil toplum faaliyetine rastlanmaktadır. Ancak, bu faaliyetler halkı kapsamamaktadır.	2 puan
Sivil toplumun bu alanda aktif bir rolü vardır ve halkı kapsayan geniş tabanlı faaliyetleri mevcuttur	3 puan

3.4 Şiddet kullanmama (Puan: 1,5)

Tanım: Sivil toplum aktörleri şiddet kullanmamayı ne ölçüde uygulamakta ve teşvik etmektedir?

3.4.1 Sivil toplum alanında şiddet kullanmama

Tanım: Kamusal alandaki çıkarlarını ifade etmek amacıyla sivil toplum aktörleri arasında şiddet içeren yollara başvurmak (örn. Kamu mallarına zarar vermek veya kişisel şiddet uygulamak v.b.) ne kadar yaygındır?

Sivil toplum alanında önemli kitle tabanlı gruplar kendi çıkarlarını ifade etmenin birincil yolu olarak şiddete başvurmaktadır.	0 puan
Sivil toplum alanında bazı dışlanmış gruplar çıkarlarını ifade etmek için düzenli olarak şiddete başvurmaktadır, sivil toplumun büyük bölümü bu durumu protesto etmemektedir.	1 puan
Sivil toplum alanında bazı dışlanmış gruplar çıkarlarını ifade etmek için zaman zaman şiddete başvurmaktadır; ancak sivil toplumun büyük bölümü bunu kınamaktadır	2 puan
Şiddet kullanmama ilkesi konusunda sivil toplum alanında yaygın bir görüş birliği söz konusudur. Sivil toplum aktörlerinin şiddete başvurmaları çok ender rastlanan bir olaydır ve bu durum sivil toplumun geneli tarafından kınanmaktadır.	3 puan

3.4.2 Şiddet kullanmamayı ve barışı teşvik eden sivil toplum faaliyetleri

Tanım: Sivil toplum, toplumsal düzeyde, şiddet kullanmamayı ne kadar teşvik etmektedir? Örneğin sivil toplum, toplumsal anlaşmazlıkların şiddet kullanmadan

çözülmesine ve barışa ne kadar destek vermektedir? Kadınlara uygulanan şiddet, çocukların kötü amaçlarla kullanılması, gençlere yönelik şiddet v.b. gibi sorunları ele almakta mıdır?

Sivil toplumun bu alanda hiç bir aktif rolü ve etkin faaliyeti yoktur. Bazı sivil toplum faaliyetlerinin toplumsal şiddete katkıda bulunduğu da ifade edilebilir.	0 puan
Bu alanda sivil toplum faaliyetlerine nadiren rastlanmaktadır. Sivil toplum genelde bu meselelere pek önem vermemektedir.	1 puan
Bu alanda bir dizi sivil toplum faaliyetine rastlanmaktadır. Ancak, bu faaliyetler halkı kapsamamaktadır.	2 puan
Sivil toplumun bu alanda aktif bir rolü vardır ve halkı kapsayan geniş tabanlı faaliyetleri mevcuttur.	3 puan

3.5 Cinsiyet eşitliği (Puan: 1,5)

Tanım: Sivil toplum aktörleri kadın-erkek eşitliğini ne ölçüde uygulamakta ve teşvik etmektedir?

3.5.1 Sivil toplum alanında cinsiyet eşitliği

Tanım: Sivil toplum kadın-erkek eşitliğinin ne derece yaygın olduğu bir alandır?

Kadınlar sivil toplum alanındaki liderlik rollerinden dışlanmış durumdadır.	0 puan
Kadınlar sivil toplum alanında liderlik rolünde büyük ölçüde yer almamaktadır.	1 puan
Kadınlar sivil toplum alanında lider olarak yeterince temsil edilmemektedir.	2 puan
Kadınlar sivil toplum alanında lider ve üye olarak eşit ölçüde temsil edilmektedir.	3 puan

3.5.2 STK'larda cinsiyet eşitliği uygulamaları

Tanım: STK'lar kadın-erkek eşitliğini ne kadar uygulamaktadır? Maaşlı çalışanı olan STK'ların yüzde kaçının kadın-erkek eşitliğini güvence altına alan kurum içi politikaları vardır?

Çok küçük bir bölümü (%20'den az)	0 puan
Küçük bir bölümü (%20-%50 arası)	1 puan
Önemli bir bölümü (%51-%65 arası)	2 puan
Büyük bir bölümü (%65'ten fazla)	3 puan

3.5.3 Cinsiyet eşitliğini teşvik eden sivil toplum faaliyetleri

Tanım: Sivil toplum kadın-erkek eşitliğini toplumsal düzeyde ne derece teşvik etmektedir?

Sivil toplumun bu alanda hiç bir aktif rolü ve etkin faaliyeti yoktur. Bazı sivil toplum faaliyetlerinin cinsiyet eşitsizliğine katkıda bulunduğu da ifade edilebilir.	0 puan
Bu alanda sivil toplum faaliyetlerine nadiren rastlanmaktadır. Sivil toplum genelde bu meselelere pek önem vermemektedir.	1 puan
Bu alanda bir dizi sivil toplum faaliyetine rastlanmaktadır. Ancak, bu faaliyetler halkı kapsamamaktadır.	2 puan
Sivil toplumun bu alanda aktif bir rolü vardır ve halkı kapsayan geniş tabanlı faaliyetleri mevcuttur.	3 puan

3.6 Yoksulluğu azaltmaya yönelik faaliyetler (Puan: 1)

Tanım: Sivil toplum aktörleri yoksulluğu azaltmaya yönelik faaliyetleri ne ölçüde teşvik etmektedir?

3.6.1 Yoksulluğu azaltan sivil toplum faaliyetleri

Tanım: Sivil toplum yoksulluğu azaltmada ne derece aktiftir?

Sivil toplumun bu alanda hiç bir aktif rolü ve etkin faaliyeti yoktur. Bazı sivil toplum faaliyetlerinin ekonomik eşitsizliğin sürdürülmesine katkıda bulunduğu da ifade edilebilir.	0 puan
Bu alanda sivil toplum faaliyetlerine nadiren rastlanmaktadır. Sivil toplum genelde bu meselelere pek önem vermemektedir.	1 puan
Bu alanda bir dizi sivil toplum faaliyetine rastlanmaktadır. Ancak, bu faaliyetler halkı kapsamamaktadır.	2 puan
Sivil toplumun bu alanda aktif bir rolü vardır ve halkı kapsayan geniş tabanlı faaliyetleri mevcuttur.	3 puan

3.7 Çevresel sürdürülebilirlik (Puan: 2)

Tanım: Sivil toplum aktörleri çevresel sürdürülebilirliği ne ölçüde uygulamakta ve teşvik etmektedir?

3.7.1 Çevresel sürdürülebilirliğe yönelik sivil toplum faaliyetleri

Tanım: Sivil toplum çevresel sürdürülebilirlik alanında ne kadar aktiftir?

Sivil toplumun bu alanda hiç bir aktif rolü ve etkin faaliyeti yoktur. Bazı sivil toplum faaliyetlerinin çevresel sürdürülebilirliğe olumsuz etkisi söz konusudur.	0 puan
Bu alanda sivil toplum faaliyetlerine nadiren rastlanmaktadır. Sivil toplum genelde bu meselelere pek önem vermemektedir.	1 puan
Bu alanda bir dizi sivil toplum faaliyetine rastlanmaktadır. Ancak, bu faaliyetlerin toplumda görünürlüğü, geniş tabanlı olması yada tüm halkı kapsamaması söz konusu değildir.	2 puan
Sivil toplumun bu alanda aktif bir rolü vardır ve halkı kapsayan geniş tabanlı faaliyetleri mevcuttur.	3 puan

4. ETKİ (PUAN: 1,3)

4.1 Kamu politikalarını etkileme (Puan: 1,3)

Tanım: Sivil toplum kamu politikalarını etkilemede ne kadar aktif ve başarılıdır?

4.1.1 İnsan Hakları (Düşünce ve İfade Özgürlüğü)

Tanım: İnsan Hakları (Düşünce ve İfade Özgürlüğü) alanında kamu politikalarını etkilemede sivil toplum ne kadar aktif ve başarılıdır? STK hareket/kampanyalarının her alanda etkisi görülüyor mu? Bu hareket/kampanyalar ne kadar belirgin? Bu hareket/kampanyalar amaçlarına ulaşıyor mu?

Bu alanda etkili olan hiçbir STK faaliyeti görülmemektedir	0 puan
Bu alanda az sayıda STK faaliyetlerine bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin politikalar üzerinde önemli bir etkisi yoktur.	1 puan
Bu alanda birçok STK faaliyeti görülmektedir ancak bu faaliyetlerin etkisi sınırlıdır.	2 puan
STK'lar bu alanda etkindir. Elde edilmiş önemli başarılar söz konusudur.	3 puan

4.1.2 Sosyal Politika (İşsizlik)

Tanım: Sosyal Politika (İşsizlik) alanında kamu politikalarını etkilemede sivil toplum ne kadar aktif ve başarılıdır?

Bu alanda etkili olan hiçbir STK faaliyeti görülmemektedir.	0 puan
Bu alanda STK faaliyetlerine nadiren rastlanmaktadır. Bu faaliyetlerin politikalar üzerinde önemli bir etkisi yoktur.	1 puan
Bu alanda birçok STK faaliyeti görülmektedir ancak bu faaliyetlerin etkisi sınırlıdır.	2 puan
Bu alanda STK'lar önemli rol oynamaktadır. Elde edilmiş önemli başarılar ve etki örnekleri söz konusudur.	3 puan

4.1.3 Ulusal Bütçe

Tanım: Ulusal bütçeleme sürecini etkilemede sivil toplum ne kadar aktif ve başarılıdır?

Bu alanda hiçbir STK faaliyeti görülmemektedir.	0 puan
Bu alanda ST faaliyeti çok sınırlı ve belirli bütçe kalemleriyle ilgilidir.	1 puan
Sivil toplum bu alanda aktiftir ancak etkisi sınırlıdır.	2 puan
Sivil toplum bu alanda önemli rol oynamaktadır. Bu alanda kazandığı başarılarla ve yaptığı etkilere örnekler görülebilir.	3 puan

4.2 Devlet ve özel sektörün hesap verebilirliğini sağlama (Puan: 1)

Tanım: Sivil toplum kamu ve özel sektörün hesap verebilirliğini sağlamada ne kadar aktif ve başarılıdır?

4.2.1 Devletin hesap verebilirliğini sağlama

Tanım: Devletin yaptıklarını izlemeye ve hesap verebilirliğini sağlamada sivil toplum ne kadar aktif ve başarılı? STK hareket /kampanyalarının her alanda etkisi görülüyor mu? Bu hareket/kampanyalar ne kadar belirgin? Bu hareket/kampanyalar amaçlarına ulaşıyor mu? Etkileri nasıl?

Bu alanda bu sonuçları doğuran hiç bir ST faaliyeti görülmemektedir.	0 puan
Bu alandaki ST faaliyeti çok sınırlıdır ve hiçbir gözle görülür etkisi yoktur.	1 puan
Sivil toplum bu alanda aktiftir ancak etkisi sınırlıdır.	2 puan
Sivil toplum bu alanda önemli rol oynamaktadır. Bu alanda kazandığı başarılarla ve yaptığı etkilere örnekler görülebilir.	3 puan

4.2.2 Özel sektörün hesap verebilirliğini sağlama

Tanım: Özel sektörün hesap verebilirliğini sağlamada sivil toplum ne kadar aktif ve başarılı? STK hareket /kampanyalarının her alanda etkisi görülüyor mu? Bu hareket/kampanyalar ne kadar belirgin? Bu hareket/kampanyalar amaçlarına ulaşıyor mu? Etkileri nasıl?

Bu alanda bu sonuçları doğuran hiç bir ST faaliyeti görülmemektedir.	0 puan
Bu alandaki ST faaliyeti çok sınırlıdır ve hiçbir gözle görülür etkisi yoktur.	1 puan
Sivil toplum bu alanda aktiftir ancak etkisi sınırlıdır.	2 puan
Sivil toplum bu alanda önemli rol oynamaktadır. Bu alanda kazandığı başarılarla ve yaptığı etkilere örnekler görülebilir.	3 puan

4.3 Toplumsal meselelere cevap verebilme (Puan: 1)

Tanım: Sivil toplum aktörleri toplumsal meselelere ne derece cevap verebilmektedir?

4.3.1 Duyarlılık

Tanım: Sivil toplum aktörleri öncelikli toplumsal meselelere cevap vermede ne kadar etkilidir?

Sivil toplum aktörleri öncelikli toplumsal meselelerle bağlarını koparmış durumdadır.	0 puan
Sivil toplum aktörleri öncelikli toplumsal meselelere nadiren değinmektedir.	1 puan
Sivil toplum aktörleri öncelikli toplumsal meselelerin bazılarına ve zaman zaman değinmektedir.	2 puan
Sivil toplum aktörleri öncelikli toplumsal meselelere etkili biçimde cevap verebilmektedir.	3 puan

4.3.2 Halkın güveni

Tanım: Halkın yüzde kaç sivil toplum aktörlerine güvenmektedir? Diğer kurumlarla kıyaslandığında STK'ların durumu nasıldır?

Çok küçük bir bölümü (<%25)	0 puan
Küçük bir bölümü (%25-%50 arası)	1 puan
Önemli bir bölümü (%51-%75 arası)	2 puan
Büyük bir bölümü (>%75)	3 puan

4.4 Vatandaşların güçlendirilmesi (Puan: 1,4)

Tanım: Sivil toplum vatandaşların güçlendirilmesinde ne kadar aktif ve başarılıdır?

4.4.1 Vatandaşların bilgilendirilmesi / eğitilmesi

Tanım: Toplumsal meseleler konusunda vatandaşların bilgilendirilmesi ve eğitilmesinde sivil toplum ne kadar aktif ve başarılıdır? Sivil toplum aktörleri mesajlarını medya kanalıyla halka iletebiliyor mu? Sivil toplum aktörleri halkı onları etkileyen kamu politika/programları konusunda eğitebiliyor mu? Sivil toplum aktörleri halkı hak ve sorumlulukları konusunda eğitebiliyor mu? Bu konularda uzmanlaşmış STK'lar mevcut mu? Olumlu bir etki yaratabiliyorlar mı?

Bu alanda hiç bir sivil toplum faaliyetine rastlanmamaktadır.	0 puan
Bu alandaki ST faaliyetleri çok sınırlıdır ve kayda değer bir etkisi yoktur.	1 puan
Sivil toplum bu alanda aktiftir ancak faaliyetlerinin etkisi sınırlıdır	2 puan
Bu alanda sivil toplum önemli rol oynamaktadır. Elde edilmiş önemli başarılar ve etkiler söz konusudur.	3 puan

4.4.2 Toplumsal hareketler için kapasite oluşturma

Tanım: Organize olmak, kaynakları harekete geçirmek, ve ortak sorunları çözmek için insanların kapasitelerini artırmada sivil toplum ne kadar aktif ve başarılıdır?

Bu alanda hiç bir sivil toplum faaliyeti görülüyor.	0 puan
Bu alanda sivil toplum faaliyetleri çok sınırlı ve hiçbir gözle görülür etkisi yok.	1 puan
Sivil toplum bu alanda aktiftir fakat etkisi sınırlıdır.	2 puan
Sivil toplum bu alanda önemli rol oynamaktadır. Bu alanda kazandığı başarılarla / yaptığı etkilere örnekler verilebilir.	3 puan

4.4.3 Dezavantajlı grupların güçlendirilmesi

Tanım: Dezavantajlı grupları güçlendirmede sivil toplum ne kadar aktif ve başarılıdır? STK'lar dezavantajlı grupların ihtiyaçları ile ne kadar ilgilidir? Dezavantajlı grupların hayatlarını etkileyen konularda karar sürecini etkilemelerine yardımcı oluyor mu? Ne kadar etkili oluyor?

Bu alanda bu sonuçları doğuracak hiç bir sivil toplum faaliyeti görülüyor.	0 puan
Bu alanda sivil toplum faaliyetleri çok sınırlıdır ve hiçbir gözle görülür etkisi yoktur.	1 puan
Sivil toplum bu alanda aktiftir fakat etkisi sınırlıdır.	2 puan
Sivil toplum bu alanda önemli rol oynamaktadır. Bu alanda kazandığı başarılarla / yaptığı etkilere örnekler verilebilir.	3 puan

4.4.4 Kadınların güçlendirilmesi

Tanım: Kadınları güçlendirmede, yani onlara kendi yaşamlarını gerçekten seçme ve kontrol etme hakkı tanımada sivil toplum ne kadar aktif ve başarılıdır? STK'lar kadınların ihtiyaçları ile ne kadar ilgilidir? Kadınların hayatlarını etkileyen konularda karar sürecini etkilemelerine yardımcı oluyor mu? Ne kadar etkili oluyor?

Bu alanda bu sonuçları doğuracak hiç bir sivil toplum faaliyeti görülüyor.	0 puan
Bu alanda sivil toplum faaliyetleri çok sınırlıdır ve hiçbir gözle görülür etkisi yoktur.	1 puan
Sivil toplum bu alanda aktiftir fakat etkisi sınırlıdır.	2 puan
Sivil toplum bu alanda önemli rol oynamaktadır. Bu alanda kazandığı başarılarla / yaptığı etkilere örnekler verilebilir.	3 puan

4.4.5 Sosyal sermayenin oluşturulması

Tanım: Sivil toplum ne dereceye kadar üyeleri arasında toplumsal sermaye oluşturabiliyor? Üyeler arasındaki güven, hoşgörü, birlik-beraberlik duygusunun seviyesi üye olmayanlara oranla nasıl?

Sivil toplum toplumdaki toplumsal sermaye düzeyini azaltıyor.	0 puan
Sivil toplum toplumda toplumsal sermayenin oluşturulmasına katkıda bulunmuyor	1 puan
Sivil toplum toplumsal sermayenin oluşturulmasına ortalama bir katkıda bulunuyor	2 puan
Sivil toplumun toplumsal sermayenin oluşumuna katkısı büyük.	3 puan

4.4.6 Yaşam koşullarının desteklenmesi

Tanım: İstihdam yaratmada / destek vermede ve / veya gelir getiren olanaklar yaratmada (özellikle yoksul insanlar ve kadınlar için) sivil toplum ne kadar aktif ve başarılıdır?

Bu alanda bu sonuçları doğuracak hiç bir sivil toplum faaliyeti görülüyor.	0 puan
Bu alandaki sivil toplum faaliyetleri çok sınırlıdır ve hiçbir gözle görülür etkisi yoktur.	1 puan
Sivil toplum bu alanda aktiftir fakat etkisi sınırlıdır.	2 puan
Sivil toplum bu alanda önemli rol oynamaktadır. Bu alanda kazandığı başarılarla / yaptığı etkilere örnekler verilebilir.	3 puan

4.5 Toplumsal ihtiyaçların karşılanması(Puan: 2)

Tanım: Toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında (özellikle yoksul ve dezavantajlı gruplar söz konusu olduğunda) sivil toplum ne kadar aktif ve başarılıdır?

4.5.1 Kamu hizmetlerinin sağlanması için lobi faaliyetleri yapma

Tanım: Gitgide artan toplumsal ihtiyaçların karşılanmasını sağlamak için hükümete lobi yapmada sivil toplum ne kadar aktif ve başarılıdır? Sosyal hizmet sağlayıcılarının(örn: kamu, serbest piyasa , sivil toplum)uygun iş bölümü yapmaları konusu tartışılıyor mu?

Bu alanda bu sonuçları doğuracak hiç bir sivil toplum faaliyeti görülüyor.	0 puan
Bu alanda sivil toplum faaliyetleri çok sınırlıdır ve hiçbir gözle görülür etkisi yoktur.	1 puan
Sivil toplum bu alanda aktiftir fakat etkisi sınırlıdır.	2 puan
Sivil toplum bu alanda önemli rol oynamaktadır. Bu alanda kazandığı başarılarla / yaptığı etkilere örnekler verilebilir.	3 puan

4.5.2 Toplumsal ihtiyaçların doğrudan karşılanması

Tanım: Gitgide artan toplumsal ihtiyaçların doğrudan karşılanmasında (örn. hizmet dağıtımı veya kişisel girişimleri teşvik ederek) sivil toplum ne kadar aktif ve başarılıdır? STKlar hizmet üretilmesine ne derece katkıda bulunuyorlar? STKlar tarafından verilen hizmetlerin ölçüsü ve kalitesi nedir?

Bu alanda bu sonuçları doğuracak hiç bir sivil toplum faaliyeti görülüyor.	0 puan
Bu alanda sivil toplum faaliyetleri çok sınırlıdır ve hiçbir gözle görülür etkisi yoktur.	1 puan
Sivil toplum bu alanda aktiftir fakat etkisi sınırlıdır.	2 puan
Sivil toplum bu alanda önemli rol oynamaktadır. Bu alanda kazandığı başarılarla / yaptığı etkilere örnekler verilebilir.	3 puan

4.5.3 Dezavantajlı grupların ihtiyaçlarının karşılanması

Tanım: STK'lar dezavantajlı gruplara hizmet verme konusunda kamuya kıyasla ne kadar etkindir?

Kamu STK'lardan daha etkindir.	0 puan
STK'lar da kamu kadar etkindir.	1 puan
STK'lar kamudan biraz daha etkindir.	2 puan
STK'lar kamudan çok daha fazla etkindir.	3 puan

Ek 2: STK'ların Kamu Politikalarına Etkisi Raporları: 3 Vaka Çalışması

Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) kapsamında yürütülen faaliyetlerden bir tanesi de sivil toplumun kamu politikalarını etkileme boyutuna yönelik raporlar hazırlamak olmuştur. STEP Proje Ekibi ve Danışma Kurulu, bu konuları seçerken, Türkiye'nin önemli sosyal sorunları arasında bir değerlendirme yapmış aşağıdaki başlıkları incelemeye değer bulmuştur:

- İnsan Hakları alanında Düşünce ve İfade Özgürlüğü
- Sosyal Politika alanında İşsizlik
- Ulusal Bütçeleme Süreci

Her inceleme raporu oluşturulurken, STEP metodolojisi gereği vaka çalışmaları yürütülmüş, analizler gerçekleştirilmiş ve birliktişilerle görüşülmüştür.

I. TÜRKİYE'DEKİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ

M. Aksoy (İnsan Hakları Uzmanı)

Türkiye'de "Düşünce ve İfade Özgürlüğü", Anayasa'nın giriş bölümü ile "Düşünce ve Kanaat Hürriyeti"ne açıklık getiren 25. madde ve "Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti"ni ihtiva eden 26. madde ile yasal zeminde yer edinmiştir. Düşünce ve İfade Özgürlüğü ile ilgili Anayasa dışında da bazı düzenlemeler bulunmaktadır. Bu yasal düzenlemeler çoğunlukla düşünce ve ifade özgürlüğünün önünde engel olarak durmaktadır. Bunlar; Türk Ceza Kanunu (TCK)'nda yer alan 159, 169 ve 312. maddeler ile Terörle Mücadele Yasası'nın (TMY) 6, 7 ve 8. maddeleridir. Bu maddeler kimi olay/durumlarda birbirleri ile birlikte, kimi zaman da tek başlarına dava konusu olabilmektedir. Bahsi geçen maddeler aşağıda belirtilen suçları düzenlemektedir:

- TCK 159. madde, "devleti, cumhuriyeti, emniyet ve askeri kuvvetleri tahkir ve tezyif etme",
- TCK 169. madde, "yasadışı örgüte yardım ve yataklık etme",
- TCK 312. madde, "ırk, bölge, sınıf, mezhep, din ve dil ayrımı gözeterek halkı kin ve düşmanlığa tahrik etme",
- TMY 6. madde, "yasadışı örgütün açıklamalarını yayınlama",
- TMY 7. madde, "yasadışı örgütün propagandasını yapma",
- TMY 8. madde, "ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğü aleyhine propaganda yapma".

2002-2004 yılları arasında TBMM'de kabul edilen uyum yasaları ile bu maddelerde kısmi düzenlemeler yapılmıştır.

Sivil toplumun ifade özgürlüğü alanında kamu politikalarına etkisini incelemek amacıyla iki vaka çalışması yapılmıştır.

Raporun üzerinde yoğunlaştığı ilk vaka, bir "sivil itaatsizlik eylemi" girişimi olan ve 1995 yılında faaliyete geçen "Düşünce Suçuna Karşı Girişim" (DSKG) olmuştur. Eylem,

Yaşar Kemal'in bir yazısının Almanya'daki 'Der Spiegel' dergisinde yayımlanmasının ardından Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne ifade vermek üzere çağrılmasına tepki olarak imza toplanmasıyla başlamış ve 2000 yılına kadar sürmüştür. Kampanyaya katılanlar, haklarında dava açılan ve/veya ceza alan metinleri, toplanan çok sayıda imza ile tekrar yayınlamış ve böylelikle de daha önce dava açılan suç ortak olmuştur. Girişim, 10 yıl boyunca bilerek ve isteyerek suç işlemiş ve bunu organize edip geniş kitlelere yaymıştır. DSKG sivil mahkemelerden Askeri mahkemelere kadar her mahkemede yargılanmış ve mahkemeleri zaman zaman zor durumda bırakmıştır. En önemli özelliği ise bizzat sivil toplum içinde gelişmiş olması ve organize edenin henüz bir kurum/dernek değil, bir girişim olmasıdır.

İkinci vaka konusu olarak Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu (BİHDK) bünyesinde oluşturulan İfade ve İnanç Özgürlüğü Çalışma Grubu ele alınmıştır. İfade ve İnanç Özgürlüğü Çalışma Grubu, Ekim 1999 yılında İnsan Hakları'ndan sorumlu Devlet eski Bakanı Mehmet Ali İrtemçelik öncülüğünde, insan hakları ile ilgili kamu birimleriyle bu alanda çalışan STK'ların bir araya getirilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Oluşum amacı, Aralık 1999'da gerçekleşen ve Türkiye'nin aday üyeliğinin görüşüldüğü Avrupa Birliği Zirvesi'yle de ilişkilendirilebilen bu çalışma grubu, takip eden süreçte bakan Mehmet Ali İrtemçelik'in istifası ile çalışmalarına ara vermiştir. Konu ile ilgili yasal düzenlemenin 2001 yılında yapılmasıyla kurumsallaşmış ve yeni bir işlerlik kazanmıştır. BİHDK kamu (devlet) kolaylaştırıcılığında gerçekleşmiş ve bizzat kamunun iradesi ile oluşmuştur. Komisyon iyi niyetle kurulmuş ancak zaman içinde iki yolla işlevsiz bırakılmıştır. Bunun birinci nedeni ilgili olmayan alanlardan STK ve diğer üyelerin atanması, ikincisi ise komisyonun mutlak kontrol altında tutulması olarak ifade edilebilir.

Rapor'da ele alınan iki vaka çalışmasında da STK'ların bu alandaki kamu politikalarına etkilerinin son zamanlarda gelişmekte olmasına rağmen etkisinde sınırlı kaldığı görülmektedir. Her iki girişimde de, insan hakları alanı içinde oluşan sorunların çözümünde sivil toplumun önemi, hatta bu önemin devlet tarafından da algılanması ortaya çıkmakla birlikte, bu etkinin sınırları ve devlet denetiminin bu alanda yoğunluğunun sivil toplumun katılımı üzerindeki olumsuz etkileri de gözlemlenmektedir. Hem insan hakları alanı ile etnik ve dinsel kimlik taleplerinin ve siyasetinin kesişmesi, hem de bu taleplere devletin devlet bütünlüğü ve laiklik ilkeleri temelinde şüpheli yaklaşması, insan hakları alanında sivil toplumun kamu politikalarının oluşmasına aktif katılımının ve bu politikaları etkileme gücünün üzerindeki temel engellerdir. Bu örnekler aynı zamanda sivil toplumun etkili olabilmesi için STK'lar arası eşgüdüm, işbirliği ve ortak hareket etme kapasitelerinin önemini göstermektedir.

II. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM VE SOSYAL POLİTİKALARIN DURUMU

B. Ekim (Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Politikalar Forumu)

Bu alanda işsizlik sorununun ele alınmasının sebebi, TESEV'in 2004 yılında gerçekleştirdiği hane halkı araştırmasında işsizliğin Türkiye'nin en önemli sorunu olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Türkiye'de sosyal politika alanında işsizlik sorunu en önde gelen sorunlardan biridir, ancak sivil toplumun bu sorunun çözümü üzerinde etkisi artmakta olmasına rağmen "sınırlıdır". Bu durum raporun üzerinde yoğunlaştığı iki vaka çalışmasında da görülmektedir.

Ele alınan ilk vakada Ekonomik ve Sosyal Konsey'in yeniden yapılandırılma süreci incelenmiştir. STK'lar, bu en önemli sosyal diyalog mekanizmasının yeniden yapılandırılması gerektiğini yıllarca vurguladıktan sonra, STK temsiliyetini arttırmayı ve hükümetin ağırlığını azaltmayı öngören bir katılım modeli yasa tasarısı hazırlamışlardır. Yasa tasarısı, 25 Mart 2005'te gerçekleştirilen Konsey toplantısında tartışılmış ve fikir birliğine varılmıştır. Yasa tasarısı Bakanlar Kurulu'na yollanmıştır. İkinci vaka çalışması ise ILO'nun desteğiyle yapılan "İstihdamın Yaygınlaştırılması ve Kayıt Dışı İstihdamın Önlenmesi" projesi üzerinde odaklanmıştır. ILO 2002 yılında üçlü yapının ve sosyal diyalogun, ekonomik ve sosyal politikaların uygulanmasında katkı sağlaması ve en etkin şekilde kullanılmasına yönelik bir karar almıştır. Türkiye pilot ülke olarak seçilmiştir ve ILO Türkiye temsilciliği toplumsal kuruluşlara çağrıda bulunarak kendilerine göre en önemli sosyal sorunu belirlemelerini istemiştir. İşçi ve işveren temsilcileri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde toplanıp, sosyal diyalogun etkin bir şekilde kullanılacağı öncelikli konuyu istihdamın yaygınlaştırılması ve kayıt dışı istihdamın önlenmesi olarak belirlemiştir. Proje 2004 yılının Ekim ayında ILO tarafından başlatılmıştır. Proje süresince, atılması gerekli adımlara STK'lar karar vermiş ve aktif olarak projeyi yönlendirmişlerdir. 2005 yılının Aralık ayında yapılacak ulusal etkinlikte toplumsal kuruluşlar ve STK'lar istihdamın yerel düzeyde arttırılmasına yönelik kendilerinin geliştirdiği ortak strateji ve politika önerilerini sunacaklardır.

Her iki örnekte de sosyal politika karar sürecinde sivil toplum katılımının ve devlet-sivil toplum sosyal diyalogunun önemi vurgulanmaktadır. Örneğin, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 1995'te kurulmasına rağmen 2001'den bu yana çalışmalarının hızlanması sivil toplumun sosyal politikalara katılımının önemi ve artan niteliği nedeniyledir. Bu sınırlı da olsa artan önem, AB ülkeleri standartları dikkate alınarak Konsey'in örgütlenmesinin ve sanayi ve ticaret hizmet kesimi işveren gruplarına, işçi kesimine, esnaf, sanatkâr ve tarım kesiminin temsilcilerine açılmasıyla da görülmektedir. Benzer şekilde, sivil toplumun sınırlı ama artan önemi, 2004 de başlayan ve ILO tarafından desteklenen, "İstihdamın Yaygınlaştırılması ve Kayıt Dışı İstihdamın Önlenmesi" projesinde de görülmektedir. Ancak sivil toplumun işsizlikle mücadelede etkisi son yıllarda artmakla birlikte sınırlıdır ve bu artışın büyük ölçüde Türkiye'nin AB'ye uyum süreci ve diyalogu gibi ulus-devlet üstü kurumların bu konudaki etkisi nedeniyle ortaya çıktığı söylenebilir.

III. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM VE ULUSAL BÜTÇELEME SÜRECİNE GENEL BAKIŞ

G. Özdemir(TÜSEV)

Ulusal bütçe, devletin vatandaşlarına hizmet götürmek üzere kamu kaynağını kullanma yetkisini aldığı gösteren bütçe kanunu temelinde hazırlanır ve her sene yenilenir. Ulusal bütçe meclis içinde iktidar partisi tarafından hazırlanır ve meclis onayına sunulur. Bütçenin hazırlanmasından onayına ve uygulanmasına kadar, Maliye Bakanlığı ile Başbakanlığa bağlı Devlet Planlama Teşkilatı ve Hazine Müsteşarlığı etkin rol üstlenirler. Cumhurbaşkanlığı'na bağlı Devlet Denetleme Kurulu, bu kuruluşları denetleme yetkisine sahiptir. Meclis onayını aldıktan sonra ulusal bütçe yürürlüğe girer.

Türkiye'de mevcut bütçe sistemi siyasi rekabet sonucu siyasetçiler üzerindeki vaatlerden oluşan yükümlülükleri kamu harcamalarıyla dengeli boyuta getirmekten

uzak bir yapıdadır. Aksine, kaynaklar siyasetçilerin ellerinde bulunan yetkinlikle popülist politikalara hizmet eden araçlar haline dönüşmüştür. Bütçe kanununda gösterilen ödenekler aşılabildiği ve ek bütçeler kolayca çıkarılabildiği için, bütçe kanunlarının inandırıcılığı kalmamıştır.

Bütçenin verimli olması için demokratik sistemlerde sivil toplumun katılımına ve görüşlerine açık olmak önemlidir. Bütçe çalışmalarında sivil toplum varlığının önemi, karar vericilerin eksik yönü olan araştırma ve halka yakınlıkları sebebiyle öncelikleri daha gerçekçi belirleyebilmelerinde yatmaktadır. Fakat Türkiye örneğinde, bütçe sürecine sivil toplum katılımı yok denecek kadar azdır. Toplumda en iyi örgütlenmiş işçi ve işveren kesimleri bile, bu konuda sloganlardan öteye giden ciddi talep ve öneriler getirememiş, ortak hareket etmemişlerdir. Bugün Türkiye’de verimli ve etkin bütçe hazırlanması konusunda sivil toplumun aktifliği dile getirilse de bu durum somut düzeye yansımamaktadır ve ulusal bütçe tamamıyla devlet düzeyinde ve iktidar partisi egemenliğinde hazırlanmaktadır.

Sivil toplum bu alanda daha aktif ve başarılı olmak istiyorsa, STK’ların bütçe hazırlanması, yasalaşması, uygulanması ve denetimi alanlarında daha bilgili olmaları gerekmektedir. Pek çok alanda olduğu gibi bu alanda da sivil toplum kuruluşlarının baskı unsuru olabilmeleri, üyeler ve yöneticiler boyutunda tutarlı ve duyarlı olmalarından geçmektedir. Ayrıca birçok sivil toplum kuruluşunun aynı amaçlara sahip olmasına karşın, ortak hareket etmemesi, güç unsuru olmalarına engel teşkil etmektedir. Son olarak sivil toplum Hazine, DPT, Maliye Bakanlığı, Sayıştay gibi kurumlarla iletişimini kuvvetlendirmeli ve medya aracılığıyla kamuoyunda bu yönde bilinç oluşturmalıdır.

Ek 3: Özel Sektörün Kurumsal Sosyal Sorumluluğu: Türkiye'deki 10 Şirketin İncelemesi

Gülhan Özdemir, TÜSEV

Rapor, Türkiye'de özel sektörün sivil toplum kuruluşlarıyla olan ilişkilerini incelemeyi ve özel sektörün kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kültürünü ne ölçüde benimsediğini vaka analizleri yoluyla ölçmeyi hedeflemiştir. Rapor, Türkiye'de faaliyet gösteren ve 2002 yılında yayınlanan yıllık mali raporlara göre yapılan sıralamadaki ilk 10 şirket ele alınmıştır. Bu şirketler sırasıyla:

- Petrol Ofisi
- Türkcell
- BP Türkiye
- The Shell Company of Turkey Limited
- Arçelik
- Tofaş Türk Otomobil Fabrikası
- Oyak Renault Otomobil Fabrikaları A.Ş.
- Vestel Dış Ticaret
- Aygaz
- Migros'dur.

Öncelikle, kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının, şirket çalışanlarına, tüketicisine, çevreye ve topluma yönelik sorumluluklarını ne derece önemseydiği ve şirket kültüründe yer alıp almadığını gösterecek ilk veri olarak, yıllık mali raporlara bakılmıştır. Burada, iş kazalarını önleme, çevre koruma, kaliteli üretim ve benzeri gibi kurumsal sosyal sorumluluk harcaması olarak anılabilecek kalemlere rastlanmamıştır. Elbette ki, ilk 10'da yer alan şirketler çalışanlarına eğitimler vermiştir; ancak bu durum harcama kalemi olarak belirtilmemiştir. Bu sebeple şirketlerin kurumsal iletişim birimleri ile iletişime geçilmiş ve 2002-2003 yılları arasındaki KSS faaliyetleri özet bilgilerini paylaşmaları istenmiştir. Ayrıca, son olarak şirketlerin internet sayfalarına başvurulmuştur.

Yapılan araştırmalar sonucunda, firmaların kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine gösterdikleri önemin gün geçtikçe arttığı gözlemlenmiştir. Ancak yine de şirketlerin bu konuda hedef kitle belirlemede ve hangi projelere nasıl destek verecekleri konusunda net bir stratejileri olmadığı göze çarpmaktadır. Bu çalışma bazında, şirketlerin genelinde, kurumsal sosyal sorumluluk kavramının, şirket kültürü olarak benimsenmediği izlenimi edinilmiştir. Faaliyet raporlarına ulaşılamadığı veya net bilgiler edinilmediği takdirde irtibata geçilen kurumsal iletişim birimleri ve/veya halkla ilişkiler departmanlarıyla yapılan görüşmelerden edinilen izlenimlere göre de, şirketlerin bazıları kurumsal sosyal sorumluluğu, bir zorunluluğu yerine getirmek gibi algılamakta veya kurumsal sosyal sorumluluğu yalnızca sivil toplum kuruluşlarıyla gerçekleştirilen faaliyetler olarak görmektedir. KSS alanında STK'larla işbirliğine gidilse de bunun daha çok sponsorluk biçiminde olduğu görülmüştür.

Sponsorluk alışmaları da daha çok eğitim, evre, kültür-sanat ve spor alanlarında gerçekleştirilmiş olup, insan hakları, sosyal adalet, kurumsal yönetişim, ekonomik kalkınma, kentleşme kültürü ve işyerlerindeki koşulların iyileştirilmesi gibi uluslararası arenada KSS alanına dahil edilen konu başlıkları, şirketlerin ilgi alanı dışında kalmıştır. Sponsorluk alışmaları, halkla ilişkiler faaliyeti olarak değerlendirilmiş olup eğitim alanında daha çok burs verme, okul inşa ettirme, araç sağlama, evre ve kültür sanat sponsorluklarında mekân sağlama olarak kayıtlara geçmiştir.

Ancak Türkiye'de özel sektörün sivil toplumla olan ilişkilerinde ve kurumsal sosyal sorumluluk anlayışını benimsemelerinde önümüzdeki yıllarda artan bir gelişme görüleceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Avrupa Birliği (AB) uyum süreciyle şirketler, 2006 yılından itibaren faaliyet raporlarının yanı sıra bir de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporu yayınlamak durumunda kalacaklardır.

Ek 4: Sivil Toplumun Türk Medyasındaki Yansıması

Doç. Dr. Aslı TUNÇ, İstanbul Bilgi Üniversitesi

Araştırma Türkiye'deki medya araştırmaları açısından son derece yeni bir adım olup, temel hedefi Türk yazılı ve görsel medyalarında STK'ların ne derecede ve hangi ışık altında yansıtıldığının irdelenmesidir. Medya tarama çalışması, 16 Nisan – 16 Haziran 2005 tarihleri arasında ulusal ve bölgesel düzeyde yayın yapan yazılı ve görsel medya kanallarının her gün taranması ile gerçekleştirilmiştir. Bu medya kanallarının seçiminde satış miktarları (tirajlar), ekonomik yapıları ve siyasi yelpazedeki konumları temel alınmıştır. Medya tarama çalışmasına dahil edilen ulusal ve bölgesel kanallar aşağıda sıralanmaktadır:

Ulusal Yayın Yapan Medya Kanalları:

Hürriyet Gazetesi, Zaman Gazetesi, Cumhuriyet Gazetesi, TRT 1, Kanal D

Bölgesel Yayın Yapan Medya Kanalları:

Karadeniz Gazetesi, Olay Gazetesi (Güneydoğu Anadolu), Bursa Hâkimiyet Gazetesi (Marmara), Yeni Asır Gazetesi (Ege Bölgesi)

STK'ların medyadaki görünürlük seviyesi ve durumu konusunda STK'ların en çok yazılı basında yer almakta olduğu ve STK haberlerinin % 70'ten fazlasının, ulusal yayın yapan üç gazetede (Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman Gazeteleri'nde) yayınlandığı göze çarpmaktadır. Cumhuriyet Gazetesi % 31,61 ile STK'lara en çok yer veren yayın organıdır. Cumhuriyet aynı zamanda köşe yazılarında da sivil topluma en çok yer veren gazete olmuştur. Tarama çalışması sonucu ulaşılan 2041 STK haberi arasında bölgesel düzeyde yayın yapan dört gazetenin payı % 24,24'tür.

Ayrıca, tüm haberlerin yarısından çoğu (% 58,75) üçüncü önem sırasıyla okura/ izleyiciye aktarılmıştır. Köşe yazılarında ise bu oran son derece düşüktür (% 5,22). Verilerden ortaya çıkan ilk genel görünüm STK haberlerinin hangi konuda olursa olsun kendine birinci sayfalarda ve haber bültenlerinin ilk sıralarında yer bulamadığıdır.

Genel tablo itibarıyla % 95,23 yüzdeyle haberler tarafsız çerçevede yansıtılmıştır.

STK'lardan bahsedilirken üzerinde yoğunlaşılacak temalar mercek altına alındığında ise medya kanallarında yer alan STK haberlerinin çoğunun 'ekonomi'yle ilintili konular olduğu görülmektedir. Diğer iki konu sırasıyla; 'savunuculuk' ve eğitim'dir. Türkiye'de insan hakları teması çerçevesindeki sivil toplum çabaları, medyada ancak %1,5'lik bir yer bulabilmektedir. Bölgesel yayın yapan gazeteler ise daha çok STK'lar hakkında toplantı, işbirliği gibi genel konulara değinmişlerdir.

Sivil toplum haberlerinin coğrafi odakları gözönüne alındığında ise % 47,89'unun ulusal odaklı olduğu görülmektedir. Kentsel ve bölgesel kimliklerin güçlü olduğu bölgesel gazetelerde bile yoğun bir ulusal habercilik eğilimi göze çarpmaktadır. Uluslararası odaklı haberlerin pek fazla yer almaması, STK'ların uluslararası ilişkilerinin zayıflığına işaret etmektedir.

Sivil toplum aktörleri arasında meslek oda ve birlikleri % 35 oranla medyada en çok yer alan STK'lardır. Sendikalar % 13 ile ikinci sırada yer almaktadır. Cumhuriyet Gazetesi, sendikalara yönelik haberlere büyük oranda yer vermektedir. İş adamı dernekleri, kooperatifler, kredi birlikleri gibi 'ekonomik çıkara dayalı birlikler' % 11 oranla üçüncüdür.

Sivil toplum konularının STEP boyut, alt-boyut ve göstergelerine göre dağılımına baktığımızda ise, STK haberleri en fazla etki bağlamında sunulurken (% 32,80) en düşük yüzdeyi değerler çerçevesinde (% 13,98) yansıtılan STK haberleri almaktadır. Ortamın % 29,72, yapının ise % 23,49 olduğu bir dağılımda oranlar göstergeler arasında dengeli bir şekilde yayılmaktadır.

Etki boyutuna denk düşen ağırlıklı konular sırasıyla Savunuculuk, Eğitim/Öğretim ve Ulusal Politika alanlarındaki STK haberleridir. Ortam boyutunda adalet sistemi ön plana çıkmakta ve temel hak ve özgürlükler, yasal ortam ve özel sektör-sivil toplum ilişkileri çerçevesinde yoğunlaşan STK haberlerine işaret etmektedir. Devlet-sivil toplum ilişkisi medyada en fazla yer alan temadır. Yapı bağlamında, Batı toplumlarında öncelikli önem taşıyan gönüllülük esası ne yazık ki Türk medyasında minimum yer almakta, bu katılımcı ruh ve motivasyon ne ulusal ne de yerel basında kendine yer bulamamaktadır.

Bazı haber konularına medyada hiç değinilmemiş olması, Türk medyası ile sivil toplum arasındaki zayıf bağlara işaret etmektedir. Bunların başında değerler bağlamında STK'ların mali şeffaflığı ve finansal hesaplarını halka açık yapan STK'larla ilgili haberlerin eksikliği, cinsiyet eşitliğini teşvik eden ve STK liderleri arasında kadın temsilyeti için çabaları yansıtan hiçbir haber yapılmaması Türk medyası açısından üzüntü vericidir. Cinsiyet meseleleri ve mali şeffaflık gibi iki önemli konu, ideolojik yelpazenin neresinde durursa dursun ulusal yazılı basında yok denecek kadar az sayıda yer almaktadır.

Sonuç olarak Türk medya kanalları henüz sivil toplum fikrine uzak kalmaktadır. Her şeyden önce ulusal ve bölgesel medya kanallarındaki STK haberleri son derece sınırlıdır. Bu sınırlı haber havuzu içinde en fazla yer tutan STK'lar iş ve meslek örgütleri ve sendikalardır. Özellikle ulusal yazılı basında STK haberleri ancak bir politik yetkeyle herhangi bir çatışma ya da uzlaşma olduğunda ön sayfalara taşınmaktadır. Aksi takdirde STK'lar Avrupa ve Amerika'da tanımlanan haliyle demokratikleşmeye katkıda bulunan ve gönüllülük mantığı ile işleyen yapılar olarak görülmemekte ve olumlu olarak kullanılmamaktadır. Özellikle çevre, cinsiyet meseleleri, çocuk ve insan hakları gibi yaşamsal konulardaki STK çabaları medya tarafından adeta görmezden gelinmektedir. Sonuç olarak, Türk medyası sivil toplumu bir demokratikleşme unsuru olarak görmemekte ve STK'lara yüzeysel yaklaşmaktadır.

Ek 5: STEP Proje Ekibi ve Yan Rapor Yazarları Özgeçmişleri

MURAT AKSOY, İNSAN HAKLARI UZMANI (İNSAN HAKLARI ÜZERİNE VAKA ANALİZİ)

Orta öğrenimini İstanbul Kabataş Erkek Lisesinde tamamladı. Erciyes Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünden mezun oldu. Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku yüksek lisans programını tamamladı. 2001-2005 yılları arasında Yön FM’de haftalık radyo programı yaptı. 2001 yılından bu yana sivil toplum kuruluşlarında çalışmaktadır. 2002-2003 Helsinki Yurttaşlar Derneği, İnsan Hakları Mücadelesinde Yeni Taktikler Projesi Türkiye çalışmasında proje asistanı olarak çalıştı. Yine bu dönemde İnsan Yerleşimleri Derneğinin yürüttüğü Siyasette Yerel Perspektifler dizisi koordinatörlüğünü yaptı. 2004 yılı içinde TESEV bünyesinde yürütülen Algılar-Zihniyetler Projesi kapsamında Dindarlık-Lâiklik Eksenli Araştırma Projesinde asistanlık yaptı. Sivil Anayasa Girişimi Çalışma Grubu, Sivil Haklar İnisiyatifi, Aydınlık İçin Yurttaş Girişimi, İnsan Yerleşimleri Derneği, Genç Düşünce Topluluğu gibi inisiyatiflerde aktif olarak çalıştı. 1997 yılından bu yana çeşitli gazete ve dergilerde siyaset, tarih, sivil toplum konularında yazıları yayımlandı. 2005 yılında Başörtüsü-Türban adlı kitabı Kitap Yayınevi tarafından yayımlandı. Hâlen www.siyar.org sitesini yönetmektedir. Ayrıca 2004’ten bu yana Düşünce Suçuna Karşı Girişim bünyesinde yürütülen Toplumsal Bir Ortak Paydaya Doğru Sivil Önermeler (Ortak Payda) Projesi koordinatörlüğünü yapmaktadır.

FİLİZ BİKMEN, TÜSEV, PROJE DİREKTÖRÜ

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı’nın (TÜSEV) direktörüdür. Vakfın program ve projelerinin yönetimine ek olarak, STK hukuk reformu, sivil toplum ve filantropi, STK'lara kaynak aktarımı mekanizmaları alanlarında uzmandır. Filiz Bikmen İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi’nde eğitmenlik ve STK-kamu işbirliğine ilişkin çeşitli Avrupa Birliği projelerinde danışmanlık yapmış; Alliance ve Avrupa Vakıflar Merkezi’nin SEAL (Social Economy and Law) isimli uluslararası yayınlarına kaleme aldığı makaleler ile katkıda bulunmuştur. 2006’da City University of New York’daki Graduate Center bünyesinde bulunan Filantropi ve Sivil Toplum Merkezi tarafından Uluslararası Başarılı Liderler Bursu’na layık görülmüştür. Bu burs kapsamında küresel sosyal yatırım fonu tecrübeleri ve modelin Türkiye için getirileri konulu bir tez yazmıştır.

New York’da doğup büyümüş olan Filiz Bikmen, kariyerine yönetim danışmanlığında başlamıştır ve 1999’dan beri İstanbul’da yaşamaktadır. Aralarında Union Bank of Switzerland, Accenture Consulting, Citibank ve Superonline bulunan çeşitli şirketlerde danışmanlık yapmıştır. Örgütsel psikoloji üzerine lisansüstü diplomasını Columbia Üniversitesi’nden, kurumsal iletişim ve psikoloji ana dallarındaki lisans derecesini ise New York Eyalet Üniversitesi, Brockport Koleji’nden almıştır.

Z. MÜGE DANE, TÜSEV, PROJE ASİSTANI

Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler lisansüstü programında öğrencidir. Lisans derecesini İstanbul Bilgi Üniversitesi’nden Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi bölümlerinden (çift anadal), ilk lisansüstü derecesini de Sabancı Üniversitesi’nden Siyaset Bilimi bölümünden almıştır. Halen burs karşılığı asistan olarak Koç Üniversitesi’nde çalışmaktadır. İlgi alanları; sivil toplum, vatandaşlık, uluslararası ilişkiler, Japonya ve Japon kültürüdür.

BAŞAK EKİM, BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL POLİTİKALAR FORUMU (İŞSİZLİK ÜZERİNE VAKA ANALİZİ)

Başak Ekim lisans derecesini Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden, yüksek lisans derecelerini Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü'nden ve London School of Economics and Political Science (LSE) Sosyal Politika Bölümü'nde almıştır. Çeşitli sivil toplum kuruluşlarında çalışmış ve sosyal projelerin yöneticiliğini yapmıştır. Halen Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu'nun yöneticiliğini yapmaktadır.

DOÇ. DR. AHMET İÇDUYGU, KOÇ ÜNİVERSİTESİ, SAHA ARAŞTIRMASI KOORDİNATÖRÜ

Doktora derecesini 1991 yılında Australian National University'den alan İçduygu, halen Koç Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde profesör olarak çalışmakta ve Koç Üniversitesi'nde 2004 yılında başlayan Göç Araştırmaları Programı'nın direktörlüğünü yapmaktadır. 1992-2003 yılları arasında Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde görev yapmıştır. Araştırmacı öğretim üyesi olarak İsveç ve İngiltere'de bulunmuştur (Stockholm University, İsveç, 1991-1992; University of Warwick, İngiltere, 1998-2000; University of Manchester, İngiltere, 1999-2000). Uluslararası göç, nüfus hareketleri, uluslararası örgütler, sivil toplum, vatandaşlık, milliyetçilik, etnisite ve araştırma yöntemleri gibi konularda dersler vermektedir. International Migration, International Social Science Journal, Global Governance, Middle Eastern Studies, Ethnic and Racial Studies, Population and Environment, Human Rights Quarterly, Citizenship Studies, Journal of Scientific Studies of Religion, Mediterranean Quarterly, ve Journal of Southeast European and Black Sea Studies gibi uluslararası bilimsel dergilerde yayınlanmış makalelerinin yanısıra, 2005 yılında İngiltere'de Routledge yayınevi tarafından basılan Küresel Dünyada Vatandaşlık (Citizenship in a Global World) başlıklı kitabı Fuat Keyman ile derlemiştir.

PROF. DR. FUAT KEYMAN, KOÇ ÜNİVERSİTESİ, ARAŞTIRMA DİREKTÖRÜ

Koç Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Aynı zamanda, Koç Üniversitesi Küreselleşme ve Demokratikleşme Araştırma Merkezinin (GLODEM) direktörü, ve Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi (EDAM) kurucu yönetim kurulu üyesidir. Demokratikleşme, küreselleşme, uluslararası ilişkiler, sivil toplum ve Türkiye'de devlet-toplum ilişkileri üzerine çalışmaktadır. Prof. Keyman'ın Türkiye'de ve yurtdışında yayımlanmış çok sayıda kitap ve makale çalışmaları bulunmaktadır. Kitapları arasında, Globalization, State, Identity/Difference: Towards a Critical Social Theory of International Relations (Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık) (Humanities Press, New Jersey, 1997), Türkiye ve Radikal Demokrasi (Alfa, İstanbul, 2001), Citizenship in a Global World: European Questions and Turkish Experiences (Routledge, London, Ocak, 2005, Ahmet İçduygu ile beraber), Türkiye'de Devlet Sorunu: Küreselleşme, Modernleşme, Demokratikleşme (Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006 çıkacak) ve Remaking Turkey: Globalization, Alternative Modernities, Democracy (Türkiye'nin Yeniden-İnşası: Küreselleşme, Alternatif Moderniteler, Demokrasi) (Lexington, Oxford, 2006 çıkacak) adlı eserler bulunmaktadır.

MAHI KHALLAF, CIVICUS, PROJE KOORDİNATÖRÜ

Mahi Khallaf CIVICUS Sivil Toplum Endeksi Projesi'nde koordinatörlük yapmaktadır. 2003'den beri Orta Doğu, Orta ve Doğu Avrupa bölgelerinde STEP uygulama sürecinin koordinasyonundan ve program çerçevesindeki kalitatif araştırma metodlarından sorumludur. CIVICUS'a katılmadan önce dört yıl boyunca Mısır'da sivil topluma

yönelik araştırma projeleri ve kapasite geliştirme programları üzerinde çalışmıştır. Yüksek lisans derecesini Kanada'da yerleşik Norman Paterson School of International Affairs'den almıştır. İlgi alanları arasında medya ve sivil toplum ilişkileri, devlet sivil toplum ilişkileri ve Orta Doğu'daki farklı sivil toplumların karşılaştırmalı incelemeleri sayılabilir.

ZEYNEP MEYDANOĞLU, TÜSEV, PROJE ASİSTANI

Türkiye'de üçüncü sektörün yasal, mali ve finansal altyapısının gelişimine büyük önem veren Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı'nda Proje Asistanlığı yapmaktadır. TÜSEV'e 2005 senesinin Temmuz ayında katılmasından bu yana aralarında Türkiye'deki hibe programlarını geliştirmek isteyen Levi Strauss Vakfı Projesi, CIVICUS Sivil Toplum Endeksi Projesi, Türkiye'de hayırseverlik ve sosyal adalet konulu Ford Vakfı Projesi'nin basıma hazırlanması, kamu yararı ve devlet-STK işbirliği konularında kapsamlı raporlar hazırlanması gibi projelerde çalışmıştır. Ayrıca bu sene ilki düzenlenen Sivil Toplum Hukuku Küresel Forumu ve Üçüncü Sektörün Yerel Kalkınmadaki Rolü isimli konferanslara da destek vermiş ve katılmıştır. İstanbul'da doğup büyümüş olan Zeynep Meydanoglu, lisans derecesini Kanada'daki McGill Üniversitesi Siyaset Bilimi Departmanı ve Kültürel Çalışmalar bölümlerinde (çift anadal) tamamlamıştır.

GÜLHAN ÖZDEMİR, TÜSEV, PROJE KOORDİNATÖRÜ

İstanbul Bilgi Üniversitesi İşletme-İktisat bölümünü bitiren Özdemir, profesyonel iş hayatına ülke çapında bilgi teknolojileri alanında hizmet veren bir şirketler topluluğunda Pazarlama İletişim Uzmanı olarak başladı. Burada, organizasyon düzenlemenin yanı sıra pazarlama stratejileri oluşturma ve geliştirme alanlarında tecrübeler edindi. Daha sonra, özel şirketlerdeki üst düzey yöneticilere yönelik eğitim veren bir firmada Eğitim Departmanı İş Geliştirme Sorumlusu olarak görev yaptı. Burada da, eğitim ihtiyaç analizi belirleme ve içerik geliştirme ile müşteri ilişkileri yönetimi konularında çalışmalar yürüttü. Özdemir, bir süre sonra, AB Proje Sorumlusu olarak aynı firmada çalışmaya devam etti. AB Proje Sorumlusu olarak, ülke çapında hizmet veren birçok STK ve belediyeye AB çağrılarına yönelik projeler hazırladı. 2005 yılı itibariyle Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı'nın yürüttüğü ve aynı anda 60 ülkede uygulanan Sivil Toplum Endeks Projesi'nde Proje Koordinatörü olarak görev yapan Özdemir, halen ülke genelinde otizm alanında faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşunda Proje Koordinatörü olarak görev yapmaktadır.

DOÇ. DR. ASLI TUNÇ, İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ (ULUSAL DÜZEYDE MEDYA TARAMASI VE RAPORU)

İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi ve Medya ve İletişim Sistemleri Bölüm Başkanıdır. Kadıköy Anadolu Lisesi'nden sonra, İstanbul Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu'nda Radyo-TV lisansı, Anadolu Üniversitesi'nde ise Sinema-TV yüksek lisansını tamamladı. ABD'de Temple Üniversitesi'nden kitle iletişim doktorası aldıktan sonra aynı üniversitede medya kuramları dersleri vermiştir. 2001 Eylül'ünde Türkiye'ye döndükten sonra çalışmalarını yeni medyanın toplumsal ve kültürel etkilerine ve basın özgürlüğüne yoğunlaştırdı. Bu konuda İngilizce ve Türkçe'de yayınlanmış pek çok makalesi, kitap bölümü ve tebliği bulunmaktadır. İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde Kitle İletişim Kuramları, Kültürel Miras ve Uluslararası İletişim gibi dersler vermekte <http://www.gazetem.net> yorum sitesinde ve Referans gazetesinde düzenli olarak medya yazıları yazmaktadır.

Kaynakça

- ABD Dışişleri Bakanlığı "Türkiye İnsan Hakları Raporu" 2003.
- Adaman, Çarkoğlu, Şenatalar; "Toplumun Kamu Yönetimine, Kamu Hizmetlerine ve Reforma Bakışı"; TESEV, 2004.
- ARI Hareketi ve Infakto Research "Türkiye'de Sosyal Sermaye" (2006).
- ART Development, "Türkiye Ne kadar Gönüllü?" Anket Çalışması, Navaie, 2004.
- Avrupa Komisyonu Türkiye AB İlerleme Raporu 2003.
- Avrupa Komisyonu Türkiye AB İlerleme Raporu 2004, COM (2004) 657, final.
- Aydın ve Keyman, *European Integration and Democratization in Turkey*, Brussels, CEPS, 2005.
- Bahattin Akşit, B. Tabakoğlu ve A. Serdar "Ulus-Devlet, Küreselleşme ve Cemaatçilik Arasında Sıkışan/Gelişen Sivil Toplum" 2002.
- Bianet, "Yeni Türk Ceza Kanununda Anti-demokratik Maddeler" 2005.
- Bikmen, Filiz. "Türkiye'de Fon Geliştirme ve STK'lar" 2004.
- Çelik Aziz; Lordoğlu Kuvvet. "Türkiye'de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerinin Kimi Sorunları Üstüne" DİE Sunumu, Ankara, 5-6 Mayıs 2005.
- Dikmen, A. A. (ed.) Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme, Türk Sosyal Bilimler Derneği ve İmaj Yayınları, Ankara, 2002.
- Doster, Nese. "Kadının Adı Yok" Türkiye'de kadın Sorunları Özgür Politika Röportajı, 2001.
- Dünya Bankası Kalkınma Raporu 2004.
- Dünya Bankası Sosyal Adalet Raporu 2002.
- Edwards, M. *Civil Society*, London, Polity (2004).
- Ehrenberg, *Civil Society: the critical history of an idea*, New York, NYU Press (1999).
- Esmer, Yılmaz. *Dünya Değerler Araştırması* (1997).
- Esmer, Yılmaz. *Dünya Değerler Araştırması* (1999).
- Freedom House Türkiye Ülke Raporu 2004 www.freedomhouse.org
- Freedom House Türkiye Ülke Raporu 2005 www.freedomhouse.org
- Gülçür Kadının İnsan Hakları- Yeni Çözümler Vakfı Saha Araştırması, 1999.
- Keyman ve İçduygu, *Citizenship in a Global World*, London, Routledge, 2005.
- Keyman, *Türkiye ve Radikal Demokrasi* (Turkey and Radical Democracy), İstanbul, Alfa, 2001
- Keyman, *Türkiye'de Devlet Sorunu* (State Problem in Turkey), İstanbul, Bilgi University Publications, 2006.
- ODTÜ "Kadın Gruplarında Yapı ve Katılım Sorunları" *ODTÜ Gelişme Dergisi* 1998, vol. 25, 559 – 583.
- ÖSGD ve Akademetre, "Türkiye'de Gönüllülük ve Özel Sektör" 2005.
- Özbudun, *Contemporary Turkish Politics*, Boulder, Lynne Rienner, 2000.
- Pope ve Pope, *Turkey Unveiled*, London, John Murray, 1997.
- Sivil Toplum Geliştirme Programı (STGP) "STK İhtiyaç Analizi Raporu" 2003.
- TESEV *Bilgi Edinme Hakkı Değerlendirme Raporu*, İstanbul, TESEV, Aralık 2004.
- TESEV *Hane Halkı Anket Çalışması* İstanbul, TESEV, 2004.
- TESEV *Sivil Toplum Bütçeyi İzliyor Raporu* İstanbul, TESEV, 2004.
- TESEV *Türkiye'de Sivil Toplum ve Ulusal Bütçeleme Sürecine Genel Bakış Raporu*, İstanbul, TESEV, 2004.
- Toksöz, Fikret. "Sivil Toplumun Gelişimi", *İktisat Dergisi*, Ocak 2004.
- Tosun "Sivil Toplum Kuruluşlarında Katılım" 2000.
- TÜSEV "Türkiye'de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi Raporu" 2005.
- TÜSEV "Özel Sektörün Kurumsal Sosyal Sorumluluğu Raporu" 2005.
- TÜSEV "Sivil Toplumun Türk Medyasındaki Yansıması Raporu" 2005.
- TÜSEV "Türkiye'de Sivil Toplum ve Sosyal Politikaların Durumu (İşsizlik) Raporu" 2005.
- TÜSEV "Türkiye'de Sivil Toplum ve Ulusal Bütçeleme Sürecine Genel Bakış Raporu" 2005.
- TÜSEV "Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşlarının İfade Özgürlüğü Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi Raporu" 2005.
- TÜSEV *Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Raporu*, 2005.
- TÜSEV ve ICNL "Dernekler Kanunu, Vakıflar Kanunu ve Kamu Yararı Karşılaştırmalı Raporları", 2004.
- UNICEF ve Avrupa Komisyonu "Leave No Child Out – Need Evaluation Report" 2003.

- UNICEF ve İçişleri Bakanlığı , 'İllere Göre ncelikli Yaşam Kalitesi Göstergeleri' 2003.
- Üstel, F. *Makbul Vatandaşın Peşinde*, İstanbul, İletişim, 2005.
- Üsterci, *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* 2002.
- White, Jenny B. *Islamist Mobilization in Turkey: A Study in Vernacular Politics*. University of Washington Press, 2002.
- Zurcher, (2004) *Turkey: A Modern History*, London, Tauris, 2004.

